

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

І.В. АРТЬОМОВ

**ЄВРОПЕЙСЬКА
ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ:
СТАН, ПРОБЛЕМИ,
ПЕРСПЕКТИВИ**

Збірник наукових статей

У 2 книгах

Книга 2

Ужгород
2014

ББК С4 (4Укр), 01 я 43
УДК 327.39 (477)
А 86

Артёмов І.В. Європейська інтеграція України: стан, проблеми, перспективи: зб. наук. статей. Книга 2. – Ужгород: ПП «АУТДОР-ШАРК», 2014. – 452 с.

У збірнику в хронологічному порядку представлені авторські наукові твори (статті, доповіді), які послідовно і відповідно до динаміки політичних подій розкривають проблеми і перспективи євроінтеграційного поступу України. Збірник складається з двох книг, статті в яких згруповано у чотири розділи, присвячені актуальним аспектам інтеграційної політики України, в тому числі теоретичним і практичним питанням транскордонного співробітництва з сусідніми країнами-членами ЄС, проблемам адаптації українського законодавства до європейського, інтеграції України у європейський освітній та науковий простір тощо.

Матеріали збірника будуть корисними як для студентів, аспірантів та викладачів міжнародного і юридичного профілю, так і для всіх, хто цікавиться питаннями сучасної зовнішньої політики нашої країни.

*Рекомендовано до друку рішенням наукової ради
НН Інституту євроінтеграційних досліджень
Ужгородського національного університету
(протокол № 6 від 16 червня 2014 р.)*

ISBN 978-617-7132-14-0

© І.В.Артёмов, 2014
© ПП «АУТДОР-ШАРК», 2014

**РОЗДІЛ III.
ТРАНСКОРДОННЕ
СПІВРОБІТНИЦТВО
В РЕГІОНАЛЬНОМУ
ВИМІРІ СУЧАСНОСТІ**

ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО – КАМЕРТОН РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

«Західні ворота держави», «міст між Україною і об'єднаною Європою», «Центр Європи». І ці яскраві образні назви Закарпаття - своєрідний камертон співпраці з областями сусідніх Угорщини, Словаччини, Румунії та Польщі, кордони яких з Україною на 460 км протягнулись через нашу область.

Для України, до кордонів якої наблизились держави, що входять до Європейського Союзу, проблема вдосконалення транскордонного співробітництва між державами є однією із визначальних. Адже території в зоні впливу державного кордону нашої держави мають надзвичайно важливе політичне й економічне значення.

Саме ця особливість України визначає необхідність ведення багатовекторної зовнішньої політики, спрямованої на гармонізацію і зміцнення зв'язків з сусідніми країнами.

З цього випливає необхідність координації розвитку транскордонних регіонів по всьому периметру території нашої держави. Географічний фактор, а також наявність районів з компактним проживанням національних меншин (12 % - угорці, 2,6 % - румуни, 2,5 % - росіяни, менше 1 % - словаки, німці, євреї, чехи, поляки та інші, всього понад 70 національностей) об'єктивно зумовили необхідність розвитку транскордонного співробітництва.

Згідно з положеннями відповідних європейських документів транскордонне співробітництво означає будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та розвиток добросусідських відносин між територіальними общинами (органами самоврядування) або органами влади (місцевої держадміністрації), які перебувають під юрисдикцією двох або кількох Договірних Сторін, укладення з цією метою необхідних угод або досягнення домовленостей.

Транскордонне співробітництво територіальні громади Закарпаття здійснюють згідно з національним законодавством та положеннями чинних міжнародних договорів. Особливо важливими для органів місцевого самоврядування області є закони України "Про спеціальний режим інвестиційної діяльності у Закарпатській області" та "Про спеціальну економічну зону «Закарпаття» (737,9 га - терміном на 30 років).

Завдяки пільгам, передбаченим цими законами, цілеспрямованими діями виконавчої гілки влади за сприяння органів місцевого самоврядування в області ведеться ефективна зовнішньоекономічна діяльність. Позитивне сальдо та показник зовнішньоторговельного обороту, який за вісім місяців поточного року становив 769 млн. дол. США, зріс у півтора рази порівняно з показником відповідного минулорічного періоду. В його структурі 633,7 млн. припадає на експорт.

Зовнішньоторговельні взаємовідносини здійснювались із партнерами 91 країни світу. На експорт до країн СНД припало 3,8 відсотка, а до інших країн світу - 96,2. Із загального обсягу експортних поставок до Угорщини припало - 13,6 відсотка, Австрії - 18,0, Німеччини - 11,4, Італії - 7,2, Словаччини - 5,7 відсотка. Більшою мірою це поставки ВАТ "Мукачівський завод «Точприлад», ЗАТ «Єврокар», ТОВ «Фішер-Мукачево», ТОВ «Матяш Матяш», ТОВ «Ядзакі Україна», ЗАТ «Берегівський радіозавод», СП «Сандерс-Виноградів ГМБХ», питома вага яких у загальному обсязі становить майже половину.

Прикладом раціонального використання сприятливих умов сьогодні є територіальна громада с. Соломоново Ужгородського району на кордоні з Угорщиною. Понад 15 років очолює сільську раду Єлизавета Субота, яка, маючи цілеспрямовано активний характер і прекрасну підготовку в поєднанні з великим досвідом роботи, вміло і високоєфективно налагодила транскордонне співробітництво, використовуючи всі переваги території села, що межує з Угорщиною.

Саме на землях громади сьогодні діє сучасний завод «Єврокар» зі складання автомобілів «Фольксваген», «Шкода», «Ауді», обсяг інвестицій становить 200 млн. дол. США; сучасне меблеве виробництво фірми «Єдевента». Використовуючи конституційне право територіальної громади по відношенню до підприємств, що розташувались на землях громади, вона разом з депутатами ради в короткі терміни вирішила питання газифікації будинків, спорудження доріг і їх освітлення, будівництва низки об'єктів, а також працевлаштування односельчан.

Аналогічно діяв і голова Холмківської сільської ради після освоєння 31,7 млн. дол. США інвестицій і спорудження на землях громади заводу з виробництва електрокабельної продукції «Ядзакі».

Враховуючи, що транскордонне співробітництво разом із залученням інвестицій передбачає розвиток транспортної та прикордонної інфраструктури, органи місцевого самоврядування разом з обласною і районною держадміністраціями сприяють створенню сучасних комплексів поблизу кордону з метою прискорення проходження експортно-імпорتنих вантажів України та переміщення пасажирів.

Хорошим прикладом цього стало спорудження і введення в експлуатацію сучасного комплексу соціально-інженерної прикордонної інфраструктури на базі авто-терміналу «Автопорт-Чоп». Після введення комплексу біля м. Чоп за 1 км від українсько-угорського кордону зникли черги автокаміонів, різко скоротився час оформлення необхідних митно-прикордонних процедур. Наявність мотелю, душових і туалетів, дешевого кафе, надійна охорона автотранспорту сприяли збільшенню вантажопотоків експортно-імпортного призначення.

Важливою складовою транскордонного співробітництва є взаємодія у сфері боротьби з нелегальною міграцією та організованою злочинністю. В 2002-2004 роках на кордоні України в Закарпатті затримано кілька сотень нелегалів, підвищилась ефективність боротьби з організованою злочинністю. У цьому велика роль місцевих органів влади, територіальних громад і багатьох жителів прикордонних сіл.

З метою зростання ефективності та передбачуваності розвитку транскордонного співробітництва Обласна рада у 2002 році створила «Агентство регіонального розвитку та транскордонного співробітництва Закарпаття». За час, що минув, створено кілька агентств місцевого розвитку (Хустське – «Європа-Центр», Агентство місцевого розвитку Іршавщини, Агентство господарського розвитку туристичної зони «Солотвино», Тячівське - підтримки та розвитку малого та середнього бізнесу та ін.). Вони мають великий потенціал та спроможні впливати на прискорення соціально-економічного розвитку районів, враховуючи велику зацікавленість міжнародних донорських організацій у наданні підтримки Закарпатській області як майбутньому "зовнішньому регіону" Європейського Союзу.

Однак агентствам місцевого розвитку бракує досвіду роботи та практичних знань щодо залучення коштів міжнародних донорських організацій і, як результат, спостерігається велика потреба у навчанні та консультуванні спеціалістів агентств місцевого розвитку та неприбуткових організацій щодо складання та управління проектами. Більшість із агентств не мають доступу до інформації про неприбуткові проекти через відсутність Інтернет-зв'язку.

Поряд із серйозними напрацюваннями в сфері транскордонного співробітництва органів виконавчої влади, територіальних громад Закарпаття чимало питань вимагають вирішення на рівні держави. Окремі проблеми порушувались ще в 2002 році МЗС України. Нагадаємо про них.

1. Відсутня єдність у розумінні змісту і характеру транскордонного співробітництва. До цієї сфери нерідко відносять переважно співробітництво між транспортними, прикордонними, митними, водогосподарськими, природоохоронними, туристичними та іншими центральними відомствами сусідніх держав. Тим часом у європейських правових актах транскордонне співробітництво трактується дещо інакше. Йдеться, насамперед, про взаємні контакти між органами місцевого самоврядування або місцевими органами державної влади. Ця обставина є принциповою

при оцінці стану та визначенні шляхів розвитку транскордонного співробітництва.

2. Правові засади розвитку транскордонного співробітництва закладено Європейською Конвенцією про основні принципи транскордонного співробітництва між територіальними общинами або органами влади від 1980 року. Однак, як засвідчує практика, згадані та інші документи не знаходять необхідного застосування через необізнаність учасників транскордонного співробітництва, до того ж вони нерідко вступають у суперечність між собою.

3. Удосконалення вимагає існуюча договірно-правова база транскордонного співробітництва. Нерідко зміст міжурядових угод з транскордонного співробітництва, які мають здебільшого загальнополітичний характер, механічно дублюється у двосторонніх документах, які укладаються на рівні областей та районів. Водночас, згідно з європейською практикою, органи місцевого самоврядування або місцевої влади, спираючись на відповідні міжурядові документи, мають укладати технічні угоди, статuti, протоколи виключно конкретного характеру щодо створення груп зв'язку, координації управління, формування спільних підприємств та фондів, поставок товарів та надання послуг тощо, що є свідченням справді ділового характеру співробітництва.

4. На загальнодержавному рівні не відпрацьований механізм фінансування проектів транскордонного співробітництва.

Отже можна констатувати, що після розширення ЄС і його наближення до України Закарпаття як західні ворота держави відіграватимуть дедалі більшу роль у відпрацюванні складових нового механізму взаємовідносин. За цих умов є підстави прогнозувати часткове зменшення темпів розвитку транскордонного співробітництва і потребу в пошуках нових підходів у цій справі.

(Віче: Теоретичний і громадсько-політичний журнал Верховної Ради України. – 2004. - Вип. 12 (153). – С. 30-31.)

МІГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ, ПОВ'ЯЗАНІ З УГОДОЮ ПРО РЕАДМІСІЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС

Шановні колеги!

Проведення семінарів, “круглих столів”, конференцій з актуальних проблем європейської інтеграції України, започаткованих Національним Інститутом стратегічних досліджень – добра традиція і необхідна справа.

У викладачів та студентів Закарпатського державного університету великою популярністю і попитом користуються збірники матеріалів, що видані в м. Ужгороді після проведення попередніх заходів з проблем євроінтеграції. До них слід віднести видання:

- “Угорщина на шляху до Шенгену: виклики для України” (2001р.) ;
- “Безпосереднє сусідство України з ЄС: закриті кордони чи нові імпульси до співпраці?” (2002р.)
- “Досвід країн Вишеградської четвірки на шляху до ЄС: можливості для України” (2003р.)
- “Регіональна політика ЄС після його розширення” (2004р.)

Надзвичайно важливими для науковців і студентів нашого університету є потужні монографії НІСД з актуальних питань внутрішньої і зовнішньої політики України, які випущені в 2005р. Серед них:

- “Україна: Стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки. – 2005”;
- “Український соціум”;
- “На перехресті геополітичних інтересів”, та інші.

Користуючись участю в нашому семінарі авторів названих видань, зокрема О.Власюка, В.Чумака, С.Мітряєвої, поряд із словами вдячності за названі роботи, прошу розглянути можливість видання щоквартального збірника з проблем регіонально - інтеграційної політики України в умовах євроінтеграції, на зразок аналітичного щоквар-

тальника, під редакцією В. Дергачова. Це дозволить більш оперативно оцінювати стан справ з названих проблем, прогнозувати їх подальший розвиток, формувати у студентів стійкі знання з названої проблематики.

Дозвольте коротко зупинитись на окремих положеннях проблеми міграційної політики України, яка обговорюється шановним зібранням. Названа проблема надзвичайно актуальна для Закарпаття, яке межує із країнами ЄС. Нелегальна міграція несе величезне навантаження на соціальну інфраструктуру області, по причині накопичення мігрантів різних категорій. Загострюються проблеми охорони державного кордону, зростає напруга у прикордонних населених пунктах, зростають проблеми працевлаштування та інше.

Враховуючи широкий спектр думок учасників семінару щодо мінімізації негативів нелегальної міграції, хочу привернути Вашу увагу до проблем соціального захисту наших, українських трудових мігрантів у країнах – членах Євросоюзу. До даної проблеми привернув увагу Президент України у Доповіді – Посланні до депутатів Верховної Ради (“Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2005р” – К.:2006. с. 132).

Відомо, що в основі трудової міграції лежать: бідність, безробіття, різниця в оплаті праці та проблема самореалізації творчих особистостей. Для українських трудових мігрантів найбільш вагомим чинником роботи за кордоном залишається бідність і безробіття, особливо в ряді прикордонних областей, таких, як Закарпатська.

Спираючись на дані, приведені у виданні “Україна: Стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки. – 2005”/під редакцією Власика О.С. – К.: “Знання України”, - 2005., (с. 420-424), наведемо окремі дані стану справ в Україні щодо причин нелегальної трудової міграції. Відомо, що в 2003р. майже половина працюючих в Україні отримували зарплату, нижчу за 365 грн. Ця сума на той час становила прожитковий мінімум.

Особливо складною є ситуація в окремих регіонах України. Зокрема, в Закарпатській області рівень бідності в зазначений період сягав 46,6%, у Кримській Автономії – 38,4%, у Хмельницькій – 36,8% і т.д. Це означає, що в середньому кожний четвертий українець не мав достатньо коштів для забезпечення мінімальних потреб.

Крім зазначеної проблеми, на міграційні процеси впливає і безробіття. На 01.04. 2005р. у Державній службі зайнятості було зареєстровано більше одного мільйона безробітних. Політики та експерти вважають, що зважаючи на рівень прихованого безробіття, кількість безробітних в Україні сягає 6-7 млн. осіб, з них понад 60% - жінки.

Важливим мотивом пошуку роботи за кордоном є бажання самореалізації. Так, за даними Держкомстату, за період з 1991 по 2002 рр. за кордон емігрували 574 доктори наук, а з 1996 по 2002 рр. – 907 кандидатів наук. майже третина з них молоді, до 40 років, перспективні науковці, а інша третина віком від 41-50 років.

Актуальною є загроза безпеці держави, яка виникає з втратою молодих перспективних вчених. Наші втрати у сфері науки зумовлені “відпливом мізків”, оцінюються сумою понад 1 млрд. дол. США на рік. Суспільство втрачає “золотий фонд нації”, її інтелектуальний потенціал, без якого важко сподіватися на прогрес в усіх сферах економіки, науки, культури.

Сьогодні, за офіційними даними, українці працюють у 35 країнах світу: у Польщі на заробітках перебуває 300 тис. українців, в Італії та Чехії – по 200 тис., у Португалії - 150 тис., Іспанії – 100 тис., Туреччині – 135 тис., у США – 20 тис. Кількість українців, які працюють у Росії, оцінюється в 1 млн. чол. Усього, за експертними даними МЗС України, за кордоном на заробітках нелегально перебуває понад 2 млн. громадян України. Але реальні цифри набагато більші.

Якщо провести регіональний аналіз нелегальної трудової міграції по Закарпатській області – невеликому, за

кількістю населення, регіону, то за даними МВС України закордонних паспортів протягом року видають стільки ж, скільки майже в трьохмільйонному Києві.

Стабільно зростають показники структур, що займаються посередництвом при працевлаштуванні за кордоном. За окремими даними, понад 80% усіх мігрантів працюють нелегально. Так, опитування українських заробітчани в Італії показало, що 85,7% респондентів виїхали за туристичною візою, причому майже половина мали візу терміном лише на 10 днів.

Наведені дані засвідчують необхідність державним інститутам, особливо органам місцевого самоврядування, кардинально змінити ставлення до проблеми трудової міграції українців, впровадити конкретні комплексні заходи по створенню достойних умов життя і праці населенню, особливо в західних областях України.

Не чекаючи кращих часів, сьогодні слід забезпечити і захист прав українських трудових мігрантів. Адже протягом останніх 10 років за кордоном були затримані понад 100 тис. українців. “У 2003р. число громадян СНД, що зникли на території Росії, досягло 846, з них майже 30% - громадяни України”, - заявив 29.09.2004р. глава МВС Росії Рашид Нургалієв на засіданні Ради міністрів внутрішніх справ держав-учасників СНД. Тому не випадково з приходом до влади В.А. Ющенко уже в березні 2005 р. був створений Центр захисту прав громадян України за кордоном.

Закарпатський державний університет, надаючи великого значення проблемам захисту прав громадян України за кордоном, запропонував Представництву МЗС України в області (п. Баранчик І.І.) послуги з організації роботи Регіонального відділення допомоги громадянам України за кордоном, відповідно до положень Циркуляру МЗС України з даних питань.

З метою реалізації, спільно з названим Представництвом, заходів щодо захисту прав та законних інтересів громадян України, які працюють за кордоном, та покра-

щення роботи по забезпеченню реалізації державної політики – при нашому університеті створена структура, в якій працюють кандидати історичних та юридичних наук, юридичного факультету, факультету міжнародних відносин та Інституту філософії і євроінтеграційних досліджень з трьох складових, а саме:

1. Громадського адвокатського бюро,
2. Групи інформаційно-аналітичного забезпечення,
3. Методично-видавничої групи.

Роботу даних структурних підрозділів очолюють декан юридичного факультету – к.ю.н. Трачук П.А., зав. кафедри цивільного права та цивільного процесу – к.ю.н. Олексик Х.М., зав. видавничим сектором ЗакДУ – Ханас У.Я., директор Інституту філософії та євроінтеграційних досліджень – к.і.н. Артьомов І.В., ряд інших викладачів. Дана група вчених, разом з представником МЗС в області – п. Баранчиком І.І., розробляють заходи по наданню допомоги громадянам України за кордоном, координують їх виконання, а також вносять пропозиції щодо діяльності регіонального відділення Центру допомоги громадянам України за кордоном.

На черзі видання пам'яток і рекомендацій українцям, які вибувають за кордон, з акцентом на особливості вимог законодавства країни, з телефонами консульств, посольств, представництв України в країнах, які найбільш привабливі для наших трудових мігрантів та туристів. Це скромний внесок Закарпатського державного університету у вирішення проблеми захисту прав громадян України за кордоном лише початок роботи.

Семінар, який сьогодні проведено, дозволить нам, його учасникам, більш предметно, фахово і оперативно включитись у роботу з мінімізації негативних наслідків нелегальної міграції як в Україні, так і для громадян України, вимушених “шукати щастя” за межами батьківщини.

Дякую за увагу.

(Угода про реадмісію і місце Закарпаття в її реалізації: матеріали круглого столу. – Ужгород: Вид-во В.Падяка, 2006. – С. 15-18.)

ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО – ВАЖЛИВА СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Розкрито роль транскордонного співробітництва в реалізації євроінтеграційної стратегії України та його потенціалу для соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів в умовах функціонування українсько-євросоюзівського кордону, розширення Шенгенського простору та членства України в СОТ.

Раскрыта роль трансграничного сотрудничества в реализации евроинтеграционной стратегии Украины и его потенциала для социально-экономического развития приграничных регионов в условиях функционирования украинско-евросоюзской границы, расширения Шенгенского пространства и членства Украины в ВТО.

Актуальність теми. Постановка проблеми полягає в тому, що основні підходи до оцінки економічного стану держави неможливо застосувати без моніторингу проблем в царині зовнішньоекономічної діяльності та пошуку шляхів подолання недоліків, що гальмують соціально-економічний поступ України в умовах функціонування українсько-євросоюзівського кордону.

Науковим дослідженням проблематики транскордонного співробітництва (ТКС) присвячені праці Ю. Білоконя та І. Фоміна, І. Лька, М. Палінчака та М. Лендел, П. Беленського, Н. Мікули, В. Герина, М. Долішнього, М. Максимка, Є. Кіш.

Значний внесок у наукову розробку проблематики ТКС зробив академік Ю. М. Пахомов - директор Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України. Плідними є напрацювання і науковців О. С. Передрія та С. І. Устича [1, 2]. Їх дослідження проблем транскордонного співробітництва стали вагомим внеском не лише в теоретико-наукове обґрунтування шляхів подолання проблем транскордонного співробітництва, а й у впровадження наукових розробок.

Між тим результативність названого сегмента економічного розвитку країни багато в чому залежить від темпів та часу подолання викликів, які постали після розширення Шенгенського простору та членства України в СОТ. Саме ці проблеми потребують постійної уваги, аналізу та впровадження дійових механізмів з мінімізації негативних проявів в системі транскордонного співробітництва України, що й визначає актуальність роботи. Мета статті - оцінити роль та місце транскордонного співробітництва для України, визначити його новий статус і зміст.

Викладення матеріалу основного дослідження. Транскордонне співробітництво завжди відіграло значну роль у регіональному розвитку, особливо в умовах прикордонної співпраці. Але після проголошення євроінтеграційної політики стратегічним пріоритетом і розширення взаємовигідної співпраці по лінії Україна-ЄС ТКС вийшло на новий рівень, слугує економічному розвитку держави і є важливою складовою її європейської інтеграції.

Транскордонне співробітництво і регіональний розвиток стали важливими чинниками економічного зростання в контексті євроінтеграційних устремлінь України. Їх поглиблення і розширення дає можливість активізувати господарську діяльність, особливо на периферійних територіях, підвищити їх конкурентоспроможність за рахунок об'єднання природно-ресурсного потенціалу сусідніх з Україною територій.

Слід виокремити чотири рівні реалізації транскордонної співпраці:

- міжнародний: реалізується політика загальноєвропейських інтересів, здійснюється координація національних регіональних політик для збалансованого розвитку європейського простору;
- державний: виробляється національна політика розвитку ТКС та узгоджуються національні інтереси з загальноєвропейськими, а також здійснюється гармонізація національних та регіональних цілей;
- регіональний: реалізується регіональна політика транскордонного співробітництва з урахуванням ін-

-
- тересів держави та місцевих органів влади, здійснюється координація між регіонами сусідніх країн;
- місцевий: здійснюється координація планів розвитку місцевої влади з істотною увагою до регіональних та національних інтересів, відбувається конкретна співпраця між суб'єктами прикордонних територій.

Відомо, що транскордонне співробітництво сприяє досягненню чотирьох свобод - вільного руху людей, товарів, послуг, капіталів, розширює можливості отримання благ за рахунок діяльності транскордонних ринків, прискорює формування громадянського демократичного суспільства і отже, загалом сприяє підвищенню якості життя мешканців прикордоння. Тому одним з основних напрямів політики ТКС повинен бути кордон і система забезпечення доступу до прикордонного регіону та пропускних пунктів через кордон.

На сучасному етапі в умовах геополітичних змін транскордонне співробітництво набуває нового значення і вимагає переосмислення власне його змісту, а також методів здійснення. Більше того, транскордонне співробітництво повинно стати дійовим засобом перетворення бар'єрної функції кордонів на об'єднавчу.

Виникнення спільного українсько-євросоюзівського кордону після "великого" розширення ЄС 2004-2007 рр. об'єктивно зумовило сприятливу ситуацію для активізації інтеграційного поступу України, використання нових форм транскордонного і регіонального співробітництва з сусідніми державами - країнами Євросоюзу. Враховуючи наявність транскордонних газових, енергетичних, транспортних артерій, газопроводів "Прогрес", "Уренгой-Помари-Ужгород", нафтопроводу "Дружба", енергосистеми "Мир", чотирьох з дев'яти транспортних ("Критських") коридорів, розгалужену прикордонну інфраструктуру, Україна отримала можливість більш раціонального їх використання за рахунок визначення пріоритетних напрямів транскордонного співробітництва в руслі загальнорегіонального розвитку.

Актуальною для транскордонного співробітництва України є необхідність:

- забезпечити функціонування і встановлення необхідних ділових контактів з відповідними європейськими регіональними структурами і організаціями - Палатою регіонів Ради Європи, Комітетом регіонів і місцевих рад Європейського Союзу, Асоціацією товариств європейських регіонів тощо;
- здійснити заходи з адаптації вже існуючих законодавчих актів України, що забезпечують транскордонне співробітництво, до стандартів ЄС та заходи для вдосконалення договірно-правової бази а також інституційного забезпечення транскордонного співробітництва;
- удосконалити механізм державної фінансової підтримки програм і проектів ТКС;
- розробити конкретні проекти у сфері транскордонного співробітництва, забезпечити їх подальше просування у структури ЄС, міжнародні фінансові інституції, інституції з менеджменту, на етапі реалізації цих проектів забезпечити кваліфікованими кадрами, особливо районного та селищного рівнів;
- підвищити рівень інформаційного забезпечення ТКС, забезпечити наявність достовірної та порівняльної транскордонної статистичної інформації.

Оцінюючи роль та місце транскордонного співробітництва в системі регіонального розвитку, український вчений-регіоналіст З. Варналій акцентує увагу на тому, що необхідність вирішення спільних проблем, що виникають у транскордонному регіоні - суміжних прикордонних територіях сусідніх держав, а саме: територіальне та просторове облаштування, розбудова транскордонної інфраструктури, спільне використання водних та інших ресурсів тощо розширює сферу державної регіональної політики на міжнародний рівень і потребує врахування стратегій розвитку сусідніх територій. В цьому контексті важливим чинником економічного розвитку цих регіонів є транскордонне співробітництво, яке в останні роки активізується, і особливо в економічній сфері [3], а також соціальних науково-техніч-

них, культурних зв'язків між органами влади регіону і сусідніх країн або органами самоврядування.

Надзвичайно важливе транскордонне співробітництво в таких формах спільної діяльності, як екологія, транспорт, комунікація, логістика, зайнятість, прикордонна торгівля, туризм, освіта, культура, спорт, охорона здоров'я. Проблеми транскордонного співробітництва, що стосуються кількох країн, можна вирішити в рамках територіально-економічного утворення, що дістало назву «єврорегіон». В той же час слід відмітити зміну статусу транскордонного співробітництва між Україною та її західними сусідами - новими членами ЄС.

По-перше - транскордонне співробітництво України із західними сусідами - Республікою Польща, Словацькою Республікою і Угорською Республікою з травня 2004 року здійснюється безпосередньо на нових спільних східних кордонах ЄС. Внаслідок цього відносини транскордонного співробітництва центральноєвропейських країн з Україною перетворилися із стосунків "другого ешелону" у взаємини ЄС із Україною як безпосереднім сусідом першого порядку Євросоюзу і держав ЦСЄ.

По-друге - якщо раніше транскордонне співробітництво України з РП, СР та УР було, в основному, справою двосторонніх або багатосторонніх відносин держав Центральної та Східної Європи, то зараз воно вийшло за цей дещо звужений регіональний формат і перетворилося у форму стосунків України не лише з окремими країнами ЦСЄ, але і з Євросоюзом у цілому.

По-третє - транскордонне співробітництво центральноєвропейських держав з Україною стало невід'ємною складовою частиною нової східної політики Євросоюзу [4].

Отже, геополітичний статус транскордонного співробітництва України з центральноєвропейськими державами піднявся на якісно вищій щабель, що слід вважати беззаперечним позитивом. На транскордонному, міжрегіональ-

ному рівнях стосунки України з ЄС майже не обтяжені проблемами і претензіями як політичного, так і економічного характеру.

Характерною ознакою зацікавленості наших сусідів як членів ЄС, так і Білорусі, Росії та Молдови у розвитку транскордонної співпраці полягає в тому, що Україна - держава з високою питомою вагою прикордонних територій. Адже 19 із 25 областей України межують із сусідніми державами, протяжність кордонів з Росією становить 2295,4 км., а з країнами Центральної Європи, Білоруссю та Молдовою - 4698,6 км [5]. Цікаві думки щодо особливостей нашої держави наводять автори навчального посібника «Політична географія і геополітика», які відмічають, що транспортно-географічне положення України дає підстави для висновку про стратегічно важливе розташування території України в європейському геополітичному просторі, оскільки вона має потенційно високий рівень транзитності в центральній частині Євразії [6].

Територією України проходять такі міжнародні транспортні коридори:

- Пан'європейський № 3,
- Пан'європейський № 5,
- Пан'європейський № 7, Дунайський (водний),
- Пан'європейський № 9,
- Гданськ - Одеса (Балтійське море - Чорне море),
- Європа - Кавказ - Азія (ТРАСЕКА).

Визначаючи важливу роль міжнародних транспортних коридорів для реалізації експортно-імпоротної політики держави, слід відмітити, що до їх облаштування Євроспільнота висуває високі вимоги.

На жаль, на противагу вимогам ЄС, Україна не змогла відреагувати адекватно, що суттєво стримує розвиток зовнішньоекономічних відносин із сусідніми країнами в цілому та транскордонного співробітництва зокрема. Підтвердженням цього є стан справ та виклики для України після розширення Шенгенського простору, які пов'язані з:

-
- по-перше, введенням візового режиму - як фінансової проблеми для пересічних громадян України;
 - по-друге, зменшенням обсягів прикордонної торгівлі, зменшенням масштабів та обсягів "човникового" бізнесу, і в зв'язку з цим збільшенням і без того високого рівня кількості безробітних у прикордонні України;
 - по-третє, зростанням масштабів нелегальної міграції, посиленням безпеки на новому зовнішньому кордоні ЄС, що вимагатиме впровадження нових механізмів боротьби з нелегальною міграцією [7].

Підписання угод України з ЄС про спрощення візового режиму та реадмісію не зняло існуючих проблем. Названі угоди неоднозначно оцінюються в Україні. Як повідомив на засіданні комітету з питань європейської інтеграції народний депутат С. Шевчук, у Верховній Раді вже зібралася критична маса депутатів, не задоволених станом виконання угод між Україною і ЄС про спрощення оформлення віз і про реадмісію.

За його словами, очікується депутатська ініціатива у вигляді постанови ВР, котра порушила б питання про скасування безоплатного в'їзду в Україну громадян країн, які порушують положення цих документів. Крім того, підкреслив С.Шевчук, в українському парламенті вже почалася атака і на ці дві угоди. Першим «залпом» стала реєстрація у ВР проекту постанови про скасування результатів голосування при ратифікації угоди між Україною і Данією про реадмісію.

А наступним етапом цілком може стати денонсація угоди про реадмісію з ЄС, припускає С. Шевчук. І це, на його думку, «криє в собі велику небезпеку». «Але підставою для подібних дій парламентарів є не депутатське нерозуміння, - пояснив член комітету з питань європейської інтеграції, - а велика кількість звернень українських громадян, у яких вони розповідають про часом просто нелюдське ставлення до них із боку європейських посадовців, про корупцію в посольствах країн ЄС у Києві» [8].

Ще однією особливістю сучасного стану транскордонного співробітництва України з сусідніми державами стало її членство в СОТ. Відомо, що поряд із позитивами членства, СОТ ставить перед Україною жорсткі умови. Тому, на наш погляд, слід [9]:

- незважаючи на гостру необхідність прискорення інтеграції, слід забезпечити об'єктивну оцінку можливих наслідків приєднання України до СОТ;
- з метою максимального використання переваг членства в СОТ та мінімізації можливих негативних наслідків в період адаптації вжити комплексних заходів щодо забезпечення конкурентоспроможності національної економіки;
- завершити процес внесення змін і доповнень до відповідних законів України. Створити ефективний механізм моніторингу за відповідністю українського законодавства нормам СОТ;
- здійснити всебічний аналіз ефективності використання наявних ресурсів (фінансових, кадрових та інших) для реформування торговельної політики з метою досягнення критеріїв членства в СОТ;
- забезпечити перепідготовку кадрів з питань діяльності СОТ, які відстоюватимуть інтереси держави;
- вивчити можливості більш широкого залучення іноземної технічної допомоги для вирішення питань підготовки фахівців у сфері діяльності СОТ.

Висновки. Успішне вирішення існуючих проблем підвищить ефективність зовнішньоекономічної діяльності зокрема та транскордонного співробітництва в цілому та дасть Україні суттєві переваги на шляху реалізації євроінтеграційних намірів.

Література

1. Передрій О. С. Україна - Європейський Союз через призму транскордонного співробітництва / О. С. Передрій // Науковий вісник Закарпатського державного університету, сер. «Економічні науки». - 2005. - Вип. 5. - С. 14-20.
2. Передрій О. С. Транскордонне співробітництво ; нові реалії і перспективи / О. С. Передрій // Науковий ві-

-
- сник Закарпатського державного університету, сер. «Історія». - 2006. - Вип.1 (7). - С. 118-124.
3. Варналій З. С. Проблеми та пріоритети консолідації регіонів України / З. С. Варналій // Україна: стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки. — 2006: монографія; за ред. О. С. Власюка. — К. : НІСД, 2006. - С. 462.
 4. Передрій О. С. Транскордонне співробітництво як авангардна форма новітніх відносин Сходу і Заходу / О. С. Передрій // Регіональна політика і транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України: зб. наук, праць за матеріалами міжнародної конференції (м. Ужгород, 24-25 травня 2007 р.); відп. ред. І. В. Артёмов. - Ужгород : Ліра, 2007. - С. 234-237.
 5. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: монографія; за ред. З.С.Варналія. - К. : НІСД, 2005. - 768 с.
 6. Політична географія і геополітика: навч. посібник / [Б. П. Яценко, В. І. Стафійчук, Ю. С. Брайчевський та ін.]; за ред.. Б. П. Яценка. - К.: Либідь, 2007. - С. 92-94.
 7. Кіш Є. Коментар. Вплив розширення Євросоюзу на соціально-економічний розвиток та прикордонну співпрацю України з сусідніми державами. Мінімізація негативних наслідків введення візового режиму / Є. Кіш // Безпосереднє сусідство України з ЄС: закриті кордони чи нові імпульси до співпраці? - Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2002. - С. 80.
 8. Силіна Т. Спростили / Т. Силіна / Дзеркало тижня. - 2008. -21 червня.
 9. Артёмов І. В. Транскордонне співробітництво: актуальні проблеми: монографія /І. В. Артёмов. - Ужгород : Ліра, 2009. - 520 с. (Серія "Євроінтеграція : український вимір". Вип. 13).

Збірник наукових праць Донецького державного університету управління «Перспективи розвитку економіки України в контексті європейської інтеграції». – Серія «Економіка». – Т. X. – Вип. 123. – Донецьк, 2009. – С.309-318.

ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ ТА ЙОГО ІНТЕГРАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ

У статті проаналізовано роль і місце транскордонного співробітництва в системі єврорегіонального розвитку, а також визначено вплив внутрішніх та зовнішніх чинників на реалізацію державної регіональної політики. З метою підвищення ефективності регіональної політики автор охарактеризував шляхи її удосконалення.

Ключові слова: *транскордонне співробітництво, єврорегіональна політика, державна регіональна політика, Європейський Союз.*

Постановка наукової проблеми та її значення. Транскордонне співробітництво в Україні має потужну економічну мотивацію, значення якої зросло після розширення Євросоюзу у 2004-2007 роках і виникнення нового характеру відносин із сусідніми країнами. Утворилась цілковито нова ситуація на кордонах. Західний кордон України став східним кордоном Євросоюзу. Україна отримала можливість більш раціонально використовувати своє географічне розташування в Європі за рахунок визначення пріоритетних напрямів транскордонного співробітництва в системі загальнорегіонального розвитку.

Українські території в зоні впливу державного кордону завжди мали і мають надзвичайно важливе політичне й економічне значення. Географічне положення України, її роль в геополітичному просторі постійно впливали на формування економічної складової прикордонної співпраці регіонів у центрі Європи, де, перш за все, виникають та реалізуються спільні інтереси України і сусідніх держав.

Необхідність вирішення спільних проблем, що виникають у транскордонному регіоні – суміжних прикордонних територіях сусідніх держав, як-от: вдосконалення і розбудова транскордонної інфраструктури і забезпечення екологічного стану, спільне використання водних ресурсів, просторове облаштування потребують узгоджених вза-

емовигідних та скоординованих дій. Поряд з цим, вдосконалення та поглиблення транскордонного співробітництва відкриває нові можливості і резерви для активізації господарської діяльності в периферійних територіях регіонів, мобілізації природно-ресурсного потенціалу і підвищення конкурентоспроможності. Саме ці фактори диктують необхідність координації розвитку транскордонних регіонів по всьому периметру території нашої держави.

Після розширень ЄС в 2004-2007 роках склались сприятливі можливості для поглиблення і розширення як регіонального розвитку України, так і для збагачення форм транскордонного співробітництва. Транскордонне співробітництво України та її регіонів має бути спрямоване на вирішення національних проблем: соціальних, економічних, екологічних, а також на забезпечення конкурентоспроможності України в європейських і світових співтовариствах, особливо після 2008 року, коли Україна стала членом СОТ.

В умовах практичної реалізації євроінтеграційної стратегії України питання транскордонного співробітництва зокрема і регіонального розвитку загалом набувають особливої актуальності. Закономірним є те, що увага до регіонального розвитку і транскордонного співробітництва, особливо на прикордонних територіях, посилилась після утворення і функціонування нового українсько-євросоюзівського кордону.

Актуальність вирішення проблем транскордонного співробітництва продиктована значною диференціацією соціально-економічного розвитку регіонів, яка суттєво посилюється в умовах теперішньої світової кризи і стала основою не лише економічної, а і соціально-політичної дезінтеграції держави. Наразі спостерігаються значні диспропорції у розвитку прикордонних регіонів нашої країни та їх транскордонних партнерів – прикордонних регіонів країн Європейського Союзу, що межують з Україною.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що сучасна концепція політики регіонального розвитку, яка є доміную-

чою в країнах ЄС, ґрунтується на розумінні того, що вона (ця політика) здебільшого має орієнтуватися не стільки на підтримку депресивних регіонів за рахунок регіонів-донорів, скільки на створення умов для мобілізації місцевого потенціалу і ресурсів, посилення конкурентоспроможності регіонів. Ця теза набуває особливої актуальності, коли мова заходить про прикордонні регіони, які є віддаленими від великих адміністративних, фінансових, ділових, наукових, культурних центрів своїх країн, адже поняття "периферійний" і "відсталий" у багатьох випадках стали сприйматися майже як синоніми.

Значна увага, що приділяється проблемам регіонального розвитку, зменшення регіональних економічних і соціальних диспропорцій у країнах Європейського Союзу є підтвердженням того, що державна регіональна політика і транскордонне співробітництво як її важлива складова повинні розглядатися як один із найважливіших механізмів забезпечення сталого економічного зростання та суспільної злагоди в Україні. У країнах ЄС напрацьовано великий досвід у питаннях механізмів регулювання регіонального розвитку, підтримки депресивних територій, економічного й бюджетного вирівнювання. Ми повинні використати цей досвід, адаптувавши його найвагоміші досягнення до умов України [2].

На жаль, сьогодні в Україні не сформовано цілеспрямованої системи реалізації державної регіональної політики. Домінує ситуативний підхід. Існуючі механізми державного регулювання регіонального розвитку успадкували принципи централізованої системи, можливості якої вичерпано. Аналіз результатів застосування інструментів державного регулювання розвитку регіонів засвідчив їхню низьку ефективність. Тому необхідно зосередити увагу на виробленні такої системи, яка була б адекватною сучасному стану регіонального розвитку в країні з урахуванням наукових і практичних надбань у цій сфері. На цю аксіому звертають увагу дослідники проблем регіональної політики України [5].

Більшість країн Європи прийшли до розуміння необхідності проведення збалансованої регіональної політики

як однієї з основ національної стратегії. Вони знайшли свій алгоритм вирішення регіональних проблем. Ми ж поки що робимо перші кроки в цьому напрямі, і, на жаль, не завжди вдалі [7].

У вересні 2005 року було ухвалено Закон України "Про стимулювання розвитку регіонів". Це перший законодавчий акт, який передбачає системний підхід до розв'язання регіональних проблем. Закон набрав чинності 1 січня 2006 року. І на підставі цього закону в липні 2006 року було затверджено Державну стратегію регіонального розвитку до 2015 року. Треба відразу зазначити, що це фундаментальний і об'ємний документ. У ньому визначені основні існуючі проблеми соціально-економічного розвитку регіонів і запропоновані в принципі правильні рецепти їх розв'язання. Стратегія містить важливу тезу про те, що "державна регіональна політика має бути спрямована на створення умов для підвищення конкурентоспроможності регіонів як основи їхнього динамічного розвитку та усунення значних між-регіональних диспропорцій".

Відомо, що серед основних завдань регіональної політики — здійснення державної підтримки подолання депресивності окремих територій і підтримка їхнього розвитку шляхом підготовки й реалізації відповідних програм, забезпечення активізації розвитку транскордонного співробітництва шляхом реалізації проектів, спрямованих на підвищення рівня соціально-економічного розвитку прикордонних територій та підвищення ефективності реалізації державних цільових програм розвитку окремих територій, у тому числі депресивних [16].

Разом з цим у Державній стратегії регіонального розвитку поняття конкурентоспроможності не розшифровується, воно пропонується як аксіома. Це призводить до певної плутанини. Підвищення конкурентоспроможності розглядається як мета. Водночас саме воно сьогодні може бути тим засобом, який дозволить ліквідувати міжрегіональні диспропорції, що зростають. Конкурентоспроможність регіону може трактуватись як спроможність регіональної вла-

ди створити умови для підвищення якості життя населення, що включає в себе нарощування обсягів промислового та сільськогосподарського виробництва, наданих послуг, створення нових робочих місць, підвищення доходів населення, створення нормальних умов для їхньої життєдіяльності (екологія, доступність освіти, охорона здоров'я), відмічає С.Гриневецький [7].

Очевидно, що конкурентоспроможність може розглядатись у двох аспектах – відповідно до розвитку регіонів всередині держави, а також відповідно до сусідніх прикордонних регіонів, з якими межує Україна. Проте вирівнювання українських прикордонних регіонів до рівня своїх європейських сусідів є стимулом для піднесення економічного розвитку інших регіонів держави. А рівнятися на них потрібно, оскільки зрозуміло, що сильніші за своєю суттю європейські регіони будуть співпрацювати з рівносильними партнерами.

Проте сьогодні в Україні існує ряд проблем нормативного характеру:

- відсутня загальнодержавна стратегія підвищення конкурентоспроможності регіонів України, в тому числі прикордонних;
- недосконаліми є норми Закону України “Про стимулювання розвитку регіонів”, зокрема щодо фінансового сприяння розвитку депресивних територій;
- немає спільних з країнами ЄС заходів щодо підвищення конкурентоспроможності і забезпечення соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів у Плані дій Україна – Європейський Союз;
- окрім того, прийняті нормативно-правові акти не відповідають існуючим критеріям ЄС у сфері регіональної політики (наприклад, щодо віднесення регіонів до депресивних, порядку державного фінансового стимулювання розвитку регіонів тощо);
- у названих документах не визначено пріоритети та заходи посилення конкурентоспроможності саме прикордонних територій, а регіональні програми розвитку взагалі залишають поза увагою підвищення конкурентоспромож-

ності регіону, у тому числі у контексті євроінтеграційних процесів та їх негативних проявів.

Гостра актуальність вироблення суспільної ідеології конкурентоспроможності та розробки стратегії і тактики забезпечення конкурентоспроможності регіонів в умовах сучасного етапу процесу європейської інтеграції України підтверджується проведенням у січні 2007 року круглого столу "Конкурентоспроможність регіонів у контексті європейської інтеграції України" [15]. На думку учасників цього засідання, до чинників, які перешкоджають як соціально-економічному розвитку регіонів загалом, так і їх конкурентоспроможності слід віднести:

- наявність структурних диспропорцій та деформацій на регіональному рівні;
- загострення міжрегіонального відчуження внаслідок політичної регіоналізації та відмінностей геополітичної орієнтації населення;
- порушення ефективних взаємовідносин по лініях "центр - регіони" та "регіон - регіони";
- намагання штучної економічної та політичної автономізації окремих регіонів;
- наявність регіональної асиметрії у системі міжбюджетних відносин;
- значна диференціація регіонів за рівнем економічного розвитку та якістю життя людей;
- залежність національної економіки від кон'юнктурних коливань на зовнішніх ринках і надмірна залежність економічної стабільності регіонів від експортної динаміки та критичного імпорту стратегічних ресурсів;
- недосконалість стратегічного менеджменту та програмування соціально-економічного розвитку на регіональному та місцевому рівнях [17].

Зазначеним обумовлена гостра потреба у розробці Національної стратегії забезпечення конкурентоспроможності держави та її регіонів, яка в умовах глобалізації повинна передбачати такі базові компоненти:

- удосконалення чинного законодавства з метою зближення його з законодавством ЄС у сфері конкурентної

політики, а також закріплення єдиного загальнодержавного підходу до забезпечення соціально-економічного розвитку усіх регіонів України, методологічного обґрунтування поняття "конкурентоспроможність регіону" та чинників, які її визначають, вдосконалення положень Закону України "Про стимулювання розвитку регіонів" на предмет чіткого віднесення регіонів до депресивних, забезпечення гармонійного розвитку регіонів, зменшення відмінностей між окремими територіями та забезпечення підтримки депресивних територій;

- розвиток та удосконалення інституційної бази захисту конкуренції та механізмів проведення конкурентної політики в державі та на регіональному рівні;
- формування інституційної бази структурних реформ з врахуванням інтересів держави, політичних партій та громадянського суспільства та під впливом зовнішніх чинників, насамперед політики Європейського Союзу щодо України (стаття 51 Угоди про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС);
- забезпечення загальнонаціональної єдності та суспільного порозуміння в соціогуманітарному та суспільно-політичному середовищі регіонів;
- забезпечення дотримання формальних і неформальних правил економічного життя та взаємовідносин між елементами економічної структури, ефективної протидії нелегальній господарській діяльності;
- унеможливлення домінування у владі представників олігархічно-інсайдерських груп та "старих" галузей, що зумовлює консервування структурної недосконалості економіки, істотно ускладнює ініціювання та здійснення швидких і болісних структурних реформ на рівні законодавчої і виконавчої влади;
- надання внутрішньої підтримки через інститути громадянського суспільства для нівелювання настроїв соціальної апатії і зневіри;
- поєднання заходів щодо розвитку громадянського суспільства як найвагомішого чинника інституційно-структурних реформ з ініціюванням раціонального, з погляду національних інтересів, зовнішнього впливу;

-
- інтенсифікація і поглиблення економічного складника транскордонного співробітництва у межах загальнодержавної стратегії євроінтеграції та політики суцільства Україна – ЄС [17].

На думку українського вченого-регіоналіста З.С.Варналія, реалізація євроінтеграційного курсу України на прироритетній основі неможлива без забезпечення конкурентоспроможності національної економіки, яка ґрунтується на конкурентоспроможності регіонів України. На заваді цьому стоять інституційні та дезинтеграційні процеси в соціально-економічній сфері, без подолання яких ми не в змозі вирішувати стратегічні завдання, у тому числі – завдання європейської інтеграції. Реалізація стратегічних завдань регіональної політики України визначає основу конкурентоспроможності національного внутрішнього ринку, забезпечуватиме провідні позиції України та її регіонів на міжнародних ринках, сприятиме європейській інтеграції [3].

Адже Концепція розвитку прикордонних регіонів Європи сформована і розглядається крізь призму транскордонного співробітництва і полягає в тому, щоб негативні риси периферійності перетворити на переваги. У цьому контексті місце транскордонного співробітництва в регіональному розвитку визначається його здатністю до мобілізації та ефективного використання існуючого потенціалу територій, а також до оптимального поєднання можливостей та ресурсів прикордонних регіонів двох або більше країн, що межують, з метою розв'язання спільних проблем та вирішення завдань регіонального розвитку в межах транскордонних регіонів.

Слід відмітити, що хоча сьогодні існують певні проблеми в нормативному забезпеченні та належному рівні здійснення регіональної політики у сфері підвищення конкурентоспроможності прикордонних регіонів, проте раціональне і ефективне управління цим процесом здатне усунути ці недоліки. Свідченням цього є прогнози фахівців з регіональної політики транскордонного співробітництва

України, учасників засідання круглого столу експертів, яке відбулося 20 квітня 2012 р. у Закарпатському державному університеті на базі НН Інституту євроінтеграційних досліджень.

Гостру дискусію під час обговорення проблем єврорегіонального співробітництва України викликали виступи експертів, зокрема Є.Б. Кіш, Р.А. Офіцинського, Г.Г. Диниса, М.М. Кічковського, В.О.Приходька та інших, стосовно шляхів і механізмів підвищення ефективності цієї форми міжнародного співробітництва з використанням геополітичних та географічних переваг нашої держави.

Активізація дискусій щодо пошуку шляхів підвищення ефективності регіональної політики в цілому і ТКС зокрема зрозуміла, вона пояснюється глобальними викликами сьогодення перед Україною, особливо такими, як:

1. Демографічна ситуація, що склалася за останні 10 років (див. табл. 1 і 2 [14, с.347;354]).

Таблиця 1

Кількість населення у 2000 – 2010 рр.

	2000	2001	2002 ¹	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	На 1 грудня 2010
Наявне населення, млн	49,4	48,9	48,5	48,0	47,6	47,3	46,9	46,6	46,4	46,1	46,0	45,8
міське	33,3	32,9	32,6	32,3	32,1	32,0	31,9	31,8	31,7	31,6	31,5	31,5
сільське	16,1	16,0	15,9	15,7	15,5	15,3	15,0	14,8	14,7	14,5	14,5	14,3
Відсотків до всього населення												
міське	67,4	67,4	67,2	67,3	67,5	67,7	67,9	68,1	68,3	68,5	68,6	68,7
сільське	32,6	32,6	32,8	32,7	32,5	32,3	32,1	31,9	31,7	31,5	31,4	31,3
Постійне населення, млн	49,1	48,7	48,2	47,8	47,4	47,1	46,7	46,5	46,2	46,0	45,8	45,6
чоловіки	22,7	22,5	22,3	22,1	21,9	21,8	21,6	21,5	21,3	21,2	21,1	...
жінки	26,4	26,2	25,9	25,7	25,5	25,3	25,1	25,0	24,9	24,8	24,7	...
Відсотків до всього населення												
чоловіки	46,2	46,3	46,3	46,2	46,2	46,2	46,1	46,1	46,1	46,1	46,1	...
жінки	53,8	53,7	53,7	53,8	53,8	53,8	53,9	53,9	53,9	53,9	53,9	...

¹ За даними Всеукраїнського перепису населення станом на 5 грудня 2001 року, за інші роки – на 1 січня.

Таблиця 2

**Кількість народжених, померлих
та природний приріст населення
у 2000-2010 роках, тис. осіб**

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	Січень- листопад 2010
Кількість народжених											
усього	385,1	376,5	390,7	408,6	427,3	426,1	460,4	472,7	510,6	512,5	456,9
у міських поселеннях	238,0	237,3	248,9	266,4	284,4	281,3	306,7	314,1	340,6	339,5	299,6
у сільській місцевості	147,1	139,2	141,8	142,2	142,9	141,8	153,7	158,6	170,0	173,0	157,3
Кількість померлих											
усього	758,1	746,0	754,9	765,4	761,3	782,0	758,1	762,9	754,5	706,7	638,4
у міських поселеннях	457,1	450,4	454,4	459,9	460,5	471,6	461,8	466,3	462,9	432,3	394,9
у сільській місцевості	301,0	295,6	300,5	305,5	300,8	310,4	296,3	296,6	291,6	274,4	243,5
Природний приріст населення											
усього	-373,0	-369,5	-364,2	-356,8	-334,0	-355,9	-297,7	-290,2	-243,9	-194,2	-181,5
у міських поселеннях	-219,1	-213,1	-205,5	-193,5	-176,1	-187,3	-155,1	-152,2	-122,3	-92,8	-95,3
у сільській місцевості	-153,9	-156,4	-158,7	-163,3	-157,9	-168,6	-142,6	-138,0	-121,6	-101,4	-86,2

2. Зростання зовнішнього боргу України. Валовий зовнішній борг України на 1 січня 2012 року перевищив \$126,2 млрд. За 2011 рік борг зріс на \$8,9 млрд., повідомляє Національний банк України. У 2011 році рівень валового зовнішнього боргу зменшився до 76,6% ВВП у порівнянні з 85% на початок року і до 1 січня 2012 року склав \$126,2 млрд, повідомляє прес-служба Нацбанку.

Основною причиною зростання короткострокового зовнішнього боргу стало збільшення короткострокових зобов'язань інших секторів економіки за торговельними кредитами на \$3,9 млрд.

У той же час короткостроковий зовнішній борг за залишковим терміном погашення на 1 січня 2012 року досяг \$56,8 млрд., що на 12,8% більше аналогічного показника минулого року.

Також збільшився держборг у зв'язку з виникненням необхідності погашення кредитів МВФ у 2012 році (\$3,5 млрд.).

Зовнішній борг органів держуправління та органів грошово-кредитного регулювання збільшився на 2,7%, до 33,4 млрд. дол. Щодо ВВП – борг цих секторів знизився з 23,5% до 20,2%.

Обсяг зовнішніх зобов'язань банківського сектора скоротився за рік на 2,9 млрд. – до 25,5 млрд. дол. (15,3% ВВП). За останні три роки українські банки скоротили борги на 14,3 млрд. дол. (на 36,2%). Зовнішній борг державних банків за 2011 р. збільшився на 0,5 млрд. дол. – до 3,5 млрд. дол. (13,9% від загального боргу банківського сектора).

Зовнішній борг інших секторів економіки зріс за рік на 19,3% – до 67,7 млрд. дол., що становить 41% ВВП. Більше половини обсягу зовнішнього боргу становлять зобов'язання за кредитами (61,8%). Зобов'язання за борговими цінними паперами склали 14% [11].

3. Від'ємна динаміка зовнішньоторговельного обігу. Під впливом зазначених чинників протягом 2010 р. порівняно з 2009 р. зафіксовано стрімке зростання обсягів експорту транспортних засобів та шляхового обладнання, що збільшилися вдвічі, мінеральних продуктів – 72,6 % (рис. 1), що забезпечило 4,2 в. п. і 7,1 в. п. приросту товарного експорту відповідно

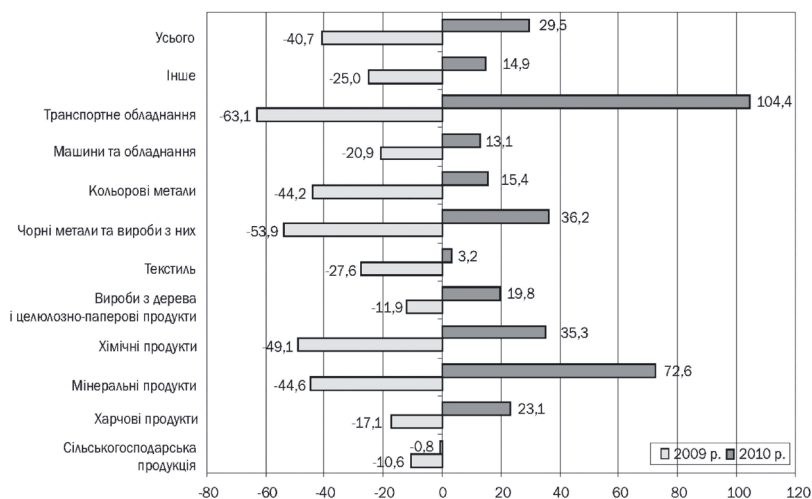

Рис. 1. Динаміка експорту товарів з України у 2009 – 2010 рр., %

В той же час збільшення імпорту решти товарних груп у межах 25 –40 % (рис. 2) засвідчило тенденції витіснення вітчизняної продукції з внутрішнього ринку, зокрема в хімічній промисловості, металургії, машинобудуванні.

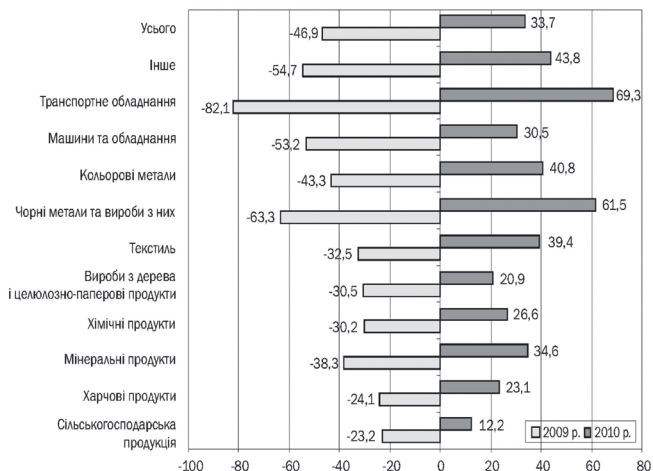

Рис. 2. Динаміка імпорту товарів до України у 2009 – 2010 рр., %

Загальносвітове зростання обсягів торгівлі, що, за прогнозами СОТ, у 2010 р. порівняно з попереднім роком повинно скласти 13,5 %, вплинуло на розширення географії зовнішньоторговельних операцій України. Найбільші товарні експортні поставки здійснювалися до Російської Федерації – 26,1 % від загального обсягу експорту товарів, Туреччини – 5,9 %, Італії – 4,7 %, Білорусі – 3,7 %, Польщі – 3,5 %, Німеччини – 2,9 % відповідно. Відновлення експортних операцій України відбулося у східному й у західному напрямках: експорт до країн СНД збільшився на 39,1 %, Європи – на 34,8 %. Натомість азійський напрям, що значно менше скоротився у 2009 р., був суттєво слабшим: експорт до країн Азії збільшився лише на 13,1 %. У географічній структурі імпорту до України протягом 2010 р. не відбулося суттєвих змін. Імпорт із країн СНД становив 44,0 % від загального обсягу імпорту товарів, Європи – 32,9 % (у т. ч. з країн Європейського Союзу – 25,4 %), Азії – 16,5 %. У за-

гальному обсязі імпорту товарів найбільші поставки здійснювалися з Російської Федерації – 36,5 %, Китаю – 7,7 %, Німеччини – 7,6 %, Польщі – 4,6 %, Білорусі – 4,2 %.

Основним товаром, що імпортується до України, залишається природний газ, частка якого в 2010 р. становила 15,5 % від загального обсягу товарного імпорту до України у вартісному вираженні. Практично монопольне становище Російської Федерації у сфері постачання природного газу до України обумовлює провідне місце цієї країни серед країн-імпортерів [14, с.89-91].

4. Загрози стабільності регіонального розвитку. Перебіг процесів поступового відновлення соціально-економічного розвитку регіонів України у 2010 р. засвідчив наявність регіональної диференціації темпів посткризового відновлення:

- найбільш динамічно протягом січня-вересня 2010 р. спостерігався розвиток м. Києва, Дніпропетровської, Житомирської та Рівненської областей;
- протягом усього року високі темпи приросту економічних показників зберігалися в Миколаївській та Вінницькій областях, помітним було зростання у Луганській та Запорізькій областях;
- втратили динаміку зростання Івано-Франківська, Тернопільська та Чернівецька області;
- вкрай повільно післякризове відновлення відбувається в Харківській, Чернігівській, Одеській, Херсонській областях, в АРК тощо.

В умовах кризи та у післякризовий період яскраво виявилася неспроможність більшості громад і регіонів самостійно фінансувати власний розвиток.

Якщо в попередні роки нестача фінансових ресурсів у регіонах компенсувалася трансфертами з державного бюджету, переважно нецільовими, то наразі криза довела хибність і дестимулюючий вплив такого підходу. Посткризове відновлення 2010 р. сформувало логічну необхідність зміни основ формування фінансової бази громад і регіонів у на-

прямі зменшення залежності її джерел від коливань економічної кон'юнктури.

Загалом, попри нарощування позитивних тенденцій та наявність у цілому сприятливих умов для динамічного посткризового розвитку регіонів України, їх сучасний стан, а також відносини з державою свідчать про існування низки загроз стабільному та збалансованому регіональному розвитку, серед яких:

- відсутність рівноправних, партнерських відносин між центром і регіонами, збереження практики ручного управління, втручання органів державної влади у сфери компетенції місцевого самоврядування;

- домінування переважно екстенсивного типу господарювання на місцевому (регіональному) рівні; високий рівень енергетичної залежності локального виробництва та відсутність структурно-інноваційних зрушень, спрямованих на зменшення матеріало-, енергоємності продукції, що виробляється на місцях, її здешевлення та підвищення конкурентоспроможності;

- збереження високих показників монополізації регіональних ринків: особливо це стосується ринків енергетичних ресурсів; послуг (у т. ч. теплопостачання, водовідведення та інших послуг, що надаються сферою ЖКГ; транспорту та зв'язку); ринків продовольства та сільськогосподарської продукції тощо;

- збереження орієнтації промислового виробництва індустріальних і старопромислових регіонів – традиційних лідерів економічного розвитку – на збільшення експорту продукції енергоємного та екологічно ризикованого виробництва (металургійне, хімічне, деревообробне тощо), яке цілком залежить від короткострокових спорадичних тенденцій поживлення світової ринкової кон'юнктури на групу сировинних товарів і напівфабрикатів;

- неефективність дотаційних і субвенційних механізмів подолання соціально-економічної відсталості територій; затримки у підготовці та укладанні угод щодо регіонального розвитку як інструменту реалізації стратегій розвитку регіонів.

Неефективність системи міжрегіонального перерозподілу ресурсів і доходу, наявність зазначених системних загроз посилює диспропорційність соціально-економічного розвитку регіонів, перешкоджає гармонійній взаємодії держави та регіонів у процесі посткризового оновлення національної економіки.

Україна потребує нової регіональної політики, орієнтованої на раціоналізацію відносин «центр – регіони» та максимальне сприяння освоєнню і використанню власного економічного потенціалу регіонами [14, с.101-102].

Складність адаптаційного періоду для економіки України, яка «занурюється» в море світової конкуренції та квотування, як і раніше полягає в об'єктивних реаліях процесу глобалізації, які визначатимуться впливом таких чинників, як:

- подорожчання енергоносіїв, яке є основним негативом для економіки України. Інфляційні наслідки його ще не виявилися, та воно, поза сумнівом, спричинює «шлейф» зростання вартості регульованих енергетичних та транспортних тарифів; такий розтягнутий у часі інфляційний шок вимагатиме допущення певної адаптаційної інфляції;
- підвищення тарифів природних монополій, що може стати акселератором інфляційних процесів;
- вагомі ризики з боку бюджетно-фінансової сфери. Переважне спрямування видаткової частини бюджету на поточне споживання (поточні видатки бюджету становлять понад 90% від загального обсягу) формує загрози макроекономічного розбалансування та зростання бюджетного дефіциту, що може позначитися на окремих сегментах грошово-кредитного ринку;
- висхідна цінова динаміка на світових ринках металургійної та хімічної промисловості, яка здійснюватиме суперечливий вплив: хоча це дозволить наростити обсяги експорту і забезпечити належний приплив іноземної валюти, проте підтримуватиме імпорт інфляції зі світових ринків;
- зростання пропозиції інвалюти внаслідок приходу в Україну великих закордонних інвесторів, збільшення зо-

внішніх державних та приватних запозичень і трансфертів від працюючих за кордоном, що підтримає стабільність на валютному ринку, навіть за наявності помітних інфляційних тенденцій;

- коливання інфляційних настроїв, які визначатимуть чутливість готівкового валютного ринку та його вплив на ситуацію міжбанківського валютного ринку [19].

Виходячи з наведеного вище, надзвичайно цікавими і аргументованими є думки, висновки та прогнози фахівців з СОТ, зокрема відомого експерта з питань СОТ, директора Інституту економічних досліджень і політичних консультацій Ігоря Бураковського, який відмітив: «Дуже хочеться, щоб вступ до СОТ сприяв наповненню новим змістом дискусій про конкурентоспроможність України. На практиці це означає чітке виокремлення виключної сфери відповідальності самого бізнесу за результати своєї діяльності, виключної сфери відповідальності держави за створення рівних сприятливих умов для компаній і сфери, де бізнес і держава цивілізовано об'єднують свої зусилля для розв'язання тих чи інших економічних проблем» [1].

Сьогодні вкрай важливо сформувати стійку модель системи управління на регіональному рівні на основі чіткого визначення і законодавчого закріплення розподілу повноважень і обов'язків між органами виконавчої влади та місцевого самоврядування. На етапі реформування необхідно зберегти міцну вертикаль державної виконавчої влади, яка покликана забезпечити дієвість системи управління і стабільність національної економіки. Передавати повноваження від органів державної влади органам місцевого самоврядування потрібно поступово, керовано, з відповідною передачею необхідних для цього ресурсів і встановленням відповідальності органів місцевого самоврядування перед громадою та державою.

На часі – пошук якісно нової моделі взаємодії та перерозподілу владних повноважень на користь органів місцевого самоврядування, стверджує вчений-регіоналіст З.Варналій [4]. Невід'ємною складовою політичної реформи має стати

децентралізація системи влади в Україні, розширення повноважень і фінансових можливостей територіальних громад.

Проміжними ланками у цьому процесі повинні стати: впровадження принципу субсидіарності у системі розподілу повноважень між органами державної влади та місцевого самоврядування, і між органами місцевого самоврядування, що представляють адміністративно-територіальні одиниці різного рівня; законодавче визначення меж територіальної юрисдикції органів державної влади та органів місцевого самоврядування; розробка механізму передачі повноважень від місцевих органів державної влади до органів місцевого самоврядування; чітка правова регламентація взаємного делегування повноважень органами державної влади та місцевого самоврядування, а також взаємодії між ними у повсякденній управлінській діяльності; налагодження дійового механізму відповідальності представницьких органів влади, їхніх виконавчих комітетів перед громадами; подальша бюджетна децентралізація та удосконалення механізмів участі регіонів у формуванні державного бюджету; законодавче закріплення статусу комунальної власності; реалізація заходів щодо реформи житлово-комунального господарства у напрямі створення конкурентного ринку житлово-комунальних послуг.

Найкраще ці проблеми вирішуються у процесі транскордонного співробітництва, адже воно є специфічною сферою зовнішньоекономічної, політичної, екологічної, культурно-освітньої та інших видів міжнародної діяльності, яка здійснюється на регіональному рівні. Це дає підстави стверджувати, що *основні принципи транскордонного співробітництва витікають із загальних принципів регіональної політики*, таких, як:

1. Пріоритет загальнонаціональних інтересів.
2. Пріоритет інтересів регіону в цілому, його населення стосовно галузевих, відомчих, корпоративних, а також інтересів окремих суб'єктів господарювання.
3. Законодавче забезпечення прав і повноважень суб'єктів регіональної політики і транскордонного співробітництва.

4. Поєднання інтересів. Поточні і стратегічні завдання регіональної політики мають враховувати державні, регіональні та місцеві інтереси, а її практичне здійснення — згадувати можливі суперечності між ними.

5. Пріоритет інноваційного, ресурсо-економічного підходу, що полягає, передусім, у структурних трансформаціях господарських комплексів регіонів на користь інноваційних технологій, товарів народного споживання та послуг у разі раціонального обмеження енерго-, водо-, матеріало- та капіталоемних галузей і виробництв.

6. Принцип об'єктивності.

7. Принцип збалансованості критеріїв соціальної справедливості та загальнодержавної ефективності, особливо під час вибору методів і форм державної підтримки окремих територій.

8. Принцип партнерства передбачає необхідність налагодження тісного співробітництва між органами державної влади всіх рівнів та органами місцевого самоврядування, забезпечення політичної стабільності й суспільної злагоди у процесі регіональної політики і транскордонного співробітництва [6].

Разом з тим зазначимо, що *реалізація названих принципів в процесі транскордонного співробітництва має низку особливостей*. Зокрема — наявність кордону і необхідність його облаштування, спільне використання природних ресурсів і відповідно спільне вирішення проблем екологічної безпеки, більш широке взаємне спілкування населення сусідніх держав та глибокі особисті зв'язки людей, значно вище навантаження на інфраструктуру (дороги, зв'язок, сферу обслуговування, придорожню інфраструктуру).

Геополітичні зміни в Європі після виходу Євросоюзу на кордони України у 2004-2007 рр. вимагали більш чіткої структуризації принципів транскордонного співробітництва з урахуванням специфічних особливостей нормативно-правової бази ЄС. Тому у *Державній стратегії регіонального розвитку до 2015 року* [10] передбачено, що сучасна регіональна політика (в тому числі і транскордонного співробітництва як важливої складової регіонального розвитку) буде базуватись на наведених нижче принципах [9, с.32-34].

Програмування. Політика регіонального розвитку здійснюється на основі взаємозв'язаних довгострокових стратегій, планів та програм розвитку як на державному, так і на адміністративно-територіальному рівні. Цей принцип також передбачає щорічне планування необхідних витрат державного бюджету, що сприяє забезпеченню прозорості, стабільності та синхронізації у політиці розвитку регіонів.

Концентрації. У зв'язку з обмеженістю державних фінансових ресурсів під час виконання завдань, визначених цією Стратегією, ресурси концентруються на певних територіях, встановлюється ієрархічність пріоритетів відповідно до сформульованих цілей, визначаються вимоги до економічної ефективності їх використання.

Синхронізації дій («синергії»). Передбачається синхронне проведення ряду реформ, що впливають на соціально-економічний розвиток регіонів, узгодження пріоритетів та дій центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування щодо регіонального та місцевого розвитку.

Поляризованого розвитку. Передбачається формування «опорних регіонів» (полісів, локомотивів зростання), в яких концентруються фінансові, адміністративно-управлінські, людські та інші ресурси, з подальшим посиленням інноваційної активності в інших регіонах. Цей принцип застосовували держави, що перебували на початкових стадіях соціально-економічного піднесення, коли інноваційна хвиля тільки починала формуватися та набувала масштабності за рахунок її концентрації в окремих «полісах зростання».

Додатковості. Фінансова підтримка регіонального розвитку здійснюватиметься за рахунок державного та місцевих бюджетів. За цим принципом фінансування з державного бюджету здійснюватиметься без зменшення фінансування з місцевих бюджетів.

Субсидіарності — розподілу владних повноважень, за якими місце надання адміністративної (управлінської) по-

слути максимально наближене до її безпосереднього споживача з урахуванням повноти надання належної якості послуги шляхом концентрації матеріальних і фінансових ресурсів на відповідному територіальному рівні управління.

Збалансованого розвитку. Зумовлює диференційованість надання державної підтримки регіонам з урахуванням їх потенціалу, умов, критеріїв та строків, визначених законодавством.

Партнерства. Тісна співпраця між центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, суб'єктами господарювання в процесі реалізації Стратегії, проведення моніторингу та оцінки виконання визначених завдань.

Єдності. Забезпечення суспільної єдності, яка полягає у зменшенні відмінностей між окремими регіонами у використанні людських ресурсів та рівні життя населення; економічної єдності, яка полягає у зменшенні відмінностей в економічному розвитку між регіонами; просторової єдності, яка полягає у створенні інфраструктурних умов для розвитку периферійних регіонів.

Висновки. *Отже, серед головних цілей транскордонного співробітництва, з урахуванням названих базових принципів регіональної політики, є:*

- а) діяльність зі створення зв'язків та договірних відносин на прикордонних територіях з метою пошуку рішень спільних проблем;
- б) організація розробки узгоджених спільних планів і пріоритетів розвитку та їх виконання;
- в) подолання існуючих стереотипів та упереджень по обидва боки кордону; усунення політичних та адміністративних бар'єрів між сусідніми народами;
- г) створення господарської, соціальної та культурної інфраструктури за умови формування спільних органів, господарюючих суб'єктів.

ТКС охоплює коло завдань, що не виходять за межі регіонального виміру, проте воно дуже наближене до що-

денних людських потреб, його необхідно досліджувати, сприяти його розвитку та використовувати можливості, які відкриваються у рамках співпраці для поліпшення життєдіяльності населення у прикордонних регіонах.

На думку авторів монографії «*Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети*», окрім визначеної вище ролі сприяння прискореному розвитку інтеграційних процесів, транскордонне співробітництво відіграє роль своєрідного «імпульсу (потенціалу) зростання», а транскордонні регіони, в свою чергу, - «полюсів зростання» [9].

І останнє. Говорячи про інтеграційний потенціал ТКС, слід враховувати динамізм змін як в Україні, так і у сусідніх країнах-членах ЄС, що впливають на ефективність транскордонної співпраці України. Зокрема:

По-перше, проблеми, пов'язані з наближенням термінів забезпечення виконання Умови члена СОТ. Відомо, що восени 2012 року Україна звернулася до СОТ з інформацією про намір підвищити імпорتنі мита майже на 371 товарну лінію. Це звернення викликало стурбованість торговельних партнерів України в ЄС і США.

26 листопада учасники Ради з торгівлі товарами СОТ (23 учасника) на своєму засіданні ухвалили спільну заяву, в якій закликали Україну відкликати свою заявку на перегляд тарифних ставок. Учасникам Ради, згідно із заявою, незрозуміло, якими будуть компенсаційні заходи з боку України. Крім того, їх турбує відсутність прозорості з боку України в цьому питанні. Заяву підписали найбільші держави - учасники СОТ, включаючи США, країни ЄС і Китай.

Україна стала повноправним 152-м членом Світової Організації Торгівлі 16 травня 2008 року. Через три роки після набуття членства в СОТ країни можуть протягом ще 3 років змінювати умови, ухвалені при підписанні угоди про членство в цій організації [8].

По-друге, питання співпраці України з країнами СНД загалом і з Митним Союзом зокрема. Відомо, що Прези-

дент України заявив про необхідність поглиблення відносин України з Митним Союзом. «Ми вважаємо, що співпраця з Митним Союзом буде приносити користь нашим товаровиробникам. Ми повинні глибину цих відносин збільшувати, це буде приносити економіці лише користь», – сказав він [12]. Адже відомо, що Митний союз Росії, Білорусі і Казахстану діє з 1 січня 2010 року в рамках Євразійського економічного співтовариства (ЄврАзЕС). У квітні п.р. голова колегії Євразійської економічної комісії Віктор Христенко заявив, що створені дорожні карти щодо входження до Митного союзу Киргизстану і Таджикистану.

Членами ЄврАзЕС є Беларусь, Казахстан, Киргизстан, Росія і Таджикистан. Статус спостерігача при ЄврАзЕС надано Молдові, Україні, Вірменії та Євразійському банку розвитку [12].

По-третє, Приєднання України до ЗВТ з ЄС, але з урахуванням бюджетної та соціальної кризи в Європі, де безробітними стали 18,7 млн. чоловік [18], а безробіття серед молоді країн ЄС досягло 23,9 % (безробіття серед молоді в Іспанії та Греції складає 55-58 %, що є максимальним показником для ЄС [18]);

По-четверте, надзвичайно низька ефективність використання транзитних транспортних переваг, адже через Україну проходять стратегічно важливі для багатьох наших сусідів міжнародні транспортні коридори, якими здійснюється імпорт й експорт поставки [13,14];

По-п'яте, необхідність забезпечення об'єктивного моніторингу ефективності національних суб'єктів. Дана проблематика надзвичайно актуальна, про що свідчить увага до неї науковців [20].

Список використаних джерел

1. Бураковський І. СОТ сказала «так» [Електронний ресурс] // Дзеркало тижня / І.Бураковський – 2008. – №5 (684). – Режим доступу: <http://www.dt.ua/2000/2020/61958/>

-
2. Варналій З.С. Державна регіональна політика потребує узгодженості дій [Електронний ресурс] /З.С.Варналій // Президентський вісник. – 2004. – №4 від 14 квітня. Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/book/pv14042004.htm>.
 3. Варналій З.С. Особливості регіональної політики України після розширення Євросоюзу / З.С.Варналій // Регіональна політика і транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України. – Ужгород: Ліра, 2007. – С. 116-132.
 4. Варналій З.С. Проблеми та пріоритети консолідації регіонів України / З.С.Варналій // Україна: Стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки. – 2006: монографія; за ред. О.С.Власюка. – К.: НІСД, 2006. – С.461-462.
 5. Варналій З.С. Регіональна політика України в контексті розвитку інтеграційних процесів /З.С.Варналій // Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: монографія; за ред.З.С.Варналія. – К.: НІСД, 2007. – С. 603-718.
 6. Варналій З.С. Сутність, принципи та основні завдання державної регіональної політики / З.С.Варналій // Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: монографія; за ред. З.С.Варналія. – К.: НІСД, 2007. – С. 30-32.
 7. Гриневецький С. Державна стратегія регіонального розвитку: бюрократичний документ чи шлях до консолідації країни? [Електронний ресурс] // Дзеркало тижня. – 2006. – № 45 (624). – Режим доступу: <http://www.dt.ua/1000/1550/55198>.
 8. Данилишин Б. Ініційована Україною «епопея» з переглядом мит СОТ може нашкодити їй з МС. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://newsru.ua/finance/02dec2012/danylyshyn.html>. – Дата публікації: 2 грудня 2012 р., 16:15
 9. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: монографія; за ред. З.С.Варналія. – К.: НІСД, 2007. – С.32-34.
 10. Державна стратегія регіонального розвитку до 2015 року. – Режим доступу: <http://www.largis.org.ua/largis2/ukraine/component/ ukrState Strategi2013.htm>

-
11. Зовнішній борг України перевищив \$126,2 млрд. [Електронний ресурс] // Дзеркало тижня. – Режим доступу: http://news.dt.ua/ECONOMICS/zovnishniy_borg_ukrayini_perevischiv_126,2_mlrд-99075.html
 12. ЄБРР назвав Митний союз першим успіхом на шляху країн СНД до інтеграції. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://palm.newsru.ua/finance/05nov2012/ebrr_ts.html. – Дата публікації: 5.11.2012 р., 16:16.
 13. Левитин І. «Наши транспортные коридоры, как артерии, надо очистить от тромбов» / Газета «2000». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://2000.net.ua/2000/derzhava/resursy/85023>. – №43 (627) 2 – 8 листопада 2012 р. – Дата публікації: 01.11.2012 р.
 14. Модернізація України – наш стратегічний вибір : Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К.: НІСД, 2011. – 432 с. – С. 347; 354.
 15. Напрями підвищення конкурентоспроможності прикордонних регіонів у контексті євроінтеграційних процесів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/Monitor/may/9_3.htm.
 16. Прес-служба міністра економіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=106508&cat_id=38461.
 17. Рекомендації учасників засідання круглого столу "Конкурентоспроможність регіонів у контексті європейської інтеграції України" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://carpathia.gov.ua/main/en/news/detail/1105.htm>.
 18. Рекорд безробітності в ЄС: нічим не заняті 18,7 млн. человек. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://news.liga.net/news/economics/774335-rekord_bezrobotitsy_v_es_nichem_ne_zanyaty_18_7 mln_chelovek_.htm. – Дата публікації 30.11.12 р., 14:28
 19. Україна: Стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки; за ред. О. Власюка. – К.: Знання України, 2005. – С.248.
 20. Устич С.І. Система індексації та моніторингу транскордонного співробітництва на новому Східному кордоні Європейського Союзу / С.І.Устич / Геополітика України: історія і сучасність: зб.наук.пр. – Вип.4 / Матеріали міжнародної науково-практичної кон-

ференції «Ефективність транскордонного співробітництва через міжнародний моніторинг та координацію діяльності національних суб'єктів», м.Ужгород, 8-9 квітня 2011 р. – Ужгород: ЗақДУ, 2011. – С.13-38.

РЕЗЮМЕ
ТРАНСГРАНИЧНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО И ЕГО
ИНТЕГРАЦИОННЫЙ ПОТЕНЦИАЛ

Артёмов И.В. (Ужгород)

В статье проанализированы роль и место трансграничного сотрудничества в системе еврорегионального развития, а также определено влияние внутренних и внешних факторов на реализацию государственной региональной политики. С целью повышения эффективности региональной политики автор охарактеризовал пути ее усовершенствования.

Ключевые слова: *трансграничное сотрудничество, еврорегиональная политика, государственная региональная политика, Европейский Союз.*

SUMMARY
CROSS-BORDER COOPERATION AND ITS
INTEGRATION POTENTIAL

Artjomov I.V. (Uzhgorod)

The paper explores the role and place of cross-border cooperation in the euro regional development, as well as to determine the influence of internal and external factors on the implementation of regional policy. In order to improve the efficiency of regional policy the author described ways of its improvement.

Keywords: *cross-border cooperation Euroregional policy, the state regional policy, European Union.*

(Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України; Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет»; [Редкол.: М.М.Вегеш (голова) та ін.]. – Ужгород: Видавництво УЖНУ «Говерла», 2012. – Вип.29. – С.48-58/)

ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

У статті проаналізовано роль транскордонного співробітництва як ефективного чинника підвищення регіональної конкурентоспроможності. Автор визначив місце ТКС в системі регіонального розвитку з урахуванням проблем, що виникають у транскордонному регіоні і впливають на його конкурентоздатність.

У статті також охарактеризовано основні форми і механізми, які відіграють важливу роль у реалізації транскордонного співробітництва.

Ключові слова: *транскордонне співробітництво, регіон, конкурентоздатність регіону, кластери, індустріальні парки, єврорегіон.*

В умовах формування прогресивної державної зовнішньоекономічної та регіональної політики проблеми функціонування транскордонного співробітництва потребують більш глибокого наукового вивчення. Поступ українського суспільства до європейських цінностей, свободи і демократії та прагнення до впровадження інноваційної моделі економічного розвитку, – як відмічається у Щорічному посланні Президента України до Верховної Ради у 2013 р. [8, с.244]– є визначальними чинниками для запозичення Україною європейського досвіду та здійснення необхідних економічних реформ.

Географічне розташування України, її економіко-ресурсний потенціал, геостратегічні і транзитні переваги, наявність трудових ресурсів та інші фактори національно-культурного і освітнього потенціалу нації – ідеальні складові для здійснення прагматичної політики регіонального розвитку через дійовий механізм транскордонного співробітництва.

За огляду на те, що 19 з 24 регіонів України межують з прикордонними регіонами інших країн, існують об'єктивні умови для постійної транскордонної співпраці.

Транскордонні регіони України

1. Українсько-російський, площа – 385.1 тис. км², до його складу входять 10 областей – Донецька, Луганська, Харківська, Сумська та Чернігівська області України та Брянська, Курська, Белгородська, Воронежська та Ростовська області Росії.

2. Українсько-білоруський, включає 7 областей: з українського боку – Волинська, Рівненська, Житомирська, Київська та Чернігівська області, з білоруського – Берестейська та Гомельська області.

3. Українсько-румунський, площа становить 100 872 км², населення – 8,3 млн осіб, охоплює 4 області України (Закарпатську, Івано-Франківську, Чернівецьку, Одеську) та 5 повітів (жудеців) Румунії (Сату-Маре, Марамуреш, Сучава, Ботошань, Тулча).

4. Українсько-молдовський складають 5 районів Молдови – Єдинець, Сороки, Тігхіна, Ляпушна, Кагул, 2 молдовських автономних утворення – Придністровська республіка та Гагаузія, та 3 області України: Чернівецька, Вінницька та Одеська.

5. Українсько-угорський, площа – 26 тис. км², складають 2 області (медье) Угорщини (Саболч-Сатмар-Берег, Боршод-Абауй-Земплен) та Закарпатська область України.

6. Українсько-словацький складають Закарпатська область України та Кошицький, Прешівський краї Словаччини.

7. Українсько-польський охоплює Закарпатську, Волинську та Львівську області України та Люблінське, Підкарпатське воєводства Польщі [13, с.7].

Об'єктивні умови географічного розташування України зумовили активну і плідну співпрацю в транскордонних регіонах на взаємовигідних міждержавних умовах.

Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями так визначає поняття транскордонного співробітництва: «...будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення добросусідських відносин між територіальними общинами або властями, що знаходяться під юрисдикцією двох або

кількох Договірних Сторін, а також на укладання з цією метою будь-яких необхідних угод або досягнення домовленостей»[4].

Оцінюючи роль та місце транскордонного співробітництва в системі регіонального розвитку, український вчений-регіоналіст З.Варналій акцентує увагу на тому, що необхідність вирішення спільних проблем, які виникають у транскордонному регіоні — суміжних прикордонних територіях сусідніх держав, а саме: територіальне та просторове облаштування, розбудова транскордонної інфраструктури, спільне використання водних та інших ресурсів тощо розширює сферу державної регіональної політики на міжнародний рівень і потребує врахування стратегій розвитку сусідніх територій. В цьому контексті важливим чинником економічного розвитку цих регіонів є транскордонне співробітництво (ТКС), яке в останні роки активізується, і особливо в економічній сфері [1, с.462].

Транскордонне співробітництво в Україні має потужну економічну мотивацію, значення якої зросло після розширення Євросоюзу у 2004-2007 роках і виникнення нового характеру відносин із сусідніми країнами. Утворилась цілком нова ситуація на кордонах. Західний кордон України став східним кордоном Євросоюзу. Україна отримала можливість більш раціонально використовувати своє географічне розташування в Європі з урахуванням пріоритетних напрямів транскордонного співробітництва в системі загальнорегіонального розвитку.

Про те, що сьогодні транскордонне співробітництво у країнах Європи, у т.ч. і в Україні, знаходиться в системі якісних змін, свідчить:

- По-перше, те, що в рамках розширеного Європейського Союзу транскордонне співробітництво знаходиться у стадії активного розвитку на основі суттєвого пониження бар'єрного характеру внутрішніх для ЄС державних кордонів.
- По-друге, транскордонне співробітництво стає засобом реалізації спільної регіональної політики ЄС, принципів субсидіарності, децентралізації влади тощо, а в більш широкому розумінні — будівництва цілісної "Європи регіонів".

- По-третє, Україна, як і кожна суверенна держава, має власні національні інтереси як на міжнародній арені, так і на регіональному рівні, а головним аргументом тут виступає прискорення європейського інтеграційного поступу нашої країни [5, с.68].

Необхідність вирішення спільних проблем, що виникають у транскордонному регіоні, потребує узгоджених взаємовигідних та скоординованих дій. Поряд з цим вдосконалення та поглиблення транскордонного співробітництва відкриває нові можливості і резерви для активізації господарської діяльності в периферійних територіях регіонів, мобілізації природно-ресурсного потенціалу та підвищення конкурентоспроможності. Саме ці фактори диктують необхідність координації розвитку транскордонних регіонів по всьому периметру території нашої держави.

Відомо, що більшість країн Європи прийшли до розуміння необхідності проведення збалансованої регіональної політики як однієї з основ національної стратегії. Враховуючи, що транскордонне співробітництво є основною рушійною силою і важливим механізмом регіональної політики, Україна приймає адаптовані до умов ЄС державні нормативні акти, на підставі яких і розвивається транскордонна співпраця.

У вересні 2005 року було ухвалено Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» [11]. Це перший законодавчий акт, який передбачає системний підхід до розв'язання регіональних проблем. Закон набрав чинності 1 січня 2006 року. І на підставі цього закону в липні 2006 року було затверджено Державну стратегію регіонального розвитку до 2015 року [3]. Важливими нормативно-правовими актами, що стимулюють транскордонну співпрацю, є також Закон України «Про транскордонне співробітництво» [10] та Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на період 2007-2010 рр. [9]

Слід виокремити чотири рівні реалізації транскордонної співпраці:

-
- міжнародний рівень: реалізується політика загальноєвропейських інтересів, здійснюється координація національних регіональних політик для збалансованого розвитку європейського простору;
 - державний рівень: виробляється національна політика розвитку ТКС та узгоджуються національні інтереси з загальноєвропейськими, а також здійснюється гармонізація національних та регіональних цілей;
 - регіональний рівень: реалізується регіональна політика транскордонного співробітництва з урахуванням інтересів держави та місцевих органів влади, здійснюється координація дій між регіонами сусідніх країн;
 - місцевий рівень: здійснюється координація планів розвитку місцевої влади з істотною увагою до регіональних та національних інтересів, відбувається конкретна співпраця між суб'єктами прикордонних територій.

Отже, транскордонне співробітництво — спеціальна система взаємодії між регіонами суміжних держав, пов'язаних спільним відрізком міждержавного кордону, спрямована на вирішення конкретної проблеми транскордонного характеру або співпрацю в окремій галузі, де характер взаємодії в межах національних законодавств і міждержавних угод визначається відповідно до Мадридської Конвенції спільними рішеннями регіональної і місцевої влад.

Для успішної реалізації програм регіонального, транскордонного співробітництва поряд з багатьма факторами особливе місце займає координація зусиль усіх учасників співробітництва з метою формування сприятливого середовища, яке повинно виконувати низку умов, зокрема:

- існування швидкої комунікаційної інфраструктури, такої, як аеропорти, мережі автострад, доступ до інтернету із швидкісною передачею даних і т.п., які полегшать мобільність людей і товарів;
- наявність специфічних ресурсів, які відрізняють ці регіони і становлять їх відмінність; такими факторами може бути поява транснаціональних підприємств, які володіють престижною торговою маркою, розміщення яких притягує інші фірми та викликає кумуляційний ефекти;

концентрація таких підприємств розвиває певну промислову культуру, підносить кваліфікацію працівників, якість виробів, сприяє співробітництву, приводить у дію механізми навчання; істотним елементом тут є позиція транснаціональних фірм і міра їх територіалізації, скільки ці фірми можуть значно полегшити локальним підприємства входження до глобальних мереж;

- наявність певної кількості інституцій і організацій, які займаються наданням послуг у міжнародній сфері, тут мається на увазі діяльність підприємств характеру експорт-імпорт, діяльність різноманітних навчальних центрів у сфері міжнародного розвитку та управління;

- існування публічних та приватних організацій, які полегшують міжнародну торгівлю, як, наприклад, клуби експортерів, міжнародні сервіси торгово-промислових палат тощо [14, с.189].

Транскордонне співробітництво сприяє:

- зміцненню взаємної довіри та безпеки;
- активізації торговельно-економічного співробітництва;
- залученню іноземних інвестицій для реалізації спільних проектів;
- спільному використанню енергетичних ресурсів;
- виробленню спільної стратегії охорони довкілля;
- розвитку транспортної та прикордонної інфраструктури;
- взаємодії у сфері боротьби з нелегальною міграцією та організованою злочинністю;
- ефективному використанню людських ресурсів шляхом створення спільного ринку праці;
- поглибленню культурних та комунікаційних зв'язків;
- розвитку туризму;
- боротьбі з наслідками стихійних лих та екологічних катастроф (паводки, землетруси та ін.).

В процесі транскордонного співробітництва вирішуються такі завдання:

- не допускається перетворення нових східних кордонів ЄС у жорсткі розподільчі лінії, які відмежовують Укра-

їну від Європи, та перетворення регіонів з обох боків нових східних кордонів ЄС і України в периферійні і тупикові;

- координуються концепції соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів;

- поступово формуються інтегровані, насамперед в господарському і просторово-економічному плані, транскордонні регіони України з центральноєвропейськими державами;

- створюється єдина і взаємодоповнююча транспортна, прикордонна та інша інфраструктура;

- складається система міжнародної взаємодії місцевих органів державної влади і самоврядування, територіальних громад тощо.

Нинішній етап функціонування системи транскордонних відносин в умовах поглиблення інтеграційних процесів дозволяє зробити висновок, що транскордонне співробітництво в Європі знаходиться на етапі системних якісних змін.

З одного боку, в рамках Європейського Союзу транскордонне співробітництво знаходиться в стадії активного розвитку, адже суттєво понижено внутрішні для ЄС державні кордони і бар'єри, успішно реалізуються спільні регіональні принципи субсидіарності, децентралізації влади, а в ширшому розумінні – відбувається будівництво цілісної «Європи регіонів».

З іншого – на нових зовнішніх кордонах ЄС ТКС перетворюється на дійовий інструмент формування розширеним Євросоюзом смуги добросусідства та інтенсивного розвитку зв'язків європейської спільноти з усіма розташованими по периметру ЄС прикордонними державами.

Разом з тим для значної частини країн-нечленів ЄС, до яких відноситься і Україна, транскордонне співробітництво з межуючими державами-членами ЄС в нових умовах являє собою надзвичайно важливий, а в деяких випадках на цьому етапі єдино можливий та винятково ефективний, шлях практичного приєднання до загальноєвропейських інтеграційних процесів.

Після вступу групи країн Центральної та Східної Європи до Європейського Союзу суттєво змінився статус транскордонного співробітництва між Україною та цими центральноевропейськими державами – новими членами ЄС.

По-перше – транскордонне співробітництво України із західними сусідами – Республікою Польща, Словацькою Республікою і Угорщиною з травня 2004 року здійснюється безпосередньо на нових спільних східних кордонах ЄС. Внаслідок цього відносини в рамках транскордонного співробітництва центральноевропейських країн з Україною перетворилися із стосунків країн «другого ешелону» у взаємини ЄС із Україною як безпосереднім сусідом першого порядку.

По-друге – якщо раніше транскордонне співробітництво України з сусідніми країнами було в основному справою двосторонніх або багатосторонніх відносин держав Центральної та Східної Європи (ЦСЄ), то зараз воно вийшло за цей дещо звужений регіональний формат і перетворилося у форму стосунків України не лише з окремими країнами ЦСЄ чи їх об'єднаннями, але і з Євросоюзом у цілому.

По-третє – транскордонне співробітництво центральноевропейських держав з Україною стало невід'ємною складовою частиною нової східної політики Євросоюзу [7, с.237-238].

Геополітичний статус транскордонного співробітництва України з центральноевропейськими державами змінився на якісно вищій щабель, що слід вважати беззаперечним позитивом. На транскордонному, міжрегіональному рівні стосунки України з ЄС майже не обтяжені проблемами і претензіями як політичного, так і економічного характеру.

Аналіз стану справ свідчить, що для транскордонного співробітництва України є актуальним:

➤ забезпечити встановлення і результативність важливих ділових контактів з відповідними європейськими регіональними структурами і організаціями – Палатою регіонів Ради Європи, Комітетом регіонів і місцевих рад

Європейського Союзу, Асоціацією товариств європейських регіонів тощо;

➤ здійснити заходи з адаптації вже існуючих законодавчих актів України, що забезпечують транскордонне співробітництво, до стандартів ЄС та здійснити заходи для вдосконалення договірно-правової бази, а також інституційного забезпечення транскордонного співробітництва;

➤ удосконалити механізм державної фінансової підтримки програм і проектів ТКС та розвитку єврорегіонів;

➤ розробити конкретні проекти у сфері транскордонного співробітництва, забезпечити їх подальше просування у структурі ЄС, міжнародні фінансові інституції, інституції з менеджменту, на етапі реалізації цих проектів забезпечити їх кваліфікованими кадрами, особливо районного та селищного рівнів;

➤ підвищити рівень інформаційного забезпечення ТКС достовірною та порівняльною транскордонною статистичною інформацією.

Гостра необхідність вироблення суспільної ідеології конкурентоспроможності та розробки стратегії і тактики забезпечення конкурентоспроможності регіонів в умовах сучасного етапу європейської інтеграції України підтверджується проведенням у січні 2007 року круглого столу "Конкурентоспроможність регіонів у контексті європейської інтеграції України". На думку учасників цього засідання, до чинників, які перешкоджають як розвитку регіонів загалом, так і транскордонному співробітництву, слід віднести:

- наявність структурних диспропорцій та деформацій на регіональному рівні;

- загострення міжрегіонального відчуження внаслідок політичної регіоналізації та відмінностей геополітичної орієнтації населення;

- порушення ефективних взаємовідносин по лініях «центр – регіони» та «регіон – регіони»;

- намагання штучної економічної та політичної автономізації окремих регіонів;

- наявність регіональної асиметрії у системі міжбюджетних відносин;

- значну диференціацію регіонів за рівнем економічного розвитку та якістю життя людей;

-
- залежність національної економіки від кон'юнктурних коливань на зовнішніх ринках і надмірну залежність економічної стабільності регіонів від експортної динаміки та критичного імпорту стратегічних ресурсів;
 - недосконалість стратегічного менеджменту та програмування соціально-економічного розвитку на регіональному та місцевому рівнях [12].

Основні форми і механізми реалізації транскордонного співробітництва

1. Єврорегіон як інституціональна форма транскордонного співробітництва

Єврорегіони виступають основною організаційною формою транскордонного співробітництва, а практика їх функціонування в останні роки довела свою ефективність.

Відомо, що єврорегіон – це форма транскордонного співробітництва між територіальними громадами або місцевими органами влади прикордонних регіонів двох або більше держав, що мають спільний кордон, яка спрямована на координацію їх взаємних зусиль і здійснення узгоджених заходів у різних сферах життєдіяльності у відповідності до національних законодавств і норм міжнародного права для вирішення спільних проблем і в інтересах людей, що населяють його територію по обидва боки державного кордону [4].

Сьогодні в Європі налічується понад 50 єврорегіонів, і їх кількість продовжує зростати. В Україні діють 10 єврорегіонів: «Буг» (Україна, Польща, Білорусь), Карпатський єврорегіон (Україна, Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія), «Нижній Дунай» (Україна, Молдова, Румунія), «Верхній Прут» (Україна, Молдова, Румунія), «Дніпро» (Україна, Росія, Білорусь), «Ярославна» (Україна, Росія), «Слобожанщина» (Україна, Росія), «Донбас» (Україна, Росія), Чорноморський єврорегіон (Азербайджан, Албанія, Болгарія, Греція, Грузія, Молдова, Росія, Румунія, Сербія, Туреччина, Україна) та «Дністер» (Україна, Молдова).

Слід підкреслити, що 19 регіонів України є прикордонними, їх площа становить близько 77 % від всієї держави. Усі області України уклали угоди про співробітництво з сусідніми територіями суміжних країн, більшість областей мають також угоди про співпрацю з регіональними органами влади багатьох держав світу. Кількість таких угод коливається від 1 (Херсонська область) до 49 (Харківська область) [6, с.152].

2. Спеціальні економічні зони і території пріоритетного розвитку

Важливим механізмом реалізації завдань транскордонного співробітництва є спеціальні економічні зони й території пріоритетного розвитку з пільговим режимом інвестиційної діяльності як каталізatori соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів.

Характеризуючи цю складову транскордонного співробітництва в системі міжрегіональної співпраці, З.С.Варналій розглядає їх особливості. Так, з метою стимулювання нових форм господарювання, промислового виробництва, зовнішньоекономічних відносин та реалізації переваг транспортно-географічного розташування України і потенціалу її прикордонних територій з 1990 року в Україні розпочалися процеси щодо створення спільних економічних зон (СЕЗ) і територій пріоритетного розвитку (ТПР), основним інструментом яких були податкові і митні пільги.

В Україні були створені і функціонували 11 СЕЗ: «Азов», «Миколаїв», «Курортopolіс Трускавець», «Донецьк», «Порто-франко», «Яворів», «Закарпаття», «Порт Крим», «Славутич», «Інтерпорт Ковель», «Рені».

Спеціальний режим інвестиційної діяльності був введений на 9 територіях пріоритетного розвитку, а саме: в Автономній Республіці Крим; Волинській, Донецькій, Закарпатській, Житомирській, Луганській, Чернігівській областях; у м. Харків, м. Шостка Сумської області.

Загальна територія, на яку поширюється режим СЕЗ і ТПР становить 6360 тис. га або 10,5 % від території України.

Особливі умови, при яких інвестор одержує право на пільги в СЕЗ і ТПР, такі:

- реалізація інвестиційних проектів у пріоритетних видах економічної діяльності, які визначаються Кабінетом Міністрів України;

- реалізація інвестиційних проектів кошторисною вартістю не менше установленої мінімальної межі (від 200 тис. дол. США до 3 млн дол. США) залежно від галузі виробництва;

- затвердження інвестиційних проектів відповідним органом керування СЕЗ або ТПР;

- розташування і державна реєстрація на території СЕЗ та ін. [2, с.480-481]

3. Транскордонні кластери в системі транскордонного співробітництва

Транскордонні кластери охоплюють суміжні прикордонні території сусідніх держав, до складу яких входять інституції та фірми, розміщені по обидва боки кордону. Тому транскордонні кластери можна визначати як групи незалежних компаній та асоційованих інституцій, які географічно зосереджені у транскордонному регіоні.

Автори науково-практичного посібника «Конкурентоспроможність території» [6, с.162-163], характеризуючи транскордонне співробітництво як чинник підвищення регіональної конкурентоспроможності, значну увагу приділили транскордонним кластерам.

Кластерами можуть бути невеликі мережі малого та середнього бізнесу на мікротериторії (менше, ніж 50 підприємств). Існують також мегакластери, що охоплюють велику частку економіки на національному та регіональному рівнях.

Найбільш узагальнено кластери можна визначати як групу незалежних компаній та асоційованих інституцій, які:

-
- співпрацюють та конкурують;
 - географічно зосереджені в одному чи сусідніх регіонах (навіть якщо кластер охоплює кілька країн);
 - спеціалізуються в конкретній сфері діяльності, пов'язані спільними технологіями та навичками;
 - традиційні або інноваційні, більшість кластерів базуються на традиційних заходах;
 - інституціоналізовані (є підрозділ з управління кластерами) або неінституціоналізовані.

Потужний потенціал у сфері стимулювання регіонального розвитку та активізації міжрегіонального, транскордонного співробітництва має розвиток регіональних кластерів, які довели свою високу перспективність як форма економічної взаємодії суб'єктів господарювання на регіональному та міжрегіональному рівнях [8, с.143], – відмічається у Щорічному посланні Президента України до Верховної Ради у 2013 р.

Упродовж 2012 року системно проводилася робота із формування транскордонних кластерів на межі Сумської області України та Курської області Російської Федерації (РФ), на межі Донецької області України та Ростовської області РФ, на межі Харківської області України та Белгородської області РФ, на межах Чернігівської області України та Брянської області РФ та Гомельської області Республіки Білорусь.

Станом на 2013 рік в Україні успішно функціонують такі регіональні кластери:

- науковий парк «Інноваційно-інвестиційний кластер Тернопілля» (Тернопільська обл.);
- інноваційно-технологічний кластер «Сорочинський ярмарок» (Полтавська обл.);
- кластери сільського туризму, бджільництва та сільськогосподарського машинобудування (м.Мелітополь);
- «Інноваційно-технологічний кластер малого та середнього машинобудівного бізнесу (Запорізька обл.);
- кластер народних промислів «Сузір'я» (Івано-Франківська обл.);

-
- кластер деревообробки «Полісся Рокитнівщини»;
 - інноваційний кластер «Впровадження» (Рівненська обл.);
 - транспортно-туристичний кластер «Південні ворота України» та швейний кластер (Херсонська обл.);
 - асоціація «Поділля Перший», що об'єднує будівельні й туристичні кластери (Хмельницька обл.);
 - асоціація сталого розвитку «Аура». До неї входять також пілотні кластери «Еко-енерго», «Байдари-тур», «Водні ресурси», «Здоров'я» та ін. (м.Севастополь).

4. Промислово-індустріальні парки в системі транскордонного співробітництва

Вагому роль у стимулюванні структурно-інноваційних зрушень на регіональному рівні відіграють індустріальні парки – територія, виділена при плануванні місця для промислового розвитку. Метою створення таких парків є забезпечення підприємств розвинутою інфраструктурою та забезпечення контролю над виробництвом та впливом на навколишнє середовище. Завдяки ухваленню законів «Про наукові парки» та «Про індустріальні парки» сьогодні в Україні діють:

- ✓ 11 наукових парків;
- ✓ 57 бізнес-інкубаторів (більшість яких зосереджена в Харківській, Донецькій, Київській, Миколаївській та Одеській областях);
- ✓ 27 регіональних кластерів з інвестицій та розвитку;
- ✓ 10 регіональних центрів науки, інновацій та інформатизації (у м. Київ, Житомир, Запоріжжя, Івано-Франківськ, Львів, Полтава, Рівне, Хмельницький, Черкаси та Чернігів).

Подальший розвиток інноваційних кластерних об'єднань, наукових та індустріальних парків, спеціальних правових режимів економічної діяльності та їх функціональних одиниць, що діють в Україні (у т.ч. спеціальних економічних зон, технологічних і наукових парків), потребує відповідального інституційного забезпечення, у т.ч. удосконалення чинного законодавства.

Стимулювання регіонального розвитку, реалізація в регіонах національних проєктів, формування регіональних і міжрегіональних кластерів, інтенсифікація міжрегіонального співробітництва в Україні уповільнюються внаслідок недосконалості інституційно-правового забезпечення регіонального розвитку, низької ефективності залучення механізму державно-приватного партнерства, недооцінки можливостей і потенціалу державного замовлення та державних контрактів для стимулювання проєктів міжрегіонального співробітництва, відсутності розвиненої регіональної інформаційної інфраструктури, сучасної регіональної та загальнонаціональної мережі інформаційного забезпечення регіональних інвестиційних проєктів, недосконалості наявної бази даних стосовно потенційних контрагентів у виробничій і збутовій діяльності, що зужує можливості залучення ресурсів (насамперед із вітчизняних небюджетних джерел).

Перехід регіонів і громад до системного освоєння власних ресурсів, орієнтація на внутрішній потенціал розвитку обумовлюють необхідність зміни підходів до застосування інноваційних важелів фінансового забезпечення регіонального розвитку – емісії муніципальних цінних паперів, задіяння потенціалу фінансових асоціацій, кредитних спілок, а також державного фонду регіонального розвитку, запровадженого у 2012 році [8, с.143-144], – підкреслюється у Щорічному посланні Президента України до Верховної Ради у 2013 р.

Література

1. Варналій З.С. Проблеми та пріоритети консолідації регіонів України / З.С.Варналій // Україна: стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки — 2006: монографія; за ред. О.С.Власюка. — К.: НІСД, 2006. — 576 с.
2. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети : монографія / за ред. З.С. Варналія. — К. : НІСД, 2007. — 768 с.
3. Державна стратегія регіонального розвитку до 2015 року. — Режим доступу: <http://www.largis.org.ua/largis2/ukraine/component/ukrStateStrategi2013.htm>
4. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами

-
- або властями. – Мадрид, 21 травня 1980 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_106
5. Кіш Є.Б. Використання механізмів єврорегіонального співробітництва у форматі Вишеградського об'єднання / Є.Б. Кіш, В.І.Ковач // Єврорегіональне співробітництво України та його інтеграційний потенціал: збірник наукових праць за матеріалами круглого столу експертів (м. Ужгород, 20 квітня 2012 р.); відп. ред. І.В.Артёмов. – Ужгород: ЗақДУ, 2012. – 364 с.
 6. Конкурентоспроможність територій: практ. посіб. / А.Ткачук, В.Толкованов, С.Марковський, та ін. – К.: Легальний статус, 2011. – 252 с.
 7. Передрій О.С. Транскордонне співробітництво як авангардна форма новітніх відносин Сходу і Заходу / О.С.Передрій // Регіональна політика і транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України: збірник наукових праць за матеріалами міжнародної конференції (м. Ужгород, 24-25 травня 2007 р.); відп. ред. І.В.Артёмов. – Ужгород: Ліра, 2007. – 456 с.
 8. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році: Щорічне послання Президента України до Верховної Ради України. – К.: НІСД, 2013. – 576 с.
 9. Про затвердження Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2007-2010 роки / Постанова Кабінету міністрів України від 27 грудня 2006 р. № 1819 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1819-2006-%D0%BF>
 10. Про транскордонне співробітництво / Закон України від 24.06.2004 № 1861-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>
 11. Про стимулювання розвитку регіонів // Закон України від 08.09.2005 № 2850-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/annot/2850-15>
 12. Рекомендації учасників засідання круглого столу «Конкурентоспроможність регіонів у контексті єв-

-
- ропейської інтеграції України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://carpathia.gov.ua/main/en/news/detail/1105.htm>
13. Рекомендації щодо впровадження нових форм транскордонного співробітництва / кол. авторів за ред. д.е.н., проф. Н.А. Мікули / НАН України. Ін-т регіональних досліджень – Львів, 2010. – 150 с.
 14. Устич С.І. Інноваційні перспективи у транскордонному співробітництві / С.І.Устич // Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип. 8 / Матеріали міжнародної науково-практичної конференції “Шляхи підвищення ефективності транскордонного співробітництва на новому Східному кордоні Європейського Союзу”, м. Стара Лесна, Словацька Республіка, 18-19 вересня 2012 р. – Ужгород: ЗақДУ, 2012. – 280 с.
 15. Устич С.І. Транскордонне співробітництво як альтернатива новій «залізній завісі» та конфліктам: Комплексне дослідження (українською, російською та англійською мовами) /С.І.Устич (кер.авт.кол.) — Ужгород: Карпати, 2007. — 240 с.

РЕЗЮМЕ

ТРАНСГРАНИЧНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО КАК ВАЖНЫЙ ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ РЕГИОНАЛЬНОЙ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ

Артёмов И.В. (Ужгород)

В статье проанализирована роль трансграничного сотрудничества как эффективного фактора повышения региональной конкурентоспособности. Автор определил место ТКС в системе регионального развития с учетом проблем, возникающих в трансграничном регионе, и которые влияют на его конкурентоспособность.

В статье также охарактеризованы основные формы и механизмы, которые играют важную роль в реализации трансграничного сотрудничества.

Ключевые слова: трансграничное сотрудничество, регион, конкурентоспособность региона, кластеры, индустриальные парки, еврорегион.

SUMMARY

CROSS-BORDER COOPERATION AS A EFFECTIVE FACTOR OF REGIONAL COMPETITIVENESS

I. Artjomov (Uzhgorod)

The article analyzes the role of cross-border cooperation as an effective factor in improving regional competitiveness. Author determines the role of cross-border cooperation in the regional development considering problems that arise in cross-border region and affect its competitiveness.

The article also describes the basic forms and mechanisms that play an important role in the cross-border cooperation.

Keywords: *cross-border cooperation, region, regional competitiveness, clusters, industrial parks, euroregion.*

(Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Історія / Міністерство освіти і науки; Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет»; редкол.: О.С.Мазурок (голова) та ін. – Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2013. – Вип.2(31). – С.44-51.)

СУТНІСТЬ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ ТА ЇЇ КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ

Стаття присвячена розкриттю сутності державної регіональної політики в умовах євроінтеграційного поступу України. Розглянуто її концептуальні засади, основні принципи і положення. Автор також проаналізував зовнішні та внутрішні виклики, які Україні доводиться долати на шляху регіонального розвитку.

Ключові слова: *державна регіональна політика, євроінтеграція, концептуальні засади, ефективність, виклики.*

Україна проводить державну регіональну політику, засновану на європейських цінностях, засадах демократії та національної єдності, орієнтовану на підвищення економічних і соціальних стандартів життя населення кожного регіону. З метою надання більших повноважень регіонам державна регіональна стратегія спрямовується на подолання інституційних, соціально-економічних та морально-психологічних перешкод гармонійного розвитку регіонів як складових єдиної держави.

Будь-яка регіональна політика, а особливо активна політика, передбачає процес формування сприятливих передумов для підвищення конкурентоспроможності регіонів. Сьогодні саме цей аспект є ключовим стратегічним пріоритетом регіональної політики України.

Мета статті полягає у визначенні концептуальних засад державної регіональної політики в умовах євроінтеграційного поступу України. Окреслена мета обумовила вирішення низки завдань:

- визначити базові принципи і завдання державної регіональної політики;
- охарактеризувати основні положення, стратегічні напрями і пріоритети регіональної політики України;
- проаналізувати внутрішні та зовнішні чинники, які впливають на процес реалізації регіональної політики.

Цілями регіональної політики є створення умов для динамічного, збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів, поглиблення процесів ринкової трансформації, підвищення рівня життя населення, забезпечення гарантованих державою соціальних стандартів для кожного її громадянина.

Основні завдання і базові принципи державної регіональної політики

Необхідно зазначити головне завдання регіональної політики: створення і зміцнення єдиного економічного простору, забезпечення економічних, соціальних, правових і організаційних основ державності; вирівнювання умов соціально-економічного розвитку, ефективне використання потенціалу регіонів та їх комплексний екологічний захист.

До *стратегічних завдань* регіональної політики слід віднести:

1. Підвищення конкурентоспроможності регіонів та зміцнення їх ресурсного потенціалу.
2. Забезпечення розвитку людських ресурсів.
3. Розвиток міжрегіонального співробітництва.
4. Створення інституціональних умов для регіонального розвитку.

У Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року основною метою державної регіональної політики України на сучасному етапі розвитку визначено *«створення умов, що дадуть змогу регіонам повністю реалізувати наявний потенціал, зробити максимальний внесок у національну економіку, здобути конкурентні переваги на зовнішньому ринку»*.

Державна регіональна політика має спрямовуватися насамперед на розв'язання таких проблем: низька інвестиційна привабливість регіонів та інноваційна активність в них; нерозвинуті виробнича та соціальна інфраструктури; зростання регіональних диспропорцій у сфері соціально-економічного розвитку регіонів; слабкі міжрегіональні зв'язки; нерациональне використання людського потенціалу.

Тільки через механізми регіональної політики як важливого елемента загальнонаціональної стратегії можна активізувати внутрішній потенціал регіонів для соціально-економічного зростання територій і держави в цілому. Саме регіональна політика може стати універсальним засобом ефективного використання внутрішніх регіональних резервів, чого важко досягти за допомоги галузевих методів управління.

Таким чином, під регіональною політикою, як правило, розуміють сферу діяльності з управління економічним, соціальним, екологічним і політичним розвитком країни в регіональному аспекті відповідно до заздалегідь розробленої програми. Державна регіональна політика є невід'ємною складовою політики держави, спрямованої на організацію території країни відповідно до державної стратегії розвитку [1, с.26].

Об'єктивними передумовами регіональної політики є структурна неоднорідність простору країни в природно-географічному, ресурсному, економічному, соціальному, етнічному і політичному аспектах. Неоднорідність, інтереси і особливості регіонів мають враховуватися під час проведення будь-якого заходу.

До головних положень регіональної політики України належать [1, с.32]:

✓ конституційність і законність – реалізація політики здійснюється відповідно до Конституції та законів України, актів Президента України та Кабінету Міністрів України на засадах чіткого розподілу завдань, повноважень та відповідальності між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування;

✓ забезпечення унітарності України та цілісності її території, зокрема єдність економічного простору на всій території держави, грошово-кредитної, податкової, митної, бюджетної систем;

✓ поєднання процесів централізації та децентралізації влади, гармонізація загальнодержавних, регіональних і місцевих інтересів;

-
- ✓ максимальне наближення послуг, що надаються органами державної влади та органами місцевого самоврядування, до безпосередніх споживачів;
 - ✓ диференційованість надання державної підтримки регіонам відповідно до умов, критеріїв та строків, визначених законодавством;
 - ✓ стимулювання тісного співробітництва між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування у розробленні та реалізації заходів щодо регіонального розвитку. Зазначені положення були доповнені й конкретизовані у Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року.

Так, зазначеною Стратегією передбачено запровадження планових підходів до управління регіональним розвитком та удосконалення механізмів його стимулювання, що включає:

- розроблення та затвердження регіональних стратегій розвитку з визначенням пріоритетів на середньо- та довгострокову перспективу, з урахуванням державних пріоритетних напрямів;
- підготовку та укладання угод щодо розвитку регіонів, у яких реалізуються пілотні проекти;
- затвердження у державному бюджеті нової бюджетної програми, спрямованої на стимулювання регіонального розвитку;
- проведення моніторингу розвитку регіонів, районів і міст обласного значення для визначення проблем, що стримують розвиток територій з ознаками депресивності;
- підготовку програм подолання депресивності.

У Посланні Президента України до Верховної Ради 2013 року внесені доповнення до стратегічних напрямів регіональної політики України з урахуванням завдань, сформульованих у Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року [3].

- Стратегічними напрямками регіональної політики України є:
- досягнення загальнонаціональної єдності та суспільного порозуміння в соціогуманітарному та суспільно-політичному середовищі регіонів України;

-
- пошук оптимальної моделі розподілу функцій і повноважень на різних рівнях влади;
 - зміцнення матеріально-фінансових основ місцевого самоврядування та посилення соціального виміру бюджетної політики на місцевому рівні;
 - становлення інноваційно-інвестиційної моделі розвитку як основи конкурентоспроможності регіонів України;
 - модернізація виробничої та соціальної інфраструктури розвитку території;
 - використання нових ефективних форм взаємодії регіонів із зовнішнім середовищем.

До основних пріоритетів і принципів державної регіональної політики належать [1, с.30-31]:

1. Пріоритет загальнонаціональних інтересів. Це означає, що дії всіх суб'єктів регіональної політики потрібно спрямувати на зміцнення державності України, збереження її територіальної цілісності, вони не повинні загрожувати національній безпеці держави.

2. Пріоритет інтересів регіону в цілому, його населення щодо галузевих, відомчих, корпоративних, а також інтересів окремих суб'єктів господарювання.

3. Поєднання інтересів. Поточні і стратегічні завдання регіональної політики мають враховувати державні, регіональні та місцеві інтереси, а її практичне здійснення – мінімізувати можливі суперечності між ними.

4. Всебічне врахування економічних, природних, історичних, технологічних, етнічних, екологічних, соціально-демографічних та інших умов і факторів регіонів з наданням переваги факторам соціальним та екологічним. Це означає необхідність диференційованого підходу до регулювання регіональних процесів з урахуванням їхньої специфіки.

5. Пріоритет інноваційного, ресурсоекономного підходу, що полягає, передусім, у структурних трансформаціях

господарських комплексів регіонів на користь інноваційних технологій, товарів народного споживання та послуг у разі раціонального обмеження енерго-, водо-, матеріало- та капіталоємних галузей і виробництв.

6. Необхідність поступового зближення рівнів соціально-економічного розвитку регіонів, забезпечення порівняних соціальних стандартів у всіх регіонах та населених пунктах.

7. Принцип об'єктивності. Поточні завдання регіональної політики мають розкривати пріоритетні напрями загальнонаціональної стратегії соціально-економічного розвитку і відповідати реальним можливостям ресурсного забезпечення заходів щодо їхнього вирішення.

8. Принцип збалансованості критеріїв соціальної справедливості та загальнодержавної ефективності, особливо під час вибору методів і форм державної підтримки окремих територій.

9. Принцип партнерства, який передбачає необхідність налагодження тісного співробітництва між органами державної влади всіх рівнів та органами місцевого самоврядування, забезпечення політичної стабільності й суспільної злагоди у процесі регіональної політики.

За сучасних умов неупинного зростання взаємозалежності й взаємопов'язаності як національних економік, так і регіонів, поширення процесів економічної глобалізації дедалі актуальнішими є питання підвищення їхньої конкурентоспроможності як запоруки сталого поступового розвитку. У цьому контексті потрібно ефективніше використовувати конкурентні переваги регіонів України. Регіональні конкурентні переваги – це сукупність природних, соціально-економічних, науково-освітніх, технічних, інформаційних, культурних та інституційних умов, які склалися в регіоні, відрізняють його від інших регіонів і визначають довгострокові перспективи виробництва в ньому товарів і послуг.

Сучасні виклики регіональному розвитку України

На шляху регіонального розвитку України доводиться долати чимало бар'єрів, зумовлених зовнішніми та внутрішніми викликами [4, с.38-39].

Зовнішні виклики:

1. Розгортання глобальних світових процесів таким чином, що істотно змінюється міжнародний ринок розподілу праці, наростає конкурентна боротьба за всі види ресурсів, у першу чергу енергетичні, що не тільки ускладнює умови для розвитку України, а й призводить до втрати державою переваг свого геополітичного розташування як транзитної держави, мосту між Заходом і Сходом, між Північчю та Півднем Європи. Нові проекти, які стосуються шляхів транзиту російських та середньоазійських енергоносіїв у Європу поза Україною, а також будівництво автотранспортних коридорів та логістичних центрів авіатранспортних перевезень за межами України лише підтверджують реальність цієї ситуації.

2. Відставання України від розвинутих країн за показниками якості життя громадян, рівня інвестиційної привабливості, конкурентоспроможності та розвиненості інноваційного середовища продовжує стрімко наростати. Цей виклик пояснюється об'єднанням передових націй у Європейському Союзі і, як наслідок, різким зростанням можливостей розвитку наших сусідів по європейському дому порівняно з Україною.

3. Створення потенційного напруження на українських кордонах через формування сусідніми державами на прилеглих до державного кордону України територіях центрів зростання, що призводить до відтоку трудових, інтелектуальних та інших ресурсів з прикордонних регіонів України, додаткової соціальної напруженості в цих регіонах.

Наші сусіди на заході, які стали повноправними членами ЄС, ухвалили свої власні регіональні програми, як, наприклад, програма розвитку Східної Польщі з бюджетом понад 16 млрд євро на 7 років, що має перетворити сусідні

з Україною воєводства Польщі на високорозвинені та багаті регіони; з іншого боку, програма розвитку Белгородщини і перетворення Белгорода в альтернативу Харкову.

Аналогічна ситуація і на менших відтинках українських кордонів з Угорщиною та Румунією. Ставши членами ЄС, наші західні сусіди отримали значно більші, порівняно з Україною, можливості для власного розвитку і особливо для розвитку прикордонних регіонів.

Внутрішні виклики:

1. Відсутність сформованих загальнонаціональних, визнаних суспільством цінностей, які зміцнювали б єдність держави, а також відсутність загальнодержавного політичного, економічного, мовного, культурного, інформаційного простору.

На жаль, в Україні відбулась «самоавтономізація» регіональних спільнот. Власні телебачення, газети, вищі навчальні заклади, олігархи, історія із своїми міфами. Розмивання спільноті простору призводить до внутрішніх протистоянь з причин, які для наших сусідів виглядають дрібними на фоні глобальних викликів.

2. Політична структуризація регіонів і намагання використати її разом (із проблемами регіонального розвитку, економічними, соціальними, культурними, ментальними та іншими відмінностями між регіонами для загострення політичного протистояння як на національному рівні, так і в міжрегіональних відносинах.

Нетерпимість політичних сил, що мають дуже виразну регіональну електоральну підтримку, призводить до паралічу інститутів демократії, руйнує перші паростки єдності в українському суспільстві, створює загрози збереженню територіальної цілісності держави.

3. Відсутність адекватної державної регіональної політики ще більше посилила ризики та негативні тенденції українського життя: наростання асиметрії в рівнях розви-

тку регіонів, деградація села, криза міської поселенської мережі, скорочення кількості та погіршення якості трудового потенціалу, посилення міграції з багатьох регіонів України працездатного населення, особливо молоді, за межі України.

Поряд з наведеним переліком внутрішніх та зовнішніх викликів регіональному розвитку України науковці-регіоналісти дають їх більш широку класифікацію:

- по-перше, небезпека загострення міжрегіонального відчуження внаслідок політичної регіоналізації та відмінностей геополітичної орієнтації населення;
- по-друге, порушення ефективної взаємодії по лініях «центр – регіони» та «регіон – регіони»;
- по-третє, загроза штучної економічної та політичної автономізації окремих регіонів;
- по-четверте, значна диференціація регіонів за рівнем економічного розвитку та якістю життя людей;
- по-п'яте, наявність регіональної асиметрії у системі міжбюджетних відносин;
- по-шосте, недосконалість менеджменту на регіональному та місцевому рівнях [1, с.463].

Поряд з названими викликами у Посланні Президента України до Верховної Ради 2011 р. наводяться дані щодо загроз стабільному та збалансованому регіональному розвитку, серед яких [2, с.101-102]:

- відсутність рівноправних, партнерських відносин між центром і регіонами, збереження практики ручного управління, втручання органів державної влади у сферу компетенції місцевого самоврядування;
- домінування переважно екстенсивного типу господарювання на місцевому (регіональному) рівні; високий рівень енергетичної залежності локального виробництва та відсутність структурно-інноваційних зрушень, спрямованих на зменшення матеріалоємності, енергоємності продукції, що виробляється на місцях, її здешевлення та підвищення конкурентоспроможності;
- збереження високих показників монополізації регіональних ринків: особливо це стосується ринків енергетич-

них ресурсів; ринку послуг (у т. ч. теплопостачання, водо-відведення та інших послуг, що надаються сферою ЖКГ; транспорту та зв'язку); ринків продовольства та сільсько-господарської продукції тощо;

- збереження орієнтації промислового виробництва індустріальних і старопромислових регіонів – традиційних лідерів економічного розвитку – на збільшення експорту продукції енергоємного та екологічно-ризикованого виробництва (металургійне, хімічне, деревообробне тощо), яке цілком залежить від короткострокових спорадичних тенденцій похваллення світової ринкової кон'юнктури на групу сировинних товарів і напівфабрикатів;

- неефективність дотаційних і субвенційних механізмів подолання соціально-економічної відсталості територій; затримки у підготовці та укладанні угод щодо регіонального розвитку як інструменту реалізації стратегій розвитку регіонів.

Неефективність системи міжрегіонального перерозподілу ресурсів і доходу, наявність зазначених системних загроз посилює диспропорційність соціально-економічного розвитку регіонів, перешкоджає гармонійній взаємодії держави та регіонів у процесі посткризового оновлення національної економіки. *Тому Україна потребує нової регіональної політики, орієнтованої на раціоналізацію відносин «центр – регіони» та максимальне сприяння освоєнню і використанню власного економічного потенціалу регіонів.*

Досягнення нової якості регіонального розвитку вимагає мобілізації та використання наявних у регіоні ресурсів, здатних примножити потенціал розвитку та надати стимули для економічного зростання. *Потреба досягнення стабільного та збалансованого регіонального розвитку формує низку завдань у посткризовий період, у тому числі:*

- ✓ вирівнювання надмірних диспропорцій регіонального розвитку, передусім за соціальними показниками;

- ✓ дотримання принципів стабільного та збалансованого регіонального розвитку, гармонійної взаємодії держави та регіонів на основі відмови від «державного патерналізму», активізації місцевої ініціативи, розвитку

підприємництва, підвищення дієздатності місцевого самоврядування і місцевих громад;

- ✓ стимулювання розвитку на регіональному рівні економічних «точок зростання» та посилення їх взаємозв'язків із периферією; залучення до цього процесу наявних місцевих матеріальних, фінансових і людських ресурсів;

- ✓ формування на регіональному рівні розвинутої інфраструктури, в тому числі транспортної, виробничої, інвестиційної, соціальної, комунікаційної тощо. Орієнтирами розвитку інфраструктури є усунення перешкод на шляху залучення місцевої економіки до процесів регіональної та міжрегіональної кооперації;

- ✓ формування єдиного загальнонаціонального економічного простору для здійснення господарської та комунікаційної політики, створення сприятливих умов для розвитку проблемних (периферійних і віддалених) територій;

- ✓ розвиток регіональних і міжрегіональних кластерів, індустріальних парків як основи реалізації інноваційно-інвестиційних структурних зрушень, створення нових робочих місць тощо;

- ✓ створення на регіональному рівні ефективних господарських структур, орієнтованих на інтенсифікацію використання регіонального потенціалу;

- ✓ розширення участі громадськості у вирішенні питань розвитку територій, забезпечення відкритості інформації, налагодження прозорого моніторингу соціально-економічного розвитку територій.

Досягнення нової якості регіонального розвитку вимагає застосування партнерських підходів у відносинах держави та регіонів. Цілями розвитку партнерських відносин держави та регіонів є максимальне узгодження інтересів усіх суб'єктів регіональної політики, сприяння конкуренції регіонів за отримання ресурсів державної підтримки, а також перехід від дотаційних до інвестиційних і договірних форм відносин між державою та регіонами.

Мінімізація існуючих проблем, а також підвищення дієвості міжрегіонального співробітництва можливі лише за умов внесення суттєвих доповнень в інституційно-правове

забезпечення реалізації державної регіональної політики та реформування системи державного управління регіональним розвитком і підвищення дієвості місцевого самоврядування. Необхідно унормувати:

- основи державної регіональної політики у спосіб ухвалення Закону України «Про засади державної регіональної політики» як базового закону з питань регіонального розвитку;

- внесення змін до Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів» у частині державного стимулювання розвитку депресивних територій;

- правовий режим поняття «кластер» і режим його функціонування;

- правовий режим комунальної власності, ухваливши Закон України «Про комунальну власність»;

- механізм залучення іноземної фінансової допомоги, у т.ч. на потреби місцевого розвитку (ухваливши Закон України «Про міжнародну технічну допомогу»);

- інституційні механізми та залучення державних, приватних коштів і коштів міжнародних установ на потреби регіонального розвитку, досягнення довгострокових цілей держави у сфері регіональної політики;

- порядок синхронізації зусиль територіальних громад для вирішення питань місцевого значення (ухваливши Закон України «Про засади співробітництва територіальних громад»);

- концептуальне бачення реформування місцевого самоврядування у спосіб оновлення редакцій законів України «Про місцеве самоврядування в Україні» та «Про місцеві державні адміністрації»;

- відносини між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування (завдяки чіткому розмежуванню повноважень між місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування);

- функціонування територіальних громад (з питань управління комунальною власністю, розвитку різних форм безпосередньої участі громадян у виконанні завдань і функцій місцевого самоврядування, розбудови взаємодії територіальних громад під час реалізації спільних проектів тощо);

- розширення повноважень органів місцевої влади з питань вирішення завдань регіонального та місцевого розвитку, розв'язання проблем, спільних із проблемами сусід-

ніх регіонів, а також регіонів сусідніх держав (у т.ч. у межах прикордонного міжрегіонального та єврорегіонального співробітництва) [3, с.146].

Пріоритетними шляхами вирішення цих завдань є вдосконалення державного регулювання у сфері соціально-економічного розвитку регіонів, відповідних правових, організаційних, економічних механізмів, а також підвищення ролі та відповідальності місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування за вирішення покладених на них повноважень і завдань.

Джерела та література

1. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: моногр. / за ред. З.С.Варналія. – К.: НІСД, 2007. – С.18-20; Україна: Стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки – 2006: моногр. / за ред.. О.С.Власюка. – К.: НІСД, 2006. – 768 с.
2. Модернізація України – наш стратегічний вибір : Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К. : НІСД, 2011. – 432 с.
3. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році: Щорічне послання Президента України до Верховної Ради України. – К.: НІСД, 2013. – 576 с.
4. Регіональна політика: правове регулювання. Світовий та український досвід. Видання друге, доповнене / за заг. ред. А.Ткачука. – К.: Леста, 2011. – 260 с.

Артёмов И.В. Сущность региональной политики Украины и её концептуальные основы.

Статья посвящена раскрытию сущности государственной региональной политики, которая направлена на преодоление институциональных, социально-экономических и морально-психологических барьеров в гармоничном развитии регионов как составных единого государства в условиях евроинтеграционного развития Украины.

В статье рассмотрены главная задача региональной политики, которая заключается в создании и укреплении единого экономического пространства, обеспечении экономических, социальных, правовых и организационных основ государствен-

ности; выравнивании условий социально-экономического развития, эффективном использовании потенциала регионов и их комплексная экологическая защита, а также определены концептуальные принципы, основные принципы и положения региональной политики Украины. Автор проанализировал внешние и внутренние вызовы, которые Украине приходится преодолевать на пути регионального развития.

Автор определил приоритетные направления минимизации существующих проблем, а также пути повышения действенности государственной региональной политики.

Ключевые слова: государственная региональная политика, евроинтеграция, концептуальные основы, эффективность, вызовы.

Artjomov I.V. The essence of the regional policy of Ukraine and its conceptual foundations.

The article is devoted to the nature of regional policy , which is aimed at overcoming the institutional, social, economic, moral and psychological barriers of harmonious regional development as components of a eurointegration of Ukraine.

The paper considers the main task of regional policy, which is to build and strengthen a single economic space, economic, social, legal and organizational foundations of statehood, the leveling of socio-economic development, efficient use of the capacity of regions and integrated environmental protection, and also the conceptual principles, basic principles and provisions of regional policy in Ukraine. Author analyzed the internal and external challenges that Ukraine has to overcome on the way to development of regional policy.

Priorities identified by minimizing existing problems and ways to improve the effectiveness of regional policy .

Keywords: state regional policy , European integration , conceptual framework, efficiency, threats.

(Стаття схвалена до друку редколлегією Наукового вісника Волинського національного університету імені Лесі Українки)

РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА КРАЇН ВИШЕГРАДСЬКОЇ ЧЕТВІРКИ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

У статті досліджено основні напрями співробітництва між Україною та Вишеградською групою. Розглянуто можливість використання Україною євроінтеграційного досвіду країн Вишеградської четвірки. У ході проведеного аналізу транскордонного та міжрегіонального співробітництва були виявлені проблеми, що стоять на перешкоді виконанню важливих цілей регіональної співпраці в євро регіонах, та запропоновані шляхи їх подолання.

Ключові слова: Вишеградська четвірка, транскордонне співробітництво, євро регіон, євроінтеграція.

В статье исследованы основные направления сотрудничества между Украиной и Вышеградской группой. Рассмотрена возможность использования Украиной евроинтеграционного опыта стран Вышеградской четверки. В ходе проведенного анализа трансграничного и межрегионального сотрудничества были выявлены проблемы, препятствующие выполнению важных целей регионального сотрудничества в евро регионах, и предложены пути их преодоления.

Ключевые слова: Вышеградская четверка, трансграничное сотрудничество, евро регион, евроинтеграция.

The article examined the main areas of cooperation between Ukraine and Visegrad group. Author has examined the opportunity of Visegrad Four Eurointegration experience using for Ukraine. Conducted analysis of cross-border

and inter-regional cooperation could indicate problems which impeding the implementation of the important goals in Euroregions and propose ways to overcome them.

Keywords: Visegrad Four, cross-border cooperation, the Euroregion, European integration.

Постановка проблеми. Відносини з країнами Вишеградської четвірки (В-4) для України завжди мали фундаментальне значення. По-перше, три з чотирьох країн Вишеградського об'єднання є сусідніми для України державами, з якими вона мала історично дружні відносини. А, по-друге, всі чо-

тири країни стали прикладом успішного набуття членства в ЄС, а відтак підтримка та авторитет об'єднання для просування євроінтеграційних прагнень України перетворилися на цінне джерело запозичення корисного досвіду.

Стан дослідження. На сьогодні проблематика відносин в форматі «В-4 + Україна» досить досліджена. Окремої уваги у розробці цього питання потребують збірник наукових праць за результатами конференції «Україна і Вишеградська четвірка: на шляху до взаємовигідних відносин»¹, монографія Кіш Є.Б. «Центральна Європа в сучасній системі євро-регіональної інтеграції»² та аналітична доповідь Національного інституту стратегічних досліджень «Співробітництво з країнами Вишеградської четвірки як інструмент європейської інтеграції та модернізації України»³. Особливої уваги заслуговують надбання навчально-наукового інституту євроінтеграційних досліджень ДВНЗ «УжНУ», а саме: навчальний посібник «Єврорегіональне співробітництво України: проблеми і перспективи»⁴, монографія «Моделі і механізми регулювання єврорегіонального співробітництва України»⁵ та навчально-методичний посібник «Єврорегіональне співробітництво України: проблеми і перспективи»⁶.

Виклад основного матеріалу. Міжнародна регіональна інтеграція центральноєвропейських країн зумовлюється низкою причин: їх спільним історичним минулим та регіональними інтересами, географічним положенням, а також політичними і економічними зв'язками, схожими можливостями та прагненнями.

¹ Україна і Вишеградська четвірка: на шляху до взаємовигідних відносин: збірник наук. праць / упоряд. В. Пулішова, Т. Стражай. – Братислава, 2010. – 166 с.

² Кіш Є.Б. Центральна Європа в сучасній системі єврорегіональної інтеграції: монографія. – Ужгород: Ліра, 2008. – 440 с.

³ Співробітництво з країнами Вишеградської четвірки як інструмент європейської інтеграції та модернізації України : аналіт. доп. /С.І.Мітряєва, М.О.Лендєл, А.Д.Стряпко, А.М.Крижевський [та ін]. – К. : НІСД, 2014. – 128 с.

⁴ Єврорегіональне співробітництво України: проблеми і перспективи: навчальний посібник. – Ужгород: Гражда, 2013. – 500 с.

⁵ Моделі і механізми регулювання єврорегіонального співробітництва України: Монографія / За заг. ред. І.В. Артьомова, О.М. Ващук, О.М. Руденко. – Ужгород: МПП «Гражда», 2013. – 612 с.

⁶ Артьомов І.В., Діус Н.О. Єврорегіональне співробітництво України: проблеми і перспективи: навч.-метод. посібник. – Ужгород: ПП «Шарк», 2014. – 368 с.

Заснування регіонального об'єднання «Вишеградська четвірка», куди увійшли Чехія, Словаччина, Угорщина і Польща, відбулося 15 лютого 1991 року у місті Вишеград в Угорщині. За назвою цього міста об'єднання отримало назву «Вишеградський трикутник», а після розпаду Чехословаччини на 2 незалежні держави – «Вишеградська четвірка».

П'ять основних позицій чітко визначали мету Вишеградського об'єднання центральноєвропейських країн⁷:

- відновлення державної незалежності, демократії і свободи;
- ліквідація залишків тоталітарного режиму у всіх сферах життя суспільства економіки;
- формування парламентської демократії і сучасної правової держави поряд із дотриманням основних прав людини і свобод;
- створення сучасної ринкової економіки;
- повна інтеграція у європейські політичну, економічну, безпекову і правову системи.

Співпраця з Україною розвивалася як на двосторонньому рівні, так і в форматі Вишеградська четвірка плюс. Проте в деяких сферах співпраця, розпочата вже після відновлення Вишеградської групи у 1998 році, вступу країн В-4 до Європейського Союзу, а пізніше підкріплена багатообіцяючими політичними змінами в Україні взимку 2004 року, може вважатися імпульсом для більш ґрунтовної співпраці.

Відомо, що євро регіональний рівень інтеграції базується на спільності територіальних кордонів держав, які інтегруються, на схожих шляхах історичного розвитку і доповнюються природним, економічним, транспортно-комунікаційним, науково-технічним потенціалом, спільністю економічних проблем, зовнішньополітичних та геополітичних інтересів. З огляду на розставлені акценти у сфері євро регіональної інтеграції України, досвід країн Вишеградської четвірки є цікавим і може бути використаним для дослідження⁸:

⁷ Кіш Є.Б. Центральна Європа в сучасній системі євро регіональної інтеграції: моногр. / Є.Б.Кіш. – Ужгород: Ліра, 2008. – С.136.

⁸ Артьомов І.В. Актуальні аспекти євро регіонального співробітництва України в контексті досвіду країн Вишеградської четвірки / І.В.Артьомов // Україна та Вишеградська четвірка: на шляху до взаємовигідних відносин. – Братислава, 2010. – С.158.

-
- стану єврорегіонального співробітництва України в умовах активізації «східного» вектору зовнішньої політики після президентських виборів 2010 року;
 - відповідних кроків ЄС щодо України, які впливають з ініціативи «Східне партнерство», і в першу чергу посилення діалогу щодо асоційованого членства і зони вільної торгівлі;
 - співвідношення єврорегіонального співробітництва України з реанімацією українсько-російського діалогу і практичних дій у площині взаємовигідної співпраці східних регіонів держави з Росією, Білоруссю та окремими азійськими країнами.

З урахуванням практики співпраці країн Вишеградської четвірки в Україні активізується єврорегіональне співробітництво по багатьох напрямках. **Відомо, що існують чотири рівні реалізації єврорегіональної співпраці:**

✓ **міжнародний** рівень: реалізується політика загальноєвропейських інтересів, здійснюється координація національних регіональних політик для участі у збалансованому розвитку європейського простору;

✓ **державний** рівень: виробляється національна політика розвитку єврорегіонального співробітництва та узгоджуються національні інтереси з загальноєвропейськими, а також здійснюється гармонізація національних та регіональних цілей;

✓ **регіональний** рівень: реалізується політика єврорегіонального співробітництва з урахуванням інтересів держави та місцевих органів влади, здійснюється координація між регіонами сусідніх країн;

✓ **місцевий** рівень: здійснюється координація планів розвитку місцевої влади, з істотною увагою до регіональних та національних інтересів, відбувається конкретна співпраця між суб'єктами прикордонних територій.

Застосування практики взаємодії наших найближчих західних сусідів і партнерів, апробованих у рамках «Вишеграду» механізмів, форм і видів співпраці спроможне сприяти нарощуванню зусиль щодо реалізації європейської інтеграційної стратегії Української держави, пошуку нею додаткових важелів, які могли б вплинути на поглиблення стосунків держави з Євросоюзом та нашими найближчими сусідами.

Україна та Вишеградська четвірка

Одним з важливих для України та країн Вишеградської четвірки є питання транскордонного та міжрегіонального співробітництва. Подібне співробітництво розглядається сторонами як складова загального європейського інтеграційного процесу. В грудні 2005 р. в м. Братислава за принципово новими стандартами було укладено Угоду між Кабінетом Міністрів України і Урядом Словацької Республіки про транскордонне співробітництво.

У цьому контексті, зокрема у період з 2004 по 2006 рр., Європейська Комісія запропонувала Україні розпочати «сусідські програми» з метою більш плідного прикордонного співробітництва України з ЄС. Реалізація цих програм сприяла продовженню активної роботи України та країн Вишеградської четвірки з Європейською Комісією. Відповідно до представленого списку «сусідських програм» Україні було запропоновано участь у трьох із них: 1) співробітництво України, Польщі та Білорусі; 2) співробітництво Угорщини, Словаччини та України; 3) співробітництво України з країнами Центральної та Східної Європи (CARDS). Учасникам програм була надана можливість самостійно визначати сумісні пріоритети для прикордонного співробітництва та формувати спільні керівні структури.

На сучасному етапі транскордонне та міжрегіональне співробітництво між Україною та країнами В-4 відбувається у таких формах:

- реалізація програм сусідства;
- діяльність єврорегіонів;
- діяльність міжнародних регіональних організацій та асоціацій;
- міжрегіональна співпраця (угоди про транскордонне співробітництво, укладені з усіма країнами В-4, до яких залучені Львівська, Волинська, Вінницька, Чернівецька, Закарпатська та інші області).

Одним з ключових питань під час всіх формальних та неформальних переговорів керівництва України з Вишеград-

ською четвіркою вже протягом багатьох років залишається проблема візового режиму, зокрема його лібералізація.

Так, обидві країни, підписавши Угоду про малий прикордонний рух, фактично здійснили перший крок до безвізових поїздок між громадянами України та ЄС. Поряд з цим, як зазначають європейські експерти, дорожня карта до безвізового режиму для українських громадян ще не є запорукою досягнення реальних змін. Зокрема тому, що запропонований ЄС план пов'язаний з багатьма жорсткими умовами.

Загалом можна констатувати, що досягнуті за результатами систематичних зустрічей на різних рівнях домовленості між країнами В-4 та Україною за тривалий проміжок часу успішно реалізуються.

Свідченням цього є те, що успішно виконуються План ЄС щодо лібералізації візового режиму з Україною та Національного плану України з цих питань. З 01 липня 2013 року почала діяти Угода з Євросоюзом про спрощений порядок видачі віз для громадян України⁹.

Як Україна, так і країни Вишеградської групи (ВГ) надають важливе значення розвитку регіонального та транскордонного співробітництва. Адже Україна має значні потенційні можливості щодо розвитку транскордонного співробітництва, яке розглядається як інструмент розвитку прикордонних територій та складова євроінтеграційного процесу України.

Насамперед йдеться про необхідність створення сучасної прикордонної інфраструктури, в першу чергу в пунктах перетину на кордоні України з Польщею, Словаччиною та Угорщиною.

Важливе значення регіональне і транскордонне співробітництво має для ефективного і взаємовигідного еконо-

⁹ З 1 липня українці отримуватимуть візи до ЄС за спрощеною схемою [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.ua/articles/politics/_z-1-lipnya-ukrajinci-otrimuvativimut-vizi-do-es-za-sproschenoju-shemoyu/497185

мічного співробітництва прикордонних областей України та країн-сусідів, а також об'єднання спільних дій для розв'язання екологічних проблем, регулювання потоків жителів прикордонних областей міграційних процесів, пов'язаних з працевлаштуванням. Науковець-регіоналіст Є.Кіш виділяє такі пріоритетні напрями співпраці¹⁰:

- ✓ сприяння структурній перебудові та розвитку депресивних регіонів;
- ✓ надання фінансових ресурсів регіонам, де спостерігається стагнація економічної діяльності;
- ✓ боротьба з тривалим безробіттям та підтримка ініціатив зайнятості;
- ✓ адаптація підприємців, робітників промисловості та виробничої сфери до системних проблем, які загрожують безробіттям;
- ✓ фінансування розвитку сільськогосподарських територій та прискорення структурної перебудови сільського господарства.

Варто підкреслити, що В-4 має усі можливості стати енергетичним союзом, який використовуватиме геополітичне положення країн-учасниць для координування транзитної політики. Словаччина, Чехія, Польща й Угорщина разом з Україною є важливими транзитерами російського газу і його споживачами. Через їхню територією здійснюється значний відсоток постачання газу з Росії до Європи (80 % російського і середньоазійського газу до ЄС, що становить близько 40 % від загального обсягу імпортованого Євросоюзом газу). Збереглася і залежність економіки країн регіону від російських енергоносіїв: Словаччини майже на 100 %, Польщі – на 92 %, Угорщини – на 90 %, Чехії – на 74 %.

Країни В-4 також є імпортерами і можливими транзитерами електроенергії з України до інших країн Європи. Головним партнером «Укрінтеренерго» (державний оператор експорту електроенергії) з постачання української елек-

¹⁰ Кіш Є. Регіональна політика Європейського Союзу / Є.Кіш // Регіональна політика в країнах Європи. Уроки для України: [Проект Київського центру Ін-ту Схід-Захід]. С.Максименко, Є.Кіш, М.Лендъел, І.Студенніков; за ред. С.Максименка. – К.: Логос, 2000. – С.35-36.

троенергії в Європу є угорська компанія System Consulting, співпраця з якою почалася ще у 1994 р. В перспективі можуть стати партнерами для української сторони й компанії інших країн ВГ.

Як зазначає науковець-регіоналіст А.Кудряченко, «значне місце в питанні забезпечення енергетичної незалежності України може мати досвід країн В-4 у переході на світові ціни розрахунку за російські енергоносії, адже раніше ці країни, як і Україна, мали пільгові ціни на постачання енергоресурсів. Особливо може стати в нагоді досвід Польщі, яка перейшла на ринкові ціни ще у 2006 році»¹¹.

Відомо, що Європейська Комісія (ЄК) підготувала 12 програм сусідства, у трьох з яких бере участь Україна разом із Вишеградськими партнерами:

1. Програма сусідства «Польща – Білорусь – Україна». В Україні поширюється на Волинську, Закарпатську, Львівську області.

2. Програма сусідства «Угорщина – Словаччина – Україна». В Україні поширюється на Закарпатську область.

3. Україна приєдналась і до четвертого раунду транснаціональної програми CADSES (програма сприяє транснаціональній співпраці для Зони Центральної Адріатики – Дунаю – Південно-східної Європи). В Україні поширюється на Волинську, Закарпатську, Івано-Франківську, Львівську, Одеську, Чернівецьку та Тернопільську області.

Активною є співпраця України з сусідніми країнами ВГ в рамках єврорегіонів відповідно до наявних двосторонніх та багатосторонніх угод, з метою розв'язання спільних проблем та узгодження механізмів їх реалізації. Відомо, що на сьогодні в Україні діє 6 єврорегіонів, у 2 з яких входять території країн Вишеградської четвірки:

- ✓ «Буг» (Україна, Польща, Білорусь);
- ✓ Карпатський єврорегіон (Україна, Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія).

¹¹ Кудряченко А.І. Україна і Вишеградська четвірка: стан та перспективи співпраці /А.І.Кудряченко // Україна та Вишеградська четвірка: на шляху до взаємовигідних відносин. – Братислава, 2010. – С.44-45.

Окрім цього, Україна активно підтримує одну з останніх ініціатив конгресу Ради Європи зі створення нового євро регіону в басейні Чорного моря.

Проте на перешкоді виконанню важливих цілей регіональної співпраці в євро регіонах існує багато проблем, найголовнішою серед яких є відсутність необхідних повноважень місцевої влади для плідної співпраці, а також надто великий розмір євро регіонів, зокрема Карпатський євро регіон сягає більше 140 тис. км², що позначається на ефективності функціонування¹².

Слід зазначити надзвичайно важливе значення міжрегіональної співпраці України з сусідніми країнами ЄС і, в першу чергу, у сфері узгодження та реалізації стратегічних пріоритетів регіональної політики, які тісно пов'язані з вирішенням завдань соціально-економічного розвитку та досягнення економічної безпеки, у першу чергу¹³:

- ✓ дотримання курсу на лібералізацію, відкритість ринків та економічну інтеграцію як основи розвитку та партнерства;
- ✓ створення підґрунтя для вирішення спільних викликів;
- ✓ узгодженість політики щодо модернізації економіки країн-партнерів;
- ✓ сприяння мобільності громадян та вільному руху капіталу, товарів та послуг;
- ✓ посилення стабільності та безпеки на кордонах, що включатиме боротьбу з нелегальною міграцією, створення інтегрованих структур управління кордонами, приведеним у відповідність до законодавства ЄС;
- ✓ посилення можливостей правоохоронних і судових органів у боротьбі проти корупції та організованої злочинності;

¹² Кудряченко А.І. Україна і Вишеградська четвірка: стан та перспективи співпраці /А.І.Кудряченко // Україна та Вишеградська четвірка: на шляху до взаємовигідних відносин. – Братислава, 2010. – С.48-49.

¹³ Двостороннє співробітництво «Україна – ЄС» у сфері узгодження стратегічних пріоритетів регіональної політики щодо Меморандуму «Діалог Україна – ЄС» про регіональну політику та розвиток регіонального співробітництва» // Національний Конвент України щодо ЄС. рекомендації робочих груп / Укр. незал. центр політ. досл.; за заг. ред. В.Луцація, Ю.Тищенко. – К., 2012. – С.94-95.

-
- ✓ розробки та прийняття двосторонніх транскордонних проектів та удосконалення системи транскордонного транзиту енергоносіїв;
 - ✓ залучення коштів програм транскордонного співробітництва для створення проектів з модернізації вітчизняних об'єктів та запровадження енергоефективних технологій;
 - ✓ законодавче розширення повноважень місцевих органів влади у питаннях з вирішення завдань єврорегіонального співробітництва, а також запровадження у практику регіонального самоврядування спеціальних договірних відносин – угод про міжрегіональну співпрацю.

Таким чином, співпраця між Україною та Вишеградською четвіркою здійснюється у політико-безпекових сферах, є ефективною та перспективною, здебільшого в плані отримання стимулів та допомоги Україні на шляху інтеграції до Європейського Союзу.

Висновки. Зважаючи на проведений аналіз, можна з упевненістю визнати, що країни Вишеградської четвірки розвинули доволі гнучкі та різноманітні зовнішні стосунки й співробітництво з Україною в рамках вироблення й реалізації добросусідської політики ЄС. Мова йде про такі основні напрями співробітництва України та Вишеграду:

- 1) забезпечення солідарної підтримки країнами Вишеграду європейських інтеграційних прагнень України;
- 2) передача країнами Вишеграду досвіду їх європейської інтеграції Україні;
- 3) координація зовнішньополітичної діяльності України і Вишеградської групи на дво- та багатосторонній основі;
- 4) формування багаторівневого механізму співробітництва Вишеграду і України у формі участі українських представників у засіданнях різних вишеградських структур та спеціально створених комісіях;
- 5) поширення програм Вишеградського фонду на Україну.

Поряд з названими напрямками співробітництва України та Вишеграду слід виділити значення регіональної співпраці, що особливо важливо для використання в практичній діяльності органів місцевого самоврядування та впрова-

дження в практику нових елементів єврорегіонального співробітництва України, враховуючи, що співпраця сприяє¹⁴:

- ✓ кращому розумінню перспектив міжрегіонального та транскордонного співробітництва України з сусідніми державами ЄС;
- ✓ імплементації головних принципів регіональної політики ЄС у національне законодавство України;
- ✓ створенню відповідної прикордонної інфраструктури із врахуванням специфіки адміністративного поділу України та ін.

Окреслена канва співробітництва між Україною та Вишеградською групою була підкріплена конкретними пропозиціями та рішеннями у таких сферах, як: політичне співробітництво, торговельно-економічна кооперація, співробітництво у сфері юстиції та внутрішніх справ, в інфраструктурі транспорту, енергетики та зв'язку, а також у сфері культури, освіти, взаємних контактів між людьми.

Перелік цих об'єктивних і суб'єктивних факторів лежить у площині обох сторін, як-то: незадовільний темп структурних та економічних реформ в Україні і адаптації законодавства, норм та стандартів України до існуючих в ЄС, з одного боку, та повільна лібералізація візової політики цих країн щодо громадян України і недостатній рівень фінансової підтримки ЄС, запропонованих Вишеградською групою, програм розвитку тощо.

Якщо робити загальний висновок, то слід відзначити, що модель єврорегіонального співробітництва країн Вишеградської четвірки не може бути повністю застосована. В Україні головна причина полягає в тому, що Україна не має рівнозначних партнерів для інтеграції, а також не має згоди серед її громадян щодо напряму розвитку країни. Цей факт дає нам часткову відповідь на питання, яке неодноразово піднімалося в минулому: чи могла б Україна стати членом Вишеградської групи?

(Стаття схвалена до друку редколегією Українського історичного збірника, вересень 2014 р.)

¹⁴ Кіш Є.Б. Центральна Європа в сучасній системі єврорегіональної інтеграції: моногр. / Є.Б.Кіш. – Ужгород: Ліра, 2008. – С.128.

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ

ACTUAL ASPECTS OF LEGAL SUPPORT OF CROSS-BORDER COOPERATION OF UKRAINE

У статті досліджено особливості нормативно-правового регулювання транскордонного співробітництва України. Аналізуються основні міжнародні та національні нормативні акти, які забезпечують ефективність ТКС на всіх рівнях. Наголошується на приведенні законодавства України у відповідність з європейськими правовими нормами.

Ключові слова: *транскордонне співробітництво, договірно-правова база, загальноєвропейські норми і принципи, Мадридська конвенція, єврорегіональне співробітництво, Закарпатська область.*

Актуальність дослідження. Проблематиці транскордонного співробітництва приділяється значна увага з кінця минулого століття. Проте після 2004 – 2007 рр. окремі аспекти функціонування ТКС, зокрема на українсько-євросоюзівських прикордонних територіях, у нових візових умовах є недостатньо дослідженими.

Транскордонне співробітництво в сучасних геополітичних, економічних та соціокультурних умовах є ефективним механізмом єврорегіональної співпраці, вирішення спільних проблем, особливо у прикордонних регіонах, та поглиблення взаємовідносин між сусідніми державами.

Таке співробітництво може бути ефективним лише за умов достатнього нормативно-правового забезпечення як на національному рівні, так і міжнародними актами. Саме окремим аспектам правового регулювання транскордонного співробітництва і присвячене дослідження.

Мета дослідження – виявити й охарактеризувати особливості становлення й розвитку договірно-правової бази ТКС.

Виклад основного матеріалу. Нормативно-правове регулювання транскордонного співробітництва в Європі та Україні здійснюється на основі таких нормотворчих рівнів:

- міжнародного (правові акти міжнародних інституцій);
- міждержавного (міждержавної угоди двох або декількох держав);
- національного (правові акти центральних органів державної влади);
- місцевого, який можна розділити на два види: правові акти місцевих органів державної виконавчої влади й акти органів місцевого самоврядування.

В умовах підвищення ролі децентралізації в розвитку держави та розширення повноважень місцевих органів влади, особливої уваги заслуговує регіональний рівень. Територіальні общини або власті мають право здійснювати транскордонне співробітництво на суміжних територіях у межах, установлених національними правовими системами зацікавлених держав. Обґрунтовано, що транскордонні відносини не підпадають під державну компетенцію в галузі міжнародних відносин; місцеві органи влади можуть співпрацювати з відповідними органами влади інших країн у межах своєї компетенції згідно із законодавством, міжнародними зобов'язаннями та зовнішньою політикою держави; регіони мають право у рамках повноважень укладати угоди про транскордонне співробітництво.

Формування нормативно-правової основи транскордонного співробітництва є проблемою передусім центральних органів держави, а також тих держав, які мають суміжні території й зацікавлені в розвитку такого виду відносин. Положення правових актів повинні вирішити багато проблем, які відносяться до сфери економіки, культури, екології, інформаційних технологій, а також забезпечити гармонійне функціонування прикордонних територій і нормативної бази сторін, які здійснюють співробітництво. На законодавчому рівні необхідно розмежувати функції та повноваження органів місцевого самоврядування, місцевих та центральних органів виконавчої влади стосовно прикордонного

співробітництва; уточнити питання територіальної належності, адміністративної суб'єктності в системі транскордонного співробітництва, рівень компетенції місцевих органів влади, задіяних у транскордонному співробітництві, та відповідну організаційну структуру [1].

Основою розвитку транскордонного співробітництва України з центральноєвропейськими країнами стали загальноєвропейські норми та принципи.

Необхідно відмітити, що нормативно-правова основа транскордонного та єврорегіонального співробітництва Європи є досить розвинутою і базується на сильній інституційній основі.

Базовими нормативними документами є *Європейська Рамкова Конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями* (Мадрид, травень 1980 р.) та два додаткові протоколи до неї: Додатковий протокол до Європейської Рамкової Конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (Страсбург, листопад 1995 р.) та Протокол № 2 до Європейської Рамкової Конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями, який стосується міжтериторіального співробітництва (Страсбург, травень 1998р.) [2]. Іншим, не менш важливим документом є *Європейська хартія прикордонних і транскордонних регіонів* (Гронау, 1981р., II редакція 1995 р.) [3]. У цих документах сформований понятійний апарат щодо міжтериторіального, міжрегіонального та транскордонного співробітництва, вказані основні «правила гри» в реалізації транскордонного співробітництва, є набір типових угод та інших документів, які підписують територіальні органи влади прикордонних областей сусідніх держав або самі держави [4].

Особливий інтерес тут становить Європейська Рамкова Конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (Мадридська конвенція) та додаткові протоколи до неї.

Мадридська конвенція про транскордонне співробітництво має базовий характер з огляду на її міжнародно-правовий статус. Саме в другій статті Конвенції дається визначення терміну «транскордонне співробітництво між територіальними громадами або властями». Відповідно до положень цієї статті «транскордонне співробітництво означає будь-які спільні дії, спрямовані на посилення і поглиблення добросусідських взаємин між територіальними громадами або властями, які перебувають під юрисдикцією двох чи кількох Договірних Сторін, та на укладення з цією метою будь-яких необхідних угод або досягнення домовленостей».

Практичне значення Мадридської конвенції Ради Європи визначається і наявністю додатків до неї. Так, у додатку №4 «Транскордонні угоди» охарактеризовані як типові міждержавні, так і рамкові угоди. До перших відносяться такі:

- про розвиток транскордонного співробітництва;
- про транскордонні регіональні зв'язки;
- про транскордонні місцеві зв'язки;
- про транскордонне співробітництво на контрактній основі між місцевими органами влади;
- про органи транскордонного співробітництва між місцевими органами влади.

До рамкових угод в свою чергу відносяться статuti та договори між місцевими властями, а саме:

- про створення консультативної робочої групи між місцевими властями;
- про координацію управління транскордонними місцевими справами;
- про створення транскордонних асоціацій на основі приватного права;
- про поставки товарів або надання послуг між місцевими властями прикордонних районів;
- про створення органів транскордонного співробітництва між місцевими властями.

До європейського загального законодавства щодо розвитку регіонального співробітництва входять Європей-

ська хартія місцевого самоврядування (Страсбург, жовтень 1985 р.) [5], Хартія Конгресу місцевих і регіональних органів влади Європи (ухвалена Комітетом міністрів 14 січня 1994 р.). Всі європейські прикордонні території керуються базовими положеннями, викладеними у Європейській хартії регіонального просторового планування [6]. Специфіка розвитку прикордонних територій відображається у Стратегії європейського регіонального планування.

Серед інших конвенцій і хартій, які регулюють різноманітні сфери життя, насамперед потрібно відзначити Кіотську конвенцію зі спрощення та гармонізації митних процедур, яка має 30 доповнень, що розглядають різноманітні ситуації для уніфікації та спрощення митних правил і процедур при перетині кордонів різних країн; Конвенцію про комбіновані перевезення та інші угоди, що регулюють відносини в сфері перевезень; Європейську хартію регіональних мов і мов меншин (Страсбург, 1992 р.), зокрема в частині, що стосується транскордонного обміну; Європейську ландшафтну конвенцію, у якій згадуються транскордонні ландшафти, та багато інших.

Приєднання до зазначених європейських законодавчих актів розширює правове поле транскордонного співробітництва, дає можливість передбачити нормами законодавства України встановлення відповідальності регіональних органів влади за спільно прийняті рішення, здійснення контролю за виконанням заходів, що впливають з угод про транскордонне співробітництво, а також поширює правові норми Європейської конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або властями на транскордонне співробітництво [7].

Національне законодавство України щодо транскордонного співробітництва включає насамперед Закон України «Про транскордонне співробітництво» [8], міжнародні угоди, конвенції, хартії, ратифіковані Україною, двосторонні та багатосторонні угоди, підписані Україною з сусідніми державами.

Розглянемо основні аспекти базового закону, який регулює транскордонне співробітництво України. Так, Закон України «Про транскордонне співробітництво» (№1861-IV) був ухвалений Верховною Радою України 24 червня 2004 року. Він був прийнятий з метою регулювання процесів укладання органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади угод про транскордонне співробітництво і їх практичної реалізації. Положення цього закону визначають основний зміст транскордонного співробітництва України.

Відповідно до Закону України «Про транскордонне співробітництво» поняття «транскордонне співробітництво» визначено як спільні дії, спрямовані на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших відносин між територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами виконавчої влади України та територіальними громадами, відповідними органами влади інших держав у межах компетенції, визначеної їх національним законодавством.

Саме цим законом врегульовано правові, організаційні та економічні питання розвитку транскордонного співробітництва, а також питання його державної фінансової підтримки [9].

Особливість Закону України «Про транскордонне співробітництво» полягає у тому, що він визначає завдання, принципи державної політики, права й обов'язки суб'єктів у сфері транскордонного співробітництва, принципи й форми державної підтримки, фінансові ресурси для транскордонної співпраці.

Надзвичайно важливим є той факт, що подібного закону, який би регулював транскордонне співробітництво, не має жодна з країн Європи, які, в свою чергу, керуються в цьому питанні положеннями Мадридської конвенції 1980 р.

У Законі України «Про транскордонне співробітництво» також враховані геополітичні зміни, які відбулися внаслідок розширення ЄС на Схід в 2004 році.

Проте не можна оминати і негативні аспекти закону. По-перше, цей документ не розглядає транскордонне співробітництво як складову регіональної політики України. Іншим негативним фактором є те, що він не враховує зміну механізмів підтримки транскордонного співробітництва з боку ЄС, особливо нові інструменти партнерства і програми (FARE, TACIS, INTERREG). По-друге, він містить суперечливі правові норми в частині, що регулює різні питання участі місцевих органів влади у міжрегіональному та транскордонному співробітництві [10].

Оцінюючи місце Закону «Про транскордонне співробітництво» у розбудові політики регіонального розвитку в Україні, варто звернути увагу на його неоднозначну оцінку експертами [11].

По-перше, розробникам закону не вдалося подолати погляд на транскордонне співробітництво як інструмент переважно економічної співпраці. Зокрема, загальну координацію транскордонного співробітництва законом покладено на спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань економічної політики. При розробленні закону не було враховано того факту, що транскордонне співробітництво є більш широким поняттям, яке охоплює не лише економічну співпрацю, а й багато інших аспектів життєдіяльності мешканців прикордоння.

По-друге, зазначений закон законсервував існуючі форми державної фінансової підтримки транскордонного співробітництва, а точніше її відсутність. У ньому не визначаються джерела та механізм надання такої підтримки з боку держави. Слід зазначити, що сьогодні проекти і програми транскордонного співробітництва, які здійснюються у прикордонних регіонах України, фінансуються здебільшого міжнародними донорами.

На сучасному етапі Верховною Радою України були зроблені деякі позитивні кроки у напрямі вдосконалення базового закону про транскордонне співробітництво. Нагадаємо, що 21.01.2010 р. був ухвалений закон «Про внесення змін до Закону України «Про транскордонне співробітництво» [12].

Законом вносяться зміни до низки статей, де визначаються повноваження спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань регіональної політики (Міністерства регіональної політики та будівництва), спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань економічної політики та Міністерства закордонних справ України у питаннях транскордонного співробітництва.

Під час обговорення народні депутати підтримали поправку, згідно з якою «для фінансування проектів (програм) транскордонного співробітництва може використовуватися міжнародна технічна допомога, кредитні ресурси міжнародних фінансових організацій згідно із законодавством України» [13].

Наступним кроком у цьому напрямі, проте вже на міжнародному рівні, було проведення 7-8.04.2010 р. у Києві міжнародної конференції на тему «Стан законодавчого та нормативного забезпечення транскордонного співробітництва». Учасниками конференції стали провідні фахівці та експерти країн ЄС, а саме Нідерландів, Польщі, Словаччини, Угорщини і Румунії, а також Молдови та України.

Підсумком конференції було оприлюднення рекомендацій Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України, народним депутатам, органам місцевої влади, міжнародним та громадським організаціям [14], зокрема:

1. Регулярно та з певною періодичністю проводити заходи з вирішення проблем транскордонного співробітництва в Україні. Зокрема, щорічно на базі Комітету Верховної Ради України з питань європейської інтеграції, за участі представників уряду, міжнародних організацій та громадськості.

2. Громадським організаціям, експертам та фахівцям-практикам подавати свої пропозиції щодо внесення змін та доповнень до тих чи інших нормативно-правових докумен-

тів, не очікуючи проведення конференційних чи семінарських заходів, а в міру виникнення проблем та ідей щодо шляхів їх розв'язання.

3. Кабінету Міністрів України здійснювати координаційні, планувальні та організаційні заходи через відповідний підрозділ Міністерства економіки, у тому числі щодо діяльності інших структур центральних органів виконавчої влади.

4. Органам місцевого та регіонального самоврядування рішеннями рад запроваджувати програми розвитку транскордонного співробітництва і підтримки ініціатив самостійно та автономно.

5. Міністерству закордонних справ України провести переговори про можливі розширення прикордонних зон на території України для збільшення територіальної дії малого прикордонного руху для зменшення впливу візового режиму на розвиток транскордонної співпраці.

6. Ініціювати парламентські слухання з транскордонного співробітництва з вироблення програми на 2011-2015 роки та підбиття підсумків діючої програми, термін дії якої закінчується цього року.

Крім Закону України «Про транскордонне співробітництво» чільне місце посідають і інші важливі документи. Зокрема, 15 вересня 2010 р. Кабінетом Міністрів України видано розпорядження №1838-р «*Про схвалення Концепції Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2011-2015 рр.*», згідно з яким Міністерством економіки була розроблена *Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2011-2015 роки* [15].

Метою Програми є активізація розвитку соціально-економічних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших зв'язків між суб'єктами транскордонного співробітництва.

Практична цінність названого документа обумовлена напрацюванням можливих варіантів розв'язання актуальних

проблем розвитку транскордонного співробітництва. Нею також визначені можливі джерела фінансування транскордонного співробітництва.

Не менш важливими у регулюванні транскордонного співробітництва України з державами-членами ЄС є стратегічні документи, які визначають основні аспекти євроінтеграційного курсу України. В першу чергу – це Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу, Національна програма інтеграції України до Європейського Союзу, План дій Україна-ЄС, рішення і резолюції щорічних самітів Україна-ЄС та інші документи.

Важливо підкреслити, що після розширення ЄС у 2004 році Європейський Союз працює із сусідніми країнами (включно і з Україною) в рамках нового напрямку зовнішньої політики – Європейської політики сусідства (ЄПС), яка не надає і не визначає навіть майбутнє членство країни в ЄС, проте саме на регіональному та міжрегіональному рівнях пропонує сусіднім країнам привілейовані відносини з ЄС. А вже починаючи з 2007 р., відповідно до Європейської політики сусідства, Європейська Комісія змінила підходи щодо надання фінансової і технічної допомоги країнам-сусідам ЄС. Для України це означає, що замість попередньої програми TACIS вона отримує від ЄС допомогу в рамках Європейського інструменту сусідства та партнерства. В цьому контексті питання фінансової допомогисконцентровані у рапортах Європейської Комісії, опрацювання яких дає можливість з'ясувати, наскільки регіональна політика і, зокрема, транскордонне співробітництво фінансуються через цільові програми розвитку в країнах Центральної та Східної Європи [16].

Поряд із розглянутими базовими нормативно-правовими документами заслуговує на увагу комплекс нормативно-правових актів, які регулюють питання ТКС на рівні органів місцевої влади та самоврядування. Це закони України «Про місцеве самоврядування в Україні» (від 24.06.1997 р.), «Про місцеві державні адміністрації» (від 09.04.1999 р.), «Про стимулювання розвитку регіонів» (від 08.09.2005 р.), постанова

Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року» (від 21.07.2006 р.), у яких визначені загальні правові підстави для участі у транскордонному співробітництві місцевих територіальних громад або властей.

На сучасному етапі транскордонне співробітництво стає потужним інструментом забезпечення сталого розвитку Закарпатської області через зміцнення міжрегіональних та транскордонних зв'язків, залучення додаткових коштів у розвиток області в формі міжнародної технічної допомоги та інвестицій країн-сусідів, а також стає найважливішою складовою формування позитивного інвестиційного іміджу регіону. Окрему увагу необхідно приділити міжрегіональним двостороннім угодам, які були підписані між Закарпатською областю та прикордонними регіонами Польщі, Словаччини, Угорщини та Румунії [17].

Частиною законодавчої бази України, що також регламентує транскордонне співробітництво з країнами ЄС, є низка двосторонніх угод. Зокрема це *Угода про добросусідські відносини та співробітництво між Республікою Польща та Україною* [18] від 18.05.1992 р., *Договір про основи добросусідства та співробітництва між Україною та Угорською Республікою* [19] від 6.12.1991 р., *Договір про добросусідство, дружні відносини та співробітництво між Україною та Словацькою Республікою* [20] від 29.06.1993 р., а також *Договір про відносини добросусідства та співробітництва між Україною та Румунією* [21] від 2.06.1997 р. та ін.

У грудні 2010 р. була схвалена Програма розвитку транскордонного співробітництва Закарпатської області на 2011 – 2015 рр. Беручи до уваги розташування останньої, можна визначити головне завдання, яке стоїть сьогодні перед обласною державною адміністрацією та обласною радою, – ефективне використання геополітичних та гео економічних переваг Закарпатської області як «зовнішнього» регіону ЄС з метою прискорення економічного та соціального розвитку регіону.

Зокрема, Закарпатська область чітко визначила пріоритетні напрями і завдання транскордонного співробітництва [22]:

- сприяння економічному, соціальному, культурному розвитку прикордонних територій та активізація всебічного транскордонного співробітництва із сусідніми країнами на обласному та місцевому рівнях;
- забезпечення підвищення рівня життя населення та розвитку соціальної сфери прикордонних територій Закарпаття;
- поглиблення співпраці в рамках Карпатського євро-регіону;
- активізація зовнішньоекономічної діяльності;
- створення умов для заснування і функціонування спільних підприємств та утворення транскордонних економічних кластерів;
- сприяння розвитку малого та середнього підприємництва;
- забезпечення охорони навколишнього природного середовища та екологічної безпеки;
- розвиток природної інфраструктури і створення умов для залучення інвестицій.

Висновки. Таким чином, діяльність прикордонних регіонів України базується на основних законах, європейських конвенціях, хартіях, ратифікованих Україною, дво- та багатосторонніх угодах, підписаних між Україною та державами-членами ЄС.

Розглянувши їх мету та зміст, можна констатувати, що чинна законодавча база забезпечує можливість використання потенціалу ТКС для вирішення основоположних проблем прикордонних регіонів України. Проте необхідно зазначити, що існуючі законодавчі акти України, що забезпечують транскордонне співробітництво, потребують адаптації їх до стандартів Європейського Союзу та Ради Європи, включаючи подальше нормативно-правове врегулювання повноважень місцевих органів влади і надання їм більшої самостійності у вирішенні спільних з прикордонними регіонами країн-членів ЄС питань стосовно прикордонного співробітництва.

Приєднання до європейських законодавчих актів у сфері ТКС розширює правове поле транскордонного співробітництва, дає можливість передбачити нормами законодавства України встановлення відповідальності регіональних органів влади за спільно прийняті рішення, здійснення контролю за виконанням заходів, що впливають з угод про транскордонне співробітництво, а також поширює правові норми Європейської конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями на транскордонне співробітництво.

Незважаючи на значну кількість нормативно-правових документів, які регламентують міжрегіональну співпрацю, в Україні відсутня єдина науково обґрунтована концепція транскордонного співробітництва, яка б пропонувала методологічні підходи до розвитку процесів з урахуванням не лише окремого регіону, а й загальнонаціональних інтересів.

Все це зумовлює необхідність розроблення такої концепції, яка б базувалась на відповідних регіональних стратегіях розвитку, враховувала б як загальноєвропейські, так і національні пріоритети.

Список використаних джерел

1. Антоненко М.І. Основні напрями вдосконалення правового регулювання транскордонного співробітництва регіонів України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=457
2. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями та два додаткові протоколи до неї: [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_106
3. European Charter of Border and Cross-border Regions: [Електронний ресурс] // Association of European Border Regions: Official web-site. – Режим доступу: <http://www.aebr.net/profil/pdfs/charta.en.pdf>

-
4. Лютак О. Організаційно-правове забезпечення співпраці прикордонних територій у євроінтеграційній стратегії України // Наука молода. - Тернопіль, 2006. - Вип. 3. – С.132.
 5. European Charter of Local Self-Government: [Електронний ресурс] // Archive «Peace Human Rights». – Режим доступу: http://unipd-centrodirittiumani.it/public/docs/self_government_coe.pdf
 6. European regional/spatial planning Charter: [Електронний ресурс] // Council of Europe: Official website. – Режим доступу: http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/CEMAT/VersionCharte/Charte_bil.pdf
 7. Мікула Н.А. Транскордонне співробітництво регіонів України: стан та перспективи / Н.А. Мікула // Україна: Стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки. – 2006: монографія; за ред. О.С.Власюка. – К.: НІСД, 2006. – С.424.
 8. Закон України “Про транскордонне співробітництво”: [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1861-15>
 9. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: монографія / за ред. З.С. Варналія. – К.: НІСД, 2007. – 820 с.
 10. Засадко В.В. Транскордонне співробітництво України: тенденції, проблеми та перспективи розвитку / В.В. Засадко // Науковий вісник Академії муніципального управління: збірник наукових праць. – Серія «Економіка». – 2009. – Вип.7. – С. 227-236.
 11. Артёмов І.В. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України: монографія / І.В.Артёмов. – Ужгород: Ліра, 2009. – 520 с. – С.72-89.
 12. Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про транскордонне співробітництво”: [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1833-17>
 13. ВР ухвалила зміни до закону про транскордонне співробітництво: [Електронний ресурс] // РБК-

-
- Україна. – Режим доступу: http://www.rbc.ua/ukr/newslines/show/vr_prinyala_izmeneniya_k_zakonu_o_transgranichnom_sotrudnichestve_21012010
14. Рекомендації міжнародної конференції «Стан законодавчого та нормативного забезпечення транскордонного співробітництва»: [Електронний ресурс] // Інститут політичної освіти. – Режим доступу: http://www.ipro.org.ua/anons/2010/Rekomendacii_7-8-04-2010.doc
 15. Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2011-2015 роки: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1088-2010-%EF>
 16. Гарагонич В.В. Джерельно-інформаційна база дослідження проблем транскордонного співробітництва та участі в ньому України / В.В. Гарагонич // Історичний архів. Наукові студії: збірник наукових праць. – Миколаїв: Вид-во МДУ ім. Петра Могили, 2009. – Вип. 3. – С. 86-92.
 17. Носа Н. Транскордонне співробітництво у Закарпатті: виклики та можливості: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.smbusiness.uzhgorod.ua/ilelib/sou/p32.pdf>
 18. Договір між Україною і Республікою Польщею про добросусідство, дружні відносини і співробітництво: [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=616_172
 19. Договір про основи добросусідства та співробітництва між Україною і Угорською Республікою: [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=348_004
 20. Договір про добросусідство, дружні відносини і співробітництво між Україною та Словацькою Республікою: [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=703_150
 21. Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією [Електрон-

ний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc/?code=642_003

22. Програма розвитку транскордонного співробітництва Закарпатської області на 2010 рік: [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Закарпатської обласної державної адміністрації. – Режим доступу: http://www.carpathia.gov.ua/data/upload/catalog/main/ua/3900/827_dod_2010.zip

Артёмов И.В. Актуальные аспекты нормативно-правового обеспечения трансграничного сотрудничества Украины.

В статье исследованы особенности нормативно-правового регулирования трансграничного сотрудничества Украины. Анализируются основные международные и национальные нормативные акты, обеспечивающие эффективность ТКС на всех уровнях. Затрагивается вопрос о приведении законодательства Украины в соответствие с европейскими правовыми нормами.

Ключевые слова: *трансграничное сотрудничество, договорно-правовая база, общеевропейские нормы и принципы, Мадридская конвенция, еврорегиональное сотрудничество, Закарпатская область.*

Artjomov I.V. Actual aspects of legal support of cross-border cooperation of Ukraine.

This article deals with the features of Ukraine's cross-border cooperation. The international and national laws which provide the efficiency of cross-border cooperation were analyzed. In addition was formulated the approach in which Ukraine's national legislation should be match with European legal norms.

(Стаття схвалена до друку редколегією видання «Історія торгівлі, податків та мита», вересень 2014 р.)

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ЄВРОРЕГІОНАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ДОСВІДУ КРАЇН ВИШЕГРАДСЬКОЇ ЧЕТВІРКИ

В умовах активного залучення України до світових глобальних процесів, реалізації національної геостратегії вивчення і аналіз стану та динаміки регіонального співробітництва в процесі практичної реалізації євроінтеграційного курсу держави – **актуальна і важлива проблема дослідження.**

Спираючись на позитивний практичний досвід в царині єврорегіонального співробітництва, що накопичений країнами **Вишеградської четвірки** на шляху до ЄС, слід зазначити, що використання цього єврорегіонального інструменту у практичному вимірі сприяє динаміці євроінтеграційного поступу, особливо на рівні регіонів України з сусідніми країнами-членами ЄС[1].

Виходячи з цього **метою висвітлення** актуальних аспектів взаємовигідного єврорегіонального співробітництва України в контексті досвіду країн Вишеградської четвірки полягає в дослідженні:

- стану єврорегіонального співробітництва України в умовах активізації «східного» вектору зовнішньої політики після президентських виборів 2010 року;
- відповідних кроків ЄС щодо України, які впливають з ініціативи «Східне партнерство» і в першу чергу посилення діалогу щодо асоційованого членства і зони вільної торгівлі;
- співвідношення єврорегіонального співробітництва України з реанімацією українсько-російського діалогу і практичних дій в площині взаємовигідної співпраці східних регіонів держави з Росією, Білоруссю та окремими азійськими країнами.

Відомо, що термін „*інтеграція*” походить від латинського „*integratio*”, що в перекладі означає об’єднання розрізнених

частин в щось ціле, спільне. Це слово побутує у різних сферах життя і науки: в політиці, біології, економіці тощо.

Поняття „інтеграція” у значенні „регіональна, політична або економічна” широко використовується в політичній і політологічній літературі для характеристики сучасних процесів формування соціальних систем супердержавного (міждержавного) і субдержавного рівнів. Аналіз процесів інтеграції у політичних і соціальних науках припускає постановку питання про те, „чи може ціле бути більшим, ніж сума його складових”, чи можуть групи людей скласти органічне ціле. Це органічне виступає як комплекс елементів, що перебуває у взаємозалежності, де зміни в одному з елементів позначаються на становищі і стані інших складових системи елементів.

Важливим елементом системи, як зазначає Л. Хоффман, є **зростання регіональної політичної інтеграції**, яку можна порівняти з рухом до європейського федералізму, каталізатором якого, на думку експерта, є регіональна експансія ЄС до Східної Європи [2, с. 27 – 28].

Єврорегіональний рівень інтеграції базується на спільності територіальних кордонів держав, які інтегруються, на схожих шляхах історичного розвитку, які доповнюються природним, економічним, транспортно-комунікаційним, науково-технічним потенціалом, а також на спільності економічних проблем, зовнішньополітичних та геополітичних інтересів.

Як зазначає Дж. Капорасо, вивчення процесів єврорегіональної інтеграції вимагає єдності поглядів стосовно її визначення і тлумачення. Деякі вчені вважають її **станом**, інші – **процесом**. Опоненти інтеграції вважають, що інтеграція веде до нівелювання унікальності нації, однак процеси в ЄС свідчать, вона підкреслює особливості культури кожної нації та підвищує можливість ефективного вирішення спільних проблем [3, с. 135].

Загалом єврорегіональне співробітництво здійснюється для зміцнення взаємної довіри та безпеки; активізації торговельно-економічного співробітництва; залучення іноземних інвестицій, реалізації спільних проектів та використання енергетичних ресурсів; вироблення спільної стратегії охорони довкілля; розвитку транспортної та прикордонної інфраструктури; взаємодії у сфері боротьби з нелегальною міграцією і організованою злочинністю; ефективного використання людських ресурсів шляхом створення спільного ринку праці; боротьби з стихійним лихом; поглиблення культурних та комунікаційних зв'язків; розвитку туризму.

На наш погляд, слід виокремити чотири рівні реалізації єврорегіональної співпраці:

- **міжнародний рівень:** реалізується політика загальноєвропейських інтересів, здійснюється координація національних регіональних політик для участі у збалансованому розвитку європейського простору;
- **державний рівень:** виробляється національна політика розвитку єврорегіонального співробітництва та узгоджуються національні інтереси з загальноєвропейськими, а також здійснюється гармонізація національних та регіональних цілей;
- **регіональний рівень:** реалізується регіональна політика єврорегіонального співробітництва з урахуванням інтересів держави та місцевих органів влади, здійснюється координація між регіонами сусідніх країн;
- **місцевий рівень:** здійснюється координація планів розвитку місцевої влади, з істотною увагою до регіональних та національних інтересів, відбувається конкретна співпраця між суб'єктами прикордонних територій.

Якщо спробувати змодельювати геополітичну схему єврорегіонального співробітництва, то вона буде виглядати переконливою (Див. Рис 1.).

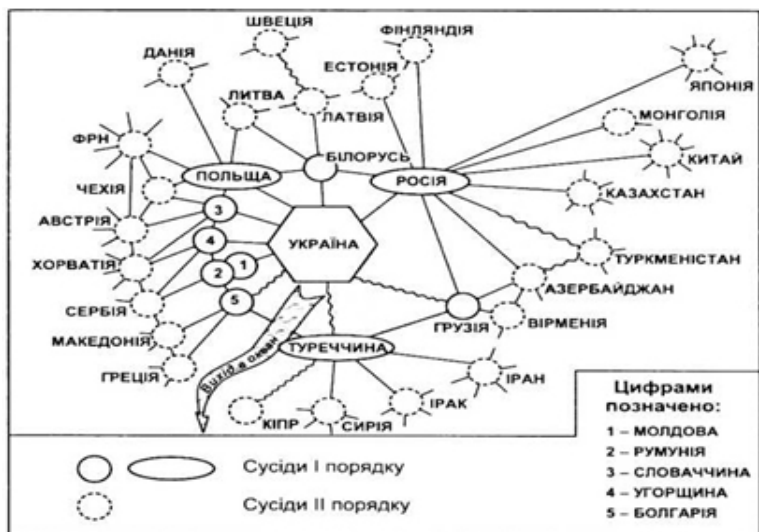

Рис. 1. Геополітична модель України в системі єврорегіонального співробітництва

Українські території в зоні впливу державного кордону завжди мали і мають надзвичайно важливе політичне й економічне значення. Географічне положення України, її роль в геополітичному просторі постійно впливали на формування економічної складової прикордонної співпраці регіонів у центрі Європи, де перш за все, виникають та реалізуються спільні інтереси України і сусідніх держав.

Після розширень ЄС в 2004-2007 роках склались сприятливі можливості для поглиблення і розширення як регіонального розвитку України, так і для збагачення форм транскордонного співробітництва.

Утворилась цілковито нова ситуація на кордонах. Західний кордон України став східним кордоном Євросоюзу. Україна отримала можливість більш раціонально використовувати своє географічне розташування в Європі за рахунок визначення пріоритетних напрямів транскордонного співробітництва в системі загальнорегіонального розвитку.

Відомо, що сучасна концепція політики регіонального розвитку, яка є домінуючою в країнах ЄС, ґрунтується на розумінні того, що вона (ця політика) здебільшого має орієнтуватися не стільки на підтримку депресивних регіонів за рахунок регіонів-донорів, скільки на створення умов для мобілізації місцевого потенціалу і ресурсів, посилення конкурентоспроможності регіонів. Ця теза набуває особливої актуальності, коли мова заходить про прикордонні регіони, які є віддаленими від великих адміністративних, фінансових, ділових, наукових, культурних центрів своїх країн, адже поняття "периферійний" і "відсталий" у багатьох випадках стали сприйматися майже як синоніми [4].

Актуальним для євро регіонального співробітництва України є необхідність:

- забезпечення функціонування і встановлення необхідних ділових контактів з відповідними європейськими регіональними структурами і організаціями — Палатою регіонів Ради Європи, Комітетом регіонів і місцевих рад Європейського Союзу, Асоціацією товариств європейських регіонів тощо;

- здійснення заходів з адаптації вже існуючих законодавчих актів України, що забезпечують євро регіональне співробітництво, до стандартів ЄС, та здійснити заходи для вдосконалення договірно-правової бази, а також інституційного забезпечення євро регіонального співробітництва;

- удосконалення механізму державної фінансової підтримки програм і проектів євро регіонального співробітництва та розвитку євро регіонів;

- розроблення конкретних проектів у сфері євро регіонального співробітництва, забезпечити їх подальше просування у структури ЄС, міжнародні фінансові інституції, інституції з менеджменту, на етапі реалізації цих проектів забезпечити кваліфікованими кадрами, особливо районного та селищного рівнів;

- підвищення рівня інформаційного забезпечення євро регіонального університету, забезпечити наявність достовірної та порівняльної транскордонної статистичної інформації.

Серед головних пріоритетів України в єврорегіональному співробітництві є:

- реалізація угод про спрощення візового режиму та реадмісію осіб, які набули чинності з 1 січня 2008 року. На жаль, як відомо, ефективність дії даних угод залишається низькою;
- підписання Угоди про асоціацію України з ЄС, що передбачено ініціативою «Східне партнерство»;
- вирішення питання про створення Зони вільної торгівлі з ЄС;
- відпрацювання Нової посиленої угоди з ЄС.

Саме ці та інші першочергові заходи щодо європейської інтеграції України увійшли до плану роботи Кабміну на 2010 рік.

Про особливості роботи у цьому напрямі **Сергій Тігіпко** відмічав наступне [5]: «Україна має декілька програм з євроінтеграції, які йдуть практично паралельно. Ми відпрацьовуємо угоду про партнерство, у складі якої буде зона вільної торгівлі, і ми повинні цю угоду відпрацювати до кінця року. Ми відпрацьовуємо угоду про безвізовий режим», – повідомив С.Тігіпко. Він додав, що Україна відпрацьовує угоду з ЄС із різних галузевих напрямів, зокрема санітарного, фітосанітарного контролю, технічного регулювання та енергетики і наголосив, що для узгодження дій різних міністерств і відомств щодо розробки зазначених документів був створений **План заходів щодо інтеграції України до ЄС на 2010 р.** Також С.Тігіпко додав, що Кабмін планує затверджувати такі самі плани першочергових заходів і на наступні роки.

Нагадаємо, на початку березня ц.р. Президент України по закінченні зустрічі з президентом Європейської комісії Жозе Мануелем Баррозу в Брюсселі заявив, що європейська інтеграція є ключовим пріоритетом для України. «Для України європейська інтеграція – це ключовий пріоритет зовнішньої політики, а також стратегія здійснення системних соціально-економічних реформ», – сказав він.

Відзначимо, що 25 лютого 2010 р. Європарламент проголосував резолюцію щодо України, в якій, зокрема, міститься пункт про можливість Києва надіслати запит на приєднання до ЄС. Також, Європарламент проголосував за резолюцію щодо України, в якій міститься звернення до ради Євросоюзу надати ЄК мандат для розробки **дорожньої карти** безвізового режиму для України. У зверненні сказано, що "існуюча угода про спрощення візового режиму має бути переглянута з довгостроковою перспективою" і включати середньострокову ціль щодо скасування існуючої плати за візи.

17 травня ц.р. верховний представник Європейської Комісії з зовнішньої політики та питань безпеки Кетрін Ештон заявила, що **угода про асоціацію** між Україною та ЄС може бути підписана вже до кінця цього року. К.Ештон сказала, що укладення угоди про асоціацію дасть до того ж змогу створити **зону вільної торгівлі між ЄС та Україною**. Представниця Єврокомісії твердить, що тісна політична та економічна інтеграція Брюсселя й Києва відкриє європейський ринок для українських товарів. Верховний представник Ештон запевнила, що ЄС готовий допомогти Україні з проведенням реформ, кінцевою метою яких є не тільки європейська інтеграція, але й покращення життя українців.

Слід акцентувати увагу на те, що іншою особливістю сучасного єврорегіонального співробітництва є активізація регіональної та міждержавної співпраці України з Росією після останніх виборів Президента України. Активізація українсько-російського співробітництва на всіх рівнях, «відмова» України від євроатлантичного напрямку викликає занепокоєння у багатьох європейських політиків, яке особливо чітко виділяється на фоні фінансово-економічних негараздів ЄС, що існують сьогодні. В той же час слід відзначити здоровий зовнішньополітичний прагматизм українського керівництва, який базується на відомій англійській аксіомі: **про те, що в держави не має вічних друзів, не має і вічних ворогів – є вічні державні інтереси.** Тому, на наш погляд, абсолютно логічна і зрозуміла позиція керівництва держави сьогодні підтримується не лише у східних, але

і в інших регіонах, де проживає більшість жителів України, що дуже важливо і симптоматично. Підтвердженням об'єктивності цієї тези безумовно стануть вибори до місцевих органів влади, що відбудуться 31 жовтня 2010 року.

Моніторинг ЗМІ, що висвітлювали події, пов'язані із підписанням Харківських угод та результатами візиту Медведева до Києва 17-18 травня дають підстави стверджувати, що після цих подій у Європі всі зітхнули із полегшенням.

Головною темою 5-ї щорічної конференції «Київський діалог», яка проходить цими днями у Берліні, є перспективи підвищення енергоефективності та розвитку альтернативної енергетики в Україні.

Однак сенсаційні газові домовленості між президентами України і Росії розставили свої акценти. Відкриття конференції позначилося звинуваченнями на адресу представника Єврокомісії, який виступив із промовою. Депутат Європарламенту від німецьких «зелених» Ребекка Гармз вважає, що Євросоюз сам штовхнув Україну в обійми Росії.

«На Україну досі дивляться як на простір між Європою і Росією. Питання надійного транзиту газу відіграють для ЄС більшу роль, ніж підтримка України на шляху до сталого розвитку енергетичного сектору, збільшення енергонеалежності», – заявила євродепутат. За її словами, рано чи пізно треба було очікувати повернення в обійми Росії, адже Україні так і не надали однозначного сигналу про майбутнє приєднання до ЄС.

Посол України при ЄС Андрій Веселовський сказав, що після Помаранчевої революції сподівався на «європейський план Маршалла для України». Однак замість цього Київ отримав нечітку і мляву політику з боку ЄС, констатував посол. У відповідь директор відділу зовнішньополітичної стратегії Єврокомісії Гергард Сабатіл відверто сказав: українські політики самі винні – насамперед Віктор Ющенко і Юлія Тимошенко, які витрачали зусилля насамперед на політичні війни.

Сабатіла не став приховувати, що у Брюсселі й Берліні після підписання харківських угод зітхнули з полегшенням. «Ця угода стабілізує українсько-російські відносини і таким чином підвищує енергетичну безпеку Європейського Союзу. Досі ми тремтіли щомісяця 6-7 числа чи сплатить Україна за блакитне паливо і чи не буде перекритий газ. Що Україна дала росіянам взамін – це питання не до нас», – зауважив єврочиновник.

За словами Сабатіла, у Брюсселі сподіваються, що харківські угоди не стануть на заваді приєднанню України до європейського енергоринку. В Єврокомісії розраховують, що документи про приєднання до Європейського енергетичного співтовариства будуть підписані до кінця року. Для цього Київ має завершити низку реформ в енергетичному секторі [6].

Відзначаючи особливості та головний результат візиту Президента Росії Д. Медведєва до Києва прем'єр-міністр України зробив висновок про відновлення добросусідських відносин та довіри між Україною та Росією: «Результати візиту були очікувані, тому що були достатньо підготовлені завдяки дуже інтенсивному міждержавному, міжурядовому діалогу, який відновив нормальні добросусідські та взаємовигідні відносини між Україною та Росією».

На його думку, головним результатом візиту Д. Медведєва стало створення фундаменту для поступового відновлення зв'язків у всіх сферах життєдіяльності, подальшого поглиблення економічного, наукового, гуманітарного співробітництва. «І головне – для відновлення довіри між керівництвом країни та народами».

В рамках візиту були підписані анонсовані українсько-російські угоди, інформацію про які в парламенті надав перший віце-прем'єр Андрій Ключєв. Підписання угоди про демаркацію кордонів засвідчило, що Україна здатна вирішувати «масштабні багаторічні проблеми на основі взаєморозуміння, з урахуванням національних інтересів кожної зі сторін» [7].

Україна не пов'язує членство в НАТО зі вступом до Європейського Союзу, заявляє міністр закордонних справ України Костянтин Грищенко.

"Є цілком очевидні приклади вступу нейтральних або позаблокових країн, які не є членами НАТО, в Європейський Союз", - сказав він, відповідаючи на запитання народних депутатів у парламенті.

За словами міністра, членство країни в НАТО не є ні юридичною, ні політичним умовою для вступу в ЄС. При цьому Грищенко підкреслив, що до країн, що бажають вступити в ЄС, ніколи не ставилися вимоги бути членами будь-якого блоку, в тому числі НАТО.

За його словами, головне для України - поглиблення інтеграції з ЄС.

"Це стандарти, це проксімація нашого законодавства, це правова реформа, це все, що треба нам", - підкреслив він.

У той же час, міністр відзначив, що система безпеки є безпосередньо функцією ЄС, але зараз ЄС намагається визначити свою роль в цій системі - "але визначити як необхідність спиратися на власні ресурси, головним чином у врегулюванні тих конфліктів, які знаходяться поза територією ЄС, і які, тим не менше, складають особливий інтерес для ЄС, як такого", підкреслив Костянтин Грищенко.

Він нагадав про те, що Україна фактично є позаблоковою державою, оскільки не є членом будь-якого блоку [8].

Ця інформація глави українського МЗС дає підстави зробити висновки, що єврорегіональне співробітництво України має потужну мотивацію для розвитку і підвищення ефективності в майбутньому.

В той же час слід зазначити, що існуючий досвід країн Вишеградської четвірки на шляху до ЄС – залишається генеруючим фактором і наочним прикладом вирішення існуючих проблем в єврорегіональному співробітництві держав.

Список використаних джерел:

1. Досвід країн Вишеградської четвірки на шляху до ЄС: Можливості для України: Аналітичні оцінки. Редкол: В.І. Андрійко, О.С. Власюк, С.І. Мітряєва (голов. ред.). – Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2003. – 136 с.
2. Дейтон Э. История европейской интеграции: историография // История европейской интеграции 1945 - 1994 / Под ред. А. С. Намазовой и Б. Эмерсон. М.: Наука – 1995. – 315 с.
3. Исингарин Н. 10 лет СНГ. Проблемы, поиски, решения. – г. Санкт-Петербург. „Паллада-медиа“, „СЭРЦ „Русич“ – 2001. – 400 с.
4. Артьомов І.В. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України: [монографія] /І.В.Артьомов. – Ужгород: Ліра, 2009.–С.106-108.
5. Режим доступу: www.rbc.ua/ukr/top/show/kabminutverdil-plan-pervoочerednyh-meropriyatiy-po-integratsii-19052010140400
6. Режим доступу: <http://zik.com.ua/ua/news/2010/04/29/226919>
7. Режим доступу: <http://www.unian.net/ukr/news/news-377566.html>
8. Режим доступу: <http://podrobnosti.ua/power/2010/05/21/687648.html>
9. Картунов О., Лаптев С. Західні теорії економічної та політичної інтеграції: спроби стислого аналізу // Зовнішня торгівля. – 1999. - № 3 - 4. – С. 140 – 143.
10. Копійка В. В., Шинкаренко Т. І. Європейський Союз: заснування і етапи становлення. Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Видавничий Дім „Ін Юре“, 2001. – 448 с.
11. Хоффманн Л., Мьоллерс Ф. Україна на шляху до Європи. – Київ: Видавництво „Фенікс“, 2001. – 343 с.

Збірник наукових праць за результатами круглого столу «Україна та Вишеградська четвірка: на шляху до взаємовигідних відносин». Братислава. – С. 158-162.

СТАН І ОСНОВНІ НАПРЯМИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Прикордонні регіональні співдружності створились в Європі в інтересах спільного використання джерел розвитку прикордонних регіонів. Вони характеризуються спільними рисами історії і національно змішаним населенням. Ці регіони тісно пов'язані між собою внаслідок співпраці з розвитку господарських зв'язків та створення сучасної інженерно-комунікаційної прикордонної інфраструктури, захисту навколишнього середовища та інших проблем.

Прикладом практичного втілення регіональної політики, складовою частиною якої є прикордонно-транскордонне співробітництво, є Закарпаття.

Географічне розташування, геополітичні пріоритети краю – це унікальні можливості для відпрацювання, відбору і впровадження найбільш раціональних форм регіональної співпраці із сусідніми областями Угорщини, Словаччини, Польщі – країн-членів Європейського Союзу та Румунії.

Розширення ЄС в травні 2004 року поставило перед Україною ряд викликів, як от:

- введення жорстокого візового режиму з сусідніми державами;
- зміна пріоритетів, стандартів і обсягів традиційної економічної співпраці, жорстка конкуренція товарів та перетворення прикордонних областей в накопичувача нелегальних мігрантів;
- ускладнення процесу обліку робочої сили та інше.

Саме тому дуже важливо чітко і послідовно напрацьовувати складові механізму нових взаємовідносин по лінії регіонально-транскордонного співробітництва з країнами ЄС, з позиції стратегічної лінії нашої держави.

1. Стратегічні пріоритети державної регіональної політики

Головна мета і ключове завдання ДРП:

Головною метою державної регіональної політики є інтеграція регіонів у єдиний український духовний, гуманітарний, політичний та економічний простір при збереженні регіонального різноманіття.

Ключовим завданням державної регіональної політики на сучасному етапі має бути забезпечення державних стандартів (нормативів) та державних соціальних гарантій гідного рівня життя кожного громадянина незалежно від місця його проживання.

Основні пріоритети ДРП:

- підвищення якості життя людини як реального критерію дійової регіональної політики;
- суспільно-політична та соціально-економічна консолідація регіонів з метою забезпечення єдності політичного простору і досягнення на цій основі цілісності гуманітарного та економічного простору;
- підвищення конкурентоспроможності регіонів;
- забезпечення збалансованості децентралізації управління і “єдиновладдя”;
- реформування міжбюджетних відносин відповідно до потреб кожного регіону і держави загалом.

Суспільно-політичний вимір розвитку регіонів.

Соціологічні опитування 2005 року продовжують фіксувати істотні регіональні відмінності у симпатіях суспільства як щодо різних політичних сил, так і стосовно проблем політичного розвитку країни. Так, згідно з опитуванням Київського міжнародного інституту соціології, у вересні 2005 року потенційна електоральна підтримка Партії регіонів становила 37,5% у східних регіонах України, 0,5% у західних. А підтримка партії “Народний Союз Наша Україна” – 4,3% на сході України і 31,8% – на заході.

За результатами соціологічних опитувань більшість не підтримує ідею федералізації України. Так, за даними УЦЕПД імені О.Разумкова та КМІС, у травні 2005 року по-

вністю погоджувалися з ідеєю федеративного устрою України лише 12,6% населення України.

Регіональна диференціація середньої очікуваної тривалості життя теж значна: у жінок від 71,94 року на Одещині до 76,43 на Тернопільщині й у чоловіків від 60,33 року на Миколаївщині до 66,60 року в Києві.

2. Економіка регіонів і асиметричний характер економічного розвитку

Основні тенденції асиметричного розвитку регіонів такі:

- дивергенції між Києвом і “промисловим трикутником” (Донецька, Дніпропетровська, Запорізька області) та рештою областей України;
- випереджаюче зростання економічного значення столиці України, яке не має адміністративного характеру, а зумовлене світовими тенденціями акумуляції ділової активності у головних мегаполісах.

Концентрація економічного потенціалу в окремих регіонах істотно впливає на рівень і динаміку розвитку країни. Так, зниження у 2005 році виробництва промислової продукції у Донецькій області (за січень-жовтень 9,4%) позначилося на скороченні темпів зростання промислового виробництва загалом по Україні.

Регіони України відрізняються також і можливостями щодо залучення прямих іноземних інвестицій. Так, зарубіжні інвестори надають перевагу регіонам урбанізованим, з розвиненою інфраструктурою, з наявністю кваліфікованих трудових ресурсів і легким доступом до ресурсів, офісних та виробничих приміщень. Станом на 1 жовтня 2005 року основна частина прямих іноземних інвестицій припадала на м. Київ (32,1%), Дніпропетровську (10,2%) та Київську (6,0%) області, у той час як частка третини регіонів (Вінницька, Житомирська, Миколаївська, Рівненська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Чернівецька області та м. Севастополь) не перевищує для кожного з них 1% загального обсягу нагромаджених у країні іноземних інвестицій.

3. Проблеми фінансового забезпечення регіонів

По-перше, залежність місцевих бюджетів від загальнодержавних трансфертів. Так, у доходах місцевих бюджетів частка трансфертів із державного бюджету у 2004 році становила 42%, не краща ситуація була і у 2005 році (для порівняння: у 1998 р. – 14,95%, у 2002 р. – 31,3% та у 2003 р. – 33,73%). У розрізі окремих рівнів місцевих бюджетів місцеві податки і збори складають лише 5-7 % надходжень до міських бюджетів і менше 1% – до сільських бюджетів. Відрахування від загальнодержавних надходжень становлять понад дві третини.

По-друге, значна диференціація доходів і видатків місцевих бюджетів (разом із трансфертами) у розрахунку на одного мешканця. У січні-вересні 2005 року такі доходи були максимальними у м. Києві (1634,5 грн.), АР Крим (809,9 грн.), а мінімальними – у Луганській області (546,4 грн.), тобто відрізнялися у 3,07 рази (без урахування м. Києва – 1,38 рази).

І, по-третє, концентрація більшості соціальних функцій держави на регіональному та місцевому рівнях без відповідного фінансового забезпечення.

Висновок:

Без кардинальних змін у політиці держави щодо організації системи бюджетного контролю в Україні неможливо досягти рівня фінансово-бюджетної дисципліни розвинених європейських країн. Українською необхідною є розробка та впровадження цілеспрямованої системи державних механізмів та заходів впливу для фінансового зміцнення регіонів.

4. Шляхи забезпечення розвитку регіонів та місцевого самоврядування

Формування та реалізація державної регіональної політики передбачає істотне підвищення ролі та відповідальності місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, територіальних громад за розвиток регіонів. Саме на це має бути спрямована адміністративна реформа, основними завданнями якої є:

- розмежування повноважень між центральними і місцевими органами виконавчої влади та органами міс-

-
- цевого самоврядування на основі дотримання принципів субсидіарності, децентралізації та деконцентрації державного управління;
- зміцнення матеріальної та фінансової бази місцевого самоврядування;
 - реформування системи адміністративно-територіального устрою України;
 - удосконалення механізмів взаємодії центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування у сфері державного стимулювання розвитку регіонів;
 - поліпшення кадрового забезпечення місцевого самоврядування, удосконалення системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації її працівників.

Існуючі механізми регулювання регіонального розвитку недостатньо ефективні. Причина – у відсутності системного підходу до реалізації регіональної політики, нерозвиненості стратегічного планування розвитку регіонів, районів, міст, селищ. Першочерговими для вирішення нагальних проблемних питань соціально-економічного розвитку регіонів є:

- запровадження у державному бюджеті спеціальної бюджетної програми підтримки регіонального розвитку відповідно до загальнодержавних пріоритетів;
- застосування договірних принципів відносин між Кабінетом Міністрів України та органами місцевого самоврядування щодо питань регіонального розвитку (укладення угод між визначеним Урядом центральним органом виконавчої влади і обласними радами) та здійснення на їхній основі спільних заходів із стимулювання розвитку регіону;
- забезпечення належного фінансування з державного бюджету заходів з реалізації Загальнодержавної програми розвитку малих міст.

Для місцевих органів виконавчої влади необхідно:

- завершити розробку довгострокових стратегій економічного і соціального розвитку регіонів та затвердити їх на сесії місцевих рад;

-
- активізувати діяльність зі створення сприятливого інвестиційного клімату, розробити регіональні інвестиційно-інноваційні програми, у тому числі на рівні районів та міст;
 - здійснити заходи, спрямовані на подолання негативних тенденцій на ринку праці, зниження безробіття і створення нових робочих місць;
 - забезпечити розробку і реалізацію проектів створення технопарків, які б стали центрами інноваційного зростання в регіонах країни.

Стратегія зміцнення ресурсного потенціалу регіонів та підвищення їх конкурентоспроможності передбачає:

- здійснення структурних зрушень у господарському комплексі регіонів на основі запровадження інвестиційно-інноваційної моделі з урахуванням особливостей їх потенціалу;
- подальший розвиток підприємництва, насамперед малого та середнього, посилення його конкурентоспроможності на основі застосування кластерних моделей, вертикальної та горизонтальної інтеграції, у тому числі між регіонами;
- поглиблення економічної інтеграції регіонів на основі максимально ефективного використання їх конкурентних переваг;
- сприяння всебічному розвитку людського капіталу на основі стабілізації та поліпшення демографічної ситуації, досягнення продуктивної зайнятості населення, розвитку соціальної інфраструктури;
- розбудову та модернізацію інфраструктури регіонального розвитку для підвищення інвестиційної привабливості регіонів, поліпшення умов запровадження передових інноваційних технологій;
- вдосконалення системи охорони довкілля та використання природних ресурсів, механізмів та інструментів вироблення і реалізації на регіональному рівні екологічної політики.

Пошук раціонального співвідношення необхідний у питаннях **економічної свободи регіонів**, з одного боку, та

“самодостатності” і замкненості – з іншого. Має бути реалізований принцип поглиблення міжрегіональної економічної взаємодії як базис національної конкурентоспроможності, що поширюється на ринки товарів і послуг, праці та капіталу.

Загалом внутрішня інтеграційна політика держави повинна базуватися на таких пріоритетах:

- упорядкування правових основ економічних і політичних відносин “центр-регіони”;
- усунення основних суперечностей у міжбюджетних відносинах;
- збереження економічного контролю держави над стратегічними і галузевоутворюючими об’єктами і природними ресурсами;
- диференційована цільова підтримка підприємств, особливо у депресивних регіонах;
- забезпечення повноцінного функціонування міжрегіональної транспортної, енергетичної та телекомунікаційної систем;
- оптимізація транспортних і енергетичних тарифів, упорядкування ринку електроенергії;
- сприяння становленню і розвитку інтеграційних форм просторової організації й саморозвитку економіки (міжрегіональних асоціацій економічної взаємодії, міжрегіональних фінансово-промислових груп тощо);
- сприяння розвитку малого і середнього підприємництва, кластерів, інших форм вертикальної та горизонтальної інтеграції малого і середнього підприємництва, налагодженню партнерських зв’язків у цій сфері;
- активізація культурного, освітнього, туристичного, особливо молодіжного обміну між регіонами;
- забезпечення зовнішньоекономічної безпеки регіонів і держави, підтримання раціонального співвідношення експортоорієнтованого та імпортозамінного виробництва.

Висновок

Подолання негативних дезінтеграційних тенденцій можливе лише за допомоги ретельно зваженої, консолідованої і

консолідуючої політики держави та взаємодії конструктивних сил суспільства.

Література:

1. Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2005 році»// Офіційне видання. – К., 2006. – С.145-151.
2. Закон України “Про транскордонне співробітництво” // Посібник з транскордонного співробітництва/ Відпов. за випуск В.Чопак.– Ужгород: Ліра, 2005.- С.35-65.
3. Регіони України: Проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку: монографія / за ред. Варналія З.С., –К.: – Знання України, 2005.
4. Головка О. Газова проблема: шляхи розв’язання//Урядовий кур’єр. – 2005. - 29 грудня; Фіалко А. Європейський вибір: випробування газом// Дзеркало тижня. – 2006. - 21 січня; Шерр Джеймс. Європа і газова криза: Хто винний і що робити?// Дзеркало тижня.- 2006. - 28 січня.
5. Передрій О.С. Україна – Європейський Союз через призму транскордонного співробітництва // Науковий вісник Закарпатського державного університету. – Економічні науки. – Випуск № 5. - 2005. – С. 14-20.
6. Україна у міжнародних відносинах ХХ століття: навч. посібн./ за ред. проф. Я.Й. Малика. - Львів: Світ, 2004. – 468 с.
7. Україна і світове господарство: взаємодія на межі тисячоліть/ А.С. Філіпенко, В.С. Будкін, А.С. Гальчинський та ін. – К.: Либідь, 2002. – 470 с.
8. Копійка В.В., Шишкарєнко Т.І. Європейський Союз: заснування і етапи становлення: навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. – 448 с.
9. Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (1991-2003); відп. ред. С.В. Віднянський - К.: Генеза, 2004. - 616 с.

(Науковий вісник Закарпатського державного університету. Серія: Історія. «Міжнародні відносини та інтеграційні процеси в Україні: стан, проблеми, перспективи». – Випуск 1(7). – Ужгород: ЗагДУ. - 2006. – С. 85-88.)

СТРАТЕГІЯ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА “КАРПАТИ 2004-2011”

Важливість сучасного розвитку регіонально-транскордонного співробітництва України з сусідніми державами-членами ЄС в першу чергу спонукає органи державної влади і місцевого самоврядування до системного планового і прогнозованого розвитку регіональної співпраці.

Формування кордону ЄС з Україною об’єктивно вимагає створення стратегії використання можливостей розвитку транскордонного співробітництва прикордонних регіонів, зокрема Закарпатської області, із прикордонними територіями сусідніх країн у нових геополітичних умовах, що дозволить нейтралізувати негативні наслідки, які можуть виникнути у зв’язку з введенням візового режиму та запровадженням сусідніми державами нового законодавства у сфері регулювання торгівлі та міграції.

Стратегія транскордонного співробітництва “Карпати 2004-2011” є першим документом в Україні, що визначає багатосторонню стратегію та основні програмні напрями розвитку сусідніх регіонів України та країн Центральної Європи.

Важливість і актуальність появи Стратегії транскордонного співробітництва “Карпати 2004-2011” обумовлена специфічною роллю Карпатського регіону загалом і Закарпатської області конкретно, яка стала полігоном для відпрацювання можливих механізмів та нових форм співробітництва України з ЄС. Адже саме Закарпаття з географічної точки зору – компактний транскордонний регіон, об’єднаний взаємодоповнюючою структурою економіки з сусідніми областями країн ЄС, зовнішньоекономічними зв’язками, рівнем розвитку ресурсів, а також існуванням спільних загальних проблем, які можуть вирішуватись в рамках ЄС, є унікальним регіоном для практичного застосування складових механізмів транскордонних співробітництв.

Основні причини розробки Стратегії транскордонного співробітництва "Карпати 2004-2011"

Важливість сучасного розвитку транскордонного співробітництва України згідно з європейськими критеріями обумовлена низкою об'єктивних чинників, які вже впливають на розвиток прикордонних регіонів України чи визначатимуть його майбутнє у короткостроковій та середньостроковій перспективах. Це насамперед:

1) зовнішньополітична стратегія зближення України з Європейським Союзом, яка розглядає транскордонне співробітництво як один із інструментів європейської інтеграції країни. Про це свідчить зміст Стратегії та Національної програми інтеграції України до Європейського Союзу, які визначають співробітництво органів влади місцевого та регіонального рівнів одним із шляхів європейської інтеграції держави;

2) включення транскордонного співробітництва у перелік пріоритетів Концепції державної регіональної політики, схваленої у травні 2001 р. Цей документ визначає, що одним з принципів регіональної політики є "налагодження міжнародного співробітництва у сфері регіональної політики, наближення національного законодавства з цього питання до норм і стандартів Європейського Союзу, а також розвиток транскордонного співробітництва як дійового засобу зміцнення міждержавних відносин та вирішення регіональних проблем";

3) увага уряду України до питання активізації участі регіонів та громад України у транскордонному співробітництві, про що свідчить прийняття Закону України "Про транскордонне співробітництво" від 2004 року. Це створює можливість апробувати, зокрема на території Закарпатської області, різні шляхи гармонізації заходів регіональної політики України із відповідною політикою Європейського Союзу;

4) формування нового зовнішнього кордону між Євросоюзом та Україною;

5) можливість скористатися досвідом транскордонної співпраці західних регіонів Угорщини та Польщі, які упродовж другої половини 90-х років ХХ століття виконували функцію “зовнішніх регіонів” Європейського Союзу і отримали доступ до нових форм допомоги ЄС.

У 2004 році Закарпатська область де-факто отримала статус “зовнішнього регіону” ЄС, тобто території, прилеглої до регіонів Угорщини, Словаччини, Румунії та Польщі, що отримуватимуть значну фінансову допомогу структурних фондів Європейського Союзу, оскільки їх рівень розвитку є нижчим 75 % від середньоєвропейського.

Готовність до співпраці України, зокрема Закарпатської області, та сусідніх центральноєвропейських держав із відповідними прикордонними регіонами демонструють підписані міжнародні угоди та інші документи:

- Договір між урядами Польщі та України про міжрегіональну співпрацю від 23.05.1993 р.;
- Договір “Про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією” від 17.07.97 р.;
- Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Словацької Республіки про транскордонне співробітництво від 5.12. 2000 р.;
- Угода урядів України та Угорщини про транскордонне співробітництво від 11.11.1997 р.;
- Концепція спільного розвитку прикордонних територій України та Угорщини (Закарпатська обласна рада, Рада з територіального розвитку Саболч-Сатмар-Березької області, 2003 р.);
- Концепція спільного розвитку прикордонних територій України, Угорщини та Румунії - ІНТЕРРЕГІО (2003 р.).

Наближення кордону Європейського Союзу вимагає вироблення стратегії використання переваг транскордонного співробітництва Закарпаття із прикордонними територіями сусідніх країн у нових геополітичних умовах, що дозволить нейтралізувати негативні наслідки, які можуть виникнути у зв'язку з введенням візового режиму, запровад-

женням сусідніми державами нового законодавства у сфері регулювання торгівлі та міграції.

У контексті сучасного східного розширення ЄС, реального поділу держав Карпатського регіону жорсткими кордонами ЄС та НАТО та з метою мінімізації можливих негативних наслідків процесів євроінтеграції, необхідним є максимальне залучення прикордонних регіонів України, Угорщини, Румунії, Словаччини та Польщі до оптимальних форм транскордонної співпраці, для визначення яких необхідно застосувати стратегічний підхід.

У Посланні Європейської Комісії “Підготовка до впровадження нового інструмента для сусідства” (1 липня 2003 р.) визначено, що основним завданням оновленого транскордонного співробітництва повинно стати досягнення цілей сприяння сталому економічному та соціальному розвитку прикордоння Європи, зокрема шляхом залучення економіки прикордонних регіонів “сусідів” до європейських ринків; спільне вирішення проблем довкілля, охорони здоров’я, організованої злочинності; забезпечення ефективності та безпеки кордонів, включно з боротьбою проти нелегальної міграції; сприяння людським контактам у прикордонні. Досягти цих стратегічних завдань заплановано у два етапи:

1) 2004-2006 рр. – засобом координації спрямування фінансових ресурсів традиційних програм TACIS, PHARE, INTERREG (на кордонах центральноєвропейських держав та України, Молдови, Білорусі та Росії), для чого започатковані Програми добросусідства на кордонах, які готуватимуться і подаватимуться на розгляд Єврокомісії спільно партнерами по обидва боки кордону ЄС. Ці документи розроблені в рамках існуючих фінансових інструментів і мають статус програм ІНТЕРРЕГ III А/ програми транскордонного співробітництва TACIS;

2) після 2006 р. – формування окремого та автономного від інших програм “інструменту добросусідства”, який дозволить партнерам пропонувати на розгляд Єврокомісії ініціативи, які об’єднуватимуть елементи транскордонної співпраці та

регіонального розвитку прикордоння, з метою зближення рівнів розвитку територій, розділених кордонами.

Ці нововведення є особливо важливими для Карпатського регіону, який, з географічної точки зору, розділяє польські, словацькі, угорські території, які стали частиною ЄС у травні 2004 р., румунські, які отримують цю можливість у 2007 р., та Закарпатську область України, євроінтеграційні перспективи якої ще не є чітко окресленими.

Транскордонне співробітництво, зокрема у Карпатському регіоні, не є ефективним, якщо не супроводжується координацією територіальних та галузевих програм. Збалансований розвиток прикордонних регіонів стає можливим тільки через розробку спільних програм розвитку та створення передумов для здійснення “дзеркальних” галузевих проєктів. Це зумовлює потребу у виробленні спільного стратегічного документа, який би окреслював спільне бачення пріоритетів розвитку транскордонної території, які і є основою для вироблення операційних програм.

Для розробки Стратегії розвитку транскордонного співробітництва у Карпатському регіоні була обрана така методологія:

1) формування спільних для прикордонних територій п’яти країн Карпатського регіону організаційних механізмів розробки програмного документа: міжнародна мережа партнерів; міжнародна група експертів;

2) використання експертного методу для написання базового тексту Стратегії, зокрема формування груп експертів по кожному з обраних пріоритетів розвитку транскордонного співробітництва у Карпатському регіоні;

3) доопрацювання остаточного варіанту Стратегії представниками різних підрозділів місцевих та регіональних органів влади Карпатського регіону, а також використання елементів громадської експертизи;

4) застосування методики SWOT-аналізу та статистичного аналізу для визначення поточного стану та перспектив розвитку транскордонного співробітництва у регіоні у середньострокових термінах;

5) розробка операційних програм розвитку пріоритетних напрямів транскордонного співробітництва у регіоні як основи зазначеної Стратегії;

6) легітимізація Стратегії розвитку транскордонного співробітництва у Карпатському регіоні (2004-2011) відповідними рішеннями регіональних та місцевих органів влади Карпатського регіону.

Для підвищення ефективності та координації роботи над Стратегією було створено мережу партнерських організацій та міжнародних груп експертів, до якої увійшли регіональні органи влади та організації розвитку з п'яти країн Карпатського регіону. Зокрема:

Україна	Закарпатська обласна державна адміністрація Агентство регіонального розвитку та транскордонного співробітництва "Закарпаття"
Польща	Уряд Підкарпатського воєводства Повітова адміністрація Леско Жешувське агентство регіонального розвитку
Словаччина	Пряшівський крайовий уряд Снінський районний уряд Агентство розвитку Пряшівського краю
Угорщина	Об'єднання регіонального розвитку "КІУТ" Агентство регіонального розвитку Саболч-Сатмар-Березької області
Румунія	Повітова рада Марамуреш Уряд м. Сату-Маре Центр підтримки малого та середнього бізнесу (МСБ) Сату-Маре

Основні засади стратегії транскордонного співробітництва були розроблені на зустрічах партнерів, які відбулися 27-28 лютого 2003 р. (м. Мукачево, Україна), 26-27 березня 2003 р. (м. Мукачево, Україна), 29-30 травня 2003 р. (м. Ужгород, Україна), 21-23 жовтня 2003 р. (м. Ужгород, Україна).

Під час роботи над Стратегією виникла проблема неузгодженості методології підрахунку чи відсутності деяких статистичних даних про національні території Карпатського регіону. Саме тому статистична інформація пропонується у формі окремого аналізу територій України, Польщі, Словаччини, Угорщини та Румунії. Водночас, експерти та партнери здійснили SWOT-аналіз усього цільового транскордонного регіону.

Загальні умови розвитку транскордонного співробітництва у Карпатському регіоні

Територія прикордонних регіонів країн Карпатського регіону знаходиться на перехресті трансєвропейських та євразійських торгових шляхів, енергетичних та інфраструктурних мереж.

Використати всі вигоди геополітичного розташування прикордонних регіонів України, Польщі, Словаччини, Угорщини та Румунії можна шляхом пошуку спільних економічних та інших регіональних інтересів, їх гармонізації із національними пріоритетами усіх країн, основними тенденціями міждержавного співробітництва. Цьому можуть сприяти традиції транскордонного співробітництва між країнами, вироблені у другій половині ХХ століття.

Незважаючи на існування значних відмінностей у розвитку цільових територій п'яти країн, вони мають багато спільних характеристик, зокрема схожі географічно-кліматичні умови, можливості для розвитку сільського господарства та супутніх галузей, які вже упродовж багатьох століть є традиційною основою економіки регіону. Специфікою усього регіону є поліетнічний склад населення.

Водночас периферійне розташування територій Карпатського регіону щодо національних центрів має негатив-

ні соціально-демографічні наслідки, зокрема значна частка безробітного населення у порівнянні із загальнонаціональними показниками, високий рівень міграції населення, насамперед трудової. Новою загрозою для розвитку регіону є його периферійне розташування щодо решти території Європейського Союзу, а формування нового зовнішнього кордону ЄС може негативно позначитися на ефективності транскордонного співробітництва між територіями Польщі, Словаччини, Угорщини, Румунії, з одного боку, та України, з іншого.

До сильних сторін у сфері стратегічного та просторового планування розвитку цільових прикордонних територій Карпатського регіону належить діяльність спеціальних розвиткових інституцій, зокрема агентств регіонального розвитку, наявність розроблених спільних концепцій розвитку прикордонних регіонів держав Карпатського регіону.

1. Загальні умови розвитку транскордонного співробітництва у Карпатському регіоні	
Сильні сторони	Слабкі сторони
Сприятливе геополітичне розташування; Об'єднуюча ланка між Західною, Південною та Східною Європою; Досвід і традиції транскордонного співробітництва між різними соціальними групами.	Периферійне розташування відносно ЄС, а також щодо національних центрів; Зовнішній кордон ЄС; Межа дії різних програм ЄС, спрямованих на підтримку транскордонного співробітництва.
Можливості	Загрози
Нові ініціативи ЄС щодо країн-сусідів (Україна), включно спрямованих на підтримку транскордонного співробітництва у різних сферах та безпеку кордонів; Підтримка Європейським Союзом спрощеного перетину кордону ЄС громадянами України, що проживають у прикордонній зоні; Підвищення професійного рівня урядовців у сфері транскордонного співробітництва; Створення зони вільної торгівлі між ЄС та Україною.	Ускладнення умов для транскордонних контактів через дію візового режиму між новими членами ЄС та Україною (з 2007 р. – Шенгенського режиму); Відсутність підтримки національними урядами та ЄС транскордонного співробітництва між новими членами Євросоюзу та Україною; Переорієнтація економічного виробництва на внутрішні національні ринки та спільний ринок ЄС (Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія).
2. Населення	
Сильні сторони	Слабкі сторони
Традиційно міцні родинні зв'язки; Локальний патріотизм; Значний рівень вільних людських ресурсів; Етнічна різноманітність та етнічна толерантність населення.	Збільшення частки людей похилого віку; Зменшення рівня народжуваності; Значний рівень міграції.
Можливості	Загрози
Підвищення рівня соціальної мобільності; Підвищення освітнього та професійного рівня людських ресурсів.	Подальший економічний спад і загострення соціальної кризи в периферійних субрегіонах; Трудова міграція населення із прикордонних регіонів; Поширення негативних соціальних явищ серед населення.

3. Просторове планування, розміщення населених пунктів	
3.1. Просторове планування	
Сильні сторони	Слабкі сторони
Існування у всіх цільових країнах національного законодавства з питань просторового планування; Започаткування роботи з розробки спільних транскордонних програмних документів.	Відмінне національне законодавство з питань просторового планування; Низький рівень участі місцевих громад у процесі просторового планування.
Можливості	Загрози
Практичне запровадження спільних транскордонних програмових документів у сфері просторового планування; Підтримка ініціатив щодо просторового планування у транскордонних регіонах Європейським Союзом.	Ускладнення запровадження спільних транскордонних просторових ініціатив через кордон ЄС.
3.2. Розміщення населених пунктів	
Сильні сторони	Слабкі сторони
Рівномірний розподіл населених пунктів по всій території Карпатського регіону; Здійснення адміністративно-територіальної реформи у країнах-нових членах ЄС.	Велика кількість малих сіл/міст; Віддаленість малих міст та сіл від регіональних центрів.
Можливості	Загрози
Покращення інфраструктурного зв'язку між населеними пунктами та регіональними центрами; Здійснення адміністративно-територіальної реформи в Україні і укрупнення територіальних громад.	Труднощі у наданні базових соціальних благ у всіх населених пунктах; Збільшення різниці у рівнях доступу до транспортної та комунікаційної інфраструктури у різних населених пунктах.

Інфраструктура

Програмова територія має сприятливі умови для розвитку транзитних перевезень, добре розвинуту мережу доріг, хоча, в основному, недостатньої якості, що створює затримки у перевезенні пасажирів та вантажів.

Загальний аналіз інфраструктури цільових територій Карпатського регіону дає підстави для висновку про недостатньо високий рівень її розвитку, зокрема транспортної інфраструктури. Дороги не відповідають навантаженням та пропускній здатності як в окремих секторах, так і в цілому. Беручи до уваги важливу геополітичну та гео економічну роль прикордонних регіонів, одним із основних завдань розвитку інфраструктури є також реконструкція існуючих та будівництво нових пунктів перетину кордону між країнами Карпатського регіону, враховуючи відповідні євро-

пейські стандарти. Існуюча кількість прикордонних пунктів перетину є недостатньою, а їх технічний стан не відповідає потребам пасажирських та транспортних перевезень.

SWOT-аналіз демонструє такі сильні та слабкі загальні характеристики для розвитку інфраструктури у Карпатському регіоні, а також сприяє виявленню потенційних можливостей та загроз:

4. Інфраструктура	
Сильні сторони	Слабкі сторони
Сприятливе геополітичне розташування за напрямками «Північ-Південь», «Схід-Захід»; Наявність мережі Східно-Західних з'єднань і транзитних коридорів національного та європейського значення.	Обмеженість доступу до всього регіону та низький технічний і технологічний рівні усієї інфраструктури.
Прикордонна інфраструктура:	
Функціонування пунктів перетину кордону (ППК) між більшістю прикордонних територій; створення ППК між Україною та Польщею, Україною та Румунією, додаткових між Україною та Угорщиною; Розвинута система логістичних терміналів, діяльність екстенсивного транспортного вузла «Чоп – Загонь – Черна-над-Тисою» на україно-угорсько-словацькому кордоні; Проходження через територію регіону П'ятого транспортного коридору (Трієст-Любляна-Будапешт-Братислава-Чоп-Львів).	Недостатня кількість ППК, зокрема на кордоні між Україною-Польщею, Україною-Румунією; низька пропускна спроможність діючих ППК на українському, угорському та словацькому кордонах; Відсутність пунктів спільного прикордонного контролю; Існування черг та тривалість процедур перетину кордонів.
Транспорт:	
Дороги:	
Досить хороша якість інфраструктури доріг 1-го і 2-го рівня (Словаччина, Угорщина) по напрямку угорсько-українського кордону «Відень-Будапешт-Львів»; Будівництво в Словаччині швидкісного шосе за напрямком «Попрад-Пряшів-Міхаловці-Ужгород»; Реабілітація в Україні автомагістралі М-06 «Київ-Чоп».	Недостатня кількість дорожньої інфраструктури 1-го рівня (швидкісні шосе); Поганий стан дорожньої інфраструктури 2-го рівня (регіональні, місцеві дороги) у всіх країнах Карпатського регіону; Обмежена пропускна спроможність доріг; Відсутність прикордонної дорожньої інфраструктури; Низький рівень розвитку громадського транспорту.
Залізниця:	
Базове залізничне з'єднання між усіма п'ятьма країнами Карпатського регіону; Відносно висока якість залізниць у Словаччині (у більшості випадків – електрифіковані); Відносно низька вартість подорожей залізницею; Велика пропускна спроможність транспортного вузла «Чоп – Загонь – Черна-над-Тисою» (Україна-Угорщина-Словаччина); Наявність діючих вузькоколіїх залізниць.	Відсутність комплексного з'єднання між залізницями усіх п'яти країн, тільки 37 км доріг на польській стороні; Відсутність консолідації залізничної системи на українській частині Карпатського регіону (Ужгород-Чернівці); Низький рівень електрифікації; Різні типи залізничних колій між Україною та її сусідами, відсутність глибоких рівнобіжних входів у залізничні системи.

Література:

1. Послання Президента України до Верховної Ради України/"Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2005 р." – К., 2006.-С.146 .
2. Стратегія транскордонного співробітництва "Карпати 2004-2011".: Проект Tacis. – Ужгород, 2004.
3. Регіональна політики ЄС після його розширення.: Аналітичні оцінки. – Ужгород: Ліра, 2004.
4. Передрій О.С. Україна – Європейський Союз крізь призму транскордонного співробітництва // Науковий вісник Закарпатського державного університету. – Економічні науки. – Випуск 5. - 2005. – С. 14-20.
5. Україна у міжнародних відносинах ХХ століття: навч. посібн./ за ред. проф. Я.Й.Малика - Львів: Світ, 2004. – 468 с.
6. Україна і світове господарство: взаємодія на межі тисячоліть/ А.С. Філіпенко, В.С. Будкін, А.С. Гальчинський та ін. – К.: Либідь, 2002. – 470 с.
7. Копійка В.В., Шишкарєнко Т.І. Європейський Союз: заснування і етапи становлення: навч. посібн. для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. – 448 с.
8. Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (1991-2003)/ Відп. ред. С.В. Віднянський. - К.: Генеза, 2004. - 616 с.

(Науковий вісник Закарпатського державного університету. Серія: Історія. «Міжнародні відносини та інтеграційні процеси в Україні: стан, проблеми, перспективи». – Випуск 1(7). – Ужгород: ЗакДУ. - 2006. – С. 95-104.)

МІСЦЕ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В РЕАЛІЗАЦІЇ УКРАЇНОЮ НОВОЇ ПОЛІТИКИ СУСІДСТВА З ЄВРОСОЮЗОМ

Пріоритети транскордонного співробітництва у руслі регіонального розвитку України після розширення ЄС – ця складова парадигми зовнішньополітичного курсу України – потребує детального прогностичного дослідження, яке, безумовно, має спиратись на існуючу нормативно-правову і джерельну базу.

Важливу роль у структурі нормативно-правової бази по забезпеченню регіональної політики відіграють такі документи, як: *“План дій Україна – Європейський Союз”*[1]; *Шляхи інтеграції України до Європейського Союзу*[2]; *Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу*[3]; *Програма інтеграції України до Європейського Союзу*[4]. У цих та інших джерелах сформульовані як стратегічні, так і поточні завдання регіонального розвитку, реалізація яких дасть можливість для України розвивати тісніші відносини з Євросоюзом на кожному наступному етапі європейської інтеграції.

Складовою регіонального розвитку, як відомо, є транскордонне співробітництво України з сусідніми країнами-членами ЄС – Польщею, Словаччиною, Румунією, Угорщиною.

Основні положення розвитку транскордонного співробітництва закладено *Європейською Конвенцією про основні принципи транскордонного співробітництва між територіальними общинами або органами влади від 1980 року* (Україна приєдналася до Конвенції відповідно до постанови ВР № 3384-12 від 14 липня 1993 року); *Європейською хартією місцевого самоврядування* (Хартію ратифіковано Законом № 452/97-ВР від 15 липня 1997 року, який є частиною національного законодавства України).

У названій Конвенції[5] Стаття 1 закріплює положення про заохочення до транскордонного співробіт-

ництва між територіальними громадами або властями, які знаходяться під юрисдикцією інших договірних сторін. Ця стаття зобов'язує сторони враховувати належним чином відповідні конституційні положення кожної з них, сприяти укладанню угод та досягненню домовленостей.

Стаття 2 дає формулювання суті терміну “транскордонне співробітництво”, яке означає будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення добросусідських відносин між територіальними громадами або властями. Термін “територіальні громади або власті” означає громади, власті або органи, які здійснюють місцеві або регіональні функції та визначаються внутрішніми законодавствами кожної держави.

В Додатку (додатковий протокол №2) Конвенції пояснюється термін “місцеві власті”, що означає власті, громади або органи, які здійснюють місцеві функції[6].

Вихід ЄС на кордони з Україною після розширень Євросоюзу 2004-2007рр. створив нову політичну ситуацію у взаємовідносинах України з Євросоюзом, яка потребує постійної уваги, прогнозування та своєчасного запровадження нового механізму взаємовідносин з сусідами. Складові такого механізму передбачені в *Угоді про партнерство та співробітництво*[7] та деталізовані в Законі України *“Про транскордонне співробітництво”*[8].

До правових актів, які регулюють відносини у сфері транскордонного співробітництва, належать також закони України *“Про місцеві державні адміністрації”* (1999 р.) та *“Про зовнішньоекономічну діяльність”* (1991 р.).

Широкі потенційні можливості для розгортання транскордонного співробітництва надає схвалена Указом Президента України від 25 травня 2001 року **Концепція державної регіональної політики України**[9], а також затверджений Кабінетом Міністрів України План заходів щодо її реалізації.

На виконання названих правових актів держави в Закарпатській області прийнято ряд нормативних документів щодо об'єднання зусиль із спільного розвитку прикордонних територій України, Угорщини, Словаччини, Румунії.

Це – **закони України** “Про спеціальний режим інвестиційної діяльності у Закарпатській області”; “Про спеціальну економічну зону „Закарпаття”; Програма розвитку транскордонного співробітництва в Закарпатській області на 2003 рік; **Концепція** спільного розвитку прикордонних територій України, Угорщини, Румунії – ІНТЕРРЕГІО; **Програми** Сусідства : „Угорщина-Словаччина-Україна”, “Польща-Білорусь-Україна”, „Румунія-Україна”, “КАДСІС”; **Стратегія** транскордонного співробітництва в Карпатському регіоні „Карпати 2003-2011”, **Концепція** сталого розвитку Закарпаття та інші.

В цих документах вибудовані складові єдиного механізму здійснення євроінтеграційних процесів на регіональному рівні в Закарпатті. Для ілюстрації механізму мінімізації негативних проявів назвемо окремі складові “Стратегії...”, а саме:

- використання фондів ЄС для вирішення спільних проблем громад прикордонних територій;
- активне залучення громад, влади, політичних та соціальних груп по обидві сторони кордону для реалізації принципів субсидіарності та партнерства;
- точні знання про сусідню громаду по той бік кордону і встановлення прямих контактів на рівні регіональних органів влади;
- спільне створення, реалізація та фінансування транскордонних програм та проектів;
- чіткий план додаткового розвитку територій, зокрема у сфері інфраструктури, транспорту, туризму, охорони навколишнього середовища;
- поліпшення прикордонної і транскордонної транспортної інфраструктури;
- просторового розвитку та регіональної політики, включно охорони навколишнього середовища;
- рівні можливості та знання мови сусідньої країни, що є передумовою успішної регіональної співпраці та комунікації.

Як бачимо, стратегія відображає бачення ролі транскордонного співробітництва в інтеграційному процесі України на шляху до ЄС провідними експертами Європейського Союзу, що свідчить про своєчасний і предметний моніторинг проблем, які виникають на шляху транскордонного співробітництва в Закарпатті.

Значну частину законодавчої бази України щодо транскордонного співробітництва формують **міждержавні угоди добросусідства і співробітництва**, у яких в окремих статтях передбачається розвиток транскордонного співробітництва, або міжурядові угоди про співробітництво між прикордонними областями України та адміністративно-територіальними одиницями сусідніх держав. Нині всі області України мають укладені транскордонні угоди про співпрацю із сусідніми територіями суміжних країн.

Важливо, що у довгостроковій стратегії розвитку України на 2006-2007 роки окремим пунктом виділяється такий напрям, як **єднання країни та завдання забезпечення процесу формування загальнонаціональної єдності та пом'якшення наявних стереотипів у взаємсприйнятті Сходу і Заходу, встановлення стабільності в країні.**

Чи не вперше за роки незалежності в щорічному Посланні Президента України до Верховної Ради з'явився 5-й розділ **“Державна регіональна політика”** [10]. В ньому йдеться про необхідність забезпечення утвердження насамперед тих цінностей, які об'єднують українське суспільство.

15 березня 2006 р. Кабінетом Міністрів України прийнято розпорядження № 149-р **“Про Концепцію державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2007-2010 роки”**, відповідно до якого Міністерством економіки розробляється проект Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2007-2010 роки. Метою Програми є активізація розвитку соціально-економічних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших зв'язків між суб'єктами транскордонного співробітництва.

Для реального сприйняття і подальшого розгляду означеної проблематики доцільно навести відповідний інструментарій термінології щодо транскордонного співробітництва, а саме:

➤ **транскордонне співробітництво** - спільні дії, спрямовані на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших відносин між територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами виконавчої влади України та територіальними громадами, відповідними органами влади інших держав у межах компетенції, визначеної їх національним законодавством;

➤ **еврорегіон** - організаційна форма співробітництва адміністративно-територіальних одиниць європейських держав, що здійснюється відповідно до дво- або багатосторонніх угод про транскордонне співробітництво;

➤ **суб'єкти транскордонного співробітництва** - територіальні громади, їх представницькі органи, місцеві органи виконавчої влади України, що взаємодіють з територіальними громадами та відповідними органами влади інших держав у межах своєї компетенції, встановленої чинним законодавством та угодами про транскордонне співробітництво;

➤ **угода про транскордонне співробітництво** - угода між суб'єктами транскордонного співробітництва, яка регламентує правові, організаційні, економічні та інші аспекти цього співробітництва;

➤ **учасники транскордонного співробітництва** - юридичні та фізичні особи, громадські організації, що беруть участь у транскордонному співробітництві;

➤ **спільні проекти (програми)** - комплекс заходів суб'єктів та учасників транскордонного співробітництва, спрямованих на розв'язання конкретних спільних завдань та задоволення інтересів територіальних громад;

➤ **проекти (програми) транскордонного співробітництва** - комплекс заходів суб'єктів та учасників транскордонного співробітництва України, спрямованих на розвиток транскордонного співробітництва;

➤ **державна підтримка розвитку транскордонного співробітництва** - сукупність рішень і дій організаційного,

правового, фінансового характеру органів державної влади України, спрямованих на реалізацію проектів (програм) транскордонного співробітництва;

➤ **державна програма розвитку транскордонного співробітництва** - комплекс заходів органів державної влади України, спрямованих на розвиток транскордонного співробітництва, які здійснюються з використанням коштів Державного бюджету України.

Особливої ваги транскордонне співробітництво набуває у контексті розширення Європейського Союзу та з поширеними з 2003 року Європейською Комісією Комунікацією *“Прокладаючи шлях для запровадження нового Інструменту регулювання відносин з країнами-сусідами” та Зверненням “Розбудова шляху для Нового інструменту сусідства”*.

Основним інструментом реалізації Європейської політики сусідства (ЄПС) щодо України є двосторонній *План дій Україна – ЄС* (ПД)[11], який було підписано 21.02.2005 р. Як неодноразово наголошували офіційні представники ЄС та зазначено в директивних документах ЄС, ЄПС та План дій не ставлять за мету підготовку до членства в організації, але передбачають розширення та поглиблення співробітництва між Україною та Євросоюзом у пріоритетних сферах. ПД є необхідним інструментом внутрішніх перетворень нашої країни та адаптації її структурних систем до європейських стандартів.

Суттєві корективи у стратегії зовнішньополітичного курсу України щодо євроінтеграційних реалій сьогодення обґрунтовані прагматичними реаліями з боку країн Євросоюзу стосовно подальших форм співпраці з майбутніми членами Спільноти.

У той же час проблеми, пов’язані з останнім розширенням ЄС у 2004 р. і вступом 01.01.2007 р. із застереженням Румунії і Болгарії, а також криза, спричинена провалом національних референдумів у Франції та Нідерландах щодо ратифікації Європейської конституції, призвели до поси-

лення діалогу щодо необхідності перегляду та поглиблення Європейської політики сусідства з одночасним призупиненням прийому нових членів.

Кінцева стратегія ЄС, спрямована на європейські країни, які опинилися поза межами розширення Євросоюзу, була остаточно сформульована у 2004р. у документі **“Політика сусідства”**. Європейська політика сусідства – це комплекс правил, які регулюють відносини між ЄС та країнами-сусідами. Принципи політики сусідства були в цілому розроблені в березні 2003 р. у документі Єврокомісії під назвою **“Ширша Європа”**.

Згодом вони були доопрацьовані і вступили в дію у травні 2004 р. після розширення ЄС. У межах політики сусідства ЄС будує з цими країнами привілейовані політичні та економічні відносини, засновані на спільних цінностях: демократії та правах людини, пануванні закону, принципах ринкової економіки та сталого розвитку. Водночас політика сусідства не забезпечує перспектив членства в ЄС.

План дій передбачає проведення у коротко- та середньостроковій перспективі (3-5 років) політичних та економічних реформ, поглиблення економічного та соціального співробітництва з ЄС, співпрацю у сферах юстиції та внутрішньої політики, а також у транспортній, енергетичній, інформаційній, науковій галузях, у сфері охорони навколишнього середовища. ЄС надає фінансову та технічну допомогу в проведенні цих реформ. Моніторинг виконання Плану дій здійснюється підкомітетами та Європейською Комісією.

На сьогодні двосторонні плани дій були укладені з усіма країнами-сусідами, крім Білорусі, Лівії та Сирії. Ставлення України до запровадження європейської політики сусідства з самого початку було неоднозначним. З одного боку, Україна вітала можливість поглиблення співпраці з ЄС в рамках двостороннього Плану дій Україна-ЄС, який було ухвалено у 2005 р., з другого – Україна не могла задовольнитися співпрацею суто в межах політики сусідства, прагнучи надання перспектив повноцінного членства в ЄС[12].

Останнім часом Європейський парламент дедалі частіше піддає критиці цей інструмент зовнішньої політики співтовариства та вимагає більшої уваги до тих країн, які в майбутньому хотіли б бути членами Євросоюзу[13].

Так, у комунікації Єврокомісії від 4 грудня 2006 р. йдеться про готовність ЄС **“пристосувати свою політику в рамках Європейської політики сусідства до потреб і прагнень партнерів”**.

Цікавими і актуальними є думки з цього приводу Романа Шпека, представника України при ЄС, який, коментуючи суть політики сусідства по відношенню до України, ставить питання: *“Якщо це справді так, то чому не враховуються реальні прагнення та проголошені цілі України у відносинах з ЄС? Чому не береться до уваги інтеграційний потенціал європейських країн у відносинах з ЄС? Адже ст. 49 Договору про ЄС ніхто не скасовував. Чому ЄС ігнорує просту географічну аксіому, відому будь-якому школяреві, про те, що Україна не є сусідом Європи?”*[14].

Відповідаючи на це питання, представник України при ЄС наводить таку оцінку: *“Не викликає ентузіазму і невизначений та розмитий характер перспектив, які пропонує ЄС в яскравій упаковці Європейської політики сусідства. Єврокомісія пропонує кінцевим результатом співробітництва в рамках політики сусідства укладення так званих “угод про сусідство”*.

Прагматичними є також запитання Р.Шпека – якими повинні бути ці нові угоди, щоб стати якісним кроком вперед? У випадку України таким логічним кроком виглядає укладення асоціативної угоди. Передбачаючи тісний політичний зв'язок з ЄС та початок інтеграції до єдиного ринку за допомогою зони вільної торгівлі, такий документ лише відтворив би формат багаторічних відносин ЄС з південними сусідами та повністю підтвердив би тезу про цілісність та послідовність європейської політики сусідства. Чи готовий Євросоюз на такий крок стосовно своїх європейських сусідів?

Адже залишилася незмінною інша фундаментальна риса європейської політики сусідства – її альтернативність процесу розширення. Ідеологи Єврокомісії вважають можливим “підсолодити” її компромісною формулою про те, що участь європейських країн у європейській політиці сусідства не визначатиме наперед перспективу їхніх відносин з ЄС у майбутньому. Викликає сумніви щирість цієї формули, оскільки не всі країни – члени ЄС у захваті від неї.

Крім того, її розпливчастість навряд чи зможе задовольнити суспільства європейських країн – учасниць ЄПС, для яких європейська інтеграція є невід’ємним базовим елементом та фундаментом відносин з ЄС. Повною мірою це стосується України. Україну більше цікавить не **“європейська політика сусідства”**, а **“європейська політика інтеграції”**. Саме на цей чинник мають звернути увагу автори та ідеологи ЄПС.

Викликає несприйняття односторонній характер відносин у рамках ЄПС. Політика сусідства підкреслює спільну власність з країною – партнером свого головного інструменту – Плану дій. Однак на практиці переважна більшість положень Плану дій Україна – ЄС складається із зобов’язань української сторони. Участь ЄС зводиться, як правило, до фінансової та технічної допомоги. Якщо ЄС не готовий в обмін на реформи запропонувати перспективи членства, то на якій підставі він може наполягати на їх точному та неухильному виконанні?

В Україні також з жалем констатують, що переважна більшість конкретних кроків, запропонованих Єврокомісією для посилення ЄПС, уже виконана або реалізується у відносинах з ЄС. Так, активно відбувається реалізація Меморандуму про взаєморозуміння України та ЄС в енергетичній сфері, планується початок переговорів про підписання всеохоплюючої авіаційної угоди.

Водночас досить дискусійною вигадає пропозиція Єврокомісії щодо можливості приєднання країн – партнерів ЄПС до заяв і пропозицій ЄС з регіональних та міжнарод-

них питань. По-перше, згідно з документами ЄС Єврокомісія не має компетенції вирішувати ці питання. По-друге, досить важко уявити практично імплементацію цієї пропозиції, беручи до уваги склад учасників ЄПС. По-третє, у відносинах з європейськими країнами ця ідея активно реалізується вже протягом майже двох років.

Очевидно є те, що всі ці пропозиції Єврокомісії не можуть становити для України значну додану вартість посиленої Європейської політики сусідства. Більше того – це суперечить базовим основам ЄПС, які передбачають, що ця політика “повинна мати додану вартість і виходити далеко за рамки існуючої співпраці”.

У зв’язку з цим пріоритетом наших відносин з ЄС залишається успішне виконання Плану дій як тимчасового інструменту, що збігається з курсом реформ української влади, та укладення нової базової угоди, яка повинна створити міцний тривалий фундамент для досягнення стратегічної мети – членства ЄС. Україна повинна стати частиною Євросоюзу, а не вважатися сусідкою Європи[15].

Своє бачення шляхів вдосконалення і наповнення змістом взаємовідносин Євросоюзу із сусідніми державами чітко аргументує **Данута Хюбнер** – комісар ЄС з питань регіональної політики[16]. У 2007 – 2013 рр. ЄС проводитиме, за її словами, нову, більш активну політику добросусідства в Європі. Один з її ключових елементів – міжнародне співробітництво за участю регіонів по обидві сторони зовнішніх кордонів Євросоюзу.

Важливо те, що з останнім розширенням Євросоюзу і входженням в нього Болгарії і Румунії східні кордони ЄС збільшились на 1300 км. Євросоюз простягається тепер до Чорного моря, повністю охоплює Західні Балкани і має новий кордон з Молдовою завдовжки 500 км. Кордон ЄС з Україною сьогодні майже вдвічі довший, ніж до 2007 року.

Але чи існує потенціал для міцного прикордонного співробітництва на рівні регіонів? Якщо оцінити ситуацію на

кордонах ЄС, то очевидно, що найближчі європейські регіони недостатньо розвинені порівняно з іншими. Це зумовлено багатьма причинами, однак основні викликані ситуацією з іншого боку кордону ЄС: централізована державна влада і обмежені повноваження регіональних і місцевих органів управління, не завжди сприятливі умови для бізнесу, іноді – відсутність верховенства закону, а також інші перепони для торгівлі і прямих іноземних інвестицій.

В майбутньому, інформує Д.Хюбнер, Євросоюз планує в рамках регіональної політики величезні інвестиції в прикордонні райони ЄС, зокрема в держави, які недавно стали його членами.

Все це відкриває у найближчі роки величезні можливості для розвитку України, біля кордонів якої більшість цих інвестицій матимуть місце. Але щоб скористатися цією ситуацією, необхідні більш масштабні інвестиції, які полегшують перетин кордонів, і проекти, спрямовані на розвиток інфраструктури, які зв'язали б регіони з обох боків.

Надзвичайно важливо, що, крім фінансування з боку Європейського механізму політики добросусідства і партнерства (ENPI), прикордонні регіони вперше можуть фінансувати проекти на територіях країн, які не входять в Євросоюз. Це означає, до прикладу, що спільний словацько-український проект може отримати підтримку структур регіональної політики Євросоюзу і для української сторони це становитиме до 10% обсягу фінансування такої міжнародної програми.

Чимало позитивних результатів демонструє досвід міжнародного співробітництва на польсько-українському кордоні, зауважує комісар ЄС. Співробітництво – нехай навіть незначне в економічному відношенні – дозволило ознайомитися з життям сусідів, їх звичаями і проблемами. А це допомагає розвіювати негативні стереотипи і уявлення, які переважали раніше по обидва боки кордону.

Закінчення у 2008 році терміну дії Угоди про партнерство та співробітництво (УПС) між Україною і ЄС та її заміна на нову угоду незабаром стануть одним з ключових пунктів порядку денного відносин України з ЄС. Актуальність цього питання зумовлена особливо високими очікуваннями щодо змісту та спрямованості майбутньої угоди.

Для поглиблення співпраці між Україною і ЄС лідери Німеччини, Франції і Польщі пропонують укласти з Україною угоду: *“Комюніке нашої зустрічі буде мати чітку пропозицію стосовно України, яка свідчитиме про нашу готовність укласти з нею нову змістовну угоду співпраці. Вона має стати основою для співпраці і відповідати європейському вибору України”*, – наголосила канцлер Німеччини[17].

Разом з тим Ангела Меркель стримано ставиться до розширення Європейського Союзу. Вона зазначила, що *“до Євросоюзу хочуть приєднатися Україна, Молдова і багато інших країн. Я вважаю, ми з цим не впораємося, це злякає людей, ми мусимо визначитися: як можна тісно співпрацювати з нашими сусідами, що необов'язково кожен із них має стати членом ЄС”*[18].

Зі свого боку голова Єврокомісії **Жозе Мануел Баррозу** зазначив, що поглиблена угода між Україною та ЄС буде важливою складовою стратегічного партнерства двох сторін. *“Ми вважаємо, що це повинен бути інноваційний амбітний документ... нова Угода між Україною та Євросоюзом повинна базуватися на інноваційних цінностях”*[19]. Він наголосив, що переговорах щодо розширеної угоди повинно передувати створення зони вільної торгівлі, і також висловив сподівання, що Україна докладе усіх зусиль для вступу до СОТ.

Президент України підтримав позицію голови Єврокомісії у тій частині, що до нової угоди між Україною та ЄС *“необхідно закласти амбітні конкретні плани”*. *“Суть нового базового договору між Україною та ЄС – перехід від партнерства і співробітництва до політичної асоціації та економічної*

інтеграції". Він висловився за те, щоб нова угода не стала модернізованим документом про партнерство і співробітництво. Положення угоди повинні містити конкретні цілі та строки їх досягнення, а також чітко визначені терміни дії, переконаний глава держави. Він наголосив, що "...для українського народу важливо, щоб двері ЄС залишалися відкритими. "Без цього принципового елемента політична складова майбутньої угоди не матиме сенсу"[20].

Цікавими з цього приводу є висловлювання **Олександра Чалого** – заступника керівника Секретаріату Президента, який підкреслив: *"Чітко розділимо питання європерспективи і членства – це різні питання. Євроінтеграція України може бути успішна і без формату членства. Членство – це є формальна ознака євроінтеграції. Суть євроінтеграції перш за все в трансформації суспільства на європейських стандартах, і реальна інтеграція в ЄС, перш за все – в економічному блоці. Україна повинна працювати на входження до Європейського Союзу і побудувати з Європою економічний простір. Разом заробляти гроші і разом створювати цивілізацію"* [21].

Такі оптимістичні прогнози, можливо, базуються на угоді України та ЄС щодо парафування погодження про спрощення візового режиму та угоди про реадмісію. Вона встановлює чіткі критерії: коли і як повертати осіб, котрі незаконно проживають на території країн-членів ЄС, до України.

Голова Європейської Комісії **Жозе Баррозу** схвалив таку українсько-європейську домовленість: *"Я дуже задоволений погодженням угод про спрощення візового режиму та реадмісію, це означатиме, що українці відтепер зможуть вільніше та легше подорожувати до Європи, у той час як будуть збільшені зусилля щодо припинення нелегальної міграції"*[22].

У 2006 році значно активізувалась практична сторона співпраці по західному сегменту зовнішньої політики України. Підтвердженням цього є те, що Україна стала од-

нією із учасниць нового фінансового механізму за Програмою Європейської політики сусідства. Згідно з ухваленим 17 жовтня 2006 року бюджетом Європейського інструменту сусідства та партнерства на найближчі сім років виділено 11 млрд. євро для 16 держав, у тому числі і для України[23].

Визначальне місце України в Європі диктує необхідність підтримання добросусідських відносин із країнами Євросоюзу. В той же час проблема розміщення елементів системи ПРО США в сусідніх Польщі та Чехії не залишила і нашу державу осторонь гострих суперечок з цього приводу між США та Росією. Про це свідчать наслідки зустрічі лідерів “вісімки”[24], де Президент Росії В.В.Путін заявив про вимушеність своєї країни перенацілити бойові ракети на європейський континент, якщо США розмістять елементи ПРО у названих країнах Євросоюзу.

У цих непростих умовах протиборства країн стратегічного трикутника США–Росія–Євросоюз, між якими знаходиться Україна, надзвичайно важливим є висловлювання одного із геополітиків України А.Гальчинського, який відмічає: *“Вимушений акцентувати на цьому увагу, –аби попередити загрозу ослаблення (або навіть втрати) одного з найпринциповіших здобутків попередніх років – суверенності нашої держави у міжнародних справах, загрозу її втягування у будь-які конфліктні проекти зовнішніх центрів сили, зокрема ті, що стосуються формування зон впливу на пострадянському просторі. Ми знаходимося на перехресті геополітичних інтересів, на межі двох світів, двох у багатьох аспектах самодостатніх і водночас потенційно конфліктних, як це доводить багатовікова історія, цивілізацій, і тому будь-яка помилковість чи навіть неточність при визначенні відповідних пріоритетів можуть мати вкрай негативні для нас наслідки”*[25].

Враховуючи, що однією з найважливіших категорій геополітики є *геостратегія*, яка означає обґрунтований геополітикою **напря́м** діяльності держави на міжнародній арені, важливо своєчасно корегувати пріоритети зовнішньополітичного курсу. Тому сутність геостратегії полягає у стратегічному управлінні геополітичними процесами.

Виходячи з цього, можливо стверджувати, що сьогодні надзвичайно важливим фактором є чітке визначення пріоритетних і стратегічних завдань сучасної української геостратегії загалом і особливо зовнішньополітичного курсу Президентом України, суть якої полягає в реалізації нової філософії зовнішньої політики України, яка включає:

- європейську та євроатлантичну інтеграцію, яка є визначальним зовнішньополітичним пріоритетом держави;
- зміцнення національної безпеки і поступального економічного розвитку, утвердження цінностей демократії, прав та свобод людини;
- розвиток стратегічного партнерства із США, РФ і Польщею, зміцнення двосторонніх економічних відносин з іншими країнами світу з метою посилення позицій українських товаровиробників на світових ринках та інше[26].

Реалізація зовнішньополітичного курсу України відповідає її базовим національним **інтересам**. Вони такі: *перший* – збереження територіальної цілісності держави та недоторканності її кордонів. *Другий* – включення української економіки до світової економічної системи. *Третій* – питання відносин України з безпосереднім географічним оточенням, тобто з сусідами, та інше. Все це потребує динамічно послідовної, збалансованої, прогнозованої і активної зовнішньої політики держави.

Список використаної літератури

1. “План дій Україна - Європейський Союз”. Європейська політика сусідства: основні положення (Інтернет-джерела ЄС: www.arr.com.ua).
2. Шляхи інтеграції України до Європейського Союзу (Інтернет-джерела ЄС: www.arr.com.ua) “Про спеціальний режим інвестиційної діяльності у Закарпатській області”. Закон України №357-XIV від 24 грудня 1998 року; “Про спеціальну економічну зону “Закарпаття”. Закон України № 2322-ІІ від 28 березня 2001 року.
3. Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу //Указ Президента України від 11.06.1998 р.

-
4. Програма інтеграції України до Європейського Союзу //Указ Президента України від 14.09.2000 р.
 5. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями. – Страсбург, 1998 р. – С. 123.
 6. Там само. – Додатковий протокол №2 //Додаток. – С. 127-128.
 7. Що таке Угода про партнерство та співробітництво: Довідник .- К.: Комісія Європейського Співтовариства, 1998. – 97 с.
 8. “Про транскордонне співробітництво”. Закон України № 1861 від 24 червня 2004 р. (<http://www.zakon.rada.dog.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>).
 9. Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2005 р.» – К., 2006. – С.145-146.
 10. Регіональна політика України: формування соціально-гуманітарних пріоритетів розвитку //Український незалежний Центр політичних досліджень; За заг. ред. Ю.Тищенко. – К., 2006. – С.5.
 11. “План дій Україна - Європейський Союз”. Європейська політика сусідства: основні положення (Інтернет-джерела ЄС: www.att.com.ua).
 12. Казакевич Г., Титаренко О. Європейська політика сусідства // Історія, теорія і практика європейської та євроатлантичної інтеграції України: Енциклопед. довід. /С.О.Телешун (кер. твор. кол.); За заг. ред. В.Д.Бакуменко, С.О. Телешуна. – К.: Вид-во НАДУ, 2006. – С. 91-92.
 13. Україна: стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки – 2006: Монографія /За ред. О.С.Власюка. – К.: НІСД, 2006. – С. 463.
 14. Шпек Р. Європейська політика сусідства очима європейського сусіда //“2000”. – 2007. – 2 березня.
 15. Там само.
 16. Хюбнер Д. “Соединя разъединенное: нам нужны соседи” //“2000”. – 2007. – 11 травня.
 17. Лидеры Германии, Франции и Польши хотят заключить новое соглашение с Украиной //Джерело: <http://www.unian.net/rus/news /06.12.2006>.

-
18. ЄС готовий з 2007 року обговорювати нову угоду з Україною //Джерело: <http://eu.prostir.ua>.
 19. Там само.
 20. Україна та Євросоюз парафували погодження про спрощення візового режиму //Джерело: <http://eu.prostir.ua>.
 21. Членство України в ЄС можливе //Джерело: <http://www.obozrevatel.com.ua>.
 22. Зовнішньополітичний квартет: какофонія тактики, гармонія стратегії //Дзеркало тижня. – 2006. – 30 грудня.
 23. 11 мільярдів євро – на Програми Європейської політики сусідства //Джерело: Вісник Представництва Європейської Комісії в Україні. <http://www.delukr.ses.eu.int>.
 24. Путин В.: “А народ - то спросили украинский?” // “2000”. – 2007. – 14 червня.
 25. Гальчинський А. Помаранчева революція і Нова влада. – К.: “Либідь”, 2005. – С. 268.
 26. Послання Президента України до Верховної Ради України “Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2005 р.” – К., 2006. – С. 145-146.

(Регіональна політика і транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України: Збірник наукових праць за матеріалами міжнародної конференції (м. Ужгород, 24-25 травня 2007р.). – Ужгород: Ліра, 2007. – С.291-307).

РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ ПЕРСПЕКТИВ ВСТУПУ УКРАЇНИ В ЄС І НАТО (НА МАТЕРІАЛАХ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Проаналізовано результати соціологічних досліджень з проблематики ставлення населення Закарпатського регіону до перспектив європейської та євроатлантичної інтеграції України, які дозволяють конкретизувати об'єктивну ситуацію з цих питань і прогнозувати наслідки роботи щодо практичного виконання Плану дії «Україна – ЄС» та Цільових планів «Україна – НАТО».

Ключові слова: *соціально-демографічна характеристика, ставлення населення, ЄС, НАТО, позаблоковий статус, євроінтеграція.*

«Велике розширення» ЄС у 2004-2007 рр., утворення українсько-євросоюзівського кордону, запровадження візового режиму з Україною та неоднозначне ставлення населення країни до перспектив європейської та євроатлантичної інтеграції зумовлюють надзвичайну актуальність проведених соціологічних досліджень з питань ставлення жителів Закарпаття до перспектив вступу України в ЄС і НАТО.

Саме тому **мета дослідження** – об'єктивний аналіз стану справ з визначеної проблематики на підставі результату опитування широкого кола респондентів Закарпатського регіону, який, межуючи з Польщею, Румунією, Словаччиною та Угорщиною, з'єднує Україну з Європейським Союзом. Залучення до соціологічних досліджень жителів прикордонних Ужгородського, Берегівського, Виноградівського, Хустського та Рахівського районів, де проживає основна частина українських угорців та румун, дає підстави для твердження щодо об'єктивності отриманих даних.

Аналіз наукових доробків. Дослідження базується на напрацюваннях сучасних вітчизняних і зарубіжних вчених. Зокрема, науковців Національного центру з питань євроатлантичної інтеграції України [1], авторів публікацій науко-

вого журналу «Україна – НАТО» [2] та розробках, виконаних Закарпатським державним університетом у 2007-2009 роках [3].

Виклад основного матеріалу. Проведене Закарпатським державним університетом дослідження “Визначення ставлення населення Закарпатського регіону до перспектив вступу України в ЄС і НАТО” у 2007-2009 роках мало на меті визначити:

- ставлення громадян, різних верств населення до європейської та євроатлантичної інтеграції України;
- ставлення громадян України до референдуму з питань вступу України в НАТО та ЄС;
- бачення подальшого розвитку України за умови вступу в ЄС і НАТО, а також сприйняття таких союзів;
- рівень інформованості громадян України про діяльність ЄС та НАТО, їх роль та місце в геополітичному просторі.

Важливість проведення такого дослідження саме в Закарпатському регіоні пояснюється перш за все географічним розташуванням Закарпаття, яке межує з країнами-членами ЄС: Польщею, Румунією, Словаччиною, Угорщиною, а також етнопонаціональною специфікою області, де компактно проживають значна частина угорського, словацького, румунського населення.

Соціально-демографічна характеристика респондентів

У репрезентативній вибірці представлені різні соціальні спільноти західного регіону України, при цьому важливою особливістю виявляється належність респондентів до прикордонних областей. Особливу увагу приділено респондентам, що представляють вищі навчальні заклади. В цілому в опитуванні взяло участь загалом 1500 осіб, з них:

- 30% респондентів – студенти та викладачі Закарпатського державного університету (далі – ЗакДУ) та Ужгородського національного університету (далі УжНУ);
- 30% – жителі районів з компактним проживанням національних меншин, а саме Ужгородського, Берегівського, Виноградівського і Тячівського (думка цієї категорії опи-

таних надзвичайно важлива, виходячи з того, що більшість жителів названих районів – угорці і румуни – мають можливість, буваючи на батьківщині предків, більш адекватно реагувати на стан справ у теперішніх країнах Євросоюзу – Угорщині і Румунії), та гірських районів – Воловецького і Свалявського, де основна частина населення – українці;

- 40% респондентів становлять працівники потужних інвестиційних підприємств області – «Джейбіл», «Ядзакі», «Гроклін-Карпати», «Єврокар», де в основному працює молодь.

За професійним складом респонденти представлені у вибірці в такому співвідношенні: державних службовців – 317 осіб, службовців органів місцевого самоврядування – 111 осіб, військовослужбовців – 6 осіб, викладачів – 37 осіб, медичних працівників – 132 особи, працівників аграрного сектору – 186 осіб, працівників приватного сектору – 260 осіб, пенсіонерів – 16 осіб, студентів – 409 осіб та інших – 26 осіб. Таким чином, найбільшу групу опитуваних у вибірці представляють студенти (27,3%) і державні службовці (21,1% від загальної кількості опитуваних). Працівники приватного та аграрного сектору становлять дещо менший відсоток опитуваних (17,3% та 12,4% опитуваних відповідно). Незначною мірою представлені службовці місцевого самоврядування та медичні працівники (7,4% і 8,8% відповідно).

За статтю: чоловіків – 706 осіб, жінок – 794 особи (під час опитування дотримання гендерної пропорції не ставилося за мету).

Освітні пропорції розподілилися наступним чином: з вищою освітою – 608 осіб, що становить 40,5% від загальної кількості опитуваних; з незакінченою вищою освітою – 353 особи (23,5% від загальної кількості); з середньою спеціальною освітою – 280 осіб (18,7%); з середньою освітою – 257 осіб (17,1%) та початковою освітою – 2 особи (0,1%). Отже, переважна більшість опитуваних є особами з вищою або ж з незакінченою вищою освітою (сумарний відсоток – 64% від загальної кількості опитуваних).

За віком вибірка розподілена у такий спосіб: до 30 років – 670 осіб; 31-40 років – 575 осіб; 41-50 – 155 осіб, 51-60 – 77

осіб і більше 60 років – 23 особи. Відповідно переважна більшість опитуваних є людьми у віці до 40 років (сумарний відсоток від загальної кількості опитуваних складає 83%, – 44,7 та 38,3% відповідно). 10,3% респондентів є людьми у віці від 41 до 50 років, і лише 6,6% (сумарний відсоток – 5,1 та 1,5%) респондентів є особами передпенсійного або пенсійного віку. Фактично в дослідженні брала участь здебільшого працездатна частина населення.

Половина опитуваних (761 респондент, що становить 50,7%) мешкає в містах, 38,2% опитуваних (573 особи) мешкає у селах та 11,1% (166 опитуваних) – у селищах міського типу.

За районними показниками: Ужгородський район та місто Ужгород репрезентують 1004 особи, що становить більше половини всіх респондентів. Найменше опитаних у Воловецькому районі – 56 осіб, де також переважно мешкають українці. По Свалявському району 171 особа взяла участь в опитуванні, Тячівському – 136 осіб, Берегівському – 133 особи.

За національним складом вибірка представлена наступним чином: українці – 1274, росіяни – 103, угорці – 99, словаки – 14, румуни – 7, німці – 2, вірмени – 1 особи. Таким чином, переважна більшість опитуваних (84,9%) є українцями, і досить незначним є відсоток інших національностей, що увійшли до вибірки. При цьому переважна більшість представлених у вибірці національностей мешкає в Ужгороді та Ужгородському районі і представлена молоддю.

Аналіз результатів дослідження

Респондентам було запропоновано низку питань. Основними питаннями щодо євроатлантичної інтеграції України були такі:

- яке ваше ставлення до вступу України в НАТО;
- коли, на вашу думку, Україна вступить в НАТО;
- чим, на вашу думку, є НАТО;
- до чого, на вашу думку, призведе вступ України в НАТО;

-
- хто, на вашу думку, повинен приймати рішення стосовно вступу країни в НАТО;
 - як ви можете оцінити власний рівень інформованості щодо питань євроатлантичної інтеграції України.

Аналогічні питання стосувалися перспективи входження України до Європейського Союзу:

- яке ваше ставлення до можливого вступу України в ЄС;
- коли, на вашу думку, Україна вступить до ЄС;
- до чого, на вашу думку, призведе вступ України до ЄС;
- хто, на вашу думку, повинен приймати рішення стосовно вступу країни до ЄС;
- як ви можете оцінити власний рівень інформованості щодо питань європейської інтеграції України.

Якому союзу Ви віддаєте перевагу?

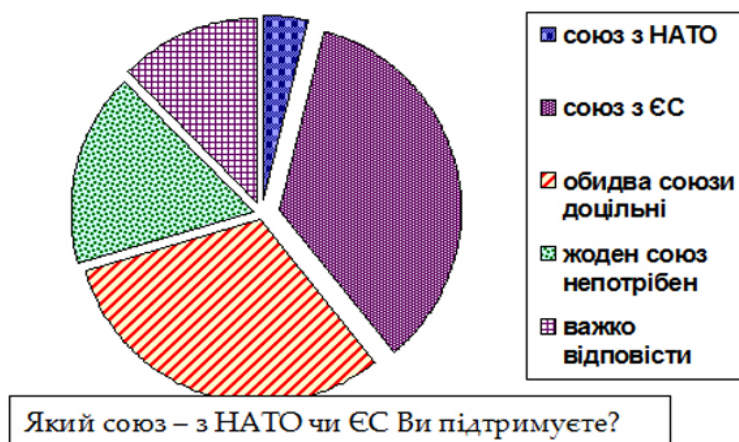
З метою виявлення суспільних пріоритетів у питаннях європейської та євроатлантичної інтеграції України респондентам було поставлено загальне питання: якому союзу ви віддаєте перевагу.

Відповідаючи на це питання, досить незначний відсоток опитуваних висловив підтримку союзу України з НАТО – 3,9%. При цьому в Тячівському районі та Ужгороді відсоток підтримки дорівнює нулю від загального відсотка, у навчальних закладах Ужгорода – 0,7%. Найвищим є відсоток в Ужгородському районі – 2,9%.

На противагу союз України з ЄС підтримують 35,2% респондентів. Найвищий показник спостерігається в Ужгородському районі – 8,5% та Ужгороді – 6,7% (у навчальних закладах – 10,5%). Найнижчі показники спостерігаються у Воловецькому районі – 1,8%, Тячівському та Берегівському – по 2,3%. Також достатньо високим є відсоток опитаних (31,5%), що підтримують доцільність обох союзів для України. Найбільший відсоток знову ж таки спостерігається в Ужгородському – 10,5% та Свляківському – 4,2% районах, а також Ужгороді – 5,3% (сумарний показник результату по навчальних закладах становить 4,3%).

Не підтримують жоден з цих союзів 16,8% респондентів. Відповіді розподілилися наступним чином від найвищої: Ужгород – 4,7%, Берегівський район – 2,5%, навчальні заклади Ужгорода – 2,4% (ЗакДУ – 1,5%, УжНУ – 0,9%), Свалявський район – 2,3%, Тячівський – 2,1%, Воловецький – 0,4%.

Не визначилися у своєму ставленні 12,6% респондентів, причому найвищий показник по цій позиції також спостерігається в Ужгороді – 5,4% (сумарний показник навчальних закладів становить 2,0%).

Ставлення громадян до вступу України в НАТО та ЄС

Відповідаючи на запитання про ставлення до вступу України в НАТО, 14,9% респондентів визначили безумовну підтримку, переважну підтримку вступу України виявили 28,7% опитуваних (загалом позитивний баланс становить 43,6% опитуваних). Найвищий показник підтримки спостерігається в Ужгородському районі – 14,1% та Ужгороді – 8,7% (навчальні заклади – 9,0%), а найнижчий у Воловецькому районі – 1,3%. В інших районах показники коливаються в межах 3,1% - 4,3%.

Загалом негативний баланс підтримки вступу України до НАТО становить 29,2% - 16,5% опитуваних здебільшого не підтримують вступ України в НАТО і 12,7% респондентів категорично не сприймають цей союз. Найвищий показник не підтримки спостерігається в Ужгородському районі – 6,3% та Ужгороді – 6,0% (навчальні заклади – 5,1%), найнижчий – у Воловецькому районі – 1,7%. У Свалявському, Тячівському та Берегівському районах, де переважна частина населення угорці і румуни, середній показник не підтримки становить близько 3,0%.

Отже, показники Ужгородського району та Ужгорода, з урахуванням відповідей представників вищих навчальних закладів, є досить непевними – в цих регіонах спостерігається як найбільш високий рівень підтримки, так і навпаки – відторгнення союзу України з НАТО (а особливо враховуючи відповіді на попереднє питання – якому союзу ви віддаєте перевагу) можемо констатувати, що, зважаючи на найбільшу густоту населення зазначених регіонів та проживання в них населення різних національностей, ці регіони потребують якомога більш посиленої інформаційно-пропагандистської роботи, у тому числі у навчальних закладах. Якщо брати середні показники по зазначених регіонах, то вони фактично розподіляються 50/50, а отже найменша похибка у формуванні ставлення населення цих регіонів до процесів інтеграції, і відповідно до формування позитивного іміджу нашої держави в світі та визначення її місця в глобалізаційних та інтеграційних процесах призведе до різкої переорієнтації в той чи інший бік.

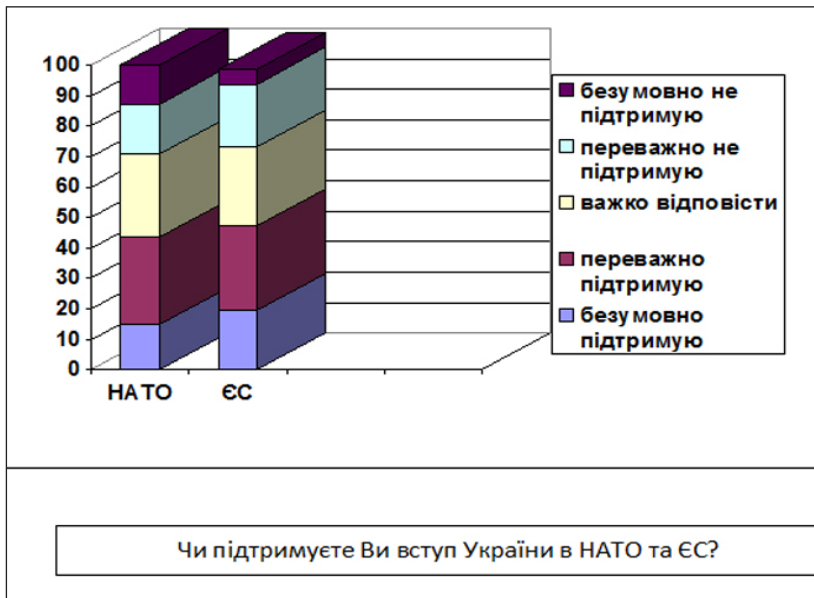
В цілому, більшість опитаних позитивно відноситься до вступу України в НАТО – загальні показники підтримки практично вдвічі перевищують негативне ставлення населення. Але при цьому слід зазначити, що 27,2% респондентів не дали відповіді на це запитання, що свідчить про недостатній рівень інформованості або ж недостатню впевненість респондентів у необхідності євроатлантичної інтеграції України. Значний відсоток респондентів, що не визначилися у своєму ставленні, ще раз підтверджує тезу

про те, що нині головне місце повинно бути відведено саме пропагандистсько-інформаційній роботі, але здійснювати її можуть лише спеціально підготовлені фахівці, що допоможе досягти бажаного результату.

Відповідаючи на питання про ставлення до вступу України в Європейський Союз, безумовну підтримку виказали 19,7% респондентів, що разом з відповіддю про переважно підтримку (27,8%) свідчить про достатньо високий рівень підтримки європейської інтеграції України (загалом позитивний баланс становить 47,5%). Серед відповідей найнижчими показниками відзначається Ужгород – 0,1%, Воловецький район – 3,0% та Берегівський – 3,5%. Проте навчальні заклади Ужгорода, навпаки, відзначаються високим ступенем підтримки процесу вступу України в ЄС – представники ЗақДУ – 6,7% і представники УжНУ – 7,8%. Значну підтримку отримує процес європейської інтеграції у мешканців Тячівського (5,1%), Свалявського (7,3%) та Ужгородського (13,9%) районів.

Вдвічі менші показники непідтримки процесу європейської інтеграції, вони становлять 25,5%: 20,6% опитуваних здебільшого не підтримують європейську інтеграцію України, а 4,9% - безумовно не підтримують. Найнижчі показники при цьому спостерігаються у Воловецькому районі – 0,2% та Свалявському – 1,2%, а також серед представників навчальних закладів – по 1,1%. У Тячівському, Берегівському та Ужгородському районах показники дещо вищі – відповідно 1,9%, 2,6% та 5,6%. Найвищими є показники мешканців Ужгорода – 11,7% (при цьому всі відсотки припадають на відповідь «здебільшого не підтримую», позицію «безумовно не підтримую» респонденти взагалі не відзначили).

Поряд з цим слід зазначити, що досить високим є відсоток респондентів, що не дали відповіді на поставлене запитання – загальний баланс становить 27,0% (25,7% - важко відповісти, 1,3% - відповіді немає), що є більшим за негативний баланс і поряд з 47,5% позитивних відповідей свідчить про неоднозначне ставлення опитуваних до процесів європейської інтеграції України.

Часові перспективи вступу України в НАТО

Щодо перспектив вступу України в НАТО, то найвищим показником є бачення такої можливості протягом майбутніх 5-10 років – оцінюють як потенційну можливість 22,5% респондентів, причому найбільший позитивний відсоток відповідей спостерігається в Ужгородському районі – 7,7%, Ужгороді – 4,5% (навчальні заклади – 5,5%) та Свалявському районі (2,7%). У Березівському, Тячівському та Воловецькому районах цей показник становить, 2,1%, 1,7%, 1,3% відповідно.

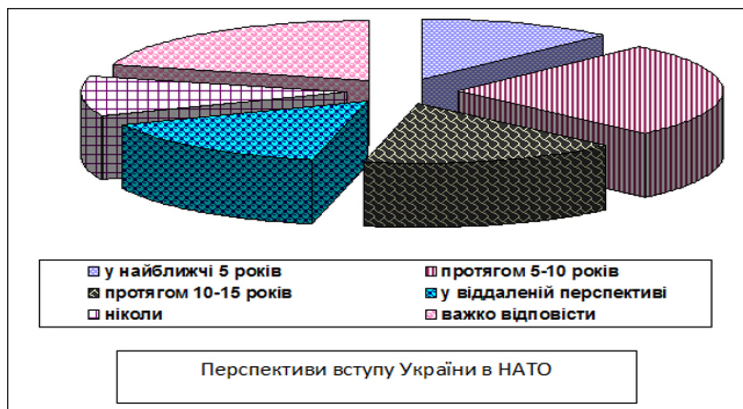
Значно нижчий відсоток респондентів вважає, що Україна вступить в НАТО протягом 10-15 років (15,9%) або у віддаленій перспективі (15,3%). Мешканці Ужгорода переважно вважають, що це відбудеться протягом найближчих 10-15 років – 6,4%, представники вищих навчальних закладів – 3,0% (ЗақДУ – 1,3%, УжНУ – 1,7%) та мешканці Ужгородського регіону – 3,9%. Аналогічної позиції представники зазначених регіонів притримуються щодо далекої перспективи – відповідно 3,2%, 2,2%, 1,6%, 3,9%. Фактично лише в

Ужгороді показники дещо знижуються – від 6,4% до 3,2%, в УжНУ – від 1,7% до 1,6% та незмінними лишаються показники Ужгородського району – 3,9%. Мешканці всіх інших регіонів демонструють рівень підтримки вступу України в НАТО в далекій перспективі: Свалявський район – показники зростають від 0,8% до 0,9%, Воловецький район – 0,3% - 0,5%, Тячівський район – 0,8% - 1,4%, Берегівський район – 0,7% - 1,5%, представники ЗақДУ – 1,3% - 2,2%.

Найнижчий відсоток респондентів вважає, що Україна може вступити в НАТО у найближчі 5 років - 11,9%. Приблизно такий самий відсоток опитаних – 10,7% вважають, що Україна ніколи не вступить в НАТО: це переважно респонденти Ужгорода (4,7%), при цьому представники навчальних закладів становлять 1,7% (ЗақДУ – 0,8%, УжНУ – 0,9%) та Ужгородського району (2,9%). В інших районах показники розташовані в межах 0,6% - 1,4%.

Таким чином, можливим є висновок про те, що переважна більшість опитаних вважає, що Україна обов'язково вступить в НАТО (загалом позитивний баланс становить 68,7%), хоча й не раніше ніж за 10 років.

Досить високим (20,6%) залишається відсоток опитаних, що не дали відповіді, причому найвищий ступінь невизначеності знову таки в Ужгороді – 4,7% (навчальні заклади – 4,5%) та Свалявському районі – 3,9% при середньому показникові – 2,6%.

Очевидно, такі результати можна пояснити ставленням респондентів до НАТО і власне розумінням його ролі на міжнародній арені. Тому опитаним було запропоновано наступне питання.

Чим, на Вашу думку, є НАТО?

Відповідаючи на питання «Чим є НАТО?», респонденти переважно сприймають його в межах конкретного військового блоку або угруповання, що переслідує політичні цілі. При цьому цікавим є те, що поступово відбувається зміна уявлення про НАТО як агресивний військовий блок у бік оборонної ініціативи, яку проводить Організація Північно-Атлантичного договору (сумарний відсоток від загальної кількості опитуваних становить 31,6%). Хоча поки що НАТО й не розглядається як миротворча організація, тобто оборонна ініціатива сприймається в аспекті політико-військових механізмів урегулювання конфліктів, у тому числі й міжнародних, що підтримує погляд на НАТО як агресивний військовий блок. Так, найбільший відсоток респондентів, визначаючись у своєму ставленні до НАТО, зазначили, що це є військово-політична організація – 31,9%, причому по регіонах відповіді розподілилися практично рівномірно, 18,3% опитуваних вважають, що НАТО є альянсом колективної безпеки, 14,2% уявляють НАТО як агресивний військовий блок, а 13,3% респондентів вважають, що НАТО є оборонним союзом. По регіонах відповіді розподілилися так: мешканці Свалявського району переважно вважають НАТО військово-політичною організацією (3,7%), Воловецького району – військово-політичною організацією (1,7%) та альянсом колективної безпеки (0,9%), Тячівського району – військово-політичною організацією (2,6%), агресивним військовим блоком (1,4%) та альянсом колективної безпеки (1,3%), Берегівського району – військово-політичною організацією (2,1%), альянсом колективної безпеки (1,9%) та агресивним військовим блоком (1,8%), Ужгородського району – військово-політичною організацією (7,0%) та оборонним союзом (96,0%), м. Ужгорода – військово-політичною організацією (5,6%), агресивним військовим блоком (4,6%) та альянсом колективної безпеки (4,3%), представники ЗакДУ та УжНУ – військово-політичною організацією (4,6% і 4,5% відповідно).

Як оборонний союз НАТО розглядають 13,3% респондентів, серед них: Свалявський район – 1,1%, Воловецький – 0,2%, Тячівський – 0,7%, Берегівський – 1,3%, Ужгородський район – 6,0%, м. Ужгород – 2,1%, представники ЗакДУ – 1,1%, представники УжНУ – 0,9%. Як миротворчу організацію НАТО бачать лише 9,8% опитуваних: Свалявський район – 1,8%, Воловецький – 0,1%, Тячівський – 0,9%, Берегівський – 0,6%, Ужгородський – 2,9%, м. Ужгород – 2,1%, представники ЗакДУ – 0,4%, представники УжНУ – 0,9%.

12,6% респондентів, найбільше з яких мешкають у м. Ужгороді – 3,3% та Свалявському районі – 2,9%, не дали відповіді.

Сприйняття НАТО здебільшого як військово-політичного блоку обґрунтовує бачення респондентами перспектив розвитку держави за умови приєднання до НАТО та їх можливих наслідків.

До чого призведе вступ України в НАТО та ЄС?

У відповідях на це питання респондентам було запропоновано відзначити всі можливі варіанти відповідей, тому відсоток по кожній позиції і загальний відсоток від числа респондентів становить значно більше 100%. Загалом відповіді на це питання розподілилися таким чином:

- підвищиться міжнародний авторитет держави – 29,3%;
- підвищиться безпека і обороноздатність країни – 28,9%;
- значно збільшаться витрати держави на оборону – 24,3%;
- посиляться розвиток військово-промислового комплексу – 22,1%;
- Україна позбудеться позаблокового статусу – 18,5%;
- загостриться напруга всередині країни – 17,3%;
- посиляться напруга всередині країни – 16,3%;
- підвищиться добробут громадян – 11,8%;
- погіршиться безпека і обороноздатність країни – 6,5%.

Найбільша кількість респондентів вважає, що за умови вступу України в НАТО підвищиться міжнародний авторитет держави – 29,3%: найвищі показники спостерігаються в Ужгородському районі (8,3%), а найнижчі – у Воловецькому (1,7%) та м. Ужгороді – 1,9%, причому представники навчальних закладів, навпаки, показують досить високі результати: ЗақДУ – 3,7% , УжНУ – 5,1%.

Що стосується перспектив розвитку військово-оборонного комплексу та обороноздатності держави, то 28,9% респондентів вважає, що внаслідок вступу України в НАТО безпека і обороноздатність країни підвищаться (найвищі позитивні показники спостерігаємо в Ужгородському районі – 9,3%, в інших районах, враховуючи навчальні заклади, показники розподілилися приблизно рівномірно від 1,1% до 3,1%. Деяко нижчий відсоток опитаних – 22,1% - вважає, що також посиляться розвиток військово-промислового комплексу. Найбільш поширеною така думка є серед представників Ужгородського району (8,5%) та м. Ужгорода (2,4%), а також серед представників вищих навчальних закладів: ЗақДУ – 2,5%, УжНУ – 2,9%.

Проте 24,3% опитуваних вважає, що внаслідок євроатлантичної інтеграції значно збільшаться витрати держави на оборону (підтримка такої позиції рівномірна у всіх районах), тобто можна констатувати, що підвищення державної безпеки вимагатиме додаткових затрат, які сприймаються певною мірою негативно.

І лише незначний відсоток громадян (6,5%) вважають навпаки – ситуація з безпекою держави та її обороноздатністю погіршиться. Тут відповіді розподілилися практично рівномірно до кількості респондентів – від 0,1% у Воловецькому районі до 1,7% в Ужгородському.

Ситуація всередині країни, на думку респондентів, також зміниться. Доволі значний відсоток опитаних (17,3%) вважають, що внаслідок вступу України в НАТО загостриться напруга всередині країни, і ще 16,3% вважають, що напруга посиляться, тобто загалом негативний баланс становить

33,6%, що є найвищим показником щодо змін розвитку держави після вступу в НАТО. Незважаючи на це, 11,8% респондентів вважають, що поряд з цим покращиться добробут громадян. Цей показник є одним з найнижчих, хоча практично ідентичний показникам загострення напруги в країні. Дані по двох останніх позиціях серед мешканців регіонів розподілилися наступним чином: Свалявський район – негативний баланс напруги – 2,4%, покращення добробуту – 1,5%, Воловецький – відповідно 1,5% та 0,3%, Тячівський – 2,6% та 1,1%, Берегівський – 4,4% та 1,0%, Ужгородський – 10,8% та 3,2%, м. Ужгород – 5,1% та 2,9%, представники ЗакДУ – 3,8% та 0,7%, представники УжНУ – 2,9% та 1,3%.

Таким чином, можна вказати, що переважна більшість опитуваних (59,8% – загалом позитивний баланс) очікує більше позитивних змін в результаті євроатлантичної інтеграції України, ніж негативних наслідків, які бачать 40,2% респондентів (загалом негативний баланс), причому ці зміни відбуватимуться у військово-промисловому комплексі та безпеці держави, зокрема міжнародній. Проте значним залишається показник посилення напруги всередині країни. Лише незначний відсоток респондентів не висловили свою позицію з цього приводу, що, очевидно, пов'язано з тим, що громадськість не визначилася у своєму ставленні до НАТО і розуміння його ролі на міжнародній арені.

Відповіді на аналогічне питання стосовно наслідків вступу країни в ЄС розподілилися наступним чином:

- підвищиться міжнародний авторитет держави – 34,3%;
- підвищаться ціни в усіх сферах життєдіяльності – 34,3%;
- підвищиться рівень життя населення – 32,4%;
- покращиться рівень забезпечення прав і свобод громадян – 31,7%;
- погіршаться відносини з Росією – 28,1%;
- Україна позбудеться позаблокового статусу – 19,3%;
- відбудеться становлення України як демократичної держави – 17,6%;
- відбудеться соціально-економічна стабілізація суспільства – 16,4%;
- відбудеться політична стабілізація суспільства – 14,7%.

Найвищий відсоток респондентів вважає, що вступ України в ЄС призведе до підвищення міжнародного іміджу держави (як зазначалося вище, вступ України в НАТО також передусім сприятиме підвищенню її міжнародного авторитету). Досить показовими є результати цієї позиції по регіонах: найвищі показники спостерігаються в Ужгородському районі – 11,1%, Свалявському, Воловецькому, Тячівському та Берегівському районах вони становлять 2,3% - 3,3%. Проте в Ужгороді цей показник дорівнює нулю (за умови вступу країни в НАТО 1,9% мешканців міста вважають можливим підвищення міжнародного іміджу держави). Приблизно на 1,0% зростають показники, отримані у вищих навчальних закладах: ЗақДУ – від 3,7% до 4,9%, УжНУ – від 5,1% до 6,1%. Разом з тим 28,1% респондентів вважає, що вступ України в ЄС погіршить відносини держави з найближчим сусідом та партнером – Росією.

Соціально-економічне становище держави та її внутрішній розвиток, на думку респондентів, також зміниться не на краще. Найвищі показники простежуються в позиції щодо підвищення цін в усіх сферах життєдіяльності – 34,3%: Ужгородський район – 14,8%, Свалявський – 3,8%. Показовим є те, що представники навчальних закладів (здебільшого молодь), також підтримують цю позицію: ЗақДУ – 5,0%, УжНУ – 3,3%. Знову ж таки показовими є результати Ужгорода – 0,0%.

Фактично можна було б говорити про те, що підвищення іміджу держави на міжнародній арені буде здійснюватися шляхом погіршення добробуту населення (доречно пригадати результати відповідей за позиціями загострення та посилення напруги всередині країни за умови вступу в НАТО – 33,6%), проте 32,4% опитаних вважають, що рівень життя все-таки підвищиться. Отже, можна припустити, що підвищення цін буде реакцією на збільшення рівня багатого населення та формування середнього класу. Таку позицію підтримують перш за все представники Ужгородського району – 8,5% та Ужгорода – 6,7%, найнижчі показники у Воловецькому районі – 1,1%, в інших регіонах середній показник становить близько 3,0%.

Блок відповідей, що стосується внутрішньої стабілізації держави, відзначається також високими результатами – 31,7% респондентів вважають, що в державі підвищиться рівень забезпечення прав і свобод громадян, а отже, відбудеться правова стабілізація, тобто фактично українське законодавство буде приведено у відповідність до законодавства Європейського Союзу (відповіді по регіонах розподілилися рівномірно). Деяко нижчі показники простежуємо по блоках становлення України як демократичної держави – 17,6%, забезпечення соціально-економічної (16,4%) та політичної стабілізації (14,7%). Знову ж таки вражаючими є показники Ужгорода – по кожній з позицій вони дорівнюють нулю, хоча представники навчальних закладів висловили свою позицію. Зневіра у стабілізацію суспільства, формування демократичної правової держави є перш за все позицією бізнесових структур регіону, які вбачають результат співпраці лише у підвищенні добробуту окремих індивідів та груп, а не як загальнодержавне явище. В інших регіонах та навчальних закладах Ужгорода відповіді розподілилися рівномірно на кожну з позицій.

Такі результати обґрунтовують бачення часових перспектив вступу України в ЄС.

Часові перспективи вступу України в ЄС

Щодо перспектив вступу України в ЄС, то найвищим показником є бачення такої можливості протягом майбутніх 10-15 років – оцінюють як потенційну можливість 22,1% респондентів, причому найбільший позитивний відсоток відповідей спостерігається в м. Ужгороді – 6,6% (навчальні заклади – 4,3%) і Ужгородському районі – 5,9%. У Воловецькому, Свалявському, Тячівському, Берегівському районах цей показник становить 0,9%, 0,9%, 1,3%, 2,2% відповідно.

Практично такий самий відсоток в цілому зберігається при баченні респондентами можливості вступу України в ЄС в найближчі 5-10 років – так вважає 21,7% респондентів, при цьому найвищий показник зберігається в Ужгородському районі – 7,7%, а от найнижчий – в м. Ужгороді – 0,0% (в навчальних закладах – 5,8%). В інших районах відповіді

практично повторюють попередні, хоча середній показник дещо більший і становить близько 1,8%.

У віддаленій перспективі вступ України в ЄС вважають можливим 15,9% опитаних. Відповіді на цю позицію розподілились фактично рівнозначно і становлять в середньому 1,9%, дещо вищий рівень в Ужгородському районі – 4,9%.

Найнижчий відсоток респондентів вважає, що Україна може вступити в ЄС у найближчі 5 років - 9,1%, при цьому в м. Ужгороді відповіді не зафіксовані (навчальні заклади – 1,3%), у Воловецькому районі вони становлять 0,3%, в інших регіонах – від 0,6% до 2,9%.

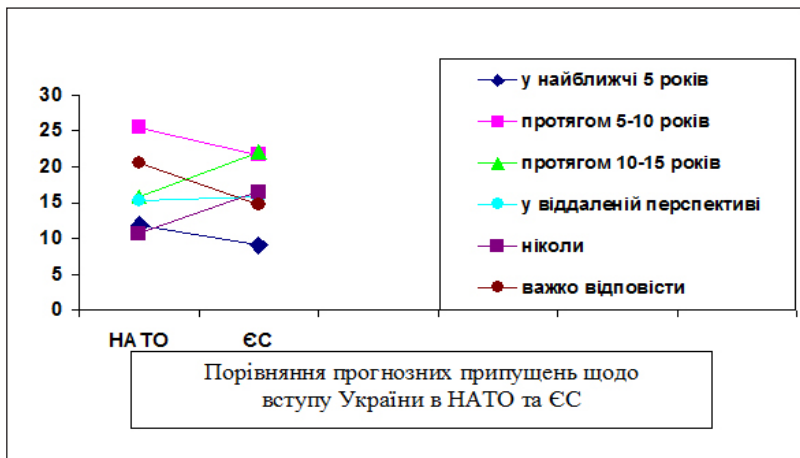
Таким чином, можливим є висновок про те, що переважна більшість опитуваних вважає, що Україна обов'язково вступить в ЄС (загалом позитивний баланс становить 68,6%), хоча й не раніше, ніж за 10-15 років.

Лише 16,5% респондентів вважають, що Україна ніколи не вступить в ЄС, найвищий негативний показник спостерігається в м.Ужгороді – 10,7% (навчальні заклади – 1,9%); навіть в Ужгородському районі цей показник становить 2,3%. В інших районах показники розташовані в межах 0,2% - 1,1%.

Досить високим (14,7%) залишається відсоток опитаних, що не дали відповіді, причому найвищий ступінь невизначеності знову-таки у м. Ужгороді – 4,7% (навчальні заклади – 2,4%) при середньому показникові – 1,6%.

Можна констатувати, що в Ужгороді знову ж розподілились відповіді приблизно порівну – бачення перспектив вступу, зневіра в приєднання України до Європейського Союзу у ближчий час та невизначеність у цьому питанні. Очевидно, можна назвати ще одну причину такого ставлення – віковий склад респондентів, тобто студенти вищих навчальних закладів з одного боку та працівники інвестиційних підприємств – з іншого, які сприймають можливу інтеграцію виходячи з власних потреб та можливих пер-

спектив, а відсоток невизначених лише підтверджує особисту невизначеність майбутньої діяльності, що також може свідчити про відсутність чіткої політики з боку державних установ щодо європейської інтеграції.

Хто повинен приймати рішення стосовно вступу країни в НАТО та ЄС?

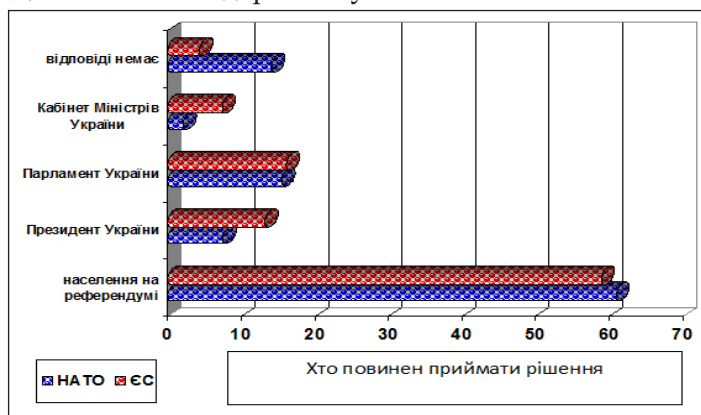
Щодо прийняття рішення стосовно вступу України в НАТО, переважна більшість респондентів (60,9%) вважає, що це рішення повинно прийматись населенням на референдумі. 15,5% опитуваних вважає, що це рішення повинен приймати парламент, а 7,5% вважає, що таке рішення повинно прийматися президентом. Лише 2,2% респондентів вважають, що подібне рішення належить до компетенції Кабінету Міністрів. Варіанти відповідей розподілилися здебільшого рівномірно і пропорційно до кількісного складу населення. Проте мешканці м. Ужгорода поряд зі всенародним референдумом вважають можливим процес прийняття рішення щодо вступу України в НАТО також і парламентом (6,7% - 4,6%). Достатньо високий відсоток опитаних не дав відповіді на це запитання – 14,1%, що переважно складається з мешканців м. Ужгорода – 10,7%.

Отже, вирішення важливого питання вступу України в НАТО, на думку респондентів, не може бути здійснено на

вищому політичному рівні, що характеризує достатньо низький рівень довіри населення до політичного керівництва держави та свідчить про значну актуальність питання євроатлантичної інтеграції України – життєво важливе питання, яке народ хоче вирішувати самостійно.

Переважна більшість опитуваних (58,9%) вважає, що питання про прийняття рішення щодо вступу України в ЄС належить до компетенції народу та повинно вирішуватися на референдумі (аналогічні результати отримані з питань вступу України в НАТО – 60,9%). Порівняно нечисленною виглядає думка, що прийняття рішення стосовно вступу країни в ЄС, належить парламенту (16,1% респондентів) та президенту (13,2% опитуваних), дещо нижчою Кабінету Міністрів (7,4% респондентів). Дуже суперечливою є думка мешканців Ужгорода, які, віддаючи перевагу всенародному референдуму (6,7%), разом з тим приблизно рівнозначно оцінюють можливість вирішення цього питання президентом України (5,4%), Кабінетом Міністрів України (5,3%) та парламентом (4,7%). Не дали відповідь 4,3% опитуваних.

Отже, питання вступу України в ЄС, так само як і питання вступу України в НАТО, на думку переважної більшості респондентів, не може бути здійснено на вищому політичному рівні, що також свідчить про невиваженість державної політики в сфері європейської та євроатлантичної інтеграції, яка не має підтримки у населення.

Рівень інформованості з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України

Загальний рівень інформованості щодо питань євроатлантичної інтеграції України значна кількість респондентів (47,9%) визначила як середній. Як низький рівень інформованості визнали 28,6% опитуваних. 17,3% респондентів вважають, що рівень інформованості щодо питань євроатлантичної інтеграції України є високим. Дуже близькими є показники високого та низького рівня інформованості у мешканців Воловецького і Березівського районів, де високі і низькі показники практично співпадають – 0,7% - 0,6%, 2,0% - 1,8% відповідно. Найнижчі показники в Ужгороді – 10,7% респондентів вважають, що рівень їх інформованості є низьким, а з урахуванням навчальних закладів цей показник становить 15,6% (ЗақДУ – 2,9%, УжНУ – 2,0%), в порівнянні з іншими районами, де показники коливаються від 0,6% до 5,7%. Разом з тим і найвищий рівень інформованості також спостерігається в Ужгороді – 4,7% та 6,0% з урахуванням навчальних закладів (ЗақДУ – 0,8%, УжНУ – 0,5%), та в Ужгородському районі – 6,8%, в той час як по районах він відповідно становить 0,4% - 2,0%.

На загальному фоні незначним виглядають показники дуже високого рівня інформованості - 2,5%, причому по районах цей показник становить 0,1% - 0,3%, і лише в Ужгородському районі – 1,5%.

Разом з тим лише 3,8% опитуваних вважають, що рівень їх інформованості щодо питань євроатлантичної інтеграції України є дуже низьким. Найвищим цей показник є в Свалявському районі – 1,1%, а в Ужгороді він дорівнює нулю, хоча з урахуванням навчальних закладів становить 0,8%.

Особливе занепокоєння на загальному фоні викликає стан інформованості представників вищих навчальних закладів – так, у Закарпатському державному університеті загалом позитивний баланс спостерігаємо лише у 1,0% респондентів, в Ужгородському національному університеті – 0,7% (від загального 19,8%), тоді як загалом негативний баланс у цих закладах становить 3,4% та 2,3% відповідно (від

загального 32,4%), а середній лише у 4,9% та 7,6% (від загального 47,9%). Такий показник підтверджує необхідність введення до навчальних програм вищих навчальних закладів не лише загального розуміння такої структури, як організація Північноатлантичного альянсу, а вимагає необхідності вивчення її програмних документів, тлумачення мети її діяльності та співпраці.

В цілому зазначені дані відображають особливості вибірки, в якій значну кількість респондентів становлять державні службовці та студенти вищих навчальних закладів. Порівняно з високим рівнем інформованості, який відзначили респонденти (позитивний баланс становить 19,8%), досить високим залишається відсоток відповідей, що свідчать про незадовільний стан інформованості населення щодо питань євроатлантичної інтеграції України (негативний баланс становить 32,4% опитуваних).

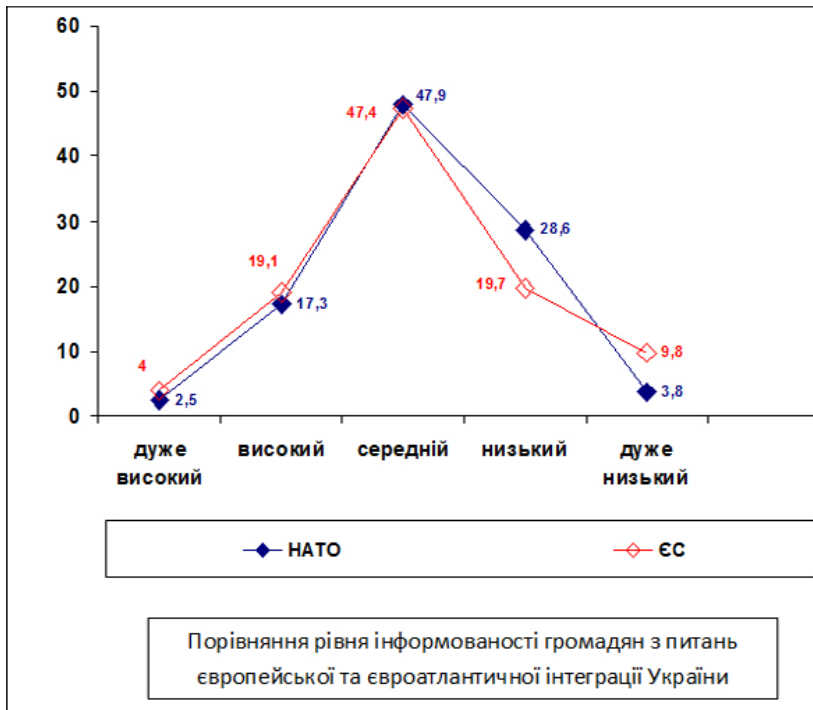
Загальний рівень інформованості щодо питань європейської інтеграції України переважна більшість респондентів (47,4%) оцінила як середній. Найвищі показники спостерігаються в Ужгородському (10,2%) та Свалявському районах (7,1%), а також серед представників навчальних закладів: УжНУ – 6,7% та ЗакДУ – 5,7%; в Ужгороді, Берегівському та Тячівському районах показник коливається в межах 5,0%; найнижчий показник – 2,2% спостерігається у Воловецькому районі.

Високим вважають рівень інформованості 19,1% опитуваних, низьким відповідно 19,7%. Причому в Тячівському та Ужгородському районах переважає низький рівень інформованості над високим (2,1% проти 1,3% та 5,8% проти 4,3% відповідно), а в Ужгороді та Воловецькому районі – високий над низьким (6,6% проти 4,7% та 1,0% проти 0,1% відповідно).

Поряд з цим 9,8% респондентів зазначило, що рівень інформованості з питань європейської інтеграції є дуже низьким, і лише 4% вважають його дуже високим. При цьому найнижчий показник інформованості спостерігається в

Ужгороді – 5,4%, а відсоток найвищого рівня інформованості серед респондентів Ужгорода дорівнює нулю.

Зважаючи на такі показники по Ужгороду, загалом негативний баланс рівня інформованості серед респондентів спостерігається в Ужгороді (10,1%) та Ужгородському районі (7,9%), проте найвищим він також є в цих регіонах: в Ужгороді (6,6%) та Ужгородському районі (6,8%). Серед респондентів навчальних закладів переважає середній рівень інформованості, разом з тим в ЗақДУ прослідковується незначна перевага низького рівня над високим – відповідно 2,0% - 1,7%, а в УЖНУ – незначна перевага в позитивний бік – 1,8% - 2,2%.

Висновки. Таким чином, результати дослідження свідчать про те, що, незважаючи на наявну підтримку з боку населення курсу на європейську та євроатлантичну інте-

грацію України, досить невизначеними залишаються для опитуваних перспективи інтеграції та її можливі наслідки, що обумовлено переважно відсутністю чіткої державної політики в цій сфері, недовірою населення до державних органів влади, політичних інституцій та вищих посадових осіб держави, досить низьким рівнем інформованості населення з питань європейської та євроатлантичної інтеграції тощо.

Найбільш суперечливі показники відповідей практично по всіх питаннях простежуються в регіонах з найбільшою густиною населення та проживанням в них громадян різних національностей, де позитивні і негативні відповіді практично мають однакові результати. Ці регіони потребують якомога більш посиленої інформаційно-пропагандистської роботи, у тому числі й у навчальних закладах, зважаючи на вік респондентів та можливе недостатнє розуміння проблеми, що розглядається. Таку необхідність підтверджує і значний відсоток відповідей нейтрального характеру, або відсутність зацікавленості у респондентів. Разом з тим, просвітницьку роботу, за умови забезпечення її ефективності, можуть здійснювати лише спеціально підготовлені фахівці, що допоможе досягти бажаного результату. Очевидно, можна назвати ще одну причину такого ставлення – віковий склад респондентів, які сприймають можливу інтеграцію виходячи з власних потреб та перспектив, а відсоток невизначених лише підтверджує особисту невизначеність майбутньої діяльності, що також може свідчити про відсутність чіткої політики з боку державних установ щодо європейської інтеграції.

Таким чином, на сьогодні Україна не готова до здійснення політики, безпосередньо спрямованої на вступ до Північноатлантичного альянсу, а отже, умовою успішного просування курсом євроатлантичної інтеграції повинна стати розробка та прийняття системної моделі реформування, яка б відповідала вимогам сьогодення, правовим законам, економічній орієнтації країни, особливостям національної ментальності й прогнозувала всі можливі соціальні, політичні, психологічні та моральні наслідки. Вся попередня підготовка повинна проводитися з активним залученням науковців.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Див.: Державна політика України в сфері реформування системи правоохоронних органів у контексті європейської та євроатлантичної інтеграції: Науково-практичний посібник /В.А. Яценко, С.Л. Люлько, Г.В. Новицький та ін.; За заг. ред. академіка НАН України В.П.Горбуліна - К.: ДП "НВЦ "Євроатлантикінформ", 2006. - 188 с. - (Формування і реалізація державної політики у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України); Державне управління процесами європейської та євроатлантичної інтеграції: Навчальний посібник /В.В. Говоруха, В.Г.Бульба, А.Є.Тамм, А.В.Меляков та ін.; За заг. ред. академіка НАН України, д.т.н. В.П.Горбуліна, - К.: ДП "НВЦ "Євроатлантикінформ", 2006. -200 с.; Жовква І. І. Стратегічне партнерство України. Теорія і практика/ За заг. ред. академіка НАН України, д.т.н. В.П. Горбуліна - К.: ДП "НВЦ "Євроатлантикінформ", 2006. -156 с.; Культура безпеки на ядерних об'єктах України: науко.-методол. посіб. / Ю.М. Скалецький, СІ.Кондратов, О.І.Насвіт та ін.; за заг. ред. акад. НАН України, д.т.н., проф.В.П. Горбуліна. - К. : ДП "НВЦ "Євроатлантикінформ", 2007. - 112с.; Основи європейської та євроатлантичної інтеграції України: Навчальний посібник. /В.В.Говоруха, В.Г.Бульба, Ю.П.Сурмін та ін.; За заг. ред. академіка НАН України, д.т.н. В.П.Горбуліна – К.: ДП "НВЦ "Євроатлантикінформ", 2006. – 416 с.; Основи інформаційної безпеки та захисту інформації у контексті євроатлантичної інтеграції України: Науково-методологічний посібник /А. В. Анісімов, В. А. Заславський, О. М. Фаль. За заг. ред. академіка НАН України, д.т.н. В.П. Горбуліна. - К.: ДП "НВЦ "Євроатлантикінформ", 2006. - 104 с.
2. Артёмов І. Ставлення населення Закарпатського регіону до перспектив вступу України в ЄС і НАТО: інформаційно-аналітичні матеріали/ І.Артёмов, О.Руденко// Науковий журнал «Україна – НАТО». – 2009. – №1 (26). – С. 63-80; Бураковський І. Три виміри зовнішньоекономічної політики України в епоху глобалізації: інституційно-технологічні підходи

-
- /Л. Бураковський// Науковий журнал «Україна – НАТО». – 2007. – №6 (22). – С. 60-69; Величко В. Європейська політика сусідства: позиція України/ В. Величко, Я. Сливка// Науковий журнал «Україна – НАТО». – 2007. – №6 (22). – С. 5-17; Власюк О. Можливості поглиблення співробітництва України з НАТО та Європейського Союзу/ О.Власюк// Науковий журнал «Україна – НАТО». – 2009. – №1 (26). – С. 25-35; Горбулін В. Бачити європейську та євроатлантичну інтеграцію через призму протидії тероризму та злочинності. Вступна промова/ В.Горбулін// Бюлетень «Євроатлантикінформ». – 2006. – №1 (7); Горбулін В. План дій Україна – НАТО: досягнення і проблеми/ В.Горбулін// Науковий журнал «Україна – НАТО». – 2009. – №1 (26). – С. 5-18; Дріжчаний І. Зовнішні фактори впливу на формування державної безпеки України в умовах геополітичної перебудови світу/ І.Дріжчаний// Бюлетень «Євроатлантикінформ». – 2006. – №5 (11); Кириченко С. Пріоритетні напрями розвитку військового співробітництва Збройних Сил України з країнами НАТО та Європейського Союзу/ С. Кириченко// Науковий журнал «Україна – НАТО». – 2009. – №1 (26). – С. 18-25; Кременецький Б. Робочий план Військового комітету Україна – НАТО як основний інструмент військового співробітництва Збройних Сил України з НАТО/ Б. Кременецький // Науковий журнал «Україна – НАТО». – 2007. – №6 (22). – С. 38-44; Мельников О. Безпека кордонів України в контексті європейської та євроатлантичної інтеграції/ О.Мельников // Бюлетень «Євроатлантикінформ». – 2006. – №1 (7); Пятницький В. Соціально-економічні аспекти вступу України в ЄС і НАТО/ В. Пятницький// Бюлетень «Євроатлантикінформ». – 2006. – №5 (11); Тарасюк Б. Перспективи вступу України в ЄС і НАТО/ Б. Тарасюк// Бюлетень «Євроатлантикінформ». – 2006. – №5 (11); Шишолін П. Безпека кордонів в умовах євроатлантичної інтеграції України: стан, проблеми, перспективи/ П. Шишолін// Бюлетень «Євроатлантикінформ». – 2006. – №5 (11).
3. Взаємовідносини України з НАТО: соціально-політичний аспект: зб. наук. пр. за матеріалами між-

нар. наук.-практ. конф., 23-24 жовт. 2008 р./ НН Ін-т філос. та євроінтеграц. досліджень ЗақДУ; редкол.: Ф.Г. Ващук (голова), І.В. Артёмов, З.С. Варналій та ін. – Ужгород: Ліра, 2008. – 258 с. (Серія "Євроінтеграція: український вимір"; вип.12); Інститути ЄС і НАТО. Глосарій основних термінів та понять: навчальний посібник /І.В.Артёмов, Д.В.Вітер, Л.І.Загайнова, О.М.Казакевич, О.М.Руденко. – Ужгород: Ліра, 2007. – 282 с. (Серія "Євроінтеграція: український вимір"; вип. 4); Механізми регулювання інтеграційних процесів в Україні: навчальний посібник /І.В.Артёмов, В.Д.Бакуменко, В.Д.Бондаренко та ін. – Ужгород: Ліра, 2008. – 654 с.; Міжнародна інтеграція: навчальний посібник/І.В.Артёмов, В.Д.Бакуменко, О.М.Ващук та ін. – Ужгород: Ліра, 2008. – 387 с.; Нормативно-правове забезпечення стратегічного курсу України на європейську та євроатлантичну інтеграцію: навчальний посібник-хрестоматія: У 2 частинах /Уклад. і коментарі: І.В.Артёмов. Д.В.Вітер. Л.І.Загайнова, О.М.Казакевич, О.М.Руденко. - Ужгород: Ліра, 2007. - Ч.І. – 452 с.; Ч.ІІ.– 346 с. (Серія "Євроінтеграція: український вимір"; вип.5); Артёмов І.В. Український вимір європейської та євроатлантичної інтеграції: навчальний посібник: У 2-х кн. / І.В.Артёмов. – Кн.1. Україна – Європейський Союз. – Ужгород: Ліра, 2008. – 476 с.; Кн. 2.Україна-НАТО. – 370 с. (Серія "Євроінтеграція: український вимір"; вип. 11).

И. Артёмов, О. Руденко. Региональные аспекты перспектив вступления Украины в ЕС и НАТО (на материалах Закарпатской области).

Проанализированы результаты социологических исследований по проблематике отношения населения Закарпатского региона к перспективам европейской и евроатлантической интеграции Украины, которые позволяют конкретизировать объективную ситуацию по этим вопросам и спрогнозировать последствия практической реализации Плана действий "Украина - ЕС" и Целевых планов "Украина - НАТО".

Ключевые слова: социально-демографическая характеристика, отношение населения, ЕС, НАТО, внеблоковый статус, евроинтеграция.

I.Artjomov, O. Rudenko. Regional aspects of prospects Ukraine`s joining EU and NATO (by Transcarpathian region data).

The article analyzes results of sociological research on the problems of the attitude of Transcarpathian region's population towards prospects of European and Euro-Atlantic integration of Ukraine, which allow to specify an objective situation of these issues and to predict the effects of work on the practical implementation of action plan "Ukraine – EU" and target plans "Ukraine - NATO".

Keywords: socio-demographic characteristics, attitude of population, EU, NATO, neutral status, European integration .

(Геополітика України: історія та сучасність: збірник наукових праць. Вип. 2. – Ужгород: ЗақДУ, 2010. – С. 6-37.)

РОЛЬ І МІСЦЕ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В СИСТЕМІ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Транскордонне співробітництво в Україні має потужну економічну мотивацію, значення якої зросло після розширення Євросоюзу у 2004-2007 роках і виникнення нового характеру відносин із сусідніми країнами. Утворилась цілковито нова ситуація на кордонах. Західний кордон України став східним кордоном Євросоюзу. Україна отримала можливість більш раціонально використовувати своє географічне розташування в Європі за рахунок визначення пріоритетних напрямів транскордонного співробітництва в системі загально регіонального розвитку.

Українські території в зоні впливу державного кордону завжди мали і мають надзвичайно важливе політичне й економічне значення. Географічне положення України, її роль в геополітичному просторі постійно впливали на формування економічної складової прикордонної співпраці регіонів у центрі Європи, де перш за все, виникають та реалізуються спільні інтереси України і сусідніх держав.

Необхідність вирішення спільних проблем, що виникають у транскордонному регіоні – суміжних прикордонних територіях сусідніх держав, як-от: вдосконалення і розбудова транскордонної інфраструктури і забезпечення екологічного стану, спільне використання водних ресурсів, просторове облаштування потребують узгоджених взаємовигідних та скоординованих дій. Поряд з цим, вдосконалення та поглиблення транскордонного співробітництва відкриває нові можливості і резерви для активізації господарської діяльності в периферійних територіях регіонів, мобілізації природно-ресурсного потенціалу і підвищення конкурентоспроможності. Саме ці фактори диктують необхідність координації розвитку транскордонних регіонів по всьому периметру території нашої держави.

Після розширень ЄС в 2004-2007 роках склались сприятливі можливості для поглиблення і розширення як ре-

гіонального розвитку України, так і для збагачення форм транскордонного співробітництва. Транскордонне співробітництво України та її регіонів має бути спрямоване на вирішення національних проблем: соціальних, економічних, екологічних, а також на забезпечення конкурентоспроможності України в європейських і світових співтовариствах, особливо після 2008 року, коли Україна стала членом СОТ.

В умовах практичної реалізації євроінтеграційної стратегії України питання транскордонного співробітництва зокрема і регіонального розвитку загалом набувають особливої актуальності. Закономірним є те, що увага до регіонального розвитку і транскордонного співробітництва, особливо на прикордонних територіях, посилилась після утворення і функціонування нового українсько-євросоюзівського кордону.

Актуальність вирішення проблем транскордонного співробітництва продиктована значною диференціацією соціально-економічного розвитку регіонів, яка суттєво посилюється в умовах теперішньої світової кризи і стала основою не лише економічної, а і соціально-політичної дезинтеграції держави. Наразі спостерігаються значні диспропорції у розвитку прикордонних регіонів нашої країни та їх транскордонних партнерів – прикордонних регіонів країн Європейського Союзу, що межують з Україною.

Відомо, що сучасна концепція політики регіонального розвитку, яка є домінуючою в країнах ЄС, ґрунтується на розумінні того, що вона (ця політика) здебільшого має орієнтуватися не стільки на підтримку депресивних регіонів за рахунок регіонів-донорів, скільки на створення умов для мобілізації місцевого потенціалу і ресурсів, посилення конкурентоспроможності регіонів. Ця теза набуває особливої актуальності, коли мова заходить про прикордонні регіони, які є віддаленими від великих адміністративних, фінансових, ділових, наукових, культурних центрів своїх країн, адже поняття "периферійний" і "відсталый" у багатьох випадках стали сприйматися майже як синоніми.

Значна увага, що приділяється проблемам регіонального розвитку, зменшення регіональних економічних і соціальних диспропорцій у країнах Європейського Союзу є підтвердженням того, що державна регіональна політика і транскордонне співробітництво як її важлива складова повинні розглядатися як один із найважливіших механізмів забезпечення сталого економічного зростання та суспільної злагоди в Україні. У країнах ЄС напрацьовано великий досвід у питаннях механізмів регулювання регіонального розвитку, підтримки депресивних територій, економічного й бюджетного вирівнювання. Ми повинні використати цей досвід, адаптувавши його найвагоміші досягнення до умов України [1].

На жаль, сьогодні в Україні не сформовано цілеспрямованої системи реалізації державної регіональної політики. Домінує ситуативний підхід. Існуючі механізми державного регулювання регіонального розвитку успадкували принципи централізованої системи, можливості якої вичерпано. Аналіз результатів застосування інструментів державного регулювання розвитку регіонів засвідчив їхню низьку ефективність. Тому необхідно зосередити увагу на виробленні такої системи, яка була б адекватною сучасному стану регіонального розвитку в країні з урахуванням наукових і практичних надбань у цій сфері. На цю аксіому звертають увагу дослідники проблем регіональної політики України [2].

Більшість країн Європи прийшли до розуміння необхідності проведення збалансованої регіональної політики як однієї з основ національної стратегії. Вони знайшли свій алгоритм вирішення регіональних проблем. Ми ж поки що робимо перші кроки в цьому напрямі, і, на жаль, не завжди вдалі [3].

У вересні 2005 року було ухвалено Закон України "Про стимулювання розвитку регіонів". Це перший законодавчий акт, який передбачає системний підхід до розв'язання регіональних проблем. Закон набрав чинності 1 січня 2006 року. І на підставі цього закону в липні 2006 року було затверджено *Державну стратегію регіонального розвитку*

до 2015 року. Треба відразу зазначити, що це фундаментальний і об'ємний документ. У ньому визначені основні існуючі проблеми соціально-економічного розвитку регіонів і запропоновані в принципі правильні рецепти їх розв'язання. Стратегія містить важливу тезу про те, що "державна регіональна політика має бути спрямована на створення умов для підвищення конкурентоспроможності регіонів як основи їхнього динамічного розвитку та усунення значних міжрегіональних диспропорцій".

Відомо, що серед основних завдань регіональної політики — здійснення державної підтримки подолання депресивності окремих територій і підтримка їхнього розвитку шляхом підготовки й реалізації відповідних програм, забезпечення активізації розвитку транскордонного співробітництва шляхом реалізації проектів, спрямованих на підвищення рівня соціально-економічного розвитку прикордонних територій та підвищення ефективності реалізації державних цільових програм розвитку окремих територій, у тому числі депресивних [4].

Разом з цим у Державній стратегії регіонального розвитку поняття конкурентоспроможності не розшифровується, воно пропонується як аксіома. Це призводить до певної плутанини. Підвищення конкурентоспроможності розглядається як мета. Водночас саме воно сьогодні може бути тим засобом, який дозволить ліквідувати міжрегіональні диспропорції, що зростають. Конкурентоспроможність регіону може трактуватись як спроможність регіональної влади створити умови для підвищення якості життя населення, що включає в себе нарощування обсягів промислового та сільськогосподарського виробництва, наданих послуг, створення нових робочих місць, підвищення доходів населення, створення нормальних умов для їхньої життєдіяльності (екологія, доступність освіти, охорона здоров'я), відмічає С.Гринецький [5].

Очевидно, що конкурентоспроможність може розглядатись у двох аспектах – відповідно до розвитку регіонів всередині держави, а також відповідно до сусідніх прикордон-

них регіонів, з якими межує Україна. Проте вирівнювання українських прикордонних регіонів до рівня своїх європейських сусідів є стимулом для піднесення економічного розвитку інших регіонів держави. А рівнятися на них потрібно, оскільки зрозуміло, що сильніші за своєю суттю європейські регіони будуть співпрацювати з рівносильними партнерами.

Проте сьогодні в Україні існує ряд проблем нормативного характеру:

- відсутня загальнодержавна стратегія підвищення конкурентоспроможності регіонів України, в тому числі прикордонних;

- недосконалі є норми Закону України “Про стимулювання розвитку регіонів”, зокрема щодо фінансового сприяння розвитку депресивних територій;

- немає спільних з країнами ЄС заходів щодо підвищення конкурентоспроможності і забезпечення соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів у Плані дій Україна – Європейський Союз;

- окрім того, прийняті нормативно-правові акти не відповідають існуючим критеріям ЄС у сфері регіональної політики (наприклад, щодо віднесення регіонів до депресивних, порядку державного фінансового стимулювання розвитку регіонів тощо);

- у названих документах не визначено пріоритети та заходи посилення конкурентоспроможності саме прикордонних територій, а регіональні програми розвитку взагалі залишають поза увагою підвищення конкурентоспроможності регіону, у тому числі у контексті євроінтеграційних процесів та їх негативних проявів.

Гостра актуальність вироблення суспільної ідеології конкурентоспроможності та розробки стратегії і тактики забезпечення конкурентоспроможності регіонів в умовах сучасного етапу процесу європейської інтеграції України підтверджується проведенням у січні 2007 року круглого столу “Конкурентоспроможність регіонів у контексті європейської інтеграції України” [6]. На думку учасників цього засідання, до чинників, які перешкоджають як соціально-

економічному розвитку регіонів загалом, так і їх конкурентоспроможності слід віднести:

- наявність структурних диспропорцій та деформацій на регіональному рівні;
- загострення міжрегіонального відчуження внаслідок політичної регіоналізації та відмінностей геополітичної орієнтації населення;
- порушення ефективних взаємовідносин по лініях "центр - регіони" та "регіон - регіони";
- намагання штучної економічної та політичної автономізації окремих регіонів;
- наявність регіональної асиметрії у системі міжбюджетних відносин;
- значна диференціація регіонів за рівнем економічного розвитку та якістю життя людей;
- залежність національної економіки від кон'юнктурних коливань на зовнішніх ринках і надмірна залежність економічної стабільності регіонів від експортної динаміки та критичного імпорту стратегічних ресурсів;
- недосконалість стратегічного менеджменту та програмування соціально-економічного розвитку на регіональному та місцевому рівнях [7].

Зазначеним обумовлена гостра потреба у розробці Національної стратегії забезпечення конкурентоспроможності держави та її регіонів, яка в умовах глобалізації повинна передбачати такі базові компоненти:

- удосконалення чинного законодавства з метою зближення його з законодавством ЄС у сфері конкурентної політики, а також закріплення єдиного загальнодержавного підходу до забезпечення соціально-економічного розвитку усіх регіонів України, методологічного обґрунтування поняття "конкурентоспроможність регіону" та чинників, які її визначають, вдосконалення положень Закону України "Про стимулювання розвитку регіонів" на предмет чіткого віднесення регіонів до депресивних, забезпечення гармонійного розвитку регіонів, зменшення відмінностей між окремими територіями та забезпечення підтримки депресивних територій;

-
- розвиток та удосконалення інституційної бази захисту конкуренції та механізмів проведення конкурентної політики в державі та на регіональному рівні;
 - формування інституційної бази структурних реформ з врахуванням інтересів держави, політичних партій та громадянського суспільства та під впливом зовнішніх чинників, насамперед політики Європейського Союзу щодо України (стаття 51 Угоди про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС);
 - забезпечення загальнонаціональної єдності та суспільного порозуміння в соціогуманітарному та суспільно-політичному середовищі регіонів;
 - забезпечення дотримання формальних і неформальних правил економічного життя та взаємовідносин між елементами економічної структури, ефективної протидії нелегальній господарській діяльності;
 - унеможливлення домінування у владі представників олігархічно-інсайдерських груп та "старих" галузей, що зумовлює консервування структурної недосконалості економіки, істотно ускладнює ініціювання та здійснення швидких і болісних структурних реформ на рівні законодавчої і виконавчої влади;
 - надання внутрішньої підтримки через інститути громадянського суспільства для нівелювання настроїв соціальної апатії і зневіри;
 - поєднання заходів щодо розвитку громадянського суспільства як найвагомішого чинника інституційно-структурних реформ з ініціюванням раціонального, з погляду національних інтересів, зовнішнього впливу;
 - інтенсифікація і поглиблення економічного складника транскордонного співробітництва у межах загальнодержавної стратегії євроінтеграції та політики суцільства Україна – ЄС [8].

На думку українського вченого-регіоналіста З.С.Варналія, реалізація євроінтеграційного курсу України на пріоритетній основі неможлива без забезпечення конкурентоспроможності національної економіки, яка ґрунтується на конкурентоспроможності регіонів України. На заваді цьому стоять інституційні та дезинтеграційні процеси в соці-

ально-економічній сфері, без подолання яких ми не в змозі вирішувати стратегічні завдання, у тому числі – завдання європейської інтеграції. Реалізація стратегічних завдань регіональної політики України визначає основу конкурентоспроможності національного внутрішнього ринку, забезпечуватиме провідні позиції України та її регіонів на міжнародних ринках, сприятиме європейській інтеграції [9].

Адже Концепція розвитку прикордонних регіонів Європи сформована і розглядається крізь призму транскордонного співробітництва і полягає в тому, щоб негативні риси периферійності перетворити на переваги. У цьому контексті місце транскордонного співробітництва в регіональному розвитку визначається його здатністю до мобілізації та ефективного використання існуючого потенціалу територій, а також до оптимального поєднання можливостей та ресурсів прикордонних регіонів двох або більше країн, що межують, з метою розв'язання спільних проблем та вирішення завдань регіонального розвитку в межах транскордонних регіонів.

Слід відмітити, що хоча сьогодні існують певні проблеми в нормативному забезпеченні та належному рівні здійснення регіональної політики у сфері підвищення конкурентоспроможності прикордонних регіонів, проте раціональне і ефективне управління цим процесом здатне усунути ці недоліки. Свідченням цього є прогнози фахівців з регіональної політики транскордонного співробітництва України, учасників засідання круглого столу експертів, яке відбулося 20 квітня 2012 р. у Закарпатському державному університеті на базі НН Інституту євроінтеграційних досліджень.

Гостру дискусію під час обговорення проблем євро регіонального співробітництва України викликали виступи експертів, зокрема Є.Б. Кіш, Р.А. Офіцинського, Г.Г. Диница, М.М. Кічковського, В.О.Приходька та інших, стосовно шляхів і механізмів підвищення ефективності цієї форми міжнародного співробітництва з використанням геополітичних та географічних переваг нашої держави.

Активізація дискусій щодо пошуку шляхів підвищення ефективності регіональної політики в цілому і ТКС зокрема зрозуміла, вона пояснюється глобальними викликами сьогодення перед Україною, особливо такими, як:

1. Демографічна ситуація, що склалася за останні 10 років (див. табл. 1 і 2 [10]).

Таблиця 1

Кількість населення у 2000 – 2010 рр.

	2000	2001	2002 ¹	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	На 1 грудня 2010
Назви населення, млн	49,4	48,9	48,5	48,0	47,6	47,3	46,9	46,6	46,4	46,1	46,0	45,8
міське	33,3	32,9	32,6	32,3	32,1	32,0	31,9	31,8	31,7	31,6	31,5	31,5
сільське	16,1	16,0	15,9	15,7	15,5	15,3	15,0	14,8	14,7	14,5	14,5	14,3
відсотків до всього населення												
міське	67,4	67,4	67,2	67,3	67,5	67,7	67,9	68,1	68,3	68,5	68,6	68,7
сільське	32,6	32,6	32,8	32,7	32,5	32,3	32,1	31,9	31,7	31,5	31,4	31,3
Постійне населення, млн	49,1	48,7	48,2	47,8	47,4	47,1	46,7	46,5	46,2	46,0	45,8	45,6
чоловіки	22,7	22,5	22,3	22,1	21,9	21,8	21,6	21,5	21,3	21,2	21,1	...
жінки	26,4	26,2	25,9	25,7	25,5	25,3	25,1	25,0	24,9	24,8	24,7	...
відсотків до всього населення												
чоловіки	46,2	46,3	46,3	46,2	46,2	46,2	46,1	46,1	46,1	46,1	46,1	...
жінки	53,8	53,7	53,7	53,8	53,8	53,8	53,9	53,9	53,9	53,9	53,9	...

¹ За даними Всеукраїнського перепису населення станом на 5 грудня 2001 року, за інші роки – на 1 січня.

Таблиця 2

Кількість народжених, померлих та природний приріст населення у 2000-2010 роках, тис. осіб

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	Счень-листопад 2010
Кількість народжених											
усього	385,1	376,5	390,7	408,6	427,3	426,1	460,4	472,7	510,6	512,5	456,9
у міських поселеннях	238,0	237,3	248,9	266,4	284,4	284,3	306,7	314,1	340,6	339,5	299,6
у сільській місцевості	147,1	139,2	141,8	142,2	142,9	141,8	153,7	158,6	170,0	173,0	157,3
Кількість померлих											
усього	758,1	746,0	754,9	765,4	761,3	782,0	758,1	762,9	754,5	706,7	638,4
у міських поселеннях	457,1	450,4	454,4	459,9	460,5	471,6	461,8	466,3	462,9	432,3	394,9
у сільській місцевості	301,0	295,6	300,5	305,5	300,8	310,4	296,3	296,6	291,6	274,4	243,5
Природний приріст населення											
усього	-373,0	-369,5	-364,2	-356,8	-334,0	-355,9	-297,7	-290,2	-243,9	-194,2	-181,5
у міських поселеннях	-219,1	-213,1	-205,5	-193,5	-176,1	-187,3	-155,1	-152,2	-122,3	-92,8	-95,3
у сільській місцевості	-153,9	-156,4	-158,7	-163,3	-157,9	-168,6	-142,6	-138,0	-121,6	-101,4	-86,2

2. Зростання зовнішнього боргу України. Валовий зовнішній борг України на 1 січня 2012 року перевищив \$126,2 млрд. За 2011 рік борг зріс на \$8,9 млрд., повідомляє Національний банк України. У 2011 році рівень валового зовнішнього боргу зменшився до 76,6% ВВП у порівнянні з 85% на початок року і до 1 січня 2012 року склав \$126,2 млрд, повідомляє прес-служба Нацбанку.

Основною причиною зростання короткострокового зовнішнього боргу стало збільшення короткострокових зобов'язань інших секторів економіки за торговельними кредитами на \$3,9 млрд.

У той же час короткостроковий зовнішній борг за залишковим терміном погашення на 1 січня 2012 року досяг \$56,8 млрд., що на 12,8% більше аналогічного показника минулого року.

Також збільшився держборг у зв'язку з виникненням необхідності погашення кредитів МВФ у 2012 році (\$3,5 млрд.).

Зовнішній борг органів держуправління та органів грошово-кредитного регулювання збільшився на 2,7%, до 33,4 млрд. дол. Щодо ВВП – борг цих секторів знизився з 23,5% до 20,2%.

Обсяг зовнішніх зобов'язань банківського сектора скоротився за рік на 2,9 млрд. – до 25,5 млрд. дол. (15,3% ВВП). За останні три роки українські банки скоротили борги на 14,3 млрд. дол. (на 36,2%). Зовнішній борг державних банків за 2011 р. збільшився на 0,5 млрд. дол. – до 3,5 млрд. дол. (13,9% від загального боргу банківського сектора).

Зовнішній борг інших секторів економіки зріс за рік на 19,3% – до 67,7 млрд. дол., що становить 41% ВВП. Більше половини обсягу зовнішнього боргу становлять зобов'язання за кредитами (61,8%). Зобов'язання за борговими цінними паперами склали 14% [11].

3. Від'ємна динаміка зовнішньоторговельного обігу. Під впливом зазначених чинників протягом 2010 р. по-

рівняно з 2009 р. зафіксовано стрімке зростання обсягів експорту транспортних засобів та шляхового обладнання, що збільшилися вдвічі, мінеральних продуктів – 72,6 % (рис. 1), що забезпечило 4,2 в. п. і 7,1 в. п. приросту товарного експорту відповідно.

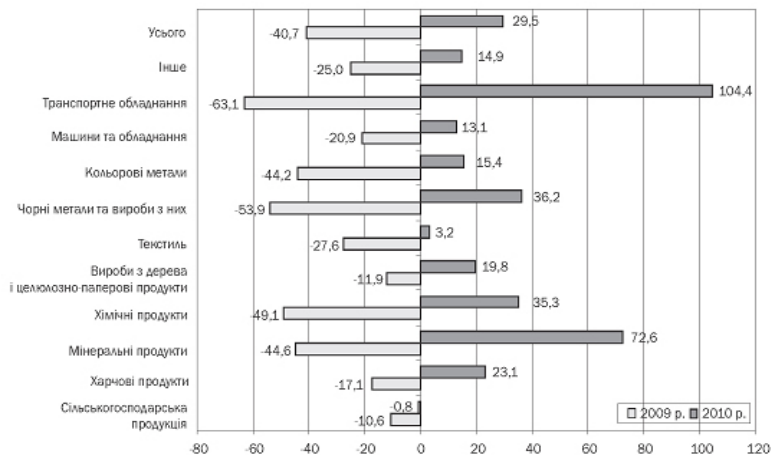

Рис. 1. Динаміка експорту товарів з України у 2009 – 2010 рр., %

В той же час збільшення імпорту решти товарних груп у межах 25 –40 % (рис. 2) засвідчило тенденції витіснення вітчизняної продукції з внутрішнього ринку, зокрема в хімічній промисловості, металургії, машинобудуванні.

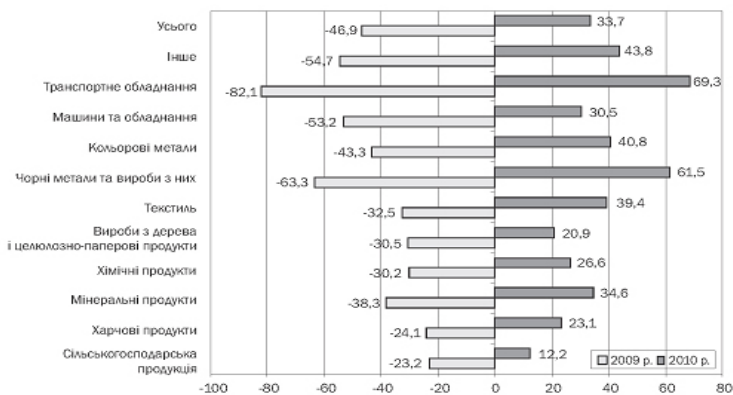

Рис. 2. Динаміка імпорту товарів до України у 2009 – 2010 рр., %

Загальносвітове зростання обсягів торгівлі, що, за прогнозами СОТ, у 2010 р. порівняно з попереднім роком повинно скласти 13,5 %, вплинуло на розширення географії зовнішньоторговельних операцій України. Найбільші товарні експортні поставки здійснювалися до Російської Федерації – 26,1 % від загального обсягу експорту товарів, Туреччини – 5,9 %, Італії – 4,7 %, Білорусі – 3,7 %, Польщі – 3,5 %, Німеччини – 2,9 % відповідно. Відновлення експортних операцій України відбулося у східному, й у західному напрямках: експорт до країн СНД збільшився на 39,1 %, Європи – на 34,8 %. Натомість азійський напрям, що значно менше скоротився у 2009 р., був суттєво слабшим: експорт до країн Азії збільшився лише на 13,1 %. У географічній структурі імпорту до України протягом 2010 р. не відбулося суттєвих змін. Імпорт із країн СНД становив 44,0 % від загального обсягу імпорту товарів, Європи – 32,9 % (у т. ч. з країн Європейського Союзу – 25,4 %), Азії – 16,5 %. У загальному обсязі імпорту товарів найбільші поставки здійснювалися з Російської Федерації – 36,5 %, Китаю – 7,7 %, Німеччини – 7,6 %, Польщі – 4,6 %, Білорусі – 4,2 %.

Основним товаром, що імпортується до України, залишається природний газ, частка якого в 2010 р. становила 15,5 % від загального обсягу товарного імпорту до України у вартісному вираженні. Практично монопольне становище Російської Федерації у сфері постачання природного газу до України обумовлює провідне місце цієї країни серед країн-імпортерів [12].

4. Загрози стабільності регіонального розвитку

Перебіг процесів поступового відновлення соціально-економічного розвитку регіонів України у 2010 р. засвідчив наявність регіональної диференціації темпів посткризового відновлення:

- найбільш динамічно протягом січня-вересня 2010 р. спостерігався розвиток м. Києва, Дніпропетровської, Житомирської та Рівненської областей;
- протягом усього року високі темпи приросту економічних показників зберігалися в Миколаївській та Вінницькій областях, помітним було зростання у Луганській та Запорізькій областях;

-
- втратили динаміку зростання Івано-Франківська, Тернопільська та Чернівецька області;
 - вкрай повільно післякризове відновлення відбувається в Харківській, Чернігівській, Одеській, Херсонській областях, в АРК тощо.

В умовах кризи та у післякризовий період яскраво виявилася неспроможність більшості громад і регіонів самостійно фінансувати власний розвиток.

Якщо в попередні роки нестача фінансових ресурсів у регіонах компенсувалася трансфертами з державного бюджету, переважно нецільовими, то наразі криза довела хибність і дестимулюючий вплив такого підходу. Посткризове відновлення 2010 р. сформувало логічну необхідність зміни основ формування фінансової бази громад і регіонів у напрямі зменшення залежності її джерел від коливань економічної кон'юнктури.

Загалом, попри нарощування позитивних тенденцій та наявність у цілому сприятливих умов для динамічного посткризового розвитку регіонів України, їх сучасний стан, а також відносини з державою свідчать про існування низки загроз стабільному та збалансованому регіональному розвитку, серед яких:

- відсутність рівноправних, партнерських відносин між центром і регіонами, збереження практики ручного управління, втручання органів державної влади у сфери компетенції місцевого самоврядування;
- домінування переважно екстенсивного типу господарювання на місцевому (регіональному) рівні; високий рівень енергетичної залежності локального виробництва та відсутність структурно-інноваційних зрушень, спрямованих на зменшення матеріало-, енергоємності продукції, що виробляється на місцях, її здешевлення та підвищення конкурентоспроможності;
- збереження високих показників монополізації регіональних ринків: особливо це стосується ринків енергетичних ресурсів; послуг (у т. ч. теплопостачання, водовідведення та інших послуг, що надаються сферою ЖКГ; транспорту

та зв'язку); ринків продовольства та сільськогосподарської продукції тощо;

- збереження орієнтації промислового виробництва індустріальних і старопромислових регіонів – традиційних лідерів економічного розвитку – на збільшення експорту продукції енергоємного та екологічно ризикованого виробництва (металургійне, хімічне, деревообробне тощо), яке цілком залежить від короткострокових спорадичних тенденцій поживлення світової ринкової кон'юнктури на групу сировинних товарів і напівфабрикатів;

- неефективність дотаційних і субвенційних механізмів подолання соціально-економічної відсталості територій; затримки у підготовці та укладанні угод щодо регіонального розвитку як інструменту реалізації стратегій розвитку регіонів.

Неефективність системи міжрегіонального перерозподілу ресурсів і доходу, наявність зазначених системних загроз посилює диспропорційність соціально-економічного розвитку регіонів, перешкоджає гармонійній взаємодії держави та регіонів у процесі посткризового оновлення національної економіки.

Україна потребує нової регіональної політики, орієнтованої на раціоналізацію відносин «центр – регіони» та максимальне сприяння освоєнню і використанню власного економічного потенціалу регіонами [13].

Складність адаптаційного періоду для економіки України, яка «занурюється» в море світової конкуренції та квотування, як і раніше полягає в об'єктивних реаліях процесу глобалізації, які визначатимуться впливом таких чинників, як:

- подорожчання енергоносіїв, яке є основним негативом для економіки України. Інфляційні наслідки його ще не виявилися, та воно, поза сумнівом, спричинює «шлейф» зростання вартості регульованих енергетичних та транспортних тарифів; такий розтягнутий у часі інфляційний шок вимагатиме допущення певної адаптаційної інфляції;

- підвищення тарифів природних монополій, що може стати акселератором інфляційних процесів;

-
- вагомі ризики з боку бюджетно-фінансової сфери. Переважне спрямування видаткової частини бюджету на поточне споживання (поточні видатки бюджету становлять понад 90% від загального обсягу) формує загрози макроекономічного розбалансування та зростання бюджетного дефіциту, що може позначитися на окремих сегментах грошово-кредитного ринку;
 - висхідна цінова динаміка на світових ринках металургійної та хімічної промисловості, яка здійснюватиме суперечливий вплив: хоча це дозволить наростити обсяги експорту і забезпечити належний приплив іноземної валюти, проте підтримуватиме імпорт інфляції зі світових ринків;
 - зростання пропозиції інвалюти внаслідок приходу в Україну великих закордонних інвесторів, збільшення зовнішніх державних та приватних запозичень і трансфертів від працюючих за кордоном, що підтримає стабільність на валютному ринку, навіть за наявності помітних інфляційних тенденцій;
 - коливання інфляційних настроїв, які визначатимуть чутливість готівкового валютного ринку та його вплив на ситуацію міжбанківського валютного ринку [14].

Виходячи з наведеного вище, надзвичайно цікавими і аргументованими є думки, висновки та прогнози фахівців з СОТ, зокрема відомого експерта з питань СОТ, директора Інституту економічних досліджень і політичних консультацій *Ігоря Бураковського*, який відмітив: «Дуже хочеться, щоб вступ до СОТ сприяв наповненню новим змістом дискусій про конкурентоспроможність України. На практиці це означає чітке виокремлення виключної сфери відповідальності самого бізнесу за результати своєї діяльності, виключної сфери відповідальності держави за створення рівних сприятливих умов для компаній і сфери, де бізнес і держава цивілізовано об'єднують свої зусилля для розв'язання тих чи інших економічних проблем» [15].

Сьогодні вкрай важливо сформувати стійку модель системи управління на регіональному рівні на основі чіткого визначення і законодавчого закріплення розподілу повно-

важень і обов'язків між органами виконавчої влади та місцевого самоврядування. На етапі реформування необхідно зберегти міцну вертикаль державної виконавчої влади, яка покликана забезпечити дієвість системи управління і стабільність національної економіки. Передавати повноваження від органів державної влади органам місцевого самоврядування потрібно поступово, керовано, з відповідною передачею необхідних для цього ресурсів і встановленням відповідальності органів місцевого самоврядування перед громадою та державою.

На часі – пошук якісно нової моделі взаємодії та перерозподілу владних повноважень на користь органів місцевого самоврядування, стверджує вчений-регіоналіст *З.Варналій* [16]. Невід'ємною складовою політичної реформи має стати децентралізація системи влади в Україні, розширення повноважень і фінансових можливостей територіальних громад.

Проміжними ланками у цьому процесі повинні стати: впровадження принципу субсидіарності у системі розподілу повноважень між органами державної влади та місцевого самоврядування, і між органами місцевого самоврядування, що представляють адміністративно-територіальні одиниці різного рівня; законодавче визначення меж територіальної юрисдикції органів державної влади та органів місцевого самоврядування; розробка механізму передачі повноважень від місцевих органів державної влади до органів місцевого самоврядування; чітка правова регламентація взаємного делегування повноважень органами державної влади та місцевого самоврядування, а також взаємодії між ними у повсякденній управлінській діяльності; налагодження дійового механізму відповідальності представницьких органів влади, їхніх виконавчих комітетів перед громадами; подальша бюджетна децентралізація та удосконалення механізмів участі регіонів у формуванні державного бюджету; законодавче закріплення статусу комунальної власності; реалізація заходів щодо реформи житлово-комунального господарства у напрямі створення конкурентного ринку житлово-комунальних послуг.

Найкраще ці проблеми вирішуються у процесі транскордонного співробітництва, адже воно є специфічною сферою зовнішньоекономічної, політичної, екологічної, культурно-освітньої та інших видів міжнародної діяльності, яка здійснюється на регіональному рівні. Це дає підстави стверджувати, що *основні принципи транскордонного співробітництва витікають із загальних принципів регіональної політики, таких, як:*

1. Пріоритет загальнонаціональних інтересів.
2. Пріоритет інтересів регіону в цілому, його населення стосовно галузевих, відомчих, корпоративних, а також інтересів окремих суб'єктів господарювання.
3. Законодавче забезпечення прав і повноважень суб'єктів регіональної політики і транскордонного співробітництва.
4. Поєднання інтересів. Поточні і стратегічні завдання регіональної політики мають враховувати державні, регіональні та місцеві інтереси, а її практичне здійснення — згадувати можливі суперечності між ними.
5. Пріоритет інноваційного, ресурсо-економічного підходу, що полягає, передусім, у структурних трансформаціях господарських комплексів регіонів на користь інноваційних технологій, товарів народного споживання та послуг у разі раціонального обмеження енерго-, водо-, матеріало- та капіталоємних галузей і виробництв.
6. Принцип об'єктивності.
7. Принцип збалансованості критеріїв соціальної справедливості та загальнодержавної ефективності, особливо під час вибору методів і форм державної підтримки окремих територій.
8. Принцип партнерства передбачає необхідність налагодження тісного співробітництва між органами державної влади всіх рівнів та органами місцевого самоврядування, забезпечення політичної стабільності й суспільної злагоди у процесі регіональної політики і транскордонного співробітництва [17].

Разом з тим зазначимо, що *реалізація названих принципів в процесі транскордонного співробітництва має низку особливостей*. Зокрема — наявність кордону і необхідність

його облаштування, спільне використання природних ресурсів і відповідно спільне вирішення проблем екологічної безпеки, більш широке взаємне спілкування населення сусідніх держав та глибокі особисті зв'язки людей, значно вище навантаження на інфраструктуру (дороги, зв'язок, сферу обслуговування, придорожню інфраструктуру).

Геополітичні зміни в Європі після виходу Євросоюзу на кордони України у 2004-2007 рр. вимагали більш чіткої структуризації принципів транскордонного співробітництва з урахуванням специфічних особливостей нормативно-правової бази ЄС. Тому у *Державній стратегії регіонального розвитку до 2015 року* [18] передбачено, що сучасна регіональна політика (в тому числі і транскордонного співробітництва як важливої складової регіонального розвитку) буде базуватись на наведених нижче принципах [19].

Програмування. Політика регіонального розвитку здійснюється на основі взаємозв'язаних довгострокових стратегій, планів та програм розвитку як на державному, так і на адміністративно-територіальному рівні. Цей принцип також передбачає щорічне планування необхідних витрат державного бюджету, що сприяє забезпеченню прозорості, стабільності та синхронізації у політиці розвитку регіонів.

Концентрації. У зв'язку з обмеженістю державних фінансових ресурсів під час виконання завдань, визначених цією Стратегією, ресурси концентруються на певних територіях, встановлюється ієрархічність пріоритетів відповідно до сформульованих цілей, визначаються вимоги до економічної ефективності їх використання.

Синхронізації дій («синергії»). Передбачається синхронне проведення ряду реформ, що впливають на соціально-економічний розвиток регіонів, узгодження пріоритетів та дій центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування щодо регіонального та місцевого розвитку.

Поляризованого розвитку. Передбачається формування «опорних регіонів» (полюсів, локомотивів зростання), в яких концентруються фінансові, адміністративно-управлінські, людські та інші ресурси, з подальшим посиленням інноваційної активності в інших регіонах. Цей принцип застосовували держави, що перебували на початкових стадіях соціально-економічного піднесення, коли інноваційна хвиля тільки починала формуватися та набувала масштабності за рахунок її концентрації в окремих «полюсах зростання».

Додатковості. Фінансова підтримка регіонального розвитку здійснюватиметься за рахунок державного та місцевих бюджетів. За цим принципом фінансування з державного бюджету здійснюватиметься без зменшення фінансування з місцевих бюджетів.

Субсидіарності — розподілу владних повноважень, за якими місце надання адміністративної (управлінської) послуги максимально наближене до її безпосереднього споживача з урахуванням повноти надання належної якості послуги шляхом концентрації матеріальних і фінансових ресурсів на відповідному територіальному рівні управління.

Збалансованого розвитку. Зумовлює диференційованість надання державної підтримки регіонам з урахуванням їх потенціалу, умов, критеріїв та строків, визначених законодавством.

Партнерства. Тісна співпраця між центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, суб'єктами господарювання в процесі реалізації Стратегії, проведення моніторингу та оцінки виконання визначених завдань.

Єдності. Забезпечення суспільної єдності, яка полягає у зменшенні відмінностей між окремими регіонами у використанні людських ресурсів та рівні життя населення; економічної єдності, яка полягає у зменшенні відмінностей в

економічному розвитку між регіонами; просторової єдності, яка полягає у створенні інфраструктурних умов для розвитку периферійних регіонів.

Отже, серед головних цілей транскордонного співробітництва, з урахуванням названих базових принципів регіональної політики, є:

а) діяльність зі створення зв'язків та договірних відносин на прикордонних територіях з метою пошуку рішень спільних проблем;

б) організація розробки узгоджених спільних планів і пріоритетів розвитку та їх виконання;

в) подолання існуючих стереотипів та упереджень по обидва боки кордону; усунення політичних та адміністративних бар'єрів між сусідніми народами;

г) створення господарської, соціальної та культурної інфраструктури за умови формування спільних органів, господарюючих суб'єктів.

ТКС охоплює коло завдань, що не виходять за межі регіонального виміру, проте воно дуже наближене до щоденних людських потреб, його необхідно досліджувати, сприяти його розвитку та використовувати можливості, які відкриваються у рамках співпраці для поліпшення життєдіяльності населення у прикордонних регіонах.

На думку авторів монографії *«Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети»*, окрім визначеної вище ролі сприяння прискореному розвитку інтеграційних процесів, транскордонне співробітництво відіграє роль своєрідного «імпульсу (потенціалу) зростання», а транскордонні регіони, в свою чергу, - «полюсів зростання» [20].

Список використаних джерел

1. Варналій З.С. Державна регіональна політика потребує узгодженості дій [Електронний ресурс] /З.С.Варналій // Президентський вісник. – 2004. – №4 від 14 квітня. Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/book/pv14042004.htm>.

-
2. Варналій З.С. Регіональна політика України в контексті розвитку інтеграційних процесів /З.С.Варналій // Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: монографія; за ред.З.С.Варналія. – К.: НІСД, 2007. – С. 603-718.
 3. Гриневецький С. Державна стратегія регіонального розвитку: бюрократичний документ чи шлях до консолідації країни? [Електронний ресурс] // Дзеркало тижня. – 2006. – № 45 (624). – Режим доступу: <http://www.dt.ua/1000/1550/55198>.
 4. Прес-служба міністра економіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=106508 &cat_id=38461.
 5. Гриневецький С. Державна стратегія регіонального розвитку: бюрократичний документ чи шлях до консолідації країни? [Електронний ресурс] // Дзеркало тижня. – 2006. – № 45 (624). – Режим доступу: <http://www.dt.ua/1000/1550/55198>.
 6. Напрями підвищення конкурентоспроможності прикордонних регіонів у контексті євроінтеграційних процесів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/Monitor/may/9_3.htm.
 7. Рекомендації учасників засідання круглого столу "Конкурентоспроможність регіонів у контексті європейської інтеграції України" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://carpathia.gov.ua/main/en/news/detail/1105.htm>.
 8. Там само.
 9. Варналій З.С. Особливості регіональної політики України після розширення Євросоюзу / З.С.Варналій // Регіональна політика і транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України. – Ужгород: Ліра, 2007. – С. 116-132.
 10. Модернізація України – наш стратегічний вибір : Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К.: НІСД, 2011. – 432 с. – С. 347; 354.
 11. Зовнішній борг України перевищив \$126,2 млрд. [Електронний ресурс] // Дзеркало тижня. – Режим доступу: http://news.dt.ua/ECONOMICS/zovnishniy_borg_ukrayini_perevischiv_126,2_mlrld-99075.html

-
12. Модернізація України – наш стратегічний вибір: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К.: НІСД, 2011. – 432 с. – С. 89-91.
 13. Там само. – С.101-102.
 14. Україна: Стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки; за ред. О. Власюка. – К.: Знання України, 2005. – С.248.
 15. Бураковський І. СОТ сказала «так» [Електронний ресурс] // Дзеркало тижня. – 2008. – №5 (684). – Режим доступу: <http://www.dt.ua/2000/2020/61958/>
 16. Варналій З.С. Проблеми та пріоритети консолідації регіонів України / З.С.Варналій // Україна: Стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки. – 2006: монографія; за ред. О.С.Власюка. – К.: НІСД, 2006. – С.461-462.
 17. Варналій З.С. Сутність, принципи та основні завдання державної регіональної політики / З.С.Варналій // Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: монографія; за ред. З.С.Варналія. – К.: НІСД, 2007. – С. 30-32.
 18. Державна стратегія регіонального розвитку до 2015 року. – Режим доступу: <http://www.largis.org.ua/largis2/ukraine/component/ukrStateStrategi2013.htm>
 19. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: монографія; за ред. З.С.Варналія. – К.: НІСД, 2007. – С.32-34.
 20. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: монографія; за ред. З.С.Варналія. – К.: НІСД, 2007. – С.683-684.

(Євро регіональне співробітництво України та його інтеграційний потенціал: зб. наук. праць за матеріалами круглого столу експертів (м.Ужгород, 20 квітня 2012 р.) / Відп. ред. І.В.Артёмов. – Ужгород: ЗақДУ, 2012. – С. 46-64. («Євроінтеграція: український вимір»; Вип.19.)

ТРАНСКОРДОННА СТАТИСТИКА ЯК ІНСТРУМЕНТ УПРАВЛІННЯ РЕГІОНАЛЬНИМ РОЗВИТКОМ

Чергова міжнародна науково-практична конференція з проблематики методології та інструментарію соціологічного аналізу транскордонного співробітництва є послідовним і логічним етапом виконання наукового проекту «Кордони очима людей». Надзвичайно приємно і почесно бути учасником цього зібрання високопрофесійних науковців, провідних соціологів, до яких, безумовно, належить М.Чурилов – генеральний директор TNS Ukraine, доктор соціологічних наук, провідний науковий співробітник Інституту соціології АН України та академік В.Симчера, заслужений діяч науки Російської Федерації.

Актуальність дослідження проблеми соціологічного аналізу ТКС безсумнівна, враховуючи базову концепцію дослідження шляхів підвищення ефективності транскордонного співробітництва в процесі реалізації наукового проекту, який на високому науковому рівні реалізується Інститутом транскордонного співробітництва (м.Ужгород), координатор проекту – кандидат філософських наук, Надзвичайний і Повноважний посол С.Устич.

Обговорюючи проблематику ТКС, ми маємо, перш за все, спробувати визначити його місце і роль у сучасних умовах. Адже глобальна фінансово-економічна криза стала черговим викликом світовій цивілізації, обумовила невизначеність перспектив глобальної та національних економік, прискорила пошук шляхів модернізації суспільних систем.

Різновекторні геополітичні впливи на Україну в умовах неефективності гарантій її безпеки, наявності біля кордонів «заморожених» конфліктів, а також критичної зовнішньої залежності національної економіки від енергоносіїв обумовлюють уразливість України, послаблюють її роль на міжнародній арені та виштовхують на периферію світової політики, – зазначається у Щорічному посланні Президента України до Верховної Ради 2011 [1].

Інтеграцію національних економік у сучасні світогосподарські процеси в цілому та міжнародну торгівлю товарами та послугами зокрема сьогодні можна, без перебільшення, назвати ключовим чинником динамічного соціально-економічного розвитку кожної країни незалежно від масштабів її економічного потенціалу. Україна не є винятком. Сьогодні вже не треба нікому доводити той факт, що саме міжнародна торгівля створює практично необмежені можливості як для задоволення внутрішнього попиту за рахунок товарів і послуг іноземного походження, так і реалізації товарів та послуг національного виробництва на світових ринках, що в кінцевому підсумку веде до зростання добробуту кожної країни. Підтвердженням цієї тези є результати аналізу економічних наслідків функціонування економіки України в останні роки [2].

Спрощене сприйняття ринково-суспільних відносин призводить до примітивних поглядів на світ загалом, як наслідок, піддається критиці так званий ринковий фундаменталізм, ідеологія панування світового ринку. Слід враховувати, що ринок не підкорюється ні державам, ні їх об'єднанням, ні наднаціональним органам. Водночас анархія ринку, виснажуючи ресурси, породжує конфлікти за їх володіння. Проте ринок не знищує держави. Тому ні концепція ринку, ні концепція сильної держави не повинні нав'язуватись сучасному світові [3].

Глобальні особливості сучасних торговельно-економічних відносин, в яких задіяна Україна, ще раз підтверджують актуальність проблематики соціологічних досліджень ТКС.

Відомий американський вчений Дж. Морено свого часу зазначав, що одним з найвизначніших досягнень суспільної думки ХІХ ст. є виникнення соціології як прикладної науки [4]. Відомо, що намагання пізнати, осмислити суспільство, реалізувати своє ставлення до нього супроводжувало людство на всіх етапах його історії. На цій хвилі й постала у 30-х рр. ХІХ ст. соціологія як наука про функціонування і розвиток суспільства та його структурних елементів.

Термін «соціологія», як відомо, походить від латинського слова «societas» (суспільство) та грецького «logos» (слово, вчення). Впровадив його до наукового вжитку у 30-х рр. ХІХ ст. французький філософ, соціолог Огюст Конт, який отожднював соціологію з суспільствознавством, що охоплює всі галузі знань про суспільство [5].

Як відомо, предмет та об'єкт соціології нетотожні. *Об'єктом* є все, на що спрямоване дослідження. *Предмет* завжди чітко окреслює сферу і мету дослідження. Тому предметом соціології є окремі аспекти, особливості, відносини об'єкта дослідження. Таким чином, *соціологія – це наука про становлення, розвиток і функціонування суспільства, його елементів, соціальних відносин і соціальних процесів та механізми і принципи їх взаємодії.*

Зазначимо, що лише нещодавно в Україні було знято ідеологічні обмеження, і з'явилася надія на повнокровний розвиток соціології як складової частини єдиної світової науки. *У 1990 році було засновано Інститут соціології НАН України. При Київському та Харківському університетах почали функціонувати факультети соціології, а при Львівському, Дніпропетровському та Одеському – відповідні соціологічні відділення, які готують професійні соціологічні кадри. Соціологію як навчальну дисципліну було введено в усіх вищих та середніх спеціальних навчальних закладах.*

Місце соціології в системі соціальних, гуманітарних наук зумовлене тим, що вона є наукою про суспільство, його процеси та явища, і охоплює загальну соціологічну теорію, яка виступає як теорія та методологія всіх інших суспільних і гуманітарних наук. У системі суспільних наук соціологія найтісніше взаємодіє з історією. Об'єктом і предметом досліджень історії і соціології є суспільство, закономірності його розвитку та функціонування у конкретних часових виразах.

Для дослідження проблематики методології та інструментаріїв соціологічного аналізу транскордонного співро-

бітництва слід враховувати те, що соціологія «працює» на межі з економічною наукою, предметом якої є вивчення закономірностей і форм функціонування й розвитку відносин, що складаються в процесі виробництва, обміну й розподілу матеріальних благ. Це дає підстави зробити висновок, що соціологію економіки можна розглядати як систему наукового аналізу складних проблем, розв'язання яких потребує виходу за межі певної наукової дисципліни [6].

Транскордонне співробітництво України спрямоване на вирішення національних проблем: соціальних, економічних, екологічних, а також на забезпечення конкурентоспроможності України в європейському та світовому співтовариствах. Саме тому соціологічний аналіз складових транскордонного співробітництва є надзвичайно важливою методологічною складовою об'єктивного визначення сучасного стану проблем та перспектив його розвитку.

Особливо важливим фактором об'єктивності соціологічних досліджень є аналіз зовнішніх багатогалузевих зв'язків України з прикордонними територіями регіонів сусідніх країн. Адже у прикордонних територіях, перш за все, виникають та реалізуються спільні інтереси України і сусідніх держав.

Прикордонні території України, де реалізується транскордонне співробітництво, охоплюють 76,4% її території; на них проживає 71,4 % населення. 19 із 25 областей України межують із сусідніми державами. Протяжність сухопутного кордону України – 5638,6 км, морського – 1050 км. Найдовші ділянки спільного кордону з Росією – 22,95 км, Молдовою – 12,92 км, Білорусею – 1084 км. З країнами ЄС прикордонні території сягають: з Румунією – 608 км, Польщею – 542 км, Угорщиною – 136 км, Словаччиною – 98 км.

Довідково:

1. *Українсько-польські прикордонні переходи:* Краківець – Корчова, Мостиська – Пшемисль, Смільниця – Кросьценко, Рава-Руська – Гребенне, Рава-Руська – Верхра-

та, Устилуг – Зосін, Хирів – Кросьценко, Шегині – Медика, Ягодин – Дорогуськ, Володимир Волинський – Хрубешув, Лудин, Ізов.

2. *Українсько-словацькі прикордонні переходи:* Ужгород – Вишне-Немецьке, Малий Березний – Убля, Чоп (Страж) – Чіерна над Тисою, Малі Селменці – Руська, Павлове – Матьовце, Ужгород (пункт контролю).

3. *Українсько-угорські прикордонні переходи:* Вилко – Тісабеч, Лужанка – Берегшурань, Косино – Барабаш, Дзвінкове – Лонья, Чоп (Тиса) – Захонь, Чоп (Дружба) – Захонь, Батьово (пункт контролю), Соловка-Еперешке.

4. *Українсько-румунські прикордонні переходи:* Дякове – Хелмеу, Солотвино – Сігету Мармаціей, Тересва – Кимпулунгла Тиса, Ділове – Валя Вишеулуй, Кілія – Кілія Веке, Рені – Галац, Ізмаїл-Плаур, Вилкове-Переправа, Руська – Улма, Біла Криниця – Климоуці, Шепіт – Ізвоареле Сучевей, Порубне – (Сірет), Дяківці – Раковець, Красноільськ – Вікову де Сус, Вадул – Сірет (Вікшани).

Розширення ЄС у 2004 та 2007 р. і виникнення спільного українсько-євросоюзівського кордону об'єктивно зумовили для України сприятливу ситуацію для використання її геостратегічного положення, відкриваючи додаткові інтеграційні можливості. У першу чергу це стосується використання існуючих транскордонних газових, транспортних, енергетичних артерій – газопроводи «Прогрес», «Уренгой – Помари – Ужгород», нафтопровід – «Дружба», енергосистема – «Мир», третій та п'ятий міжнародні Критські автотранспортні коридори та розгалужену прикордонну залізничну мережу та ін.

Виходячи з того, що транскордонне співробітництво відіграє ключову роль у системі регіонального розвитку в умовах євроінтеграційних процесів України, соціологічний моніторинг проблем, що існують, є надзвичайно важливим і актуальним. Для того, щоб сформувати систему моніторингу стану транскордонного співробітництва, проект «Кордони очима людей» прагне використати існуючу методологію та інструментарій соціологічного аналізу цього напрямку складової зовнішньоекономічної політики держави.

Говорячи про особливості формування транскордонної статистики, український вчений-дослідник проблематики державної регіональної політики України З.Варналій зазначав, що специфіка формування транскордонної статистики полягає в тому, що об'єктом дослідження є суміжні території двох або кількох країн, кожна з яких підпорядковується національному законодавству, податковій, фінансовій та іншим системам і забезпечується національною статистичною інформацією. Крім того, транскордонні регіони на кордонах з Європейським Союзом вже послуговуються методологією Євростату [7, с.708].

Тому важливо впровадити національні статистичні органи, збір та обробку транскордонної статистики відповідно до рекомендацій Євростату. У процесі формування системи регіональної статистики в Україні низка авторів вводить класифікацію регіонів на дві групи:

- регіони первинного (базового) територіального поділу;
- регіони вторинного територіального поділу. Цю класифікацію, на думку З.Варналія, слід розширити за рахунок введення у неї транскордонної статистики.

Враховуючи, що євро регіональна співпраця є досить поширеним явищем, а транскордонна статистика формується переважно як дослідження та оцінки діяльності євро регіонів, у монографії «Державна регіональна політика України» пропонується збір та обробка транскордонної статистичної інформації проводити за такими групами [7, с.713-715]:

1. **Загальні статистичні дані.** Основною є базова інформація транскордонного співробітництва, така, як площа, населення та зайнятість, разом з іншими специфічними даними щодо демографічних процесів, транспорту, прикордонної комунікаційної інфраструктури, довкілля, туризму та сільського господарства тощо. Такі загальні статистичні дані подаються в розрізі учасників євро регіону та порівнюються за територією учасника і між учасниками.

2. Другу групу показників оцінки діяльності єврорегіонів можна отримати на базі статистичної інформації, яка стосується **соціально-економічного та екологічного розвитку транскордонного регіону**: рівень доходу на душу населення (у євро) по території, середній у країні; рівень безробіття (%) по території, середній у країні; номінальна заробітна плата (у євро) по території, середня у країні; кількість суб'єктів підприємництва (за галузями); інвестиції на територію, у т.ч. від учасників єврорегіону, їх динаміка до утворення єврорегіону та після утворення, а також інвестиції з території за кордон, у т.ч. на території учасників єврорегіону; зовнішньоторговельний оборот території з суміжними країнами (товарами та послугами) та динаміка його до утворення єврорегіону і після; прикордонна торгівля, витрати іноземців в країні та витрати населення за кордоном, у т.ч. у суміжних державах; рівень забруднення території; природоохоронні заходи тощо.

3. Група **«Прикордонна інфраструктура»** охоплює такі показники: довжина спільного кордону, кількість пропускних пунктів через кордон (існуючі та запроєктовані): залізничні, автомобільні, пішохідні, водні, повітряні, туристичні стежки тощо та їх статус (міжнародний, міждержавний, місцевий, спрощений); потужність переходу (з обох сторін); рівень технічного забезпечення (високий, середній, низький) з обох сторін; рівень розвитку під'їзних шляхів. Для оцінки діяльності пропускних пунктів через кордон щодо пасажирів та транспорту: кількість автобусів (рейсових чи туристичних), кількість вантажних та легкових автомобілів, кількість потягів (пасажирських та вантажних, електропотягів тощо); прикордонний рух пасажирів та вантажів за визначений період часу через усі існуючі пропускні пункти.

4. Група **«Заходи (проекти) у різних сферах співробітництва»** в рамках єврорегіону включає інформацію щодо заходів у сфері політичній: взаємні консультації органів влади та органів державного самоуправління, співпраця з іншими єврорегіонами, європейськими міжнародними, міжрегіональними організаціями тощо; в екологічній, економічній, туристичній, культурно-освітній сферах, в розбудові транспортної інфраструктури тощо.

Програмою інтеграції України до Європейського Союзу передбачені заходи щодо адаптації законодавства України до законодавства ЄС, серед яких і необхідність: *узгодити з Євростатом методологію розрахунку показників, призначених для обміну статистичними даними, та продовжити роботу з впровадження уніфікованої статистичної методології та стандартів ЄС за окремими галузями статистики. Тому для розроблення методики збору та обробки транскордонної статистичної інформації розглянемо статистику, яку застосовує Євростат щодо прикордонних і транскордонних регіонів.*

Швидке розгортання транскордонного співробітництва на прикордонних територіях суміжних держав викликає суспільну і приватну зацікавленість з обох сторін кордону щодо представлення змісту та результатів такого співробітництва. *Тому в офіційних статистичних органах територіально-адміністративних одиниць різного рівня виникли нові специфічні потреби у транскордонній статистичній інформації, яка повинна базуватися на точних та інформативних спільних даних, щоб [7, с.708-709]:*

- достовірні та порівняльні транскордонні статистичні дані були доступні структурам прикордонних і транскордонних регіонів (єврорегіонів), регіональним та місцевим органам влади, органам самоврядування та бізнес-структурам;
- дослідники та плановики, які займаються розвитком прикордонних та транскордонних регіонів, повинні володіти базою порівняльних статистичних даних для регіонального аналізу, прогнозу і розробки програм соціально-економічного розвитку.

Важливо враховувати, що порівняльні дані транскордонної статистики необхідні регіональним органам влади для забезпечення управління в прикордонних та транскордонних регіонах, а саме:

- для аналізу, який проводиться муніципалітетами, районами та областями з обох сторін кордону;
- для облаштування території і планування розвитку регіону у всіх сферах, включаючи потреби первинних соціоекономічних утворень;
- для забезпечення регіональної науки.

Надзвичайно важливим інструментарієм об'єктивного соціологічного аналізу транскордонного співробітництва, на нашу думку, є науково-практична розробка концепції підвищення ефективності транскордонного співробітництва, що її здійснив Інститут транскордонного співробітництва за підсумками виконання другого етапу проекту «Кордони для людей», який дозволяє використовувати методологію кількісної та якісної оцінки ТКС та на цій основі формувати систему індексації та моніторингу ТКС сусідніх регіонів Угорщини, Словаччини, Румунії та України [8].

В рамках названого проекту запропоновано визначати загальний індекс ТКС за 10-бальною шкалою на основі особливих індексів та їх індикаторів. У дослідженні пропонуються такі особливі індекси [9]:

- географічні, природно-кліматичні;
- демографічні;
- історичні, політичні та духовні чинники;
- конфліктогенні: ризики і загрози;
- інфраструктурні та організаційні;
- контакти між людьми та інституційне партнерство;
- соціально-економічний потенціал і конкурентоспроможність регіону;
- криміногенні явища і боротьба з ними;
- стан та охорона навколишнього середовища.

Враховуючи напрацювання Інституту транскордонного співробітництва на чолі з С.Устичем, маємо всі підстави стверджувати, що реалізація чергового етапу наукового проекту «Кордони очима людей», важливим елементом якого є визначення методології та інструментаріїв соціологічного аналізу транскордонного співробітництва, *дозволить збагатити наукову складову проблематики транскордонного співробітництва України в умовах глобальних викликів сучасності.*

Разом з тим, оцінюючи стан та перспективи розвитку транскордонного співробітництва загалом, хочемо привернути увагу шановних сучасників конференції на:

- фактичну відсутність налагоджених належним чином комунікаційних зв'язків між різними сегментами ТКС та ефективною взаємодією між органами місцевого самоврядування і представниками підприємницького та громадського середовища. Зокрема, слід відзначити факти недостатнього розуміння одними учасниками транскордонного співробітництва тих проблем та мотивів, якими керуються інші його суб'єкти;

- недосконалість інформаційної складової системи транскордонного співробітництва українських регіонів, яка потребує організаційного посилення та оновлення системи інформаційно-технічного оснащення усіх суб'єктів, що задіяні у цій сфері, особливо у роботі з іноземними партнерами та представниками місцевих громад. Пріоритетним напрямом виходу з цієї ситуації є лібералізація зовнішньоекономічної діяльності та вирівнювання життєвих стандартів в Україні;

- повільні темпи адаптування законодавства України до законодавства Європейського Союзу та його інституцій в царині регіонального розвитку та транскордонного співробітництва.

Погоджуємось з фахівцями-дослідниками ТКС, які пропонують, щоб транскордонне співробітництво визначалось як особлива сфера міжнародної діяльності місцевих органів державної влади і регулювалося спеціальними нормативними актами. Особливо це актуально в умовах успішної ратифікації угод України з ЄС про асоціацію, Зону вільної торгівлі та лібералізацію візового режиму, що є на часі головним зовнішньополітичним пріоритетом нашої держави.

Список використаних джерел

1. Модернізація України – наш стратегічний вибір: Щорічне послання Президента України до Верховної Ради України .– К.: НІСД, 2011. – С.167-168.
2. Бураковський І. Аналіз економічних наслідків вступу України до СОТ / І.Бураковський, В.Мовчан, О.Бетлій та ін. / За ред. І.Бураковського, В.Мовчан. – К., 2008. – 129 с.

-
3. Філософія інтеграції: монографія / За заг. ред.. В.Д.Бондаренка та Ф.Г.Ващука. – Ужгород: ЗақДУ, 2011. – С.282-287.
 4. Павліченко П.П. Соціологія: навч. посіб. / П.П.Павліченко, Д.А.Литвиненко. – К.: Лібра, 2002. – 256 с.;Ряузов Н.Н. Развитие социально-экономической статистики: избранные труды / Н.Н.Ряузов; ред. коллегия: А.Н.Романов, В.М.Симчера, Д.Е. – М.: Наука, 2009. – 259 с.
 5. Соціологія: підручник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. В.Г. Городяненка. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – С.9.
 6. Жоль К.К. Соціологія: навч. посіб. – К.: Либідь, 2005. – С.371.
 7. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: моногр. / за ред. З.С.Варналія. – К.: НІСД, 2007. – С.708.
 8. Оптимізація системи транскордонного співробітництва: концепція та її пілотна імплементація / Відп. ред. С.І.Устич; Інститут транскордонного співробітництва. – Ужгород, 2012. – 118 с.
 9. Посібник з індексації та моніторингу транскордонного співробітництва / Відп. ред. С.І.Устич; Інститут транскордонного співробітництва. – Ужгород, 2012. – С.6.

(Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип. 10 / Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Методологія та інструментарій соціологічного аналізу транскордонного співробітництва», м. Ужгород, 24-25 січня 2013 р. – Ужгород: ЗақДУ, 2013. –с. 134-166)

CROSS BORDER STATISTICS AS AN INSTRUMENT OF REGIONAL DEVELOPMENT

Regular international scientific-practical conference on problems of methodology and tools of sociological analysis of cross-border cooperation is a consistent and logical phase of the research project "Borders through the eyes of people." It is an honour and a pleasure to be a member of this gathering of highly professional scientists, leading sociologists, among which are M.Churylov - CEO of TNS Ukraine, Doctor of Social Sciences, Senior Researcher of Institute of Sociology of the Academy of Sciences of Ukraine, and academician V.Symchera, Honoured Scientist of the Russian Federation.

Relevance of sociological analysis research by TBC is undeniable, given the basic concept of increasing efficiency of cross-border cooperation in the implementation of the project, which at a high scientific level is implemented by the Institute for transborder Cooperation (Uzhgorod), Project Coordinator - PhD, Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary S. Ustysh.

When discussing issues of CBC, first of all, we must try to determine its place, role in modern terms, as the global financial crisis was another challenge to global civilization, which led to uncertainty of global perspectives, and national economies, accelerated the search for ways to modernize social systems.

Varied geopolitical influences on Ukraine in conditions of inefficient security guarantee, the presence of "protracted conflicts" in the border areas, and critical external dependence of national economy on energy resources are causing vulnerability of Ukraine, weakening its role in the international arena and driving it out to the periphery of world politics, - as stated in the Annual address of the President of Ukraine to the Supreme Council of 2011 [1]. Integration of national economies in the modern world economic processes in general, and international trade in goods and services, without exaggeration, could be called a key to dynamic of socio-economic development of any country, regardless of the extent of its economic potential.

Ukraine is not an exception. Today, it goes without saying that international trading creates almost unlimited opportunities both for satisfying domestic demand with products and services of foreign origin, and sale of goods and services of national production on world markets, which ultimately leads to higher welfare of each country. Proof of this thesis is an analysis of the economic impact on Ukraine in recent years [2].

Simplified perception of market and public relations entails primitive view of the world as a whole, so as a result, so-called market fundamentalism, the ideology of domination of the world market has been criticized. It should be noted that market does not conform to either states or their associations or supranational bodies. At the same time, market anarchy causes depleting of resources and generates conflicts over their possession. However, the market does not destroy the state. Therefore, neither the concept of free market, nor the concept of a strong state should be imposed upon modern world. [3]

Global features of modern trade and economic relations, involving Ukraine, once again confirm the relevance of perspective of CBC Sociological Research.

The famous American scientist J. Moreno once said that one of the greatest achievements of social thought of XIX century was the emergence of sociology as applied science. [4] It is well known that attempts to learn, to understand society, to realize our attitude towards it have been influencing humanity in all phases of its history. On the crest of this wave, in the 30-ies of the XIX century was established sociology as a science of functioning and development of society and its structural elements.

As we know, the term “sociology” is derived from the Latin word “societas” (society) and the Greek “logos” (word, studies). In the 30-ies of the XIX century, French philosopher, sociologist Auguste Comte, who identified social science that encompasses all areas of knowledge about society, introduced it to scientific use [5].

As is known, the subject and object of sociology are not identical. The object identifies something that is being studied.

The subject always clearly outlines the scope and purpose of the study. Therefore, the subject of sociology is some aspects, peculiarities, and the relationship of the object of study. Thus, sociology is the science of formation, development and functioning of society and its elements, social relations and social processes, mechanisms and principles of their interaction.

It should be noted that in Ukraine have only recently been lifted ideological constraints, and emerged hope for a plethoric development of sociology as part of unified global science. In 1990 was founded Institute of Sociology of NAS of Ukraine. In Kyiv and Kharkiv University began to operate departments of sociology, and in Lviv, Dnipropetrovsk and Odessa - relevant sociological departments that train professional specialists in sociology. Sociology as an academic discipline was introduced in all higher and secondary specialized educational institutions.

Place of sociology in social and humanitarian sciences is conditioned by the fact that it is the science of society, its processes and phenomena, which covers general sociological theory, serving as the theory and methodology for all other social and humanitarian sciences. In the system of social sciences, sociology closely interacts with history. Object and subject of research of history and sociology is a society, regularities of its development and operation in specific temporal dimensions.

When studying problems of methodology and instruments of sociological analysis of cross-border cooperation, it should be considered that sociology "works" on the margins of economic science, the subject of which is the study of patterns and forms of functioning and development of relations in the process of production, exchange and distribution of wealth. This leads to the conclusion that economic sociology can be seen as a system of scientific analysis of complex problems, solution of which requires transcending certain scientific discipline [6].

CBC of Ukraine is aimed at solving national problems: social, economic, environof Ukraine in the European and world community. That is why sociological analysis of constituents of cross-border cooperation is a crucial methodological part

of the objective definition of the current state of problems and prospects of its development.

A particularly important factor of objectivity of sociological research is the analysis of diversified external relations of border areas of Ukraine with neighbouring regions. After all, border areas, utmost and foremost implement common interests of Ukraine and neighbouring countries.

The border area of Ukraine, where cross-border cooperation is implemented, covers 76.4% of its territory; there live 71.4% of the population. 19 of the 25 regions of Ukraine are border regions. The length of the land border of Ukraine is 5638.6 km., sea border - 1050 km. The longest borderlines are: with Russia - 22.95 km, Moldova - 12.92 km, Belarus - 1084 km. Length of the Ukraine-EU borderline is: with Romania - 608 km, Poland - 542 km, Hungary - 136 km, Slovakia - 98 km.

Ukraine in the system of countries of Central Eurasia 102

References:

1. Ukrainian-Polish border crossings: Krakivets - Korchova, Mostyska - Przemysl, Smilnytsia - Krostsenko, Rava-Ruska - Hrebenne, Rava-Ruska - Verhrata, Usiilug - Zosin, Khyriv - Krostsenko, Shegyni - Medica, Yagodyn - Dorogusk, Volodymyr Volynsky - Hrubieszow, Ludyn - Izov.

2. Ukrainian-Slovak border crossings: Uzhgorod - Vishne-Ny- emetske, Maly Berezny - Ublya, Chop (Strazh) - Chiyerna upon the Tisza, Mali Selmentsi - Ruska, Pavlovo - Matovtse, Uzhhorod (controlpoint).

3. Ukrainian-Hungarian border crossings: Vi/ok - Tiszabecs, Luzhanka - Berehshuran, Kosino - Barabash, Dzvinkove - Lonya, Chop (Tisza) - Zakhon, Chop (Friendship) - Zakhon, Batovo (control point), Solovka-Eperyesheke.

4. Ukrainian-Romanian border crossings: Dyakove - Helmeu, Solotvino - Sigetiu Marmatiei, Teresva - Kympulunhla Tisza, Dilove - Valya Vysheuluy, Kiel - Kilija Veche, Reni - Galati, Ismail - Plaur, VHKovo-Pereprava, Ruska - Ulma, Bila Krynica - Klymoutsi, Shepit - Izvoarele Suchevey, Porubne - (Siret), Dyakovtsy - Rakovets, Krasnoilsk - Vikovu de Sus, Vadul - Siret (Vikshany).

Expansions of the EU in 2004 and 2007 and the emergence of common Ukrainian-EU border objectively resulted in favourable situation for Ukraine's geo-strategic position, opening additional integration opportunities. This primarily concerns existing cross-border gas, transportation, energy arteries - pipelines "Progress", "Urengoy - Pomaiy - Uzhgorod", pipeline - "Druzhba", power grid - "Mir", the third and fifth international Cretan motor corridors, extensive rail network, etcetera.

Based on the fact that cross-border cooperation plays a key role in regional development in the context of European integration processes of Ukraine, sociological monitoring of existing problems is extremely important and relevant. In order to form a monitoring system of cross-mental, as well as ensuring the competitiveness border cooperation, project "Borders through the eyes of people" is seeking to use existing methodologies and instruments of sociological analysis of this trend component of state foreign policy.

Speaking of features of cross-border statistics, Ukrainian scientist- researcher of issues of regional policy Z.Varnaliy noted that specifics of formation of cross-border statistics is the fact that the object of the study is adjacent territory of two or more countries, each of which is subject to national legislation, tax, financial and other systems, and is provided with national statistical information. In addition, cross- border regions at the frontiers with the European Union use Eurostat methodology [7, p.708].

It is therefore important to implement national statistical agencies, collection and processing of cross-border statistics as recommended by Eurostat. During the formation of the system of regional statistics in Ukraine, a number of authors introduced classification of regions into two groups:

- Regions of primary (basic) territorial division;
- Regions of secondary territorial division.

This classification, according to Z.Varnaliy, should be extended through the introduction of cross-border statistics into it.

Given that the Euro-regional cooperation is quite common and cross-border statistics is formed primarily as a research and evaluation of European regions, the monograph “State Regional Policy of Ukraine” offers to collect and process cross-border statistical information according to the following groups [7, p. 713-715]:

1. General statistics. Primary basic information on cross-border cooperation, such as area, population and employment, along with other specific data on demographic processes, transport, border communications infrastructure, environment, tourism, agriculture and so on. Such general statistical data is presented in the context of participants of the Euroregion and compared by territory of the participant and between the parties.

2. The second group of indicators for assessing the European regions can be obtained from statistical information relating to socio-economic and environmental development of cross-border region: national average income per capita (in euros) across the territory, national average unemployment rate (%) across the territory; national average nominal wage (in euros) across the territory, number of business entities (by sector), investment in the area, including that of participants of the European region, their dynamics on the formation of the European region before and after its formation, as well as investment of the territory overseas, including to the territories of participants of the European region, external area trade with neighbouring countries (in goods and services) and its dynamics before and after the formation of the European region, border trade, spending of foreigners in the country and expenditures of population abroad, including in neighbouring countries, the level of pollution of the territory, environmental activities.

3. Group “Border infrastructure” includes following parameters: the length of the common border, the number of checkpoints across the border (current and projected): railroads, motorways, pedestrian ways, waterways, airways, hiking trails, etc. and their status (international, interstate, local, simplified), capacity of border crossings (on both sides), the level of technical support (high, medium, low) on both sides, the level of access roads’ development. Evaluation of border crossings

for passengers and transport: the number of buses (regular-route or travel), the number of trucks and cars, the number of trains (passenger and freight, electric trains, etc.), cross-border movement of passengers and cargo for a certain period of time through all existing checkpoints.

4. Group “Activities (projects) in various fields of cooperation” within the Euroregion includes information on events in the political field: mutual consultation of the authorities and state governments, cooperation with other European regions, European international, interregional organizations, etc., in the environmental, economic, travel, cultural and educational sectors, on the development of transport infrastructure and so on.

Programme of Ukraine’s Integration into the European Union provides the measures to adapt Ukraine’s legislation to the EU’s one, including the need to: harmonize the methodology of calculating shared statistical data with Eurostat, and continue to implement a unified statistical methodology and standards for the different branches of statistics. Therefore, for the purpose of development of methods for collecting and processing statistical data, we will cross-examine the statistics at border and cross-border regions, used by Eurostat.

Fast development of cross-border cooperation in the border areas of neighbouring countries raises public and private interest on both sides of the border regarding the content and presentation of the results of such cooperation. Therefore, there appeared new specific needs for the official statistical bodies of territorial-administrative units at various levels of cross-border statistical information, which should be based on accurate and informative common data for: [7, p.708-709]

- Reliable cross-border and comparative statistical information being accessible for the structures of border and cross-border regions (Euroregions), regional and local authorities, government and business structures;
- Researchers and planners involved in the development of border and cross-border regions having comparative statistical database for regional analysis, forecasting and amplification of socio-economic development.

It is important to note that comparable data of cross-border statistics is necessary to regional authorities for control of the border and cross-border regions, namely:

- For review carried out by municipalities, counties and regions on both sides of the border;
- For Regional Planning and regional development in all areas, including the immediate needs of socio-economic formations;
- To ensure development of regional science.

Extremely important tools for objective sociological analysis of cross-border cooperation, in our opinion, is the scientific concept of efficient growth of cross-border cooperation, implemented by the Institute on the basis of the second phase of the project "Borders for people", implementation, which enables the use of quantitative methodology and qualitative assessment of CBC, and formation of the system of indexing and monitoring of CBC of neighbouring regions of Hungary, Slovakia, Romania and Ukraine. [8]

Under the mentioned project, it was proposed to determine the overall CBC index according to a 10-point scale based on specific indices and indicators. The study offers the following special codes [9]:

- Geographical, climatic,
- Demographic;
- Historical, political and spiritual factors;
- Conflictogeneous: the risks and threats;
- Infrastructural and organizational;
- Contacts between people and institutional partnerships;
- Socio-economic potential and competitiveness of the region;
- Criminogenic effects and their control;
- Environmental Conditions and Environmental Protection.

Given the achievements of the Institute led by S. Ustych, we have every reason to believe that the implementation of the next phase of research of project "Borders through the eyes people," an important element which is to define the methodology and

tools of sociological analysis of cross-border cooperation, would enrich the scientific component of perspective issues of Ukraine's CBC under conditions of global challenges of our time.

At the same time, assessing the status and prospects of cross-border cooperation in general, we would like to draw attention of the distinguished conference participants to the following:

- Complete absence of proper communication links between different segments of CBC and absence of effective collaboration between local authorities and representatives of business and public communities. In particular, there should be noted insufficient understanding by some participants of issues and motivations that guide other subjects among members of CBC;

- Inadequate information component of CBC in Ukrainian regions, which requires organizational strengthening and updating of information and technical equipment of all actors involved in this field, especially in dealing with foreign partners and local communities. The priority direction to overcome this situation is the liberalization of foreign trade and levelling of living standards in Ukraine;

- The slow pace of adaptation of Ukraine's legislation and its institutions to the EU legislation in the field of regional development and cross-border cooperation.

We agree with the offer of expert researchers on CBC to define cross-border cooperation as a distinct sphere of international activities of local authorities, governed by special regulations. This is especially relevant for the successful ratification of the EU-Ukraine treaties on Association, Free Trade Area and the liberalization of the visa regime, which (at present time) is being the main priority for our country.

REFERENCES:

1. Модернізація України - наш стратегічний вибір: Щорічне послання Президента України до Верховної Ради України.-К.: НІСД, 2011. - С.167-168.
2. Бураковський І. Аналіз економічних наслідків вступу України до СОТ / І.Бураковський, В.Мовчан, О.Бетлій та ін. / За ред. І.Бураковського, В.Мовчан. - К., 2008. - 129 с.

-
3. Філософія інтеграції: монографія / За заг. ред.. В.Д.Бондаренка та Ф.Г.Вашука. - Ужгород: ЗақДУ, 2011. - С.282-287.
 4. Павліченко П.П. Соціологія: навч. посів. / П.П.Павліченко, Д.А.Литвиненко. - К.: Лібра, 2002. - 256 с.; Рязузов Н.Н. Развитие социально-экономической статистики: избранные труды / Н.Н.Рязузов; ред. коллегия: А.Н.Романов, В.М.Симчера, Д.Е. - М.: Наука, 2009.-259 с.
 5. Соціологія: підручник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. В.Г. Городяненка. - К.: Видавничий центр «Академія», 2002. - С.9.
 6. Жоль К.К. Соціологія: навч. посів. - К.: Либідь, 2005. - С.371.
 7. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: моногр. / за ред. З.С.Варналія. - К.: НІСД, 2007. - С. 708.
 8. Оптимізація системи транскордонного співробітництва: концепція та її пілотна імплементація / Відп. ред. С.І.Устич; Інститут транскордонного співробітництва. - Ужгород, 2012. - 118 с.
 9. Посібник з індексації та моніторингу транскордонного співробітництва / Відп. ред. С.І.Устич; Інститут транскордонного співробітництва. — Ужгород, 2012. — С.6.

(Geopolitics of Ukraine: history and modern times: collection of scientific papers. Issue 11./ Proceedings of the international scientific – practical conference “Methodology and tools for sociological analysis of transborder cooperation”, held in Uzhgorod, Ukraine on January 24-25, 2013.– Uzhgorod: ZakSU, 2013. –p. 99-109.)

ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ І БАЗОВІ ПРИНЦИПИ ДЕРЖАВНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Головне завдання регіональної політики: створення і зміцнення єдиного економічного простору, забезпечення економічних, соціальних, правових і організаційних основ державності; вирівнювання умов соціально-економічного розвитку, ефективне використання потенціалу регіонів та їх комплексний екологічний захист.

До стратегічних завдань регіональної політики слід віднести:

1. Підвищення конкурентоспроможності регіонів та зміцнення їх ресурсного потенціалу.
2. Забезпечення розвитку людських ресурсів.
3. Розвиток міжрегіонального співробітництва.
4. Створення інституціональних умов для регіонального розвитку.

У Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року основною метою державної регіональної політики України на сучасному етапі розвитку визначено «створення умов, що дадуть змогу регіонам повністю реалізувати наявний потенціал, зробити максимальний внесок у національну економіку, здобути конкурентні переваги на зовнішньому ринку».

Державна регіональна політика має спрямовуватися насамперед на розв'язання таких проблем: низька інвестиційна привабливість регіонів та інноваційна активність в них; нерозвинута виробнича та соціальна інфраструктура; зростання регіональних диспропорцій у сфері соціально-економічного розвитку регіонів; слабкі міжрегіональні зв'язки; нерациональне використання людського потенціалу.

Характеризуючи сутність, принципи та основні завдання державної регіональної політики, вчений-регіоналіст З.С.Варналій акцентує увагу на наступному.

Регіональна політика має спрямовуватися на: створення в усіх регіонах, містах, сільській місцевості, населених пунктах будь-якого масштабу адекватних умов для життєдіяльності людини, реалізації її можливостей, відтворення робочої сили, праці, побуту, відпочинку; поступове зниження антропо- та техногенного тиску на територію з урахуванням екологічної ємності кожного з регіонів, підтримання або відновлення екологічної рівноваги.

Учений-дослідник регіонального розвитку академік М.І.Долішній вважає, що термін регіональна політика слід глумачити в широкому та вузькому розумінні.

У широкому розумінні регіональна політика – це система цілей і дій, що спрямовані на реалізацію інтересів держави щодо регіонів та внутрішніх інтересів самих регіонів, яка реалізується за допомогою методів, що враховують історичну, етнічну, соціальну, економічну та екологічну специфіку території. Учений наголошує, що за сьогодишніх умов регіональна політика стає вагомим інструментом просторового регулювання соціально-економічного розвитку, особливо в тих сферах, де дія ринкових важелів обмежена (соціальної, екологічної, науково-технічної).

Тільки через механізми регіональної політики як важливого елемента загальнонаціональної стратегії можна активізувати внутрішні потенціали регіонів для соціально-економічного зростання територій і держави в цілому. Саме регіональна політика може стати універсальним засобом ефективного вико-ристання внутрішніх регіональних резервів, чого важко досягти за допомогою галузевих методів управління.

На необхідності розглядати регіональну політику держави у контексті глобалізації наголошує науковець В.П.Семиноженко. Він визначає регіональну політику «як діяльність держави, спрямовану на адміністративно-економічну оптимізацію регіональної структури країни та відносин між центром і територіями з метою забезпечення збалансованого розвитку за рахунок максимально ефективного

використання внутрішніх і заохочення зовнішніх ресурсів в умовах глобалізації міжнародної економіки.

Останнє дуже важливо, адже жодна країна у світі не може сьогодні серйозно здійснювати свою регіональну політику, не враховуючи потужного чинника глобалізації світової економіки, оскільки її суб'єктами й об'єктами дедалі більше стають окремі частини держави, тобто регіони».

Таким чином, під регіональною політикою, як правило, розуміють сферу діяльності з управління економічним, соціальним, екологічним і політичним розвитком країни в регіональному аспекті відповідно до заздалегідь розробленої програми. Державна регіональна політика є невід'ємною складовою політики держави, спрямованої на організацію території країни відповідно до державної стратегії розвитку.

Об'єктивними передумовами регіональної політики є структурна неоднорідність простору країни в природно-географічному, ресурсному, економічному, соціальному, етнічному і політичному аспектах. Неоднорідність, інтереси і особливості регіонів мають враховуватися під час проведення будь-якого заходу.

Головні положення державної регіональної політики України.

До головних положень регіональної політики України належать:

- конституційність і законність – реалізація політики здійснюється відповідно до Конституції та законів України, актів Президента України та Кабінету Міністрів України на засадах чіткого розподілу завдань, повноважень та відповідальності між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування;
- забезпечення унітарності України та цілісності її території, зокрема єдність економічного простору на всій території держави, грошово-кредитної, податкової, митної, бюджетної систем;

-
- поєднання процесів централізації та децентралізації влади, гармонізація загальнодержавних, регіональних і місцевих інтересів;
 - максимальне наближення послуг, що надаються органами державної влади та органами місцевого самоврядування, до безпосередніх споживачів;
 - диференційованість надання державної підтримки регіонам відповідно до умов, критеріїв та строків, визначених законодавством;
 - стимулювання тісного співробітництва між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування у розробленні та реалізації заходів щодо регіонального розвитку. Зазначені положення були доповнені й конкретизовані у Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року.

Так, зазначеною Стратегією передбачено запровадження планових підходів до управління регіональним розвитком та удосконалення механізмів його стимулювання, що включає:

- розроблення та затвердження регіональних стратегій розвитку з визначенням пріоритетів на середньо- та довгострокову перспективу, з урахуванням державних пріоритетних напрямів;
- підготовку та укладання угод щодо розвитку регіонів, у яких реалізуються пілотні проекти;
- затвердження у державному бюджеті нової бюджетної програми, спрямованої на стимулювання регіонального розвитку;
- проведення моніторингу розвитку регіонів, районів і міст обласного значення для визначення проблем, що стримують розвиток територій з ознаками депресивності;
- підготовку програм подолання депресивності.

У Посланні Президента України до Верховної Ради 2013 року внесені доповнення до стратегічних напрямів регіональної політики України з урахуванням завдань, сформульованих у Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року.

Стратегічними напрямками регіональної політики України є: досягнення загальнонаціональної єдності та суспільного порозуміння в соціогуманітарному та суспільно-політичному середовищі регіонів України; пошук оптимальної моделі розподілу функцій і повноважень на різних рівнях влади; зміцнення матеріально-фінансових основ місцевого самоврядування та посилення соціального виміру бюджетної політики на місцевому рівні; становлення інноваційно-інвестиційної моделі розвитку як основи конкурентоспроможності регіонів України; модернізація виробничої та соціальної інфраструктури розвитку територій; використання нових ефективних форм взаємодії регіонів із зовнішнім середовищем.

До основних пріоритетів і принципів державної регіональної політики належать:

1. Пріоритет загальнонаціональних інтересів. Це означає, що дії всіх суб'єктів регіональної політики потрібно спрямувати на зміцнення державності України, збереження її територіальної цілісності, вони не повинні загрожувати національній безпеці держави.

2. Пріоритет інтересів регіону в цілому, його населення щодо галузевих, відомчих, корпоративних, а також інтересів окремих суб'єктів господарювання.

3. Поєднання інтересів. Поточні і стратегічні завдання регіональної політики мають враховувати державні, регіональні та місцеві інтереси, а її практичне здійснення – згляджувати можливі суперечності між ними.

4. Всебічне врахування економічних, природних, історичних, технологічних, етнічних, екологічних, соціально-демографічних та інших умов і факторів регіонів з наданням переваги факторам соціальним та екологічним. Це означає потребу диференційованого підходу до регулювання регіональних процесів з урахуванням їхньої специфіки.

5. Пріоритет інноваційного, ресурсоекономного підходу, що полягає, передусім, у структурних трансформаціях господарських комплексів регіонів на користь інноваційних технологій, товарів народного споживання та послуг у разі раціонального обмеження енерго-, водо-, матеріало- та капіталоємних галузей і виробництв.

6. Необхідність поступового зближення рівнів соціально-економічного розвитку регіонів, забезпечення порівнянних соціальних стандартів у всіх регіонах та населених пунктах.

7. Принцип об'єктивності. Поточні завдання регіональної політики мають розкривати пріоритетні напрями загальнонаціональної стратегії соціально-економічного розвитку і відповідати реальним можливостям ресурсного забезпечення заходів щодо їхнього вирішення.

8. Принцип збалансованості критеріїв соціальної справедливості та загальнодержавної ефективності, особливо під час вибору методів і форм державної підтримки окремих територій.

9. Принцип партнерства, який передбачає необхідність налагодження тісного співробітництва між органами державної влади всіх рівнів та органами місцевого самоврядування, забезпечення політичної стабільності й суспільної злагоди у процесі регіональної політики.

За сучасних умов невпинного зростання взаємозалежності й взаємопов'язаності як національних економік, так і регіонів, поширення процесів економічної глобалізації дедалі актуальнішими є питання підвищення їхньої конкурентоспроможності як запоруки сталого поступового розвитку. У цьому контексті потрібно ефективніше використовувати конкурентні переваги регіонів України. Регіональні конкурентні переваги – це сукупність природних, соціально-економічних, науково-освітніх, технічних, інформаційних, культурних та інституційних умов, які склалися в регіоні, відрізняють його від інших регіонів і визначають довгострокові перспективи виробництва в ньому товарів і послуг.

Сучасні виклики для регіонального розвитку України.

Якщо говорити про виклики регіональній політиці в Україні, то їх можна узагальнити на зовнішні та внутрішні.

Зовнішні виклики:

1. Розгортання глобальних, світових процесів таким чином, що істотно змінюється міжнародний ринок розпо-

ділу праці наростає конкуренція за всі види ресурсів, у першу чергу енергетичні, не тільки ускладнює умови для розвитку України, а й призводить до втрати державою переваг свого геополітичного розміщення як транзитної держави, мосту між Заходом і Сходом, між Північчю та Півднем Європи. Реальні проекти розміщення нових шляхів транзиту російських та середньоазіатських енергоносіїв у Європу поза Україною, а також будівництво автотранспортних коридорів та логістичних центрів авіатранспортних перевезень за межами України лише підтверджує реальність цієї ситуації.

2. Відставання України від розвинутих країн за показниками якості життя громадян, рівня інвестиційної привабливості, конкурентоспроможності та розвиненості інноваційного середовища продовжує стрімко наростати. Цей виклик пояснюється не лише об'єднанням передових націй у Європейському Союзі і, як наслідок, різким зростанням можливостей розвитку наших сусідів по європейському дому порівняно з Україною, а й передусім внутрішніми українськими проблемами. Перебування 45-мільйонної держави за рівнем конкурентоспроможності в кінці першої сотні держав світу є ганьбою.

3. Створення потенційного напруження на українських кордонах через формування сусідніми державами на прилеглих до державного кордону України територіях центрів зростання, що призводить до відтоку трудових, інтелектуальних та інших ресурсів з прикордонних регіонів України, додаткової соціальної напруженості в цих регіонах.

Наші сусіди на заході, які стали повноправними членами ЄС, ухвалили свої власні регіональні програми, як, наприклад, програма розвитку Східної Польщі з бюджетом понад 16 млрд євро на 7 років, що має перетворити сусідні з Україною воєводства Польщі на високорозвинені та багаті регіони; з іншого боку, програма розвитку Белгородщини і перетворення Белгорода в альтернативу Харкову.

Аналогічна ситуація на менших відтинках українських кордонів з Угорщиною та Румунією. Ставши членами ЄС, наші західні сусіди отримали значно більші порівняно з

Україною можливості для власного розвитку і особливо прикордонних регіонів.

Внутрішні виклики:

1. Відсутність сформованих загальнонаціональних, визнаних суспільством цінностей, які зміцнювали б й єдність держави, а також загальнодержавного політичного, економічного, мовного, культурного, інформаційного простору. На жаль, в Україні відбулась «самоавтономізація» регіональних спільнот. Власні телебачення, газети, вищі навчальні заклади, олігархи, історія із своїми міфами. Розмивання спільноті простору призводить до внутрішніх протистоянь з причин, які для наших сусідів виглядають дрібними на фоні глобальних викликів.

2. Політична структуризація регіонів і намагання використати її разом (і проблемами регіонального розвитку, економічними, соціальними, культурними, ментальними та іншими відмінностями між регіонами для загострення політичного протистояння як на національному рівні так і в міжрегіональних відносинах. Нетерпимість між політичними силами, що мають дуже виразну регіональну електоральну підтримку, призводить до паралічу інститутів демократії, руйнує перші паростки єдності в українському суспільстві створює загрози збереженню територіальної цілісності держави.

3. Відсутність адекватної державної регіональної політики ще більш посилила ризики та негативні тенденції українського життя: наростання асиметрії в рівнях розвитку регіонів, деградація села, криза міської поселенської мережі скорочення кількості та погіршення якості трудового потенціалу, посилення міграції з багатьох регіонів України працездатного населення, особливо молоді за межі України.

Поряд з наведеним переліком внутрішніх та зовнішніх викликів регіонального розвитку України, науковці-регіоналісти дають їх більш широку класифікацію.

Основними сучасними викликами регіонального розвитку України є:

-
- по-перше, небезпека загострення міжрегіонального відчуження внаслідок політичної регіоналізації та відмінностей геополітичної орієнтації населення;
 - по-друге, порушення ефективної взаємодії по лініях «центр – регіони» та «регіон – регіони»;
 - по-третє, намагання штучної економічної та політичної автономізації окремих регіонів;
 - по-четверте, значна диференціація регіонів за рівнем економічного розвитку та якістю життя людей;
 - по-п'яте, наявність регіональної асиметрії у системі міжбюджетних відносин;
 - по-шосте, недосконалість менеджменту на регіональному та місцевому рівнях.

Загрози регіональному розвитку в Україні

Поряд з названими викликами у Посланні Президента України до Верховної Ради 2011 р. наводяться дані щодо загроз стабільному та збалансованому регіональному розвитку, серед яких:

- відсутність рівноправних, партнерських відносин між центром і регіонами, збереження практики ручного управління, втручання органів державної влади у сферу компетенції місцевого самоврядування;
- домінування переважно екстенсивного типу господарювання на місцевому (регіональному) рівні; високий рівень енергетичної залежності локального виробництва та відсутність структурно-інноваційних зрушень, спрямованих на зменшення матеріалоємності, енергоємності продукції, що виробляється на місцях, її здешевлення та підвищення конкурентоспроможності;
- збереження високих показників монополізації регіональних ринків: особливо це стосується ринків енергетичних ресурсів; ринку послуг (у т. ч. теплопостачання, водовідведення та інших послуг, що надаються сферою ЖКГ; транспорту та зв'язку); ринків продовольства та сільськогосподарської продукції тощо;
- збереження орієнтації промислового виробництва індустріальних і старопромислових регіонів – традиційних лідерів економічного розвитку – на збільшення експорту продукції енергоємного та екологічно-ризикованого ви-

робництва (металургійне, хімічне, деревообробне тощо), яке цілком залежить від короткострокових спорадичних тенденцій поживлення світової ринкової кон'юнктури на групу сировинних товарів і напівфабрикатів;

- неефективність дотаційних і субвенційних механізмів подолання соціально-економічної відсталості територій; затримки у підготовці та укладанні угод щодо регіонального розвитку як інструменту реалізації стратегій розвитку регіонів.

Неефективність системи міжрегіонального перерозподілу ресурсів і доходу, наявність зазначених системних загроз посилює диспропорційність соціально-економічного розвитку регіонів, перешкоджає гармонійній взаємодії держави та регіонів у процесі посткризового оновлення національної економіки. Тому Україна потребує нової регіональної політики, орієнтованої на раціоналізацію відносин «центр – регіони» та максимальне сприяння освоєнню і використанню власного економічного потенціалу регіонів.

Необхідність нової регіональної політики.

Досягнення нової якості регіонального розвитку вимагає мобілізації та використання наявних у регіоні ресурсів, здатних примножити потенціал розвитку та надати стимули для економічного зростання. Потреба досягнення стабільного та збалансованого регіонального розвитку формує низку завдань у посткризовий період, у тому числі:

- вирівнювання надмірних диспропорцій регіонального розвитку, передусім за соціальними показниками;

- дотримання принципів стабільного та збалансованого регіонального розвитку, гармонійної взаємодії держави та регіонів на основі відмови від «державного патерналізму», активізації місцевої ініціативи, розвитку підприємництва, підвищення дієздатності місцевого самоврядування і місцевих громад;

- стимулювання розвитку на регіональному рівні економічних «точок зростання» та посилення їх взаємозв'язків із периферією; залучення до цього процесу наявних місцевих матеріальних, фінансових і людських ресурсів;

- формування на регіональному рівні розвиненої інфраструктури, в тому числі транспортної, виробничої, інвес-

тиційної, соціальної, комунікаційної тощо. Орієнтирами розвитку інфраструктури є усунення перешкод на шляху залучення місцевої економіки до процесів регіональної та міжрегіональної кооперації;

- формування єдиного загальнонаціонального економічного простору для здійснення господарської та комунікаційної політики, створення сприятливих умов для розвитку проблемних (периферійних і віддалених) територій;

- розвиток регіональних і міжрегіональних кластерів, індустріальних парків як основи реалізації інноваційно-інвестиційних структурних зрушень, створення нових робочих місць тощо;

- створення на регіональному рівні ефективних господарських структур, орієнтованих на інтенсифікацію використання регіонального потенціалу;

- розширення участі громадськості у вирішенні питань розвитку територій, забезпечення відкритості інформації, налагодження прозорого моніторингу соціально-економічного розвитку територій.

Досягнення нової якості регіонального розвитку вимагає застосування партнерських підходів у відносинах держави та регіонів. Цілями розвитку партнерських відносин держави та регіонів є максимальне узгодження інтересів усіх суб'єктів регіональної політики, сприяння конкуренції регіонів за отримання ресурсів державної підтримки, а також перехід від дотаційних до інвестиційних і договірних форм відносин між державою та регіонами.

Пріоритетними напрямками забезпечення партнерства держави та регіонів є:

- модернізація відносин «держава – регіон – громада» шляхом удосконалення нормативно-правового забезпечення регіонального розвитку; мінімізація практики «ручного управління» регіонами;

- підвищення ефективності регіональних стратегій розвитку, угод щодо регіонального розвитку між Кабінетом Міністрів України та Верховною Радою АРК, обласними, Київською, Севастопольською міськими радами як інструменту стимулювання регіонального розвитку, їх узгоджен-

ня з пріоритетами та завданнями Програми економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава»;

- реформування адміністративно-територіального устрою, оптимізація державного управління на місцях і підвищення його ефективності, усунення дублювання та зайвих рівнів адміністрування;
- формування розвинутого інституційного середовища розвитку регіонів шляхом активізації діяльності агенцій та фондів регіонального розвитку;
- забезпечення регіонального виміру реалізації «національних проектів» розвитку України;
- покращення інвестиційного клімату в регіонах, у тому числі за рахунок формування системи перспективних інвестиційних проектів, підготовлених за міжнародними стандартами, створення «єдиного вікна» для роботи з інвесторами.

Євроінтеграційна стратегія України вимагає й оновлення моделей транскордонного співробітництва. На законодавчому рівні мають бути усунені бар'єри для співпраці України з європейськими організаціями, фондами та інституціями, що регулюють питання регіонального розвитку. Транскордонне співробітництво має розширитися до реалізації конкретних інвестиційних проектів.

Реформування бюджетного забезпечення регіонального розвитку має здійснюватися у напрямі зменшення частки державних ресурсів, отримуваних органами місцевого самоврядування, і збільшення частки самостійно мобілізованих ресурсів. Таких цілей можна досягти завдяки розширенню фіскальної бази та пошуку небюджетних ресурсів для реалізації політики місцевого розвитку, у тому числі у спосіб:

- зміцнення місцевих бюджетів і реформування міжбюджетних відносин у напрямі розширення фінансової спроможності громад;
- оптимізації нормативів урахування регіональної специфіки при обчисленні обсягу міжбюджетних трансфертів;

-
- широкого запровадження програмно-цільового методу планування і використання бюджетних коштів;
 - мобілізації місцевих джерел фінансових ресурсів, насамперед місцевих запозичень, активізації діяльності органів місцевого самоврядування на фондовому та кредитному ринках;
 - передання частки надходжень від податку на доходи фізичних осіб і плати за землю до бюджету розвитку з метою створення фінансових можливостей для довгострокового інвестування;
 - створення Державного фонду регіонального розвитку, що має відповідати за фінансування локальних проєктів стратегічного значення, визначати точкові проєкти в регіонах для фінансування з метою надання регіонам стимулів до подальшого саморозвитку.

Суттєве збільшення економічної спроможності кожної територіальної громади, зростання реальних можливостей щодо задіяння потенціалу нефіскальних джерел фінансування розвитку регіонів (регіональних цільових фондів, муніципальних цінних паперів, інституцій регіональної фінансової інфраструктури тощо) дозволить реалізувати ідеї бюджетної децентралізації, практично втілити принцип субсидіарності та реально розширити повноваження органів місцевого самоврядування при вирішенні нагальних проблем місцевого (регіонального) розвитку.

У комплексі такі заходи підвищать прогнозованість і керованість процесів реалізації потенціалу розвитку економік регіонів, забезпечать їх соціальну орієнтованість і спрямованість на гарантування безпечного та комфортного проживання людей на всій території України.

Окремо слід зазначити, що регіональна політика в країнах Європейського Союзу підпорядкована вирішенню аналогічних завдань, має схожі принципи та стратегічні пріоритети. Тому аналіз головних принципів, завдань та механізму реалізації регіональної політики ЄС становить особливий інтерес, адже:

-
- сприяє кращому розумінню перспектив міжрегіонального та транскордонного співробітництва України з Європейським Союзом (Україна з приєднанням держав Центрально-Східної Європи до Євросоюзу має спільний кордон з ЄС);
 - імплементація головних принципів регіональної політики ЄС у національне законодавство України сприятиме реалізації одного з пріоритетів зовнішньої політики України – прискорить визначення з боку Європейського Союзу чітких критеріїв для України з метою отримання останньою статусу асоційованого члена ЄС;
 - створення відповідної інфраструктури як системи інституцій (інструментів) для регулювання єврорегіональної політики в Україні є обов'язковою умовою для вступу будь-якої держави в Європейський Союз, отже і для України.

Як зазначає автор монографії Єва Кіш, «в Європі на сьогодні існують чотири основні концептуально-теоретичні підходи до розвитку єврорегіонального співробітництва та міжнародної регіональної інтеграції [8]:

Перший – інтеграція як процес усунення перешкод, які заважають інтеграції ринків товарів, послуг, капіталу та робочої сили. Його методологічна основа – неоліберальна теорія (деякими дослідниками визначається як ринковий підхід).

Другий – міжрегіональна, як і загальноєвропейська інтеграція, розглядається як поступова передача повноважень національними владами наднаціональним структурам. Це – спроба синтезу неокейнсіанської та інституціональної теорій (також визначається як інституційний підхід).

Третій – так званий «сітьовий», чи «мережевий» підхід; розглядає соціально-економічний простір як систему транснаціональних макрорегіонів, що перетинаються.

Четвертий – це сценарій просторового розвитку Європи на найближчі 50 років, який отримав назву концепції «Червоного восьминога». Він передбачає, що до 2026 року в

Європі і надалі найбільш розвинутою територією буде центральне ядро, яке ще називається «синій банан». Але невдовзі від нього протягнуться своєрідні «коридори розвитку» («щупальці»), які досягатимуть всіх віддалених кутків Європи. Вздовж них формуватимуться могутні транскордонні агломерації («червоний банан»).

У той же час Є.Б.Кіш зазначає існуючі недоліки в концепціях регіональної політики, які можна сфокусувати у трьох вимірах:

1) регіони, які відстають за своїм розвитком, неспроможні на закріплення конкурентоспроможності своїх регіональних структур, навіть за рахунок кількісного росту, з іншого боку, встановлення структур «ззовні» сприяє більшій залежності регіонів від субсидій;

2) пріоритет індустріалізації регіонів з часом втратив актуальне значення щодо розвитку концепції проблем регіонів;

3) незважаючи на мету збалансованого розвитку, традиційна регіональна політика в основному ігнорувала недоліки регіонів, адже економічне зростання було єдиним виміром успіху за умов жорсткої конкуренції.

Таким чином, головною метою державної регіональної політики України на сучасному етапі розвитку є створення умов, що дозволять регіонам повністю реалізувати наявний потенціал, зробити максимальний внесок у національну економіку, здобути конкурентні переваги на зовнішньому ринку.

Стратегічними завданнями регіональної політики вважають підвищення конкурентоспроможності регіонів та зміцнення їхнього ресурсного потенціалу, забезпечення розвитку людських ресурсів, розвиток міжрегіонального співробітництва.

Про важливість і необхідність вдосконалення роботи органів місцевого самоврядування свідчить постійна увага до цих проблем. Підтвердженням цього є і Послання Президента України до Верховної Ради України 2013 р., де зазначено, що стратегічними пріоритетами удосконален-

ня політики регіонального розвитку в Україні на період 2013–2014 рр. мають стати:

- завершення розроблення та ухвалення Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року;
- оновлення регіональних стратегій розвитку відповідно до базових положень Програми економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство. конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» та нової Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року;
- удосконалення роботи Міжвідомчої координаційної комісії з питань регіонального розвитку стосовно досягнення узгодженості, координації розроблення та впровадження державної регіональної політики в Україні;
- розвиток партнерських відносин місцевої влади з бізнесом із питань стимулювання місцевої економічної ініціативи та реалізації стратегічних завдань соціальної політики на місцевому рівні;
- розвиток соціально відповідального бізнесу;
- сприяння структурній модернізації регіональних економічних комплексів (у т.ч. на засадах інноваційно-інвестиційного розвитку), диверсифікації регіонального виробництва на основі пріоритетності використання місцевих ресурсів;
- сприяння диверсифікації економіки старопромислових регіонів;
- розроблення програм подолання репресивності територій, зменшення диспропорційності соціально-економічного розвитку регіонів, сприяння регіональній конвергенції;
- оптимізація функціонування та комплексне задіяння потенціалу спеціальних (вільних) економічних зон, технологічних і наукових парків у реалізації структурно-інноваційних зрушень на рівні регіональної економіки;
- сприяння розвитку малого та середнього підприємства на місцевому рівні;
- створення та розвиток інтеграційних форм просторової організації та умов для саморозвитку міжрегіональних об'єднань;
- сприяння реалізації національних проектів у регіонах, у т.ч. завдяки задіянню механізму державно-приватного партнерства;

-
- запровадження дійових механізмів та інструментів інтенсифікації міжрегіонального й міжнародного міжрегіонального співробітництва;
 - запровадження регулярного моніторингу стану системних і поточних проблем соціально-економічного розвитку регіонів з метою їх виявлення та ефективного вирішення за допомогою важелів, механізмів та інструментів реалізації регіональної політики.

Пріоритетними шляхами вирішення цих завдань є вдосконалення державного регулювання у сфері соціально-економічного розвитку регіонів, відповідних правових, організаційних, економічних механізмів, а також підвищення ролі та відповідальності місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування за вирішення покладених на них повноважень і завдань.

(Моделі і механізми регулювання єврорегіонального співробітництва України: Монографія / За заг. ред. І.В.Артёмова, О.М.Ващук, О.М.Руденко. – Ужгород: МПП «Гражда», 2013. – С. 25-44).

СУЧАСНІ МОДЕЛІ РЕГІОНАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ТА РОЗВИТКУ

Україна проводить державну регіональну політику, засновану на європейських цінностях, засадах демократії та національної єдності, орієнтовану на підвищення економічних і соціальних стандартів життя населення кожного регіону. З метою надання більших повноважень регіонам державна регіональна стратегія спрямовується на подолання інституційних, соціально-економічних та морально-психологічних перешкод гармонійного розвитку регіонів як складових єдиної держави. Метою регіональної політики є створення умов для динамічного, збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів, поглиблення процесів ринкової трансформації, підвищення рівня життя населення, забезпечення гарантованих державою соціальних стандартів для кожного її громадянина.

Будь-яка регіональна політика, а особливо активна політика, передбачає процес формування сприятливих передумов для підвищення конкурентоспроможності регіонів. Сьогодні саме цей аспект є ключовим стратегічним пріоритетом регіональної політики України. Для подальшого розгляду окресленої проблематики доцільно навести відповідний термінологічний інструментарій, що стосується регіональної політики і євро регіонального співробітництва, щоб уникнути неоднозначності тлумачення термінів.

Говорячи про сучасні моделі євро регіонального розвитку, слід зазначити, що дефініція «модель» пов'язана передусім з наявністю двох принципових підходів до ідентифікації, – відзначає вчений-регіоналіст З.С.Варналій.

Перший з них визначає модель як довільну множину значень елементів з певними функціями. З цього випливає, що з позиції математичної логіки модель є формулою (функцією), яка пов'язує кілька взаємозумовлених чинників відповідного соціального чи економічного процесу.

Другий підхід є погляд на модель як можливість глибокого аналізу певних явищ у суспільному житті. Відомий англій-

ський «словник сучасної економіки Макміллана» визначає модель як «формальну або неформальну структуру аналізу, що прагне абстрагуватися від складнощів реального світу, але зберегти характеристики економічної системи, що дозволяє зрозуміти поведінкові, організаційні і технічні взаємозв'язки, які лежать в основі аналізованої системи. Метою ж полегшення пояснення економічних явищ і розробка економічних прогнозів регіону, галузі, підприємницької структури тощо».

З огляду на це дещо інше тлумачення може дати поняття «індикативна модель», яка має лише дослівний характер і дозволяє по-іншому, ніж це робилося в минулі роки, інтерпретувати існуючі нині макроекономічні показники чи отримані нові дані, формули, результати тощо.

Таким чином, моделі в сучасній системі економічного розвитку та регіонального співробітництва можуть розглядатися з трьох позицій:

- глобальні (національні) економічні, які передбачають відповідний механізм і інструментарій регулювання макроекономічних пропорцій;
- математичні (чи логіко-математичні) вказують такий апарат, що дозволяє значно краще, ніж за допомогою традиційних інструментів, ідентифікувати те чи інше соціально-економічне явище в процесі регіонального співробітництва;
- прогнозні, за рахунок використання селективних механізмів, інструментів та дослідного апарату попередніх моделей дозволяє з високим ступенем достовірності передбачати темпи розвитку та кінцеві результати відповідних змін в соціально-економічному житті суспільства.

З огляду на це можна зробити висновок, що регіональна модель може розглядатися як частина національної, а тому механізми та інструменти її реалізації будуть тісно пов'язані з методами регулювання пропорцій, що впливають із конкретних особливостей домінуючої в країні парадигми. В основному їх можна звести до п'яти груп:

1. Ліберальна, неоліберальна чи приватно-корпоративна – характерна для англосаксонських країн (США, Австралія, Нова Зеландія). Для неї притаманні: низька питома вага державної власності, законодавче забезпечення макси-

мальної свободи суб'єктів ринку, низька питома вага державного бюджету в структурі ВВП.

2. Соціально-ринкове господарство – притаманна для країн-членів ЄС, Канади та Ізраїлю. Інколи її називають соціал-демократичної (соціал-ліберальною) моделлю. Характерним для неї є перерозподіл доходів приватного сектору через податкову систему. Частка держбюджету в ВВП перевищує 50%, розвинута система соціальної підтримки, яка здійснюється не на рівні підприємств, а на національному рівні.

3. Азіатсько-тихоокеанська модель – характерна для Японії, південної Кореї, Тайваню, Сінгапуру. Полягає у рідкісній гармонізації інтересів підприємців та держави, експортній орієнтації економіки та організації фірм на довготермінову перспективу.

4. Соціалістична – представлена невеликою чисельністю країн (Куба, В'єтнам, північна Корея). Планова економіка, що панувала в них, привела до значних спотворень у виробництві та розподілі, вичерпала екстенсивний шлях розвитку господарства і сформувала низьку конкурентоспроможність національної економіки.

5. Пострадянська – притаманна для Білорусі, Туркменістану, Казахстану, Молдови. В економічному плані вона являє собою конгломерат як ринкових моделей правління регіональним розвитком, так і традиційних соціалістичних, пов'язаних з активним адмініструванням і спрямуванням розвитку окремих територій за рахунок значних дотацій з боку національних бюджетів депресивним регіонам.

Аналізуючи сучасні моделі регіонального розвитку, слід зазначити велику кількість інструментів регіонального розвитку, які розроблені державними органами і можуть застосовуватися в різний спосіб. «Не існує єдиного підходу до здійснення «регіонального розвитку», – відзначають Науковці Інституту громадянського суспільства.

По-перше, регіональний розвиток сам по собі не пов'язаний з автоматичною необхідністю реформування держави або її політичних чи адміністративних інституцій. Чимало країн запровадили форми «регіонального розвитку», які фундаментально не вимагають суттєвої модифікації суспільних або державних органів, чи перегляду їхніх повноважень. Такою, як правило, але не завжди,

є ситуація в невеликих країнах – Ірландії, Норвегії, Швеції, Фінляндії, Нідерландах; такою, принаймні до 1998 року, була вона й у Великій Британії - скрізь існують форми втручання на рівні регіонів (або безпосередньо з боку держави, або через місцеві інституції), але жодна з них не вимагала проведення масштабних реформ державних інститутів.

Процеси регіонального розвитку, що мають такий характер, ми можемо назвати функціональними, на відміну від політичних та адміністративних. Функціональний регіональний розвиток має на меті, головним чином, економічний розвиток і може й не супроводжуватися ширшими політичними процесами на зразок децентралізації чи регіоналізації держави. У принципі ті країни, котрі в контексті політики регіонального розвитку ЄС розробили певну форму функціонального регіонального розвитку, загалом не здійснювали ніяких основоположних реформ державних інститутів.

Водночас на практиці існували випадки, коли більш широкі процеси децентралізації або регіоналізації держави (як правило, з політичних або інших неекономічних міркувань) здійснювалися одночасно зі створенням структур регіонального розвитку або в рамках створення таких структур. У таких випадках часто здійснюється перегляд конфігурації державних інвестицій (та час від часу податкових повноважень), внаслідок яких формується певна регіональна політика або навіть відбувається регіоналізація. Саме це трапилось в Західній Німеччині після війни, Іспанії після 1981 р., Італії (у дедалі більшому обсязі після 1970 р.), Бельгії (після 1980 р.), Великій Британії (після 1997 р.), Польщі з 1999 р., Чехії з 2001 р. та, в певній мірі у Франції після 1982 р. Деякі з цих країн уже проводили політику функціонального регіонального розвитку в тій чи іншій формі як правило, на основі іншої логіки, але поглиблене реформування держави вело до децентралізації та регіоналізації.

Попри це, здійснення регіонального розвитку в суто економічних/функціональних рамках є цілком можливим. Саме так, у загальних рисах, виглядає ситуація в Україні.

(Моделі і механізми регулювання єврорегіонального співробітництва України: монографія /за заг. ред. І.В.Артюмова, О.М.Ващук, О.М.Руденко. – Ужгород: МПП «Гражда», 2013. – С. 44-49.)

**РОЗДІЛ IV.
ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ
У ЄВРОПЕЙСЬКИЙ
ТА СВІТОВИЙ ОСВІТНІ
ПРОСТОРИ**

ІНТЕГРАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ У СВІТОВИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР: ВНЕСОК ЗАКАРПАТСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

У статті узагальнено основні напрями інтегрування України у світовий освітній простір, здобутки Закарпатського державного університету у цій сфері. Визначено форми і напрями міжнародного співробітництва ЗакДУ з досліджуваної проблематики.

Розглянуто такі аспекти, як впровадження інформаційно-інноваційних технологій, розроблення комплексів навчально-методичного забезпечення освітнього процесу, створення електронних підручників і посібників, проведення міжнародних науково-практичних конференцій.

Ключові слова: *Болонська декларація, інтеграція, освіта, Закарпатський державний університет, співробітництво, навчально-методичний комплекс.*

Артёмов И.В. Интеграция высшего образования Украины в мировое образовательное пространство: вклад Закарпатского государственного университета. В статье обобщены основные направления интеграции Украины в мировое образовательное пространство, достижения Закарпатского государственного университета в обозначенной сфере. Определены формы и направления международного сотрудничества ЗакГУ.

Рассмотрены такие аспекты, как внедрение информационно-инновационных технологий, разработка комплексов учебно-методического обеспечения образовательного процесса, создание электронных учебников и пособий, а также проведение международных научно-практических конференций.

Ключевые слова: *Болонская декларация, интеграция, образование, Закарпатский государственный университет, сотрудничество, учебно-методический комплекс.*

Artyomov I. Higher education integration of Ukraine into the world education space: the contribution of the Transcarpathian State University. The article summarizes the main achievements of the Transcarpathian State University in the area of integration into

the world education space. Forms and directions of international cooperation of TSU concerning the studied problems are determined.

Such aspects as application of information and innovative technologies, working out of training complexes for educational process, creation of electronic textbooks and manuals, and conducting of international scientific conferences are considered.

Keywords: *the Bologna Declaration, integration, education, Transcarpathian State University, educational and methodical complex.*

Постановка наукової проблеми та її значення. Курс України на європейську інтеграцію потребує якісних змін у сфері науки і освіти, динамічного інтеграційного поступу в європейський простір вищої освіти, базові положення якого чітко виписані у Болонській декларації.

Інтеграція України в європейський освітній простір потребує вироблення нових механізмів співробітництва з урахуванням вимог Болонської декларації, серед яких: обмін випускниками вузів, вирішення проблеми юридичного визнання дипломів українських вузів у країнах Європейського Союзу; створення умов з метою недопущення «відтоку мізків» з нашої держави; адаптування законодавства України до вимог Євросоюзу; підготовка фахівців, спроможних захистити інтереси країни у жорстких умовах світової конкуренції, розроблення сучасних навчальних посібників.

Аналіз останніх досліджень з цієї проблеми. Інтеграції вищої освіти України у європейський освітній простір приділяється значна увага, про що свідчать фундаментальні наукові праці таких вітчизняних вчених і педагогів, як В.П.Андрущенко, В.Г.Кремень, В.І.Луговий, М.З.Згуровський, М. Ф. Степко, Л. І. Федулова та ін.

Виклад основного матеріалу. Глобальні інтеграційні процеси сучасного світу – об'єктивна і закономірна тенденція розвитку усіх сфер суспільного життя. Україна як така, що належить до групи найбільших європейських країн (і за чисельністю населення, і за територією), стратегічно не може перебувати поза цивілізаційними процесами сучас-

ності, що характеризуються такими поняттями, як багатополярність, глобалізація та взаємозалежність [8].

В умовах світової глобалізації, змінності, конкурентності й мобільності Європою обрано інтеграційний інтелектуально-інноваційний шлях розвитку із збереженням цінності європейської різноманітності, громадянської активності і відповідальності. Сутнісним проявом цього вибору стали Болонський процес (1999 р.) щодо створення європейського простору вищої освіти (ЄПВО) і Лісабонська стратегія (2000 р.) побудови європейського дослідницького простору (ЄДП). Період формування цих просторів продемонстрував їх закономірні зближення і зв'язок, взаємозумовленість і взаємопроникнення. Приміром, сьогодні неможливо розглядати Болонський процес, не враховуючи Лісабонської стратегії, що вкотре засвідчило Бельгійське (Лювен і Новий Лувен) комюніке „Болонський процес 2020 – Європейський простір вищої освіти в новому десятиріччі”, яке прийнято 29 квітня 2009 р. на рівні міністрів, відповідальних за вищу школу. І навпаки, реалізація Лісабонської стратегії потребує безпосередньої участі вищої школи як для підготовки дослідницького персоналу, так і проведення досліджень та розробок [4].

Україна офіційно приєдналася до Болонського процесу тільки на щорічній конференції міністрів вищої освіти європейських держав у Бергені (Норвегія) підписанням 19.05.2005 р. Болонської декларації. На ній міністри 45 держав вищої освіти європейських країн, у тому числі України, 20 травня 2005 р. прийняли підсумкове комюніке “Європейський простір вищої освіти – досягнення цілей”. Ним визначалися пріоритети у процесі створення єдиного європейського простору вищої освіти до 2010 р. Підписання Україною цих документів започаткувало реальне приєднання нашої держави до Болонського процесу та офіційне осмислення і впровадження в навчальний процес національними інституціями його принципів.

У Комюніке учасників конференції підтверджувалась готовність країн-учасниць координувати в рамках Болонського процесу «політику зі створення Загальноєвропейського про-

сторю вищої освіти (ЗПВО) до 2010 р.» та допомагати країнам, що приєдналися до цього процесу, в реалізації його цілей.

Визначалися і ближні цілі та завдання (на період до 2007 р.), у т. ч.:

- впровадження стандартів і принципів забезпечення якості;
- впровадження національних кваліфікаційних рамок;
- присудження та визнання подвійних дипломів, зокрема на рівні доктора;
- створення можливостей для гнучких траєкторій навчання у вищій освіті, включаючи процедури визнання попереднього навчання.

Виходячи з цього, Комюніке визначило намір створити до 2010 р. Загальноєвропейський простір вищої освіти, забезпечити вагомий внесок у створення суспільства, заснованого на знаннях, принципах якості та прозорості при збереженні національних цінностей та розмаїття культур.

Для досягнення цих завдань було визначено курс на:

- зміцнення партнерства між ВНЗ України та зарубіжних країн;
- інтенсифікацію діалогу між державними установами, приватними підприємствами та іншими інститутами суспільства з метою підвищення можливостей працевлаштування випускників з кваліфікацією бакалавра, у тому числі на державній службі;
- підвищення якості знань на основі використання нових методик навчання та наукової роботи;
- залучення студентів до міжнародної співпраці;
- поліпшення якості внутрішніх механізмів контролю та їх взаємозв'язку із зовнішніми системами;
- ратифікацію Лісабонської конвенції про визнання студентів та періодів їх навчання, виконання принципів та їх інкорпорацію в національне законодавство;
- підтримку доповнень Лісабонської конвенції про визнання подвійних дипломів двох або більше країн ЗПВО;
- можливість подальшого навчання протягом усього життя.

Цей процес – складова і один з пріоритетних напрямів внутрішньої і зовнішньої соціально-економічної і політичної стратегії України на шляху входження її в єдине європейське політичне, економічне, інформаційне, правове і культурне середовище. Мета – забезпечити піднесення на рівень кращих європейських і світових стандартів якості життя українського суспільства, виходячи з того, що наука і освіта, стан здоров'я нації, стали визначальними факторами ефективності суспільного виробництва.

Шлях розв'язання цих проблем – поліпшення якості навчально-виховної та наукової роботи, її ефективності, економії суспільних ресурсів, виявлення та використання інтелектуальних ресурсів суспільства. Це вимагає подолання в усіх ланках та на всіх рівнях організації навчально-методичної та наукової роботи віджилих стереотипів мислення учасників навчально-виховного процесу, вироблення і впровадження нових методичних, організаційно-технічних прийомів здійснення освітньої та наукової діяльності.

Ці мотиви були покладені в основу державних рішень про приєднання України до Болонського процесу, інтеграцію української освіти і науки в єдиний європейський освітній і науковий простір, комплексної програми заходів МОН України. Це і наслідок світових процесів глобалізації економіки в умовах наростаючої конкуренції, яка за сучасного науково-технічного прогресу є похідною від конкуренції на ринку праці. Її зміст дедалі більше визначається інтелектуальним потенціалом в освітньо-науковій сфері суспільного виробництва [6].

Глобальні процеси в національних системах освіти суттєво впливають на систему освіти в Україні. Підтвердженням цього є динамічний розвиток процесів, започаткованих Болонською декларацією в провідних вузах держави. Діалектичний розвиток освітніх систем та впровадження основних положень названого документа пояснюється поширенням європейської та світової наукової культури, що ґрунтується на університетському *прагненні пошуку істини і збагаченні досвіду навчання*. Результатом цих процесів

є розширення відкритості національних наукових і освітніх просторів, що сприяє обміну досвідом та ідеями.

Саме тому ЗакДУ за 15 років діяльності став членом низки міжнародних наукових організацій Європи і виконує спільні угоди про співробітництво з 35 вузами-партнерами з 12 країн.

У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки [5] наголошується, що в країні уже зроблено конкретні кроки щодо інтеграції вітчизняної вищої освіти в міжнародний освітній простір. Практика роботи Закарпатського державного університету засвідчує, що зазначений процес потребує якісних змін, адже сучасне суспільство, яке пристосовується до проблем глобалізації, потребує чіткої відповіді на багато запитань щодо впровадження новітніх технологій навчання, що ґрунтуються на нових методологічних засадах інтеграційного характеру.

З метою дослідження пріоритетів, принципів та напрямів реформування вітчизняної вищої освіти, окреслення шляхів її інтеграції в європейський і світовий освітній простір, вироблення і впровадження відповідних рекомендацій Закарпатський державний університет спільно з Міністерством освіти і науки, молоді та спорту запровадив з 1999 року щорічні міжнародні науково-практичні конференції.

Їх постійними організаторами є Закарпатський державний університет, Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОНМС України, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, Київський університет права Національної академії наук України, Братиславський економічний університет, Кошицький технічний університет, Кошицький університет ім. П.Й. Шафарика, Академічне товариство імені Михайла Балудянського (Словацька Республіка), Дебреценський університет ім. Л. Кошута, Мішкольський університет, Західноугорський університет (Угорщина), Жешовський університет (Польща), Пльзенський університет (Чеська Республіка), Університет м. Арад (Румунія), Університет ім. Матея Бела у місті Банська Би-

стриця, Празький економічний університет, Педагогічний інститут м. Ніредьгаза, Повітовий науковий музей у м. Сату-Маре, Міжнародний інститут підприємництва і права у м. Прага.

За час, що минув, проведено 23 такі конференції. Їх учасниками були понад 1500 вчених з 8 країн, які піддали глибокому аналізу теоретичні і практичні аспекти адаптації національної освіти України до європейських стандартів і вимог Болонського процесу і виробили практичні рекомендації щодо впровадження складових механізму забезпечення процесу інтеграції в європейський освітній простір на основі використання кращого досвіду вищої школи України.

Матеріали конференцій, наукові розвідки їх учасників дозволили виробити аналітичні оцінки стану формування єдиного європейського освітнього і наукового простору, окреслити шляхи модернізації національної вищої школи, виокремити гальмівні чинники цього процесу. За матеріалами конференцій університетом опубліковано понад 1000 наукових статей, які вміщені у 22 випусках збірника наукових праць – «Міжнародного наукового вісника». Цей збірник у 2010 році отримав міжнародний стандартний серійний номер ISSN, що дає можливість науковцям із 130 країн світу користуватися його публікаціями.

Ще одним напрямом наукової та навчальної роботи Закарпатського державного університету щодо забезпечення інтеграції науки і освіти як необхідної умови підвищення якості підготовки фахівців стала розробка і видання навчально-методичного забезпечення нового покоління. При розробленні підручників і навчальних посібників викладачами університету враховані як сучасні навчально-методичні вимоги, так і новаторські підходи. Зокрема, НН Інститут євроінтеграційних досліджень ЗақДУ підготував серію навчальних комплексів з проблем євроінтеграції України під загальною назвою «Євроінтеграція: український вимір».

У навчально-методичний комплекс з питань європейської інтеграції України, розроблений Інститутом, входять

навчальні посібники, хрестоматії, довідкова література (глосарії), навчально-методичні посібники. 11 з них мають гриф МОНМС України. Комплекс доповнюють супровідні видання: збірники наукових праць за матеріалами тематичних міжнародних науково-практичних конференцій, проведених ЗақДУ.

Поєднання в одній серії видань навчального, наукового, навчально-методичного та довідкового матеріалу, наявність логічних зв'язків та взаємодоповнюючих модулів між випусками зумовило високий рівень викладення і засвоєння студентами навчального матеріалу.

Поглиблене теоретичне осмислення принципів і пріоритетів процесу інтеграції вищої освіти України до європейського і світового освітнього простору знайшли відображення в ґрунтовних виданнях ЗақДУ, датованих 2011 роком, – двох монографічних дослідженнях: «Філософія інтеграції» [9] та «Інтеграція в європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи» [3] і навчальному посібнику «Концептуальні і правові основи формування європейського освітнього простору» [1].

Серед основних складових роботи вузів України з реалізації положень Болонської декларації пріоритетним є міжнародне партнерство як важливий механізм інтегрування в європейський і світовий освітній простір. Враховуючи це, в Закарпатському державному університеті розроблено концептуальну модель розвитку міжнародного співробітництва, яка передбачає:

- досягнення міжнародних стандартів якості у галузі дослідницьких та навчальних програм; гармонізацію навчальних планів університету з навчальними планами провідних європейських вузів за відповідними освітніми програмами;
- забезпечення відповідно до вимог Болонського процесу мобільності студентів;
- впровадження та реалізацію програм спільних дипломів як ефективного засобу підвищення конкурентоздатності ЗақДУ на ринку освітніх послуг;

-
- участь ВНЗ у міжнародній науково-дослідній діяльності;
 - розвиток міжнародної діяльності як засобу реалізації якості освітньої діяльності університету, посилення її виховної ролі;
 - розвиток мовної підготовки викладачів і студентів;
 - забезпечення зростаючого вкладу міжнародної діяльності у фінансову потужність університету.

Університетом укладено та успішно виконується понад 30 угод про міжнародне співробітництво у сфері освіти і науки з вищими навчальними закладами та науковими установами Словаччини, Чехії, Польщі, Румунії, Угорщини, Франції, Німеччини та США [2]. Поряд з цим міжнародне співробітництво ЗақДУ здійснюється за численними напрямками, серед яких визначальними є:

- реалізація спільних наукових та освітніх проєктів у галузі права, інформатики, економіки, міжнародних відносин та міжнародного бізнесу;
- обмін студентами, аспірантами та викладачами;
- спільне видання наукової та науково-методичної літератури;
- забезпечення стажування та навчання науково-педагогічних працівників і студентів у провідних навчальних закладах зарубіжжя та навчання за програмами зарубіжних вишів;
- організація міжнародних науково-практичних конференцій, симпозіумів, семінарів, круглих столів тощо.

Зростанню міжнародного авторитету провідних вчених університету значною мірою сприяє членство ЗақДУ у міжнародних освітніх та наукових організаціях: Асоціації університетів Карпатського регіону, Академічному товаристві ім. М. Балудянського (Словаччина). Ректор ЗақДУ професор Ващук Ф.Г. є дійсним членом Клубу ректорів Європи.

Освітні та наукові здобутки вишу високо оцінили представники експертного комітету Європейського саміту лідерів, нагородивши ЗақДУ почесною відзнакою “Європейська якість” за внесок у розвиток інтеграційних процесів вищої освіти, науки, бізнесу і культури.

Закарпатський державний університет був удостоєний також відзнаки «Best Enterprises of Europe Prize» («Краще підприємство Європи») за найбільш динамічний розвиток у галузі вищої освіти.

У відповідності з домовленостями університети здійснюють пошук джерел фінансування для реалізації спільних освітніх програм, в т.ч. за рахунок грантів, що фінансуються фондами Європейського Союзу. Зокрема, на кошти Центру теології та природничих наук (м. Берклі, США) були проведені курси-семінари «Наука у віці релігійного ренесансу» в межах програми «Наука і релігія». ЗакДУ спільно з Масачусетським університетом (м. Амхерст, США) було розроблено проект програми «Державне управління», на виконання якої урядом США (Інформаційна агенція США) виділено грант на 240 тис. доларів США, що дозволило забезпечити навчання закарпатських студентів у США з метою отримання кваліфікації фахівців з адміністративного управління [7].

Після вручення відповідних сертифікатів їх було включено до кадрового резерву апарату управлінь Закарпатської обласної державної адміністрації. У рамках програми «Свобода і верховенство закону: уроки для держави у перехідному періоді» Темплтонською Фундацією Свободи проведено спільне навчання студентів університету з отриманням міжнародних дипломів.

Ряд науково-педагогічних працівників стали переможцями Програми обміну ім. Фулбрайта і пройшли стажування у зарубіжних вищих навчальних закладах. Науковці ЗакДУ є експертами багатьох грантових програм Європи. Значна увага приділяється стипендіальним проектам та грантам. Розроблено понад 30 проектів для участі у грантових програмах.

Проведено лекції та практичні заняття щодо правильності оформлення проектів та аплікаційних форм. Започатковано зустрічі для студентів та викладачів з представниками стипендіальних проектів. Відповідно до програм двостороннього та багатостороннього міжнародного обмі-

ну більше 250 студентів взяли участь у зарубіжних конференціях і семінарах.

Новим кроком на шляху до єдиного європейського освітнього простору є міжнародне партнерство університету згідно з програмою подвійних дипломів з університетами Франції, Словаччини, Чехії та Польщі. Так, у 2011 році ЗакДУ спільно з Кошицьким технічним університетом та Університетом м. Ніцци – Софія-Антіполіс подали заявку на участь у конкурсному проєкті «TEMPUS – 4» під назвою «Європейська освіта в галузі економіки, подвійні дипломи у Закарпатському державному університеті» (EURODIP).

Угода про співробітництво між Закарпатським державним університетом та Університетом м. Ніцци – Софія-Антіполіс (Франція) передбачає введення в ЗакДУ франко-української програми навчання, яка дозволить студентам нашого навчального закладу здобути одночасно український та французький дипломи бакалавра з економіки та менеджменту. В університеті навчання студентів за цією програмою розпочалося 1 жовтня 2009 р.

З урахуванням різних термінів навчання для отримання диплома бакалавра за французькою (3 роки) та українською (4 роки) програмами, на першому курсі студенти поглиблено вивчають французьку мову, адже частина лекцій в майбутньому читатиметься викладачами партнерського університету.

Відповідно до угоди про співробітництво по завершенні програми студенти матимуть можливість проводити дослідження чи продовжити навчання у вузі-партнері з метою отримання науково-освітнього ступеня магістра і доктора. Франко-українська програма Закарпатського державного університету надає можливість українським студентам отримати одночасно український і французький дипломи з економіки і менеджменту: диплом освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» у Закарпатському державному університеті та диплом ступеня «бакалавр» в університеті Ніцци – Софія Антіполіс.

Такий підхід до планування, організації і проведення навчального процесу та наукових досліджень спільно із зарубіжними навчальними закладами дозволяє не лише ефективно реалізувати навчальні плани та оптимізувати управління навчальним процесом, а й забезпечувати якісну підготовку фахівців.

Зусиллями ЗакДУ та Міжнародного інституту підприємництва і права у м. Прага (Чехія) реалізовано проект спільного навчання та взаємного визнання дипломів. Празькі студенти здобувають ступінь магістра за інтегрованими навчальними планами ЗакДУ відповідно до вимог Болонського процесу. Українські дипломи про вищу освіту нострифіковані Західночеським університетом (м. Пльзень).

З 2010 р. діє словацько-українська програма для магістрів. Студенти ЗакДУ мають змогу навчатися у магістратурі Кошицького виробничо-господарського факультету Братиславського економічного університету за спеціальностями «Облік і аудит», «Фінанси та кредит» на безкоштовній основі.

У 2012 р. міжнародне партнерство ЗакДУ з вузами провідних країн ЄС збагатилось співпрацею з Варшавським університетом фінансів та управління за програмою подвійних дипломів.

Польсько-українська магістерська програма подвійних дипломів дає унікальну можливість студентам ЗакДУ одночасно навчатися у двох університетах, здобуваючи український та європейський дипломи. Програма передбачає інтенсивне вивчення фахових дисциплін, поглиблене – польської мови. Студенти матимуть можливість отримати сертифікат з англійської мови Кембриджського університету, брати участь у міжнародному студентському обміні та проходженні практики у рамках стипендіальної програми «Erasmus».

Закарпатський державний університет оголосив конкурс серед студентів на участь у польсько-українській магістер-

ській програмі подвійних дипломів за спеціальностями: «психологія», «право», «менеджмент», «управління та адміністрація», «політологія», «фінанси та бухгалтерський облік».

Здобувши диплом освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр», студенти Закарпатського державного університету можуть вступати до магістратури Університету фінансів та управління у м. Варшава (Польща). Студенти університету матимуть можливість проходити практику в різних приватних і державних установах Польщі та інших країн ЄС.

Крім того, завдяки домовленості між навчальними закладами, студенти ЗақДУ отримуватимуть комплексну допомогу в процесі навчання і працевлаштування протягом усього терміну навчання у Варшаві.

Але поряд з позитивами на шляху інтегрування у ЄПВО є багато викликів, які потребують вирішення. Погоджуємось з думкою академіка В.І.Лугового про те, що існує необхідність формування і впровадження національної концепції якості вищої освіти, що сумісна з європейськими критеріями якості вищої освіти (ЄКЯВО) і водночас ураховує традиції, особливості та можливості вітчизняної вищої школи; створення системи гарантування якості вищої освіти в Україні на основі національної концепції якості вищої школи.

Зрослі завдання з реформування вітчизняної вищої освіти в Україні потребують подальшого зміцнення організаційно-кадрового потенціалу підготовки і прийняття відповідних рішень, його подальшої концентрації на дослідженнях актуальних проблем Болонського процесу, зокрема у зв'язку з уточненням принципів і пріоритетів, пролонгацією цього процесу до 2020 р.

Для забезпечення державно-громадського підходу до вдосконалення вищої школи потрібно посилити інституційну основу загальнонаціональної фахової дискусії та вироблення погоджених рішень із зазначеної проблематики.

З метою посилення кадрового і дослідницького потенціалу, зорієнтованого на розв'язання проблем трансформації вищої освіти в контексті сучасних тенденцій, важливо відповідним чином спрямувати тематику фундаментальних наукових досліджень.

Потрібно також розвивати співробітництво із закордонними інституціями та міжнародними організаціями, зокрема брати асоційовану участь (за прикладом Росії) у системному порівняльному аналізі освіти, що дасть змогу краще усвідомити вимоги та перевірити запропоновані засади, що сприятиме динамічному поступу вищої школи України до європейського та світового простору.

І останнє. Слід об'єктивно визнати, що на шляху інтегрування у світовий і європейський простір існує чимало стримуючих факторів і викликів. Окремі з них, на наш погляд, такі:

1. Можливе «вихолощення» в процесі інтеграції існуючих традицій і потужних можливостей вітчизняної вищої освіти, яку слід не руйнувати, а вдосконалювати і розвивати на основі національної концепції вищої освіти.

2. Посилення імміграції висококваліфікованих спеціалістів і загалом «мізків», якщо не створювати їм належних умов праці і відповідної її оплати.

3. Недостатність науково-методичного, кадрового, матеріально-технічного і фінансового забезпечення для реалізації положень Болонського процесу в Україні.

4. Надлишкова регламентація та недостатня гнучкість адаптування навчальних програм з багатьох дисциплін і неготовність багатьох вузів формувати нові компетенції випускників, з урахуванням мобільності ринку праці.

5. Гострою залишається проблема використання іноземних мов, незважаючи на те, що у прикордонних регіонах більшість населення спілкується двома-трьома мовами сусідніх країн.

Висновки. У пропонованій статті ми розглянули стан і етапи інтеграції вищої школи України до світового і європейського освітнього простору на прикладі Закарпатського

університету, робота якого отримала визнання науковців та організаторів міжнародних наукових виставок «Освіта і кар'єра», «Сучасна освіта і Україна», а також відзначена престижними нагородами «Європейська якість» та «Вуз Європи, який найбільш динамічно розвивається».

Напрацьований досвід співпраці з 35 вузами-партнерами з 12 країн, щорічні (двічі на рік) міжнародні науково-практичні конференції, що організовує і проводить університет на базі кращих вузів сусідніх країн-членів ЄС (Словаччина, Румунія, Угорщина), дозволяють об'єктивно оцінювати пройдений шлях та збагатитись новими формами співпраці з реалізації вимог і завдань Болонського процесу.

Важливо зазначити, що за роки, які пройшли з часу приєднання України до Болонської декларації, зроблено чимало корисного для розвитку і вдосконалення вищої освіти, незважаючи на існуючі виклики. Для їх подолання, на наш погляд, знадобиться багато сил і часу, але реалізація Національної програми розвитку вищої освіти 2012-2020 і нової редакції Закону України «Про вищу освіту» дозволить Україні повернутись у царині освіти на провідні позиції в Європі і світі.

Список використаних джерел

1. Артьомов І.В. Концептуальні і правові основи формування Європейського освітнього простору: навч. посіб. / І.В. Артьомов, О.М. Ващук; за ред. Ф.Г. Ващука, В.І. Лугового. – Ужгород: ЗақДУ, 2011. – 568 с.
2. Ващук Ф.Г. Актуальні аспекти й особливості інтеграції вищої школи України в європейський освітній простір / Ф.Г. Ващук // Геополітика України: історія та сучасність: зб. наук. пр. Вип.1. – Ужгород: Ліра, 2009. – 312 с. – С.238-254.
3. Інтеграція в європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи: монографія / за заг. ред. Ф.Г. Ващука. – Ужгород: ЗақДУ, 2011. – 560 с.
4. Луговий В.І. Інтеграція в європейські простори вищої освіти і досліджень – важлива складова геополітики України: успіхи і труднощі реалізації / В.І. Луговий //

-
- Геополітика України: історія і сучасність: зб. наук. пр. Вип.1. – Ужгород: Ліра, 2009. – 312 с. – С.255-270.
5. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012 – 2021 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://guonkh.gov.ua/content/documents/16/1517/Attaches/4455.pdf>
 6. Олексик Х.М. Еволюція Болонського процесу та його організаційно-правове забезпечення в Україні / Х.М. Олексик // Інтеграція в європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи: монографія / За заг. ред. Ф.Г. Ващука. – Ужгород: ЗакДУ, 2011. – 560 с. – С.69-82.
 7. Офіційний веб-сайт Закарпатського державного університету. – Режим доступу: <http://www.zakdu.edu.ua>
 8. Суліма Є.М. Глобалістика: підручник / Є.М. Суліма, М.А. Шепелєв. – К.: Вища школа, 2010. – 544 с. – С.5.
 9. Філософія інтеграції: монографія / За заг. ред. В.Д.Бондаренка, Ф.Г.Ващука. – Ужгород: ЗакДУ, 2011.

(Актуальні проблеми міжнародних відносин: збірник наукових праць. – Вип. 108. – Ч.І. К.: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2011. – С.29-37.)

ВЗАЄМНЕ ВИЗНАННЯ ДИПЛОМІВ – НЕОБХІДНА УМОВА ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

У пропонованій статті висвітлені основні проблемні питання, що стосуються взаємного визнання дипломів як однієї з складових впровадження Болонського процесу, а також інтеграції України у європейський освітній простір. Дається визначення понять академічного та професійного визнання дипломів. Визначено форми і напрями міжнародного співробітництва ЗакДУ з досліджуваної проблематики.

Ключові слова: Болонський процес, взаємне визнання дипломів, додаток до диплома європейського зразка, європейський освітній простір, мобільність студентів.

Артёмов И.В. Взаимное признание дипломов – необходимое условие интеграции Украины в европейское образовательное пространство. В предлагаемой статье освещены основные проблемные вопросы, которые касаются взаимного признания дипломов как одной из составляющих внедрения Болонского процесса, а также интеграции Украины в европейское образовательное пространство. Дается определение понятий академического и профессионального признания дипломов. Определены формы и направления международного сотрудничества ЗакГУ в исследуемой проблематике.

Ключевые слова: Болонський процес, взаимне визнання дипломов, приложеніє к диплому європейського образця, європейське освітнє пространство, мобільність студентів.

Artyomov I. Mutual recognition of diplomas – a requirement for Ukraine’s integration into the European educational space. This article highlights major issues related to the mutual recognition of diplomas as a component of the implementation of the Bologna process and also integration of Ukraine into the European educational space. The concepts of academic and professional recognition of diplomas are defined. The directions of international cooperation of the TSU in investigated issues are determined.

Keywords: Bologna process, the mutual recognition of diplomas, the Diploma Supplement of European standard, European educational space, the mobility of students.

Постановка наукової проблеми та її значення. Серед проблем, які необхідно вирішувати в процесі реалізації державної політики у сфері вищої освіти, важливе місце займають виклики, пов'язані з визнанням дипломів вищих навчальних закладів України в країнах Європейського Союзу. Вирішення цих проблем потребує значних зусиль для ліквідації бар'єрів і розробки таких умов для викладання і навчання, що розширили б мобільність і зробили міжнародну співпрацю більш ефективною, результативною і сприятливою для:

- надання можливості доступу до університетських програм, що сприяють отриманню міждисциплінарних знань;
- розвитку навичок використання іноземних мов та інформаційних технологій;
- реальних результатів для освітніх закладів від адаптації законодавства України до вимог Євросоюзу;
- підготовки фахівців, спроможних захистити інтереси країни у жорстких умовах світової конкуренції;
- недопущення «відпливу мізків» за межі держав та інше.

Виклад основного матеріалу. Сорбонська декларація від 25 травня 1998 року визначила центральну роль університетів у розвитку європейських культурних цінностей. Вона обґрунтувала створення Зони європейської вищої освіти як основного шляху розвитку мобільності громадян із можливістю їхнього працевлаштування для загального розвитку континенту.

Це має неабияке значення, оскільки незалежність і автономія університетів дають впевненість у тому, що системи вищої освіти і наукових досліджень будуть безупинно адаптуватися до нових потреб, до запитів суспільства і до необхідності розвитку наукових знань. Першорядними умовами для створення Зони європейської вищої освіти є [6]:

- прийняття системи упровадження Додатка до диплома для забезпечення можливості працевлаштування європейських громадян і підвищення міжнародної конкурентоспроможності європейської системи вищої освіти;

- сприяння мобільності студентів-випускників шляхом подолання перешкод до ефективного здійснення вільного пересування, для цього:

а) забезпечити доступ до одержання освіти і практичної підготовки;

б) викладачам, дослідникам і адміністративному персоналові повинні бути забезпечені визнання і зарахування часу, витраченого на провадження досліджень, викладання та стажування в європейському регіоні, без нанесення збитку їхнім правам, установленим законом;

- сприяння європейському співробітництву в забезпеченні якості освіти для розробки адекватних критеріїв і методологій.

Відомо, що для вирішення цих та інших проблем інтегрування в єдиний Європейський простір вищої освіти представники понад 300 європейських вищих навчальних закладів в м. Саламанці підготували свої пропозиції до Празької зустрічі міністрів вищої освіти в березні 2001 року, які брали участь у Болонському процесі. Учасники домовилися про цілі, принципи та пріоритети [7]. Привернемо увагу до деяких принципів:

Автономія з відповідальністю

Розвиток потребує, щоб у європейських університетів була можливість діяти відповідно до керівного принципу автономії у поєднанні з відповідальністю. Як автономні і відповідальні юридичні, освітні й соціальні об'єкти вони підтверджують свою прихильність принципам Magna Charta Universitatum 1988 року і, зокрема, академічній свободі.

Саме тому університети повинні мати право формувати свою стратегію, вибирати свої пріоритети в навчанні й провадженні наукових досліджень, витрачати свої ресурси, профілювати свої програми й встановлювати свої критерії для прийому професорів і студентів. Вищі навчальні заклади готові до конкуренції вдома, у Європі й у світі, але для цього вони мають потребу в необхідній організаційній свободі, зрозумілих і доброзичливих рамках регулювання й достатньому фінансуванні.

Освіта як відповідальність перед суспільством

Зона європейської вищої освіти повинна будуватися на європейських традиціях відповідальності освіти перед суспільством; на широкому й відкритому доступі до навчання; на освіті для розвитку особистості й навчанні протягом усього життя.

Вища освіта, що ґрунтується на наукових дослідженнях

Оскільки наукові дослідження є рушійною силою вищої освіти, то й створення Зони європейської вищої освіти має відбуватися одночасно й паралельно зі створенням Зони європейських наукових досліджень.

Організація диверсифікації

Європейська вища освіта завжди була різноманітною у частині мов, національних систем, типів інститутів, орієнтації профілів підготовки та навчальних планів. Вищі навчальні заклади хочуть користуватися конвергенцією, – зокрема, у загальних поняттях, загальнодоступних у цій предметній галузі поза кордонами.

Ключовими питаннями для вузів Європи на шляху реалізації наведених принципів залишаються: питання взаєморозуміння спільних проблем і вироблення механізмів, що мінімізують негативи та стримуючі фактори. Вони підтверджують свою здатність і готовність ініціювати і підтримувати прогрес спільними зусиллями, а саме:

- ✓ здійснити переоцінку вищої освіти і наукових досліджень для всієї Європи;
- ✓ реорганізувати вищу освіту загалом і поновити програми зокрема;
- ✓ розвивати й базувати вищу освіту на основі наукових досліджень;
- ✓ виробити взаємоприйнятні механізми для оцінки, гарантії і підтвердження якості;
- ✓ послуговуватися загальними термінами європейського виміру і забезпечувати сумісність різних інститутів, програм, ступенів;
- ✓ сприяти мобільності студентів, персоналу й можливості працевлаштування випускників у Європі;

-
- ✓ підтримувати зусилля з модернізації університетів у країнах, де існують значні проблеми щодо входження в Зону європейської вищої освіти;
 - ✓ провадити зміни, будучи відкритими, привабливими, конкурентоспроможними вдома, в Європі й у світі;
 - ✓ дотримуватись позиції, що вища освіта має бути відповідальною перед суспільством.

Важливою умовою інтегрування вищої школи в європейський освітній простір залишається *рівень мобільності студентів, сприяння європейському співробітництву в забезпеченні якості*.

Ще однією парадигмою інтеграції у європейський освітній простір є створення умов для навчання протягом усього життя. Навчання протягом усього життя є істотним елементом Зони європейської вищої освіти. У майбутній Європі як суспільство, так і економіка засновані на знаннях, тому стратегія навчання протягом усього життя повинна стати віч-на-віч із проблемами конкурентоспроможності та використання нових технологій, поліпшення соціальної єдності, рівних можливостей і якості життя. Відмітимо, що якість – основна умова для довіри, доречності, мобільності, сумісності та привабливості Зони європейської вищої освіти.

У плані реалізації вищенаведених програмних положень, які слід враховувати в процесі інтегрування до європейського простору освіти, привертають увагу положення Будапештсько-Віденської декларації 2010 року. У названому документі офіційно проголошено створення Європейського простору вищої освіти [1] і зазначається, що:

➤ закладено перспективу створення у 2010 році конкурентоспроможного та привабливого Європейського простору вищої освіти, в якому вищі навчальні заклади, за підтримки відданих викладачів і студентів, можуть здійснювати свої різноманітні місії у суспільстві знань; і в якому студенти, користуючись перевагою мобільності, з безперешкодним і справедливим визнанням кваліфікацій, можуть знайти найбільш підходящу траєкторію отримання освіти;

➤ учасники Європейської культурної конвенції погодилися з цим баченням і зробили істотний крок у напрямі досягнення запланованих цілей. В унікальній співпраці між державними установами, вищими навчальними закладами, студентами і викладачами, разом з роботодавцями, агенціями із забезпечення якості вищої освіти, міжнародними організаціями і європейськими установами, ми залучені до низки реформ з метою побудови Європейського простору вищої освіти, який ґрунтується на довірі, співпраці і повазі до розмаїтості культур, мов і систем вищої освіти;

➤ новостворений Європейський простір вищої освіти, будучи безпрецедентним прикладом регіональної, транскордонної співпраці у сфері вищої освіти, спричинив значну зацікавленість у інших частинах світу і зробив європейську вищу освіту помітнішою на світовій мапі;

➤ необхідно прислухатися до критики серед працівників вищих навчальних закладів та студентів. Декларація відзначила необхідність коректив і подальшої роботи за участі працівників вищих навчальних закладів і студентів на європейському, національному і особливо інституційному рівнях для побудови Європейського простору вищої освіти;

➤ слід збільшити зусилля для завершення реформ, які вже проводяться, щоб надати можливість студентам і викладачам бути мобільними, поліпшити викладання та навчання у вищих навчальних закладах, підвищити можливості працевлаштування випускників, а також забезпечити якісну вищу освіту для всіх;

➤ слід збільшити зусилля в контексті соціального виміру для забезпечення рівних можливостей отримання якісної освіти, звертаючи особливу увагу на мало представлені групи;

➤ необхідно запровадити додаткові методи роботи, такі, як взаємне навчання, навчальні візити та іншу діяльність для поширення інформації.

Сьогодні однозначно можна констатувати, що суспільство, яке не здатне створити належних умов для розвитку науки і знань у широкому розумінні цього слова, не має перспективи. Але такі умови, які б сприяли розвитку науки і освіти, не повинні зводитися до формування ринко-

вого середовища, більше того, не можна кидати в ринкове середовище ці важливі сфери не захищеними з боку держави. Адже відомо, що наука і освіта – неринкові галузі. Вони найбільш вразливі в ринковому середовищі. Особливо це стосується фундаментальних наук, розвитком яких, до речі, ми заслужено пишалися в недалекому минулому. Ця сфера вимагає постійної уваги і підтримки з боку держави, адже в умовах ринку формування інтелектуального капіталу нації – одна з головних функцій держави.

Реалізуючи положення зазначеного документу, МОНМС України здійснює послідовні кроки з впровадження механізму надання вузам освітніх послуг. ЗақДУ одним з перших впроваджує нові форми інтегрування в Європейський освітній простір.

Наведемо конкретний приклад. Ще до прийняття постанови Кабінету Міністрів України №254 від 2 березня 2010 року «Про внесення змін до положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів» у Закарпатському державному університеті з 2008 року була запроваджена практика – студенти магістратури **складали в обов'язковому порядку іспити з української ділової мови, інформатики та іноземної мови.**

Тепер складання іспиту з української мови узаконене профільним міністерством для всіх вузів.

Водночас серед багатьох проблем, що існують на шляху інтегрування науки і освіти України у європейський простір на основі Болонської декларації, однією з важливих, на наш погляд, є **проблема взаємного визнання дипломів в Україні і в країнах Євросоюзу.**

Взаємне визнання дипломів – важлива умова, яка забезпечує побудову та функціонування єдиного ринку праці Європейського Союзу. Всередині ЄС взаємне визнання дипломів забезпечує гарантовані Маастрихтським договором свободу руху осіб, свободу надання послуг і свободу заснування компаній. За своєю метою визнання дипломів поді-

ляють на два типи: визнання для академічних цілей і професійне визнання.

Академічне визнання дипломів здійснюють для навчання. Оскільки кожна держава – член Європейського Союзу – сама вирішує, яким чином організувати свою систему освіти, та встановлює вимоги до якості навчальних програм, на рівні ЄС визнання дипломів не відбувається. Дипломи визнають на рівні університетів. Для полегшення цієї процедури ініційовано Болонський процес, який має на меті уніфікувати системи освіти. Існують також певні програми визнання кваліфікацій (зокрема ERASMUS), однак участь у них суто добровільна.

Хоча Україна є учасницею Болонського процесу і стороною Лісабонської конвенції про визнання дипломів про вищу освіту в європейському регіоні від 1997 року, однак це не означає, що дипломи українських вищих навчальних закладів за кордоном визнають автоматично. Навчальні заклади Європейського Союзу висувують свої вимоги до закордонних дипломів, і в кожному окремому випадку відповідність цим вимогам потрібно доводити.

Професійне визнання дипломів у ЄС здійснюють для подальшої професійної діяльності, пов'язаної з отриманим дипломом. Здебільшого на рівні ЄС не існує єдиних вимог до професійного визнання дипломів: працедавці в кожній державі здійснюють таке визнання за своїм бажанням. Визнання таких дипломів регулюється самим ринком праці в кожній країні. Це відповідає принципам вільного руху осіб, надання послуг і заснування компаній. Однак із цього правила є винятки, що стосуються певних професій, які потребують спеціальної процедури визнання дипломів, – інакше особа не матиме права здійснювати професійну діяльність в іншій державі, яка належить до ЄС.

Заслугує на особливу увагу проблема синхронізації (адаптування) законодавчої бази України до вимог, що існують в країнах ЄС, і навпаки.

Професії, до яких існують спеціальні вимоги в Директивах ЄС про визнання дипломів, потребують проходження певних процедур в країні - члені ЄС, де особа вирішила займатися відповідною діяльністю.

Такими процедурами можуть бути здійснення практики з певної професії в країні прибуття впродовж визначеного періоду та проходження кваліфікаційних іспитів (щодо адвокатської діяльності). Проте щодо таких професій *не існує автоматичного визнання кваліфікації. У кожному окремому випадку спеціально уповноважені органи країни визначають, чи допускати особу до відповідної професійної діяльності.* Визнання кваліфікації означає, що особа має право провадити професійну діяльність на тих самих умовах, що й громадяни країни прийняття. Однак це не означає, що її диплом рівнозначний національному диплому цієї країни.

Між Україною та ЄС не існує угод, що регулювали б здійснення професійної діяльності в тих галузях, щодо яких у ЄС діє спеціальна процедура визнання дипломів. *Тому громадяни України не мають права практикувати ці професії у країнах-членах ЄС. Щодо решти професій, здійснення яких не врегульовано на рівні ЄС, визнання дипломів українських навчальних закладів відбувається відповідно до нормативних актів країн-членів і згідно з бажанням працедавців.* Жодних заходів сприяння цьому визнанню ЄС не здійснює.

Взаємне визнання документів про освіту, наукові ступені і вчені звання здійснюється також на підставі двосторонніх міжурядових угод, і хоча Україна має такі угоди з 24 країнами світу, серед них європейських країн лише шість: Болгарія, Польща, Румунія, Словаччина, Угорщина та Франція (лише щодо визнання наукових і вчених ступенів).

За даними профільного міністерства, *нині 37 тис. українських студентів здобувають освіту за кордоном.* Зближення стандартів в освіті, імплементація положень Болонської декларації, полегшення доступу до інформації про

можливості освіти, спрощення процедури надання віз студентам і науковцям сприятиме збільшенню цієї кількості.

Важливим актом на шляху адаптації у Європейський освітній простір стають заходи МОНМС України, зокрема: адаптуванню спеціальностей і кваліфікацій до вимог Болонської декларації сприятиме і **Концепція підготовки магістрів в Україні на 2010 – 2012 роки**. Згідно з нею термін навчання магістрів зросте до двох років. Фактично освітні програми підготовки магістрів будуть поділені на:

- дослідницькі: поглиблення досліджень в одній з наукових галузей (2 роки);
- професійні: розвиток професійних та формування управлінських компетенцій (1,5 року);
- кар'єрні: поліпшення теоретичних і практичних знань для кар'єрного зростання та підготовки до управлінської діяльності. Це формат післядипломної освіти (1-1,5 року).

Магістри дослідницької програми є потенційними винахідниками та вченими. Їх програма включає більшу кількість «наукових» годин. Магістри професійної програми набувають більше професійних та управлінських компетенцій. Якщо вони захочуть опанувати дослідницьку програму, необхідно буде провчитись ще від 0,5 до 1 року.

Поряд з цим слід звернути увагу і на інші стримуючі чинники. В Україні проблемно функціонує система підвищення кваліфікації та перепідготовки. Нової системи, що задовольняла б потреби ринкової економіки, не створено. Тому дуже важливий загальноєвропейський **принцип «освіта упродовж усього життя»** поки що в умовах нашої держави не може бути повною мірою реалізований.

Серед головних чинників, що негативно впливають на мобільність українських студентів, відзначимо:

- недостатній рівень фінансового забезпечення розвитку мобільності студентів;
- слабка підтримка спрощення візового режиму для студентів;

-
- низький рівень інформаційного забезпечення студентів щодо можливості й умов навчання у вищих навчальних закладах Європи;
 - низький рівень підтримки Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України мобільності студентів через надання грантів;
 - обмежений доступ українських громадян до грантів країн - членів ЄС.

Збільшення освітнього потенціалу України: здобуття освіти європейського зразка та професійного досвіду українцями (у тому числі знання іноземних мов), поліпшення якості освіти внаслідок зближення освітніх норм і стандартів України з європейськими.

Українські експерти пропонують державі перетворити «відплив мізків» на «експорт кадрів», що дасть змогу максимально ефективно використати науковий потенціал країни і підтримати її систему освіти. Привабливою особливістю моделі «експорту кадрів» є створення «наукової діаспори»: своєрідної організації вихідців з України, які працюють за кордоном і допомагали б українським студентам та аспірантам, що їдуть навчатися за кордон, а також давали консультаційну допомогу українським науковим і державним інституціям.

Важливим кроком на шляху взаємного визнання дипломів стало партнерство ВНЗ України за програмою подвійних дипломів з університетами Франції, Словаччини, Чехії та Польщі. Зокрема Закарпатський державний університет спільно з Кошицьким технічним університетом та Університетом м. Ніцци – Софія-Антиполіс у 2011 р. подали заявку на участь у конкурсному проекті «TEMPUS – 4» під назвою «Європейська освіта в галузі економіки, подвійні дипломи у Закарпатському державному університеті» (EURODIP).

Угода про співробітництво між Закарпатським державним університетом та Університетом м. Ніцци – Софія-Антиполіс (Франція) передбачає введення в ЗақДУ франко-української програми навчання, яка дозволить студентам

нашого навчального закладу здобути одночасно український та французький дипломи бакалавра з економіки та менеджменту. В університеті навчання студентів за цією програмою розпочалося 1 жовтня 2009 р.

З урахуванням різних термінів навчання для отримання диплома бакалавра за французькою (3 роки) та українською (4 роки) програмами, на першому курсі студенти поглиблено вивчають французьку мову, адже частина лекцій в майбутньому читатиметься викладачами партнерського університету.

Відповідно до угоди про співробітництво по завершенні програми студенти матимуть можливість проводити дослідження чи продовжити навчання у вузі-партнері з метою отримання науково-освітнього ступеня магістра і доктора. Франко-українська програма Закарпатського державного університету надає можливість українським студентам отримати одночасно український і французький дипломи з економіки і менеджменту: диплом освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» у Закарпатському державному університеті та диплом ступеня «бакалавр» в університеті Ніцци – Софія Антіполіс.

Такий підхід до планування, організації і проведення навчального процесу та наукових досліджень спільно із зарубіжними навчальними закладами дозволяє не лише ефективно реалізувати навчальні плани та оптимізувати управління навчальним процесом, а й забезпечувати якісну підготовку фахівців.

Зусиллями ЗақДУ та Міжнародного інституту підприємництва і права у м. Прага (Чехія) реалізовано проект спільного навчання та взаємного визнання дипломів. Празькі студенти здобувають ступінь магістра за інтегрованими навчальними планами ЗақДУ відповідно до вимог Болонського процесу. Українські дипломи про вищу освіту нострифіковані Західночеським університетом (м. Пльзень).

З 2010 р. діє словацько-українська програма для магістрів. Студенти ЗақДУ мають змогу навчатися у магістратурі

Кошицького виробничо-господарського факультету Братиславського економічного університету за спеціальностями «Облік і аудит», «Фінанси та кредит» на безкоштовній основі.

У 2012 р. міжнародне партнерство ЗакДУ з вузами провідних країн ЄС збагатилось співпрацею з Варшавським університетом фінансів та управління за програмою подвійних дипломів.

Польсько-українська магістерська програма подвійних дипломів дає унікальну можливість студентам ЗакДУ одночасно навчатися у двох університетах, здобуваючи український та європейський дипломи. Програма передбачає інтенсивне вивчення фахових дисциплін, поглиблене – польської мови. Студенти матимуть можливість отримати сертифікат з англійської мови Кембриджського університету, брати участь у міжнародному студентському обміні та проходженні практики у рамках стипендіальної програми «Erasmus».

Закарпатський державний університет оголосив конкурс серед студентів на участь у польсько-українській магістерській програмі подвійних дипломів за спеціальностями: «психологія», «право», «менеджмент», «управління та адміністрація», «політологія», «фінанси та бухгалтерський облік».

Здобувши диплом освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр», студенти Закарпатського державного університету можуть вступати до магістратури Університету фінансів та управління у м. Варшава (Польща). Студенти університету матимуть можливість проходити практику в різних приватних і державних установах Польщі та інших країн ЄС.

Крім того, завдяки домовленості між навчальними закладами, студенти ЗакДУ отримуватимуть комплексну допомогу в процесі навчання і працевлаштування протягом усього терміну навчання у Варшаві.

Ще одним кроком на шляху взаємного визнання дипломів стала можливість випускників вищих навчальних закладів отримувати додаток до диплома європейського зразка.

Додаток європейського зразка (DIPLOMASUPPLEMENT) надає можливість об'єктивно оцінити кваліфікацію (ступінь) освіти, здобуту випускником вищого навчального закладу України. Він містить інформацію про отриману кваліфікацію та навчальні досягнення випускника, необхідну для забезпечення міжнародної зрозумілості та визнання отриманого випускником диплома про вищу освіту [8].

Важливим фактором отримання дипломів, які будуть визнаватися в інших країнах, залишається навчання українських студентів у провідних вищих навчальних закладах Європи, Росії та США.

Так, 28 квітня 2012 р. відбулося засідання Українсько-американської робочої групи Програми імені Фулбрайта, до складу якої входять представники МОНмолодьспорту та Посольства США в Україні.

Під час засідання розглянуто нагальні питання поглиблення співпраці у сфері академічних обмінів, зокрема, щодо реалізації у 2012 році спільного «пілотного» проекту з направлення на навчання у провідні вищі навчальні заклади Сполучених Штатів Америки українських студентів за такими пріоритетними напрямками освіти і науки, як нанотехнології, енергозберігаючі технології, нетрадиційні та відновлювані джерела енергії, авіаційна та ракетно-космічна техніка.

Члени робочої групи обговорили питання проведення спільного конкурсного відбору претендентів та спільне фінансування їх навчання у вищих навчальних закладах США у рамках Програми імені Фулбрайта, що реалізується Державним Департаментом США та українською Урядовою бюджетною програмою з навчання студентів і аспірантів та стажування наукових і науково-педагогічних працівників у провідних вищих навчальних закладах за кордоном [2].

Підсумовуючи наведене вище, слід зазначити, що попри критику і неоднозначне ставлення окремих політиків до рівня і темпів інтегрування вищої освіти України до єдино-

го європейського освітнього простору, позитиви щодо розвитку освіти в Україні відзначають в Європі.

Про це свідчать і результати Бухарестської конференції міністрів європейських країн, яка проходила 27-28 квітня 2012 р. У ній взяло участь понад 500 учасників з 80 країн [9].

Представники "Болонських" держав обговорили майбутнє Європейського простору вищої освіти. Важливим питанням форуму стала Європейська рамка кваліфікацій. Було оцінено ґрунтовну роботу, яку проробила Україна щодо впровадження Національної рамки кваліфікацій – адже ця реформа проходить за кращим європейським зразком. Також отримала високу оцінку конференція міністрів освіти і науки країн-членів Ради Європи, яка відбулася торік у Києві, результатом якої стало "Київське комюніке" – документ, що поглиблює інтеграцію та розвиток Європейського простору вищої освіти.

За результатами зустрічі підписано Бухарестське комюніке під назвою "Використання всього потенціалу – консолідація Європейського простору вищої освіти" [10].

Висновки. Для позитивного вирішення проблем визнання в країнах Європейського Союзу дипломів України необхідно усунути *гальмівні чинники євроінтеграції вищої школи*, які можна сформулювати таким чином [4]:

1) оновлення законодавства про вищу школу має відбуватися на основі узгодженої національної концепції якісної вищої освіти, сумісної з освітою країн ЄС. В іншому разі виникає реальна небезпека прийняття неякісного, суперечливого законодавства, і до того ж сам процес законотворчості буде ускладненим та уповільненим. Тобто до формулювання частинно конкретних законодавчих норм необхідно визначитися із загальноконцептуальними положеннями щодо вищої освіти;

2) розроблення національної системи кваліфікацій, узгодженої з європейськими кваліфікаційними рамками для ЄПВО, та навчання впродовж життя також потребують в якості обов'язкових умов попереднього повсюдного при-

йняття компетентнісного і кредитного підходів та формулювання на їх основі змісту і форм вищої освіти, визначення моделей фахівців, способів моніторингу та оцінювання освітнього результату. Саме застосуванням зазначених підходів можна зацікавити і об'єднати для ідентифікації якісних характеристик вищої школи усі сторони – студентів, випускників, роботодавців, викладачів, урядовців;

3) очевидним і найбільш серйозним фактором низької якості вітчизняної вищої освіти слід визнати непомірно (відносно реальних ресурсів і резервів) велику, деформовану мережу вищої школи, що склалася за роки незалежності країни без урахування реальних можливостей і потрібної доцільності. Неприйнятність існуючої мережі виявляється в багатьох аспектах.

Слід зауважити, що ці проблеми враховані в проекті нового Закону України «Про вищу освіту», Законі України «Про освіту» [3] та Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки [5].

Список використаних джерел

1. Будапештсько-Віденська декларація про створення Європейського простору вищої освіти. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zik.com.ua/ua/news/2010/03/15/220718>
2. В Міністерстві обговорили питання організації навчання українських студентів у провідних вищих навчальних закладах США // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/index.php/ua/9644-v-ministerstvi-obgovorili-pitannya-organizatsiji-navchannya-ukrajinskikh-studentiv-u-providnikh-vishchikh-navchalnikh-zakladakh-ssha>
3. Закон України «Про освіту» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>
4. Луговий В.І. Інтеграція в європейські простори вищої освіти і досліджень – важлива складова геополітики України: успіхи і труднощі реалізації / В.І. Луговий // Геополітика України: історія і сучасність: зб. наук. пр. Вип.1. – Ужгород: Ліра, 2009. – С. 261-262.

-
5. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://guonkh.gov.ua/content/documents/16/1517/Attaches/4455.pdf>
 6. Спільна декларація «Зона європейської вищої освіти». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ubs.gov.ua/files/462_files_1/BolonskaDeklaratsia.pdf
 7. Спільна декларація «Формування майбутнього». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ubs.gov.ua/files/462_files_1/BolonskaDeklaratsia.pdf
 8. Унікальна можливість для випускників – додатки європейського зразка // Офіційний веб-сайт Закарпатського державного університету. – Режим доступу: http://www.zakdu.edu.ua/index.php?mmenu=news&action=show&msg_uid=400
 9. Учасники Бухарестської конференції міністрів високо оцінили роботу України щодо розвитку освіти // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/index.php/ua/9636-uchasni-ki-bukharestskoj-konferentsiji-ministriv-visoko-otsinili-robotu-ukrajini-shchodo-rozvitku-osviti>
 10. Making the Most of Our Potential: Consolidating the European Higher Education Area. Bucharest Communique // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.ehea.info/Uploads/\(1\)/Bucharest%20Communique_DRAFT%20FOR%20ADOPTION.pdf](http://www.ehea.info/Uploads/(1)/Bucharest%20Communique_DRAFT%20FOR%20ADOPTION.pdf)

(Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України; Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет»; [Редкол.: М.М.Вегеш (голова) та ін.]. – Ужгород: Видавництво УЖНУ «Говерла», 2012. – Вип. 28. – 214 с. – С.64-70.)

РОЛЬ ІНСТИТУТУ В ОРГАНІЗАЦІЇ ДОСЛІДЖЕНЬ ЗА ОСНОВНИМИ НАПРЯМАМИ ДІЯЛЬНОСТІ ЗакДУ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Шановні учасники конференції: пані і панове!

При ЗакДУ функціонує навчально-науковий Інститут філософії та євроінтеграційних досліджень. В його структурі:

- **відділи:** «Етнополітики та євроінтеграції», очолюваний доктором історичних наук – Сергієм Федакою, провідним політологом Закарпаття; «Правового та науково-методичного забезпечення», на чолі якого – Михайло Савчин, кандидат юридичних наук, доцент ЗакДУ.

- **сектор:** Комп'ютерно-аналітичного і програмного забезпечення в якому працюють випускники ЗакДУ та студенти-магістри останнього року навчання.

- **лабораторія:** «Соціологічних досліджень регіонально-євроінтеграційної проблематики». Лабораторію очолює кандидат філософських наук – Анатолій Колібаба, який працює (за основним місцем роботи) головою Ужгородської райдержадміністрації.

Основна мета діяльності Інституту в організації досліджень за основними гуманітарними спеціальностями університету, зокрема: **країнознавства, історії і теорії міжнародних відносин, права, соціології, філософії та психології в контексті євроінтеграції України до європейської спільноти.**

Центральне місце в діяльності Інституту відводиться дослідженням проблем гармонізації законодавства України до вимог ЄС, міжрегіонального і транскордонного співробітництва після розширення Європейського Союзу, а також виконання для державних і громадських інституцій прикладних соціологічних досліджень.

Специфіка Інституту підпорядкована реалізації, на рівні ЗакДУ та Закарпатської області, основних положень пріоритетності євроінтеграційного курсу України, який сформу-

льований Президентом України – Віктором Ющенком. Так, виступаючи, на початку 2006 року, перед депутатами Верховної Ради України, він підкреслив, що: “наріжним каменем української зовнішньої політики стала стратегія повномасштабної інтеграції до Європейського Союзу. Ідея об’єднаної Європи є для нас найбільш ефективною моделлю розвитку... Ми впевнені, що нинішня демократична Україна гідна того, щоб мати перспективу входу до ЄС”.

Географічне положення Закарпаття, його сусідство з Словаччиною, Угорщиною, Польщею, які є членами ЄС, напрацювання нових форм і методів регіонального і транскордонного співробітництва в рамках Карпатського євро-регіону, а також інвестиційна привабливість нашої області, та функціонування низки підприємств з іноземним капіталом (“Єврокар”, “Джейбіл”, “Троклін-Карпати”, “Ядзакі”, інші) – обумовлюють необхідність підготовки висококваліфікованих спеціалістів на базі ЗакДУ.

Саме тому дослідження складових проблематики євроінтеграції, на прикладах і практичних діях органів місцевого самоврядування Закарпаття, є надзвичайно актуальним. Підрозділами Інституту всебічно аналізується стан справ з реалізації важливих для Закарпаття програм, таких, як:

- Стратегія транскордонного співробітництва “Карпати 2004–2011”;
- Концепція спільного розвитку прикордонних територій України – “Інтеррегіо”;
- Програма Сусідства: “Україна, Угорщина, Словаччина” та ряд інших стратегічних програм.

Якщо перейти в площину практичної проблематики досліджень за основними напрямками діяльності ЗакДУ в контексті євроінтеграції, то слід виділити базові пріоритети нашого Інституту, а саме:

- по спеціальностях юридичного факультету – дослідження динаміки нормативно-правової бази євроінтеграції та гармонізація законодавства України до вимог ЄС. Результатом даних досліджень стануть монографічні видання: “Основні права і свободи та організація публічної влади:

Україна та європейський досвід”; “Механізм реалізації публічної влади на місцевому та регіональному рівнях в умовах євроінтеграції”;

- по спеціальностях факультету міжнародних відносин – проведення аналізу стану справ і дослідження складових дисциплін “Сучасний політичний розвиток та геополітична орієнтація країн регіону” та “Інтеграційні процеси в контексті міжрегіонального і транскордонного співробітництва”, результатом даних досліджень стануть монографічні видання.

Особлива увага в Інституті приділяється дослідженням стану справ з реалізації критеріїв вступу України до СОТ, ЄС, НАТО, проблемам і перспективам взаємовідносин з сусідніми країнами Європейської Спільноти – Угорщиною, Словаччиною, Польщею.

Враховуючи високу динаміку євроінтеграційних процесів і необхідність формулювання нових положень і висновків, результати даних досліджень будуть включені до підручників, наукових посібників для студентів старших курсів. Готується спільне з факультетом міжнародних відносин видання монографії “Україна в стосунках з державами Центральної та Східної Європи після розширення ЄС”.

Важливе місце в навчально-науковій та дослідницькій роботі Інституту відводиться співпраці з органами виконавчої влади і місцевого самоврядування, консульствами Словаччини та Угорщини, представництвом МЗС в м. Ужгороді, регіональним філіалом Інституту стратегічних досліджень України, митними і прикордонними структурами у Закарпатті, Інститутами Академії наук України та іншими структурами, що мають пряме відношення до проблематики євроінтеграції.

Так, 27–28 квітня 2006 року проведений міжнародний науково-практичний семінар: “Актуальні проблеми і стратегічні пріоритети України в європейських регіонально-інтеграційних процесах: практика і досвід Закарпаття”. На семінарі було заслухано близько 26 доповідей і повідомлень

різної проблематики євроінтеграції України на шляху до СОТ, НАТО, ЄС.

Особливу зацікавленість студентів, які брали участь в семінарі, викликали виступити:

Віднянського Степана Васильовича – професора, д.і.н., – Зав. відділом міжнародних відносин Інституту історії АН України: “Пошуки Оптимальної парадигми зовнішньої політики України 1991-2006рр.”. Майбороди Олександра Микитовича – професора, д.і.н., – Зав. відділом політичних етнонаціональних досліджень Національної Академії наук України: “Проблеми формування української національної ідентичності в контексті регіоналізму”, Вовканича Івана Івановича – професора, д.і.н., – декана факультету міжнародних відносин ЗақДУ: “Україна в стосунках з державами Центральної та Східної Європи: актуальні проблеми”.

Жваву дискусію учасників семінару, особливо студентів-випускників юридичного факультету та факультету міжнародних відносин, викликали доповіді Кушніра Миколи Олександровича – радника директора Національного Інституту стратегічних досліджень; Баранчика Івана Івановича – представника МЗС України в м. Ужгороді; Олексика Хоми Михайловича – заст. декана юридичного факультету, кандидата юридичних наук; Мітряєвої Світлани Іванівни – директора регіонального філіалу НІСД; Товта Миколи Миколайовича – начальника управління міграційної служби Державного комітету України у справах національностей та міграції; Передрія Олександра Самійловича – професора, к.е.н., – декана факультету економіки ЗақДУ; Торпої Йосипа Йосиповича – директора центру українсько-угорського регіонального розвитку при Закарпатській ОДА; Колібаби Анатолія Васильовича – голови Ужгородської райдержадміністрації.

Надзвичайно дискусійним стала доповідь “Болонська система освіти і вища школа України: актуальні проблеми”, з якою виступив професор, к.ф.м.н. – проректор з наукової та навчально-методичної роботи ЗақДУ – Бунда Віктор Варфоломійович.

Співпраця Інституту з вищеперерахованими державними структурами і установами, які були названі раніше, базується на основі Договорів про співпрацю, в основі яких – взаємна допомога у вирішенні конкретних завдань.

Для прикладу, на звернення Міністерства закордонних справ, представництва МЗС в Ужгороді наш Інститут разом із юридичним факультетом ЗакДУ (Трачук П.А., Олексик Х.М.) – надає допомогу у підготовці інформаційно-правових документів на допомогу громадянам України, що вибувають за кордон.

З метою якісної і оперативної підготовки матеріалів, на прохання Представництва МЗС, при ЗакДУ створена структура, до якої входять провідні науковці ЗакДУ і нашого Інституту. Структура складається з:

1. Громадського адвокатського бюро.
2. Групи інформаційно-аналітичного забезпечення.
3. Методично-видавничої групи.

Таких прикладів співпраці Інституту з різними державними інстанціями можна навести чимало. Важливими чинниками забезпечення досліджень за основними напрямками діяльності ЗакДУ в контексті євроінтеграції в арсеналі Інституту є:

- комплекс планових заходів з розвитку навчально-наукової та дослідницької діяльності Інституту;
- актуальна тематика соціологічних досліджень;
- участь працівників Інституту у міжнародних, всеукраїнських та вузівських науково-практичних конференціях;
- підготовка навчально-методичних посібників та монографій;
- оперативне забезпечення підготовки статей та публікацій з тематики роботи Інституту.

Важливе місце в роботі Інституту відводиться організації функціонування профільно-тематичного видання – Науковий вісник ЗакДУ: “Проблеми і перспективи євроінтеграції: практика і досвід Закарпаття”. До складу редакційної колегії “Вісника” увійшли:

Віднянський Степан Васильович – доктор історичних наук, професор, завідувачий відділом міжнародних відносин Інституту історії АН України;

Майборода Олександр Микитович – доктор історичних наук, професор, завідувачий відділом політичних етнопідприємств Національної Академії наук України;

Вовканич Іван Іванович – доктор історичних наук, професор, декан факультету міжнародних відносин Закарпатського державного університету;

Федака Сергій Дмитрович – доктор історичних наук, професор, завідувачий відділом євроінтеграції та етнополітики Інституту філософії та євроінтеграційних досліджень ЗақДУ;

Король Іван Федорович – доктор історичних наук, професор, викладач Закарпатського державного університету.

Є усі підстави прогнозувати, що “Вісник” стане постійно діючою трибуною для науковців, вчених, аспірантів ЗақДУ та працівників консульських представництв в Ужгороді.

Шановні колеги!

Враховуючи високе представництво XI Міжнародної наукової-практичної конференції «Професійна підготовка фахівців в умовах інноваційної перебудови української національної освіти», що відбувається сьогодні, ми врахуємо все позитивне, що буде напрацьовано за час роботи і впровадимо в практику роботи нашого Інституту філософії та євроінтеграційних досліджень.

Конференція, без сумніву, дозволить нам більш якісно і конкретно вирішувати питання дослідження пріоритетності євроінтеграційного курсу України, проблем та шляхів їх вирішення.

Щиро дякуємо за запрошення до участі в цьому представницькому форумі. Бажаю успіху в нашій спільній роботі.

Дякую за увагу.

(Професійна підготовка фахівців в умовах інноваційної перебудови української національної освіти: Збірник наукових статей за матеріалами XI ювілейної міжнародної науково-практичної конференції (16-19 травня 2006 р., Ужгород (Україна) – Сніна (Словаччина)). – Ужгород: ЗақДУ, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького, 2006. – С. 124-129.)

РОЛЬ НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ ІНСТИТУТІВ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ПРОСТОРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

При Закарпатському державному університеті, поряд з науковими, працюють два науково-дослідницьких інститути. Мені випала честь очолити один з них, а саме Інститут філософії та євроінтеграційних досліджень.

Його функціонування обумовлено **географічним** розташуванням Закарпаття, його **сусідством** з Польщею, Словаччиною, Угорщиною, які є членами ЄС, та необхідністю **напрацювання** нових форм і методів регіонального і транскордонного співробітництва в рамках Карпатського єврорегіону. Ще один важливий фактор – інвестиційна **привабливість** нашої області та функціонування низки підприємств з іноземним капіталом (“Єврокар”, “Джейбіл”, “Троклін-Карпати”, “Ядзакі”, інші), які обумовлюють необхідність підготовки висококваліфікованих спеціалістів на базі ЗақДУ.

Саме названі особливості Закарпаття дозволяють напрацьовувати нові підходи у взаємовідносинах з сусідніми країнами. Це передусім важливо для апробації складових механізму взаємовідносин України з ЄС.

Специфіка Інституту підпорядкована реалізації, відповідно на рівні Закарпатського державного університету та Закарпатської області, положень пріоритетності євроінтеграційного курсу України, сформульованого Президентом України Віктором Ющенком: ...**“наріжним каменем української зовнішньої політики стала стратегія повномасштабної інтеграції до Європейського Союзу”**.

Центральне місце в діяльності Інституту відводиться дослідженням проблем гармонізації законодавства України з вимогами ЄС, стану міжрегіонального і транскордонного співробітництва після розширення Європейського Союзу, налагодженню дієвої співпраці з регіональним відділенням Інституту стратегічних досліджень, представництвом

Державного комітету у справах національностей та міграції, органами місцевого самоврядування, представництвом МЗС України, консульствами Угорщини та Словаччини в місті Ужгороді. З ними наш Інститут уклав двосторонні угоди про співпрацю.

Реалізація цих угод передбачає:

– *співпрацю з Інститутом стратегічних досліджень*, яка полягає у спільному проведенні “круглих столів”, семінарів, конференцій. Продуктивно пройшли заходи: “Законодавче забезпечення прав і свобод національних менших України та його відповідність міжнародним правовим нормам”, “Стратегічні пріоритети розвитку регіональної політики України на сучасному етапі” та інші;

– *співпрацю з представництвом Державного комітету у справах національностей та міграції*, що здійснюється в ході вирішення проблеми біженців та Угоди України з ЄС про реадмісію;

– *співпрацю з органами державної влади*, яка базується на об’єднанні зусиль по реалізації стратегічних для області комплексних програм: “Концепції сталого розвитку Закарпаття до 2015 року”; “Концепції спільного розвитку прикордонних територій України, Угорщини, Румунії”; Комплексної програми – “Стратегії транскордонного співробітництва “Карпати 2004–2011”. Зазначені документи розроблені Закарпатською обласною державною адміністрацією і затверджені обласною радою. Вони на постійному контролі органів місцевого самоврядування області;

– *співпрацю з представництвом МЗС України* в місті Ужгороді. Вона базується на спільних діях, спрямованих на підготовку рекомендацій і порад українцям, що знаходяться за кордоном. На прохання представництва МЗС при ЗакДУ створена структура, до якої входять провідні науковці ЗакДУ і нашого Інституту. Вона складається з:

1. Громадського адвокатського бюро.
2. Групи інформаційно-аналітичного забезпечення.
3. Методично-видавничої групи.

Перші результати функціонування цієї структури одержали позитивну оцінку Міністерства закордонних

справ України в особі його представника в м. Ужгороді І.І.Баранчика.

Щодо практичної проблематики досліджень за основними напрямками діяльності ЗақДУ в контексті євроінтеграції, слід виділити базові пріоритети нашого Інституту, а саме:

- *по спеціальностях юридичного факультету* – дослідження динаміки нормативно-правової бази євроінтеграції та гармонізація законодавства України до вимог ЄС. Результатом цих досліджень стануть монографічні видання: “Основні права і свободи та організація публічної влади: Україна та європейський досвід”; “Механізм реалізації публічної влади на місцевому та регіональному рівнях в умовах євроінтеграції”.

- *по спеціальностях факультету міжнародних відносин* – проведення аналізу стану справ і дослідження складових дисциплін “Сучасного політичного розвитку та геополітичної орієнтації країн регіону” та “Інтеграційних процесів в контексті міжрегіонального і транскордонного співробітництва”. Результатом цих досліджень стануть монографічні видання.

Враховуючи високу динаміку євроінтеграційних процесів і необхідність формулювання нових положень і висновків, результати досліджень будуть включені до підручників, наукових посібників для студентів старших курсів. Готується спільне з факультетом міжнародних відносин видання монографії – *“Україна в стосунках з державами Центральної та Східної Європи після розширення ЄС”*.

Особлива увага в Інституті приділяється дослідженням стану справ з реалізацією критеріїв вступу України до СОТ, ЄС, НАТО, проблем і перспектив взаємовідносин з сусідніми країнами: Угорщиною, Словаччиною, Польщею – членами ЄС.

Важливе місце відводиться підготовці і випуску профільно-тематичного видання – Науковий вісник ЗақДУ: “Проблеми і перспективи євроінтеграції: практика і досвід Закарпаття”.

До складу редакційної колегії “Вісника” увійшли: С.В. ВІДНЯНСЬКИЙ – доктор історичних наук, професор, Інститут історії України НАН України (м. Київ) - голова редакційної колегії; Ф.Г. ВАЩУК – доктор технічних наук, професор, Закарпатський державний університет - заступник голови редакційної колегії; І.В. АРТЬОМОВ – кандидат історичних наук, доцент, Закарпатський державний університет – відповідальний редактор; І.І. ВОВКАНИЧ – доктор історичних наук, професор, Закарпатський державний університет, І.Ф.КОРОЛЬ – доктор історичних наук, професор, Закарпатський державний університет, О.М. МАЙБОРОДА – доктор історичних наук, професор, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України (м. Київ); С.Д. ФЕДАКА – доктор історичних наук, професор, Ужгородський національний університет.

Зокрема, в жовтні вийшов випуск Наукового вісника, в якому вміщені матеріали міжнародного наукового семінару, що відбувся в Закарпатському державному університеті за тематикою: *“Актуальні проблеми і стратегічні пріоритети України в європейських регіонально-інтеграційних процесах: практика і досвід Закарпаття”*.

Його учасниками були експерти і політичні аналітики Національного інституту стратегічних досліджень, Інституту історії України НАН України, Інституту політичних та етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України, представники органів державної влади та місцевого самоврядування Закарпаття, дипломатичних місій Угорщини і Словаччини, Представництва МЗС України в м. Ужгороді, Державної прикордонної служби України, Державного комітету України у справах національностей та міграції, Центру українсько-угорського регіонального розвитку в Закарпатській області, засобів масової інформації, студенти юридичного факультету та факультету міжнародних відносин ЗақДУ. Семінар отримав позитивний відгук науковців і студентів Закарпатського державного університету.

Шановні колеги!

Якщо говорити про роль науково-дослідницьких структур в європейському просторі освіти, то, на наш погляд, слід зупинитись на слідуючому:

По-перше, відомо, що сьогодні в Європі діють понад 1000 дослідницьких університетів та інститутів, які володіють колосальним інтелектуальним потенціалом. Адже саме дослідницькі наукові структури є головним джерелом нових знань.

Відомо також, що в Європі напрацьована універсальна концепція взаємодії європейських дослідницьких університетів, таких, як Болонський, Італія, 1997 рік; Прага, Чехія, 2001 рік; Берлін, Німеччина, 2003 рік; Берген, Норвегія, 2005 рік.

Саме ці кроки на шляху оптимальної наукової стратегії, як відомо, привели до того, що 45 країн Європи перейшли до впровадження Болонського процесу, метою якого є формування до 2010 року спільного освітньо-наукового простору.

Пошуки механізмів науково-технологічного прориву Європи отримали міцну платформу на початок 2005 року після заяви голови Європейської комісії Дурау Баррозу щодо доцільності створення Європейського інституту технологій (European Institute of Technology). Причому цей інститут мав би функціонувати як певним чином організована мережа передових (дослідницьких) університетів Європи, відігравати роль "острова прориву" для Європи на зразок Массачусетського інституту технологій у США. Головні складові стратегії – координація спільних зусиль у трикутнику: освіта, наука, інновації.

Суттєво було переглянуто стратегію наукових досліджень в об'єднаній Європі, яка вилилася у формування 7-ї рамкової програми (FP 7) на 2007 – 2013 роки. Вперше було досягнуто величезного зростання спільних європейських ресурсів (на 40 %) на дослідження та інновації і розширення часової шкали цієї програми до 7 років. Її загальний бю-

джет становив 50,5 мільярда євро. Нова якість FP7 полягає в тому, що вона коригує ринкові невдачі Європи в галузі досліджень та доповнює і підсилює національні й регіональні дії на європейському рівні. Вона також зменшує фрагментацію наукових досліджень, стимулює міжнаціональну співпрацю та поєднує ресурси для здійснення проривів.

Однак, як відзначають європейські експерти, послідовні кроки мають бути зроблені і за межами трикутника знань. Це означає, що без рішучої державної політики та суспільної підтримки, без стимулювання людської активності традиційного виробництва знань та конкурентоспроможної продукції всіма партнерами по трикутнику недостатньо.

По-друге, враховуючи пріоритетність євроінтеграційного курсу України до ЄС, об'єктивною є стратегія врахування орієнтирів і викликів європейського простору вищої освіти для України.

14 жовтня ц.р. у тижневику “Дзеркало тижня” Михайло Згуровський – академік НАН України – надзвичайно аргументовано доводить закономірність проєкції на Україну європейського досвіду у сфері універсалізації вищої освіти. Автор публікації зокрема, стверджує, що без швидкої переорієнтації на інноваційний і високотехнологічний характер розвитку головні сектори промисловості України можуть бути швидко витіснені з зовнішніх та внутрішніх ринків агресивними конкурентами, переважно з Китаю, Індії, країн Південно-Східної Азії.

Ми повністю поділяємо думку автора про те, що основною причиною неготовності усіх гілок влади до започаткування власної стратегії інновацій є відсутність відповідної європейської освіченості у більшості чиновників. Саме занегажованість політиків на вузькопартійних і комерційних інтересах не дозволяє їм піднятися на належний рівень державних діячів.

За таких умов складові трикутника знань – освіта, наука й інновації – в Україні поки що залишаються принципово

розділеними між собою. Вони функціонують незалежно одна від одної, без будь-якої координації спільних цілей.

Щоб змінити стан речей, можна було б виділити з масової вищої освіти мережу провідних університетів, надавши їм статус дослідницьких (для України їх об'єктивно потрібно не більше десяти). Перед ними слід поставити завдання готувати кадри й проводити наукові дослідження для “проривного” розвитку економіки України за групою пріоритетних напрямів.

Держава повинна висувати до таких університетів підвищені вимоги, але й закріпити за ними відповідний статус на інституціональному рівні. Цим статусом мали б гарантуватися відповідні графіки роботи викладачів, які б дозволяли їм проводити наукові дослідження, адекватна оплата праці, необхідний соціальний пакет, можливо – підвищена стипендія студентам і т.п. Фінансове забезпечення цих університетів мало б бути достатнім, щоб уникнути платного навчання, яке призводить до зниження якості підготовки та застосування подвійних стандартів у оцінюванні знань студентів.

Навколо дослідницьких університетів у різних регіонах України могли б формуватися інтелектуально наповнені інноваційні середовища у формі наукових парків чи технополісів.

У цих середовищах, на основі поєднання інтересів, співпрацювали б високотехнологічні компанії, що успішно конкурують зі своєю продукцією на внутрішніх і зовнішніх ринках, наукові колективи, що створюють конкурентоспроможні ноу-хау, факультети й кафедри університетів, що готують якісний людський капітал для роботи у конкурентному середовищі, інвестиційні та венчурні фонди, що фінансово підживляють інноваційний процес. Такі інноваційні середовища дуже чутливі до швидкого сприйняття кращого світового досвіду.

Вселяє надію поява паростків нової української інтелігенції, яка є носієм європейської культури, ментальності і демократичних цінностей, у науці, мистецтві, журналістиці, бізнесі. Усім їм належить виводити Україну з минулого.

Наведені вище аргументи відомого академіка, на наш погляд, заслуговують на увагу, підтримку і реагування усіх державних структур, зацікавлених у входженні вищої школи України в європейський простір вищої освіти.

Цікавою і дійовою формою поширення кращого досвіду роботи вищої школи України, на наш погляд, є практика проведення міжнародних науково-практичних конференцій, які організовує ЗақДУ в м. Сніна (Словацька Республіка). Те, що її учасниками є представники вищих навчальних закладів Польщі, Словаччини, Угорщини, Румунії, Росії, дає змогу не лише ознайомитись з досвідом вищої школи цих країн, а й виробляти узгоджені пропозиції щодо вдосконалення роботи з урахуванням вимог європейського простору вищої освіти.

Користуючись можливістю взяти участь у роботі шановного зібрання, хочу подякувати всім організаторам системних наукових конференцій в м.Ужгороді (Україна) і м.Сніна (Словаччина) за високу честь.

Доповіді і виступи учасників міжнародної конференції “Проблеми розробки національних систем кваліфікації в європейському просторі вищої освіти” стануть корисними і для нашого Інституту. Розширення кола знайомств з науковцями вузів України та інших держав сприятимуть підвищенню рівня координації наших зусиль при підготовці і проведенні планових заходів нашого наукового підрозділу Закарпатського державного університету.

І останнє. Завдяки послідовній регулярності міжнародних конференцій вони дають змогу оперативно отримувати цінну інформацію щодо стану вищої освіти в європейському просторі і апробувати форми і методи нових підходів. У цьому роль конференцій важко переоцінити.

(Проблеми розробки національних систем кваліфікації в європейському просторі вищої освіти: Зб. наук. публікацій за матеріалами XII Міжнародної науково-практичної конференції (24-27 жовтня 2006 р., Ужгород (Україна) – Сніна (Словаччина). – Ужгород: Гражда, 2007. – С. 108-112.)

РОЛЬ ІНСТИТУТУ ЯК СТРУКТУРНОГО ПІДРОЗДІЛУ УНІВЕРСИТЕТУ У НАУКОВОМУ ТА НАВЧАЛЬНО- МЕТОДИЧНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПІДГОТОВКИ МАГІСТРІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Метою створення Інституту є організація і проведення досліджень за основними гуманітарними спеціальностями університету.

Інститут є складовою частиною ЗакДУ. Структура: відділи – етнополітики та євроінтеграції; правового та науково-методичного забезпечення; сектор – комп'ютерно-аналітичного і програмного забезпечення; лабораторія – соціологічних досліджень регіонально-євроінтеграційної проблематики.

Центральне місце в роботі Інституту займають дослідження актуальних проблем європейської та євроатлантичної інтеграції України на основі моніторингу проблематики в Закарпатті, її узагальнення і обговорення на міжнародних науково-практичних конференціях, “круглих столах” та семінарах науковців і студентів ЗакДУ.

I. Напрями роботи.

Навчально-наукова діяльність здійснюється за участі усіх працівників Інституту у викладанні провідних дисциплін для магістрів і спеціалістів Інституту міжнародних відносин та юридичного Інституту ЗакДУ, у розробці науково-методичних та навчальних посібників і підручників з актуальних проблем євроінтеграційного зовнішньо-політичного курсу держави, дослідженні актуальних проблем і стратегічних пріоритетів, інтеграційних процесів; геополітики і геостратегії та національної безпеки України в умовах глобалізації на сучасному етапі; пріоритетних напрямів міжрегіонального, транскордонного співробітництва; проблем гармонізації законодавства України до вимог ЄС; міграційних процесів, шляхів мінімізації і подолання негативних наслідків розширення ЄС для України, виробленні практичних ре-

комендацій на підставі проведених досліджень за участю вчених-науковців підрозділів НАН України, викладачів і студентської ради ЗакДУ; Представництва МЗС України; Регіонального відділення НІСД; структурних підрозділів ОДА.

Для виконання основних завдань Інститут координує свою діяльність і співпрацює на основі двосторонніх договорів з:

- Представництвом МЗС України в м. Ужгороді;
- Регіональним філіалом Національного інституту стратегічних досліджень у м. Ужгороді;
- Закарпатською державною обласною адміністрацією та Закарпатською обласною радою;
- Управлінням міграційної служби Державного комітету України у справах національностей та міграції;
- Центром українсько-угорського регіонального розвитку.

II. Результатом спільної роботи Інституту з названими структурами стали:

а) створення і функціонування громадського адвокатського бюро та групи інформаційно-аналітичного забезпечення на допомогу Представництву МЗС України в м. Ужгороді і підготовка інформацій та пам'яток громадянам України, які виїжджають за кордон. Співпраця отримала позитивний відгук МЗС України;

б) спільно з договірними структурами підготовлені і проведені міжнародні науково-практичні конференції:

- "Актуальні проблеми і стратегічні пріоритети України в європейських регіонально-інтеграційних процесах: практика і досвід Закарпаття" в квітні 2006 р. За результатами конференції випущений Науковий вісник "Міжнародні відносини та інтеграційні процеси в Україні: стан, проблеми, перспективи";

- "Україна на перехресті геополітичних інтересів: сучасна українська геостратегія" в грудні 2006 р. За її наслідками випущений Збірник матеріалів міжнародної наукової конференції.

Достатньо високий рівень проведення названих заходів було забезпечено завдяки участі у них:

1. Хандогія Володимира Дмитровича – заступника Міністра закордонних справ України;

2. Майбороди Олександра Микитовича – заступника директора Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України;

3. Віднянського Степана Васильовича – завідувача відділу всесвітньої історії і міжнародних відносин Інституту історії України НАН України;

4. Генеральних консулів сусідніх країн-членів ЄС: Словаччини та Угорщини, а також Генерального консула Російської Федерації у м. Львові.

Учасниками конференцій були десять докторів історичних наук, професорів Закарпатського державного університету, Ужгородського національного університету та академічних підрозділів НАН України.

Працівниками Інституту розроблені науково-методичні посібники та навчальні підручники для студентів із спекурсів:

- “Проблеми і перспективи входження України в Європейський Союз”;
- “Теорія і практика транскордонного співробітництва в системі міждержавних відносин”;
- “Проблеми національної та регіональної безпеки”;
- “Механізми гармонізації законодавства України до законодавства Європейського Союзу” та інші.

З початку 2007 року Інститут провів дві зустрічі студентів випускних курсів Інституту міжнародних відносин університету з Генеральним консулом Російської Федерації у м. Львів – Гузеєвим Євгеном Федоровичем, директором Департаменту консульської служби МЗС України Базилевським Борисом Миколайовичем та іншими високопосадовцями, які поряд з інформаціями про стан відносин з сусідніми державами відповіли на численні запитання студентів.

III. Основоположними Концептуальними завданнями Інституту як структурного підрозділу ЗакДУ є базові геостратегічні орієнтири України і місце в них Закарпаття:

По-перше, саме в Закарпатській області проходить лінія Державного кордону України з країнами – членами ЄС і НАТО: Польщею, Румунією, Словаччиною, Угорщиною, що дозволяє не в теоретичному, а практичному вимірі щоденно знайомитись з позитивами і негативами європейської та євроатлантичної інтеграції у наших сусідів та брати краще в ході реального співробітництва щодо напрацювання складових механізму взаємовідносин з Євросоюзом і НАТО.

По-друге, саме в Закарпатті протягом віків проживає значна кількість національних меншин – угорців (150 тис. чол.), румунів (50 тис.чол.), словаків (5 тис. чол.), поляків та інших національностей. Вони, маючи рідних, близьких і знайомих в сусідніх країнах Євросоюзу і НАТО, з якими постійно спілкуються, є носіями об'єктивної інформації про стан справ у цих країнах. У той же час у школах області з угорською, румунською та словацькою мовами навчання, у Берегівському угорському педагогічному інституті навчається молодь, частина якої щорічно вибуває на постійне місце проживання на свою мовну батьківщину, підтримуючи постійні зв'язки з Україною і впливаючи на формування громадської думки щодо її членства в ЄС і НАТО.

По-третє, розширення ЄС у 2004-2007 рр. і виникнення спільного українсько-євросоюзівського кордону об'єктивно зумовили для України сприятливу ситуацію для додаткових інтеграційних можливостей, враховуючи наявність транскордонних газових, транспортних, енергетичних артерій, які проходять через Закарпаття: газопроводи “Прогрес”, “Уренгой–Помари–Ужгород”, нафтопровід “Дружба”, енергосистема “Мир”, 3-й та 5-й міжнародний Критський автотранспортні коридори, розгалужену прикордонну залізничну мережу та інше. Саме це та ряд інших об'єктивних факторів дає підстави, на нашу думку, аргументувати подання нами запиту на участь у конкурсі.

Останніми роками в умовах проголошення пріоритетності європейського та євроатлантичного курсу України

особлива увага приділяється питанню підготовки кадрів у цій сфері з метою формування кадрового потенціалу для забезпечення реалізації стратегічного зовнішньополітичного курсу України, спрямованого на створення передумов для можливого набуття членства в ЄС та НАТО. З огляду на це концептуальними завданнями Інституту на найближчий період є:

➤ Науково-методичне забезпечення підготовки магістрів державного управління у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України.

➤ Прилучення до перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України спільно із Закарпатською державною адміністрацією та Закарпатською обласною радою (науково-методичне забезпечення цього процесу).

➤ Соціологічний моніторинг з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України.

➤ Проведення міжнародних наукових конференцій та “круглих столів” з тематики Інституту.

➤ Роз’яснювальна робота з метою підвищення поінформованості населення щодо перспектив і наслідків вступу України в ЄС і НАТО.

➤ Вироблення практичних рекомендацій на підставі проведених досліджень. Видавнича діяльність Інституту.

Зважаючи на викладене вище, головним завданням наукових досліджень на перспективу Інститут вважає дослідження теми: “Реалізація євроінтеграційних пріоритетів в Закарпатті: стан, проблеми, перспективи”.

З цією метою розроблено механізм реалізації зазначених концептуальних завдань, який зокрема включає:

- науково-методичне забезпечення підготовки магістрів державного управління у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України:

а) розробка та пілотне впровадження у навчальний процес вищих навчальних закладів Закарпаття модулів навчальних дисциплін для підготовки магістрів державного управління за спеціалізаціями:

-
- “Нормативно-правове забезпечення курсу України на європейську та євроатлантичну інтеграцію”;
 - “Проблеми і перспективи входження України в ЄС”;
 - “Державне управління процесами євроатлантичної інтеграції України”;
 - “Україна в європейських і євроатлантичних процесах в умовах глобалізації”:

б) розроблення циклу лекцій для включення до змісту навчального плану вищої школи (напряму 0304 “Міжнародні відносини” спеціальності 6030400 “Країнознавство”) з питань, пов’язаних з проблемами міжнародної безпеки, європейської інтеграції та співробітництва України з НАТО (“Стратегічна концепція Альянсу”; “Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору”; “Особливості зовнішньої політики та політики безпеки, що впливають з Цільового Плану Україна–НАТО на 2007 рік”; “Державна програма Інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України на 2004–2007 рр.”; “Сутність і зміст Інтенсифікованого діалогу між Україною і НАТО”; “Відмінності між НАТО та ЄС як міжнародних міжурядових організацій”; “Структура та основи функціонування НАТО”).

- Прилучення до перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України спільно із Закарпатською державною адміністрацією та Закарпатською обласною радою (науково-методичне забезпечення цього процесу).

Навчально-методичне та організаційне забезпечення проведення регіональних семінарів “Актуальні проблеми європейської та євроатлантичної інтеграції” для державних службовців, посадових осіб місцевого самоврядування п’ятої-сьомої категорій згідно із законами України “Про державну службу” та “Про службу в органах місцевого самоврядування” з метою підвищення практичних навичок вирішення проблем державного управління у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції (спільно з Центром підвищення кваліфікації державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування при Закарпатській обласній державній адміністрації).

- Соціологічний моніторинг з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України:

- а) розробка методології проведення соціологічних досліджень щодо визначення ставлення населення до процесів євроатлантичної інтеграції України;

- б) апробація системи соціологічного моніторингу 1500 осіб різних категорій населення області щодо:

- вивчення потреб органів державної влади та органів місцевого самоврядування у фахівців з питань європейської та євроатлантичної інтеграції;

- визначення ставлення населення Закарпаття до перспектив вступу України в ЄС і НАТО.

- Проведення міжнародних наукових конференцій та “круглих столів” з тематики Інституту за участю вчених-науковців підрозділів НАН України, викладачів і студентської ради ЗакДУ; Представництва МЗС України; Регіонального відділення НІСД; структурних підрозділів ОДА, а саме:

- з актуальних проблем євроінтеграції України та забезпечення стратегічного партнерства з сусідніми державами:

- “Стан, проблеми і перспективи України на шляху до Світової організації торгівлі, ЄС, НАТО”;

- “Україна – Росія: новий порядок денний стратегічного партнерства”;

- “Вдосконалення підготовки фахівців у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції”;

- “Ставлення населення Закарпаття до процесів євроатлантичної інтеграції України”.

- Роз’яснювальна робота з метою підвищення поінформованості населення щодо перспектив і наслідків вступу України в ЄС і НАТО:

- а) започаткування і проведення спільно з Закарпатською обласною державною телерадіокомпанією циклу телепередач (“типу ток-шоу”) для студентів і молоді “Україна та європейська та євроатлантична інтеграція: за і проти”;

- б) організація і проведення на сторінках газет Закарпатської обласної державної адміністрації і Закарпатської обласної ради “Новини Закарпаття” і “Карпаті і газ со” (угор-

ськомовної) конкурсу-вікторини “Що таке ЄС і НАТО? Створення, розвиток і сучасний стан”.

- Вироблення практичних рекомендацій на підставі проведених досліджень. Видавнича діяльність Інституту:

- а) забезпечити періодичність випусків Наукового вісника ЗақДУ. Серія: “Історія” – “Міжнародні відносини: євроінтеграційні процеси та стратегічне партнерство України з сусідніми державами”;

- б) підготувати і видати підручники та навчальні посібники з навчальних дисциплін:

- “Теорія і практика транскордонного співробітництва в системі міждержавних відносин”;

- “Проблеми і перспективи входження України в Європейський Союз”;

- “Проблеми національної та регіональної безпеки України”;

- “Механізм гармонізації законодавства України з законодавством Європейського Союзу в рамках Програми суцідства”.

Керівництво ЗақДУ створило для Інституту сучасну високотехнічну матеріальну базу. Працівники Інституту мають достатній фаховий науковий рівень та значний досвід організаційної роботи. Все це дозволило Інституту взяти участь в оголошеному Міністерством освіти і науки України конкурсі проектів на виконання у 2007 році загальнодержавних та науково-методологічних заходів Цільового плану Україна-НАТО. Нами підготовлено три запити на участь у конкурсі. Розраховуємо на можливість перемогти у ньому, адже тематика нам близька – європейська та євроатлантична інтеграція України.

* * *

Однак підготовка магістрів у вищих навчальних закладах – складний і неоднозначний процес. Це засвідчує інтерес до нього не тільки у виступах на нашій конференції, але і жвава дискусія у пресі. Зокрема, цікаві думки висловлюють автори публікації в газеті “Дзеркало тижня” (№14 від 14 квітня 2007 року). Так, вони наголошують, що Болонський процес – “це зручне виправдання для будь-яких реформ у

системі вищої освіти в Україні”. Але постає питання: чи насправді останні нововведення наближені до європейських стандартів?

Ми нещодавно були свідками студентських протестів, зокрема у Львові, викликаних намірами Міністерства освіти і науки ввести додаткові вступні іспити при зарахуванні в магістратуру. Як відомо, Міністерство освіти і науки України не бачило причин для протесту студентів. За словами міністра освіти, проблема взагалі є надуманою, оскільки в нинішньому році з 325 тис. бакалаврів 287 тис. пішли вчитися на спеціаліста і магістра, тоді як у західних країнах після бакалаврату продовжують навчання 15-20 % студентів. Багато випускників, стверджує міністр, йдуть у магістратуру після практичної роботи, “коли людина викристалізовує свої знання”.

Ситуація з реформами не є оптимістичною і в самій Європі. З одного боку, регулярно з’являються звіти, в яких йде мова про поліпшення ситуації у сфері вищої освіти і формуванні єдиного європейського освітнього простору до 2010 року. З іншого – дедалі частіше в них звучать ноти песимізму. Багато проблемних питань до цього часу не мають відповіді.

Так, по сьогоднішній день залишається нереалізованим один з головних принципів Болонської конвенції – мобільність. Перешкодою на шляху її ефективного впровадження є неузгодженість навчальних програм у європейських вузах, проблеми з візами і дозволами на роботу для студентів і науково-педагогічного складу, відсутність єдиного додатку до диплому, який би визнавали всі країни – учасниці Болонської конвенції. Згідно з даними Європейської асоціації університетів, озвученими на XIII-й Європейській студентській конвенції в Берліні, лише 47% вузів Європи видають студентам єдині загальноєвропейські додатки до дипломів. Впровадженням ECTS – кредитно-трансферної системи, яка повинна забезпечити повноцінне функціонування системи освіти, – можуть похвалитися тільки 66% університетів Європи, а такі країни, як Естонія, Латвія, Іспанія і Греція, віддають перевагу національним системам освіти.

Не все так безхмарно, підкреслюється в публікації, і в соціальному вимірі європейського освітнього простору. Основна вимога студентських організацій Європи на кшталт ESIB (Об'єднання національних студентських спілок Європи) – безоплатна освіта і надання державних грантів на навчання. І якщо перша проблема – безоплатна освіта – практично вирішена, за винятком деяких країн (до прикладу, Німеччини, в якій кожен федеральний округ самостійно вирішує питання оплати за навчання), то гранти незабаром стануть швидше винятком, ніж правилом для європейських студентів: у планах міністрів-європейців – відмінити надання грантів, замінивши їх позиками. “У нинішніх умовах надання грантів на навчання є частково корумпованою сферою, адже тільки 70% тих, хто подає на грант і відповідає його критеріям, цей грант отримують. 30% студентів, які цілком відповідають критеріям освітнього гранту, отримують відмову”, – повідомляє Ахим Гопбач, член акредитаційної комісії Департаменту вищої освіти Міністерства освіти і науки Німеччини.

Болонський процес, як роз'яснює комітет по його впровадженню Об'єднання національних студентських спілок Європи, не передбачає ніяких екзаменів між бакалаврським і магістерським навчальними циклами. Загалом, як підкреслюють представники Вільної федерації студентських спілок Німеччини і слова яких наводяться у згаданій публікації “Дзеркала тижня”, досить часто уряди європейських країн, проводячи якісь реформи, підкреслюють, що роблять це згідно з вимогами Болонської конвенції хоча в дійсності керуються власними поглядами. Ситуація із введенням екзаменів при переході в магістратуру в Україні – яскравий тому доказ.

(Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання фахівців на міжнародному ринку вищої освіти: Збірник наукових статей за матеріалами XIV Міжнародної науково-практичної конференції (17-20 квітня 2007 р., Ужгород (Україна) – Сніна (Словаччина)). – Ужгород: Ліра, 2007. – С. 69-77.)

СПРИЙМАТИ ВИКЛИКИ ЧАСУ

Ідея цього випуску студентських та аспірантських робіт з'явилася після того, як у 2009 році студентки 5 курсу Руслана Кривенкова та Андріана Бродич, аспірант Богдан Шнільман, які займались дослідницькою роботою в нашому Інституті, здобули відповідно I, II і III місця на всеукраїнських конкурсах наукових праць з проблематики геополітики України.

Слід сказати, що останнім часом значно зросла зацікавленість студентів названою проблематикою. Підтвердженням цієї тези є активна участь майбутніх фахівців у роботі нашого Інституту з виконання двох наукових проєктів з проблематики євроінтеграційного вибору України на замовлення Міністерства освіти і науки України у 2007 і 2008 роках. До речі, в підготовлених і виданих Інститутом упродовж 2007-2009 рр. 15 навчальних посібників (10 з яких отримали гриф МОН України «Рекомендовано як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів») та 5 збірників наукових праць вміщено більше 20 краєвих студентських і аспірантських робіт.

Останнє розширення ЄС 2004–2007 рр., утворення нового українсько-євросоюзівського кордону, який загострив низку проблем після введення Шенгенської зони, невизначеність із зовнішніми політичними пріоритетами держави напередодні і в ході президентських виборів 2010 року, внутрішньополітична нестабільність поряд з активізацією напруги в зонах «заморожених» конфліктів Європи, а також загострення українсько-російських відносин на фоні неоднозначної громадської думки щодо європейської і євроатлантичної інтеграції та кабальної для України угоди з ЄС про реадмісію спонукали значну частину студентів досліджувати актуальні аспекти перелічених вище проблем.

Враховуючи актуальність проблематики, належний науковий рівень досліджень, сподіваємось, що запропоноване видання стане в нагоді студентам, стимулюватиме їх до подальших наукових досліджень, сприятиме активізації роботи викладачів із студентами.

(Студентська наука: погляд у майбутнє. Випуск 10. – Ужгород: ЗакДУ, 2010. – 365 с. – С. 75-77.)

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ УНІВЕРСИТЕТУ – ВАЖЛИВА ЛАНКА ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ВИЩІЙ ОСВІТІ

Актуальність теми дослідження. Враховуючи, що в сучасному світі найважливішим фактором динамічного розвитку суспільства є забезпечення високого рівня освіти, **інноваційні технології навчання** виступають важливим механізмом засвоєння знань студентами.

Концепція проведення реформ в освітянському напрямі, розроблена МОН України разом з Комітетом економічних реформ, *базується на принципах орієнтації освітніх послуг на споживача, розширення автономії навчальних закладів та забезпечення рівного доступу до вищої освіти.*

Виклад основного матеріалу. Світовий досвід переконує, що одним з наріжних принципів забезпечення якості вищої освіти є *якість фундаментальної підготовки.*

Суттєвий вплив на впровадження *інноваційних складових освіти* має розвиток наукових досліджень в університетах.

Подальший розвиток освіти неможливий без розвитку фундаментальних і прикладних наукових досліджень в університетах, де готуються висококваліфіковані кадри для різних галузей економіки, наукових установ, органів управління.

Міжнародний досвід підтверджує, що **якісна фундаментальна підготовка кадрів природничо-математичного, гуманітарного та інших спрямувань неможлива без проведення наукової роботи як науково-педагогічними працівниками, так і студентами.**

Регулюванням цього питання повинні займатись окремі підрозділи, завданням яких буде забезпечення трансферу результатів наукових досліджень та їх комерціалізації [1].

Одними з таких підрозділів є *навчально-наукові інститути*. Для прикладу дамо аналіз діяльності Навчально-наукового інституту євроінтеграційних досліджень Закарпатського державного університету.

Надзвичайно важливим фактором діяльності будь-якого навчально-наукового інституту є поняття методології та методів наукового дослідження.

На перших кроках до оволодіння навичками наукової роботи найбільше виникає питань саме методологічного характеру. Передусім бракує досвіду у використанні методів наукового пізнання, застосуванні логічних законів і правил, нових засобів і технологій. Тому для дослідників-початківців дуже важливо мати уявлення про методологію та методи наукової творчості.

При науковому дослідженні важливо все. Концентруючи увагу на основних або ключових питаннях теми, не можна не зважати на факти, які на перший погляд здаються малозначущими. Проте саме такі факти можуть приховувати в собі початок важливих відкриттів. Не можна ігнорувати факти тільки тому, що їх важко пояснити або знайти їм практичне використання. Зміст нового в науці не завжди бачить сам дослідник. Нові наукові факти і навіть відкриття, значення яких погано розкриті, можуть тривалий час лишатися в резерві науки і не використовуватися на практиці.

Для дослідника недостатньо встановити новий факт, важливо дати йому пояснення з позицій сучасної науки, розкрити його загальнопізнавальне, теоретичне або практичне значення.

Розвиток науки – це зміна парадигм, методів, стереотипів мислення. Перехід від однієї парадигми до іншої не піддається логічному опису, бо кожна з них відкидає попередню і несе принципово новий результат дослідження, який не можна логічно вивести з відомих теорій.

Складність, багатогранність і міждисциплінарний статус будь-якої наукової проблеми приводять до необхідності її

вивчення у системі координат, що задається різними рівнями методології науки.

Питання методології досить складне, оскільки саме це поняття тлумачиться по-різному. Проте можна виділити такі основні функції, які вона виконує:

- спрямовує, передбачає особливий шлях, на якому досягається певна науково-дослідницька мета;
- забезпечує всебічність отримання інформації щодо процесу чи явища, що вивчається;
- створює систему наукової інформації, яка базується на об'єктивних фактах, і логіко-аналітичний інструмент наукового пізнання.

Сучасне науково-теоретичне мислення прагне проникнути у сутність явищ і процесів, що вивчаються. Це можливо за умови цілісного підходу до об'єкта вивчення, розгляду його у виникненні та розвитку, тобто застосування історичного підходу до його вивчення.

Відносно новим загальнонауковим методом є інформаційний підхід, суть якого полягає в тому, що при вивченні будь-якого об'єкта, процесу чи явища в природі чи суспільстві перш за все виявляються найхарактерніші для нього інформаційні аспекти.

В основі інформаційного підходу лежить принцип інформаційності, згідно з яким:

- інформація є універсальною, фундаментальною категорією;
- інформація є носієм змісту всіх процесів, що відбуваються в природі та суспільстві;
- всі існуючі в природі та суспільстві взаємозв'язки мають інформаційний характер.

Стратегічні методологічні положення і принципи знаходять своє тактичне втілення в методах дослідження.

У найбільш загальному розумінні метод – це шлях, спосіб досягнення поставленої мети і завдань дослідження. Він відповідає на запитання: як пізнавати.

Відомо, що методика – це сукупність методів, прийомів проведення будь-якої роботи, а методика дослідження – система правил використання методів, прийомів та операцій.

У науковому дослідженні часто застосовують метод критичного аналізу наукової і методичної літератури, практичного досвіду, як того потребує рівень методики і техніки дослідження. У подальшій роботі широко використовуються такі методи: спостереження, бесіда, анкетування, рейтинг, моделювання, контентаналіз, експеримент та ін. [2].

Що стосується безпосередньо НН Інституту євроінтеграційних досліджень ЗақДУ, то його основним завданням є дослідження базових геостратегічних орієнтирів України, стану реалізації євроінтеграційних пріоритетів держави, філософії та методології наукових досліджень.

Центральне місце в роботі Інституту займають дослідження актуальних проблем європейської та євроатлантичної інтеграції України на основі моніторингу проблематики в Закарпатті, її узагальнення; обговорення на міжнародних науково-практичних конференціях, «круглих столах» та семінарах науковців і студентів ЗақДУ.

Головним завданням наукових досліджень на перспективу Інститут вважає дослідження тем: «Євроінтеграція: український вимір»; «Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України».

Навчально-наукова діяльність здійснюється шляхом наукової розробки навчальних, навчально-методичних посібників і підручників з актуальних проблем євроінтеграційного зовнішньополітичного курсу держави, дослідження актуальних проблем і стратегічних пріоритетів, інтеграційних процесів; геополітики і геостратегії та національної безпеки України в умовах глобалізації на сучасному етапі.

Для виконання основних завдань Інститут координує свою діяльність і співпрацює на основі двосторонніх договорів з:

* Департаментами Міністерства закордонних справ України;

* Національною академією державного управління при Президентові України;

* Закарпатською державною обласною адміністрацією та Закарпатською обласною радою;

* Управлінням міграційної служби Державного комітету України у справах національностей та міграції.

У 2007-2009 рр. Інститут виходив переможцем конкурсів наукових проєктів, що їх оголошувало Міністерство освіти і науки України на виконання науково-дослідних робіт з реалізації загальнодержавних організаційно-аналітичних та науково-методологічних заходів Цільового Плану "Україна-НАТО".

Результати наукової роботи – внесок у вирішення одного з важливих завдань вищої освіти України – підготовки спеціалістів, науковців, фахівців для реалізації державної політики у сфері євроатлантичної інтеграції, з можливим розробленням освітніх стандартів і елементів її навчально-методичного забезпечення.

Важливий напрям роботи – проведення міжнародних наукових конференцій і «круглих столів» з тематики євроінтеграційних досліджень, за підсумками яких видано збірники доповідей, тез виступів і повідомлень.

Надані послуги з організації і проведення міжнародного «круглого столу» експертів і міжнародної наукової конференції, за матеріалами яких видано збірники наукових праць «Європейська та євроатлантична інтеграція України: стан і перспективи» та «Взаємовідносини України з НАТО: соціально-політичний аспект». У ньому взяли участь працівники Представництва Міністерства закордонних справ у м. Ужгороді, генеральні консули Словацької та Угорської республік у Закарпатській області, керівництво Закарпатської обласної державної адміністрації, вчені Інституту з проблем державного управління та місцевого самоврядування Національної академії державного управління при

Президентів України, науковці, викладачі, студенти та аспіранти, ректори вищих навчальних закладів Закарпаття III-IV рівнів акредитації, працівники засобів масової інформації.

Є підстави стверджувати, що завдяки виконанню Інститутом наукових проектів у 2007 – 2009 роках і залученню широкого кола викладачів, студентів, магістрів, аспірантів, працівників обласної та районних адміністрацій, до підготовки і проведення серії наукових конференцій та «круглих столів» — у навчальних закладах Закарпаття, а також серед громадськості — розпочата практична робота з інформування з питань, пов'язаних із реалізацією євроінтеграційного та євроатлантичного курсу держави, а також опрацьовуються різноманітні засоби та методи підготовки й доведення зазначеної інформації до пересічних громадян.

Надзвичайно важливим, на наш погляд, є те, що Рада керівників вищих навчальних закладів Закарпаття і вчена рада Закарпатського державного університету, заслухавши звіт про результати виконання проекту, прийняли рішення рекомендувати обласному управлінню освіти і науки впровадити у навчальний процес учбових закладів на регіональному рівні результати проекту – викладання спецкурсів за навчальними посібниками, розробленими у процесі реалізації проекту.

У ході конкурсів було започатковано серію видань «Євроінтеграція: український вимір». Загалом у цій серії видано 5 збірників наукових праць, 12 навчальних та 3 навчально-методичних посібники з актуальних проблем європейської та євроатлантичної інтеграції України.

Про високий науковий рівень навчальних посібників свідчить те, що десять з них отримали гриф «Рекомендовано МОН України як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів».

За розробку і видання навчальних посібників Інститут одержав відгуки-подяки від Секретаріату Президента Укра-

їни, Міністерства закордонних справ України, Національного центру з питань євроатлантичної інтеграції.

У квітні 2009 року Інститут зареєстрував у Міністерстві юстиції України періодичне друковане видання – збірник наукових праць «Геополітика України: історія і сучасність», що виходить двічі на рік. Серед авторів збірника Бондаренко В.Д. – доктор філософських наук, перший заступник голови ВАК України, Пахомов Ю.М. – доктор економічних наук, академік НАН України, директор Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України, Луговий В.І. – доктор педагогічних наук, професор, віце-президент АПН України, директор Інституту АПН України та інші. Збірнику присвоєно міжнародний стандартний номер серіальних видань ISSN, що дозволить науковцям 130 країн знайомитись з його публікаціями.

У 2009-2010 роках було започатковано всеукраїнський конкурс "Університетська книга". Для участі у конкурсі Інститутом було представлено п'ять навчальних посібників.

Дипломантами стали:

1. Ф.Г.Ващук, В.Д.Бондаренко та ін. Державне управління в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції України: Історія, теорія, методологія: навч. посібник. – Ужгород: Ліра, 2007. – 343 с.

2. І.В.Артьомов, О.М.Ващук та ін. Механізми регулювання інтеграційних процесів в Україні: навч. посіб. – Ужгород: Ліра, 2009. – 656с.

3. І.В.Артьомов, О.М.Ващук та ін. Міжнародна інтеграція: навч. посіб. – Ужгород.: Ліра, 2009. – 472 с.

4. І.В.Артьомов. Український вимір європейської та євроатлантичної інтеграції: навчальний посібник: У 2-х кн. - Ужгород: Ліра, 2008. – Книга 1. Україна-Європейський Союз. – 472 с. Книга 2. Україна-НАТО. – 368 с.

Всі вони мають гриф МОН України. Книги потрапили в основний «пул» кращих підручників і були представлені на всеукраїнських виставках у містах Київ, Одеса, Львів та Донецьк.

Важливою складовою інноваційних технологій навчання є робота зі студентами, залучення їх до наукових розробок університету.

Так, у збірниках наукових праць, випущених Інститутом у 2007-2010 роках, вміщено більше 40 наукових статей кращих студентів, магістрів та аспірантів. 90 % курсових, бакалаврських та дипломних робіт студентів, виконаних під керівництвом викладачів-працівників Інституту, захищаються з оцінкою «відмінно».

Наукові роботи студентів ЗақДУ з проблематики євроінтеграційного поступу України, що виконувались під науковим керівництвом к.і.н., доцента Артёмова І.В., брали участь у всеукраїнських конкурсах наукових праць. Так, у 2009 році призерами таких конкурсів стали роботи Кривенкової Руслани (І місце), Бродич Андріани (ІІ місце) та Шпільмана Богдана (ІІІ місце). У 2010 році – роботи Генник Іванни (ІІ місце) та Білак Діани (ІІІ місце).

Директор Інституту І.В. Артёмов нагороджений почесним дипломом “За особистий творчий внесок в удосконалення змісту навчально-виховного процесу”. А презентація за тематикою досліджень отримала бронзову нагороду виставки «Сучасна освіта в Україні – 2009».

Про те, що НН Інститут євроінтеграційних досліджень ЗақДУ активно працює у напрямі інноваційних технологій навчання, свідчить висока оцінка діяльності Інституту організаторами виставки.

У 2010 році Інститут знову взяв участь у конкурсному відборі проектів наукових досліджень і розробок, що виконуватимуться за рахунок видатків загального фонду державного бюджету починаючи з 2011 року. Зокрема, високі експертні оцінки одержав запит на виконання фундаментальної науково-дослідної роботи на тему: «Концептуальні та інституціональні засади єврорегіонального співробітництва України в умовах інтеграційних і глобалізаційних процесів сучасності».

Варто зупинитись і на інших моментах Концепції проведення реформ, розробленої МОН України. Важливим інструментом інноваційного розвитку навчання стали нові форми прийому до вузів країни. Дійовим кроком на цьому

шляху став прийом на навчання випускників шкіл за сертифікатом зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО).

За оцінкою міністра освіти і науки Дмитра Табачника, впровадження такої форми прийому до вузів має ряд переваг і в цілому позитивно сприйнято громадськістю. Майже 84 % абітурієнтів також підтримують ЗНО. В той же час введення його у ранг абсолюту не виправдано відлучило середню школу та вищі навчальні заклади від участі у процесі вступу [1].

Саме тому при вступі до вищих навчальних закладів у 2010 році було враховано:

- середній бал документа про повну загальну середню освіту;
- надано право вступникам подавати сертифікат Українського центру оцінювання якості освіти, виданого у 2008, 2009 чи у 2010 році;
- регламентовано кількість вищих навчальних закладів і напрямів підготовки, куди і на які абітурієнт може подавати документи;
- відновлено право прийому на програму бакалавра на основі освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста за державним замовленням;
- перекладено тестові завдання кримськотатарською, молдовською, польською, російською, румунською, угорською мовами (за винятком тестів з української мови і літератури та іноземних мов) тощо.

Проте необхідно відмітити, що обсяги бюджетного фінансування держзамовлення значно скоротились у порівнянні з попередніми роками [3].

Для порівняння: у країнах європейського єдиного простору вищої освіти існують два концептуально різних підходи щодо оплати здобуття вищої освіти: стипендії або гранти (Норвегія, Швеція, Ірландія, Німеччина) чи довгострокова позика у Великобританії.

Зазвичай студенти отримують допомогу впродовж всього терміну навчання. Якщо студент залишає навчання, або є інформация, що він не відвідує заняття, виплати припиняються.

В усіх випадках в основі фінансування вищих навчальних закладів – персоніфікована оплата навчання студентів.

У переважній більшості вищих навчальних закладів робота приймальних комісій була організована відповідно до вимог нормативних документів.

Для забезпечення відкритості і прозорості вступної кампанії у 2010 році до її проведення мали залучатися і студенти. Проте мали місце недоліки і порушення.

Так, у 2009 році обсяги державного замовлення для вищих навчальних закладів України становили:

- за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста – 68,1 тис. осіб;
- за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра – 129,4 тис. осіб;
- за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста на основі освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра – 81,9 тис. осіб;
- за освітньо-кваліфікаційним рівнем магістра на основі освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра – 41,6 тис. осіб;
- за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста на основі повної загальної середньої освіти – 4,4 тис. осіб [4].

Проте навіть за таких умов майже значна кількість вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації не виконали державного замовлення на випуск, а деякі навіть не виконали доведених обсягів державного замовлення на прийом.

В умовах впровадження інноваційних технологій навчання цікавим фактом для роздумів є мережа вищих навчальних закладів.

Відомо, що в сучасних умовах одним з найскладніших питань функціонування системи вищої освіти є соціальна і економічна доцільність мережі вищих навчальних закладів.

За даними Державного комітету статистики, в Україні мережа вищих навчальних закладів у 2010 році налічувала 861 заклад усіх рівнів акредитації та форм власності,

у тому числі 198 університетів, 58 академій, 110 інститутів, 1 консерваторію, 231 коледж, 136 технікумів та 127 училищ. І це не враховуючи понад тисячу філій, НКЦ, НКП та інших відокремлених структурних підрозділів.

У країнах Європи: в Іспанії (46 млн. населення) 1.5 млн. студентів навчаються у 60 університетах, у Великобританії (62 млн. населення) 3 млн. студентів навчаються у 166 університетах і коледжах, у Франції (64 млн. населення) 2.3 млн. студентів навчаються майже 100 вищих навчальних закладах.

За кількісними показниками мережа наших вищих навчальних закладів вже досягла критичного максимуму, а перехід цієї кількості у якість суттєво затягнувся. Тому сьогодні треба говорити про оптимізацію і упорядкування цієї мережі.

Дивним і нестримним, за словами Д.Табачника, є бажання окремих керівників наших університетів зменшити нормативи чисельності студентів на одного викладача. Для дослідницьких університетів ця норма сягнула 1 до 5. У порівнянні з нормативами університетів Великої Британії (1 до 18), Франції і Німеччини (1 до 16); США (1 до 14), та їх світових наукових та освітніх досягнень, логіки і державницького підходу у таких пропозиціях явно не відчувається.

Відомо, що запровадження основних положень Болонського процесу передбачає врахування національних підходів до організації навчання, змісту освіти, традицій у підготовці майбутніх фахівців з вищою освітою. В той же час мова не йде про пряме запровадження закордонного досвіду в навчальний процес українських університетів або так званої «Болонської системи організації навчального процесу», якої, власне, в природі не існує.

Приділяючи значну увагу інновації технологій навчання, Міністерство освіти і науки України визначило відповідні пріоритети [1]. Зокрема акцент ставиться на те, що кожен університет, поряд із врахуванням загальних рекоменда-

цій та порад міністерства, повинен формувати своє власне освітнє середовище, культуру організації навчання, культуру викладачів і студентів, культуру оцінювання навчальних досягнень студентів, культуру забезпечення якості підготовки майбутніх фахівців та науково-педагогічних працівників.

Саме період з 2010-2020 року повинен стати ключовим у реалізації довготермінових стратегій щодо визнання вищої освіти України у європейському і світовому освітньому просторі.

Одним з елементів Болонського процесу є автономія університетів, яка вже багато років є предметом різного роду дискусій, обговорень на круглих столах, намагання проведення експериментів або прийняття рішень на урядовому рівні.

Реально ж на сьогодні рівень цієї автономії регламентується лише нормами чинного законодавства. Найбільшу автономію в Україні має приватна освіта, оскільки керується, при необхідності, різним законодавством, як освітнім, так і тим, що регулює комерційну діяльність.

Можна погодитись з думкою про те, що в Україні поки ще немає достатнього історичного досвіду автономного адміністрування та фінансового управління.

На сучасному етапі головною метою для нас є забезпечення якості вищої освіти, що визначається рівнем нормативних вимог, які встановлюються стандартами освітньої діяльності.

Список використаних джерел

1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/ministry/head/tabachnyk/dopovid/22_04_10.doc. – Доповідь міністра освіти і науки Дмитра Табачника на підсумковій колегії (22.04.2010 р., м. Харків).
2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.refine.org.ua/pageid-4859-1.html>. – Методологія та методи наукового дослідження.

-
3. Бердичевская М. Учебные тревоги. Инициативы министра образования и науки Дмитрия Табачника, всколыхнувшие Украину // Аргументы и факты в Украине. – 2010. – №14. – С.7.
 4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osvita.carshe.com/>. – Сучасна освіта в Україні – 2010.
 5. Табачник Д.В. «Утиный суп» по-українськи: Беседи с українським політикумом: діалоги с глухими /Д.В. Табачник. – 3-е изд. доп. – Харьков: Фолио, 2008. – 543 с.
 6. Ващук Ф. Актуальні аспекти і особливості інтеграції вищої школи України в європейський освітній простір // Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип.1. – Ужгород: Ліра, 2009. – С. 238-254.
 7. Луговий В.І. Реалізація принципів і пріоритетів Болонського процесу у вищій школі України: час дискусій і час дій // Педагогіка і психологія: Вісник АПН України. – 2009. – № 1(62).
 8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/education/higher/bolpr>. – Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. Докладна інформація про Болонський процес, факти та подробиці, документи та накази Міністерства освіти і науки України.

(Міжнародний науковий вісник (За матеріалами XX Міжнародної науково-практичної конференції)/ Відповідальний редактор М.М. Полюжин, упорядкування К. Мовчан. – Ужгород: ЗақДУ, 2010. —452 с.)

КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ РОЗРОБКИ ПІДРУЧНИКІВ НОВОГО ПОКОЛІННЯ ТА ЇХ ВПРОВАДЖЕННЯ У НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ЗАКАРПАТСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

The article examines the practical significance, the need for development and introduction of textbooks-complexes of new generation. The attention to quality, adequacy and compliance with educational standards to contemporary books is paid. Development and implementation of a new generation of textbooks involves extensive testing of their educational activities in universities and various applications. The practical achievements of Transcarpathian State University to preparation a new generation of textbooks are showed, because it is one of the priorities of educational and scientific process, an important factor in improving the theoretical, general and special training for teachers and students.

Keywords: *textbooks, manuals, textbooks of new generation, learning tools, interactive electronic books, educational standards.*

Актуальність теми дослідження. Невпинне зростання наукової інформації, динаміка розвитку сучасного суспільства, піднесення соціальної ролі особистості та інтелектуалізація її праці, швидка зміна техніки та технології потребують від вищих закладів освіти України забезпечення якісно нового рівня навчально-виховного процесу. Одним з напрямів, який допоможе здійснити означене завдання, є широке й ефективне використання засобів навчання нового покоління.

Виклад основного матеріалу. З метою розвитку особистісних якостей студента, розкриття його творчого потенціалу шляхом упровадження нових засобів навчання, що відповідають сучасному стану розвитку суспільства, дозволяють використовувати новітні методи навчання, підвищують ефективність використання навчального часу та поєднують різні види сприймання інформації в Закарпатському державному університеті розроблено Концепцію створення засобів навчання нового покоління.

Вона базується на законах України «Про видавничу справу», «Про вищу освіту» і Указі Президента України «Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні» №1013/2005 від 04.07.05 р., якими необхідно керуватися під час підготовки підручників і навчальних посібників та враховує вимоги Державної цільової програми «Наука в університетах» на 2008 – 2012 рр. і інших документів щодо впровадження положень Болонського процесу.

Відомо, що засоби навчання – це спеціально утворені об'єкти (технічні засоби навчання, підручники, навчально-методичні комплекси), які формують навчальне середовище та беруть участь у навчальній діяльності, виконуючи при цьому навчальну, виховну та розвивальну функції.

Підручники і навчальні посібники – основні джерела для навчальної діяльності студентів. Адже підручник – офіційно затвержене навчальне видання, що містить систематизований виклад навчального матеріалу і відповідає програмі дисципліни, а навчальний посібник – видання, що частково або повністю замінює чи доповнює підручник. Його затверджує Міністерство освіти і науки як нормативне видання з відповідним грифом.

Окрема увага в університеті приділяється створенню принципово нових засобів навчання на базі інформаційних технологій – систем мультимедіа, експертних систем, гіпертекстових навчаючих систем, тренувальних програм, віртуальних тренажерів та ін. Пріоритетне місце у даному переліку поряд з паперовими носіями інформації займають інтерактивні електронні підручники. Вихідними принципами реалізації концептуальної моделі створення підручників нового покоління є:

- формування авторського колективу із залученням, з одного боку, науковців з академічних установ, з другого – фахівців-практиків;
- запровадження конкурсного відбору – в університеті заохочується паралельна розробка кількох підручників з одного предмета та відбір і рекомендація до друку найкращого;

-
- розуміння значення підручника як керівництва пізнавальною діяльністю студентів;
 - доступність – проблема забезпечення підручником кожного студента вирішується в університеті за рахунок створення електронних аналогів друкованих видань тощо.

В процесі творчої розробки підручників нового покоління викладачі університету використовують систему наукових принципів, форм і методів дослідницької діяльності[1] їх використання:

- визначити способи здобуття наукових знань, які відображають динамічні процеси та явища;
- направляти, передбачати особливий шлях, на якому досягається певна науково-дослідницька мета;
- забезпечити всебічність отримання інформації щодо процесу чи явища, що вивчається;
- допомогти введенню нової інформації до фонду теорії науки;
- забезпечити уточнення, збагачення, систематизацію термінів і понять у науці;
- створити систему наукової інформації, яка базується на об'єктивних фактах, і логіко-аналітичний інструмент наукового пізнання.

В процесі розроблення концептуальної моделі підготовки підручників нового покоління, фахівцями університету використовувались такі методи наукового дослідження, як:

- метод критичного аналізу наукової літератури та практичного досвіду;
- метод спостереження і анкетування;
- контент-аналіз статистичних даних;
- порівняльно-історичний метод тощо.

Зокрема, звертається увага на дослідження складових таких компонентів як: потреба-суб'єкт-об'єкт-процеси-умови-результат.

У сучасному університеті викладачеві та навчальним посібникам відводиться головна роль у формуванні політики

навчального закладу, у визначенні норм і стандартів освіти, у безпосередньому навчанні. Також великої значущості набуває відношення викладач – студент, оскільки воно визначає якість передачі – отримання знань на лекційних або семінарських заняттях.

Зміст навчання, як відомо, відображається у відповідних програмах, а передається за допомогою підручників, навчальних посібників, іншої навчальної та довідкової літератури. При цьому підручник залишається головним носієм навчальної інформації. Сучасний підручник крім основного набору фактів, понять, повинен містити і комплект різноманітних додаткових матеріалів, а також пропонувати різні стратегії їх засвоєння та використання.

Інтеграція в Європейський освітній простір потребує вироблення і впровадження нових механізмів для вирішення актуальних питань, серед яких: творче осмислення досвіду сусідніх з Україною держав-членів ЄС; адаптування законодавства України до вимог Болонського процесу; спільна підготовка фахівців у європейських вузах та обмін випускниками; вирішення проблем юридичного визнання дипломів українських вузів у країнах ЄС; створення умов для закріплення фахівців, що закінчують навчання; недопущення «відтоку мізків» з нашої держави; підготовка фахівців, спроможних захистити інтереси України у жорстких умовах світової конкуренції, враховуючи членство в СОТ та інші виклики.

Процеси інтеграції української системи освіти у Європейський освітній простір ставлять вищі навчальні заклади перед проблемою підвищення якості освітніх послуг, забезпечення належного рівня навчального процесу. Трансформація змісту освіти не може обминути проблему навчальних програм і підручників, які мають ґрунтуватися на змісті освіти, розкривати і деталізувати його.

Зміст підручників має відповідати чинним і передовим державним стандартам, а їх кількість – числу тих, хто навчається. А найголовніше – якість підручників.

Не менш важливою є проблема адекватності підручника, оскільки створення якісних сучасних підручників є одним з багатьох чинників, що забезпечують якісну освіту. До «макулатури» на книжковому ринку ми вже звикли – це навіть не підручники, а передруковані аналоги видань радянських часів, і треба сказати – не надто вдалі. Великі за обсягом підручники – це «пам'ятник» автору, «кайдани» для викладача і «жах» для студента.

За статистикою майже кожен третій підручник, що потрапляє на ринок навчальної літератури, низького рівня, оскільки містить смислові, фактичні, граматичні та інші помилки. Отже, сучасний підручник час вже оцінювати «за вагою». «Важкий» – у макулатуру, «легкий» – у навчальний процес. Зрадіють як викладачі, так і студенти.

Проблема забезпечення навчальних дисциплін професійного університетського циклу підручниками нового покоління є однією з найважливіших – у контексті впровадження сучасних педагогічних технологій у навчально-виробничий процес. Вони повинні відзначатися не тільки новими принципами структурування і відбору змісту, а й враховувати психологічні особливості сприйняття навчального матеріалу сучасною молоддю.

Підручники нового покоління мають значно вищі критерії підготовки та більш жорсткі вимоги до структури та оформлення, але базові вимоги до навчальних посібників, що передбачені відповідними нормативними актами [2], залишаються. Наведемо їх структуру [3]:

Зміст – це перелік заголовків, рубрик. Заголовки змісту повинні точно відтворювати заголовки у тексті. Скорочувати або давати їх в іншій редакції не дозволяється. До змісту, як правило, необхідно вводити всі заголовки рукопису, за винятком підзаголовків, розміщених упідбір з текстом.

Вступ (передмова) в навчальній книзі має відповідати таким основним вимогам: характеризувати роль і значення дисципліни (виду занять) у підготовці фахівця, місце курсу

(його частин) серед інших дисциплін, містити формулювання основних завдань, що стоять перед студентом при вивченні навчальної дисципліни. Обсяг передмови – 0,1-0,2 авт. арк.

Основний текст підручника (навчального посібника) – це дидактично та методично опрацьований і систематизований автором навчальний матеріал. Виклад матеріалу в навчальній книзі має вирізнитися об'єктивністю, науковістю і чіткою логічною послідовністю. Композиція підручника, терміни, прийоми введення до тексту нових понять, використання наочності мають бути спрямовані на те, щоб донести до студента певну інформацію, навчити його самостійно користуватися книгою, викликати інтерес до предмета, що вивчається.

Запитання і завдання (для самоперевірки та контролю засвоєння знань) у навчальній книжці дають змогу студентові більш ефективно самостійно опрацювати навчальний матеріал. Контрольні запитання і завдання, що розміщуються наприкінці кожної структурної частини книжки (розділу, параграфа), мають сприяти формуванню практичних навичок і розвитку логічного мислення.

Необхідно пам'ятати, що методично правильно сформульовані запитання та завдання – запорука того, що самостійне засвоєння знань спонукає до їх практичного застосування. У ході виконання контрольних завдань бажано передбачити використання обчислювальної техніки, аудіовізуальних засобів навчання, забезпечити обов'язкове використання нормативної та довідкової літератури. Треба орієнтувати студента на активну пізнавальну діяльність, самостійну творчу працю і вміння розв'язувати задачі. У кожному підручнику, посібнику мають бути приклади, запитання, задачі. У підручниках (посібниках) необхідно використовувати лише дані, допущені до друку.

У розділі «Бібліографічний список» підручника (посібника) необхідно вказати основну використану та рекомендовану літературу для поглибленого вивчення курсу.

Основні елементи бібліографічного опису – прізвище автора, назва твору, місце випуску, назва видавництва, рік випуску, кількість сторінок, бібліографічні посилання на останнє видання твору або зібрання творів.

Показчики – обов'язкові структурні елементи підручників і навчальних посібників. До предметного показчика треба вводити основні терміни і поняття, а до іменного - прізвища та ініціали тих осіб, відомості про яких є в книжці. Поряд з терміном у предметному показчику або прізвищем в іменному через кому проставляються номери сторінок, на яких цей термін або прізвище трапляється.

Додатки – важливий засіб збагачення змісту навчальної книжки.

У додатках доцільно давати різні матеріали, що доповнюють або ілюструють основний текст. Додатки повинні стосуватися всієї книжки або її частин, а не окремих часткових питань, що не мають безпосереднього відношення до теми книжки.

Обсяг навчального видання визначається в авторських аркушах. Авторським аркушем називається одиниця обсягу друкованого твору, що дорівнює 40 тисячам друкованих знаків. Друкованими знаками вважаються літери, розділові знаки, цифри тощо та кожен пропуск між словами.

У практичній роботі на попередньому етапі автор може брати за один авторський аркуш 22 сторінки комп'ютерного тексту, надрукованого через 1,5 інтервала шрифтом Times New Roman №14 на стандартному аркуші формату А4. Обсяг підручників і навчальних посібників визначається кількістю годин за навчальним планом, що відводиться на вивчення дисципліни реальним бюджетом часу студента для самостійного вивчення навчального матеріалу і продуктивністю засвоєння студентом інформації, з розрахунку: 1 авт. арк. = 7 год. навчального часу.

При створенні підручників і навчальних посібників нового покоління необхідно враховувати таке: навчальні книжки

повинні мати високий науково-методичний рівень, містити необхідний довідковий апарат; підручники та навчальні посібники мають бути написані в доступній формі, навчальний матеріал повинен бути пов'язаний з практичними завданнями, в книжці мають бути тісні міжпредметні зв'язки.

Відповідність встановленим вимогам підручника або навчального посібника, як правило, засвідчує гриф «Рекомендовано МОН України як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів», а також його відповідність Положенню «Про порядок підготовки, експертизи, апробації підручників, навчальних та навчально-методичних посібників» та інше.

Розробка підручників нового покоління в університеті має ґрунтовну науково-теоретичну базу, визначено наукові критерії оцінювання навчальної літератури. Теоретичною основою нового покоління навчальних програм і підручників стало вчення про об'єм безпосередньої пам'яті та особливості центральної нервової системи, що обмежують (визначають) засвоєння певної кількості навчальної інформації, також створений новий механізм формування та діагностики знань.

Виходячи з науково обґрунтованої реальної норми кількості необхідної навчальної інформації, що підлягає засвоєнню та контролю, проведено структурування навчальних програм за модулями та блоками у відповідно до змістових модулів Галузевого Стандарту Вищої Освіти України; визначено перелік навчальних елементів у загальному змісті програми дисципліни; конкретизовано вимоги до знань та умінь студентів з урахуванням навчальних елементів; виділено навчальні елементи, що активізуються під час навчальної та наукової роботи студентів. Все це забезпечує структурне впорядкування інформації в межах навчальної дисципліни, оптимізує склад понятійного апарату навчальної дисципліни, підвищує ефективність організації самостійної роботи студентів за рахунок оптимізації навчальних програм.

Поряд з розробкою підручників нового покоління в університеті відбувається послідовне впровадження інновацій-

ної методики навчання, що має велике значення для постійної підтримки високої якості всіх складників навчального процесу, поєднання наукової та навчальної роботи, налагодження взаємовідносин між Закарпатським державним університетом та роботодавцями і, нарешті, розширення міжнародних контактів. Широкого застосування в цьому руслі набули технології слайд-лекцій, комп'ютерного тестування, дистанційного навчання, електронні підручники і навчальні матеріали, міжнародні освітні програми. В процесі навчання викладачами пропонуються основні напрями використання інноваційних технологій, які значною мірою сприяють підвищенню якості отриманих знань в процесі підготовки сучасних фахівців, піднесенню на якісно новий рівень самостійної роботи студентів, оптимізації контролю за якістю освіти в ЗақДУ.

Сучасний рівень розвитку технічних засобів у повідомленні студентам навчальної інформації веде до помітного витіснення традиційних форм подання матеріалу мультимедійними технологіями. Активних форм набуло проведення різних занять за слайд-технологією. Цьому значною мірою сприяли спеціальні семінари для професорсько-викладацького складу, на яких обговорювалися цікаві повідомлення з набутого досвіду як усередині університету, так і за його межами.

Сьогодні практично всі кафедри університету мають сучасні інформаційні та технічні засоби для ведення занять за мультимедійною технологією, що дає змогу проводити заняття не тільки у спеціалізованих мультимедійних, а і в будь-яких аудиторіях університету. Значна частина навчальних дисциплін забезпечена електронними версіями навчальних посібників нового покоління, лекцій і відповідними слайдами. В університеті створено власне методичне забезпечення процесу підготовки та проведення лекцій з використанням сучасних мультимедійних технологій. Можливість отримання студентами електронних копій лекцій у бібліотеці університету веде до інтенсифікації навчального процесу внаслідок вивільнення часу на конспектування під час проведення лекцій та використання його на спілкування з викладачами і з'ясування актуальних питань.

Апробація та ступінь впровадження підручників нового покоління у освітній діяльності ЗакДУ

Розробка і впровадження навчальних посібників нового покоління передбачає їх широку апробацію в освітній діяльності університетів та різних сферах застосування.

За три останні роки використання навчальних посібників нового покоління, які сформовані як навчально-методичний комплекс серії «Євроінтеграція: український вимір» можна зробити такі висновки:

- Наукову новизну і цінність підручників нового покоління, об'єднаних в навчально-методичний комплекс з проблем євроінтеграції України, засвідчує Акт приймання науково-дослідної роботи, рішення науково-технічної ради МОН України.

- Практичне впровадження результатів роботи з розробки та видання підручників нового покоління відбулося в процесі проведення низки міжнародних науково-практичних конференцій в Україні, Словаччині, Угорщині за участі ректорів вузів III-IV рівнів акредитації і науковців вищих навчальних закладів – учасників конференцій.

- Належний рівень підручників нового покоління, розроблених і впроваджених в навчальний процес університету, засвідчує те, що дев'ять з них отримали гриф Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України «Рекомендовано як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів».

- За період 2007-2010 рр. до навчальних планів спеціалістів і магістрів університету було введено такі дисципліни «Нормативно-правове забезпечення інтеграції України до ЄС», «Проблеми і перспективи входження України до ЄС», «Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України» та ін.

- За тематикою наукових досліджень НН Інституту євроінтеграційних досліджень ЗакДУ захищено 15 дипломних і магістерських робіт з оцінкою «відмінно».

- За 2008-2010 рр. на основі розроблених і впроваджених навчальних посібників нового покоління, що увійшли до навчально-методичного комплексу серії «Євроінтегра-

ція: український вимір», опубліковано понад 40 студентських робіт у збірниках наукових праць, а учасники всеукраїнських конкурсів студентських наукових робіт зайняли I, II, III місця у 2009 та II і III місця у 2010 році.

- За результатами першого Всеукраїнського конкурсу видань для вищих навчальних закладів «Університетська книга 2010» комплекс навчальних посібників нового покоління згаданої серії видань, розроблених у ЗакДУ, посів друге місце в номінації «Краще навчальне видання із соціально-гуманітарних наук».

- Свідоцтва про реєстрацію авторського права з впровадження інформаційних технологій і підручників нового покоління в навчальний процес Закарпатського державного університету отримали:

- Дубів О.В. – за розроблення комп'ютерної програми «Автоматизована система тестування знань Brain Tester»(Свідоцтво №27802 від 24.02.2009);

- Павлов Є.О. – за розроблення комп'ютерної програми «Програмний комплекс зі створення електронних книг» (Свідоцтво №32251 від 01.03.2010).

Висновки. Робота Закарпатського державного університету з підготовки підручників нового покоління – один із пріоритетних напрямів навчально-наукового процесу, важливий чинник удосконалення теоретичної загальнопрофесійної і спеціальної підготовки викладачів та студентів.

Адже формування наукової школи зі створення і впровадження підручників нового покоління – вимога часу і необхідна умова інтегрування у Європейський освітній простір.

Те, що в наукову діяльність зі створення нових підручників залучаються здібні студенти, допомагає фахівцям досягти відповідного наукового рівня і в той же час наблизити посібник або інше навчальне видання до свідомості студентської аудиторії, зробити його доступним та цікавим.

Поряд з наведеними фактами, що свідчать про належний рівень впровадження навчальних посібників нового покоління, є підстави зазначити, що в умовах перезаванта-

ження українсько-євросоюзівських відносин сфера застосування результатів наукових розробок підтверджується, зокрема, при:

- розробленні нових освітніх стандартів інтегрування вищої школи України до Європейського освітнього простору;
- забезпеченні інформаційних потреб державних органів, що безпосередньо беруть участь в реалізації програм інтегрування вищої школи України в європейський та світовий освітній простір;
- поповненні інформаційної бази МОН України з проблематики практичного впровадження інтеграційних технологій вищої школи;
- проведенні соціологічного моніторингу з проблематики євроінтеграції України на підставі розробленої методики тощо.

Інтегрування в європейський освітній простір передбачає постійний пошук і впровадження найбільш дієвих носіїв інформатизації для студентів та викладачів.

Особливістю застосування результатів наукового пошуку є необхідність поступово-послідовної системи включення нових форм і методів навчання студентів. Головне поєднати усе краще українського та європейського освітнього простору.

Підсумовуючи наведене вище слід зазначити, що науковці, викладачі, студенти та аспіранти за 15 років існування університету постійно в творчих пошуках найбільш ефективних форм організації і забезпечення навчально-наукового процесу.

Список використаних джерел

1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.refine.org.ua/pageid-4859-1.html>. – Методологія та методи наукового дослідження.
2. Див.: закони України «Про видавничу справу», «Про вищу освіту» та Указ Президента України №1013/2005 від 04.08.05.; накази МОН України «Про затверджен-

ня Плану дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та її інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство на період до 2010 року» №612 від 13.07.2007, «Про Концепцію організації підготовки магістрів в Україні» №99 від 10.02.2010, «Про затвердження Положення про порядок підготовки, експертизи, апробації підручників, навчальних та навчально-методичних посібників» №170 від 02.06.1997 та ін.

3. Загальні вимоги до оформлення навчальних посібників та навчально-методичної літератури / Укладачі: М.Я. Сагун, С.М. Симоненко. – Суми: Вид-во СумДУ, 2007. – 30 с.

(Міжнародний науковий вісник: збірник наукових доповідей за матеріалами XXI Міжнародної науково-практичної конференції «Перспективні шляхи й напрями вдосконалення освітньої системи у світлі Болонського процесу», 16-19 листопада 2010 року / Редкол.: Ф.Г. Ващук (голова), Х.М. Олексик, І.В. Артьомов та ін.; упорядкування К.М. Мовчан.- Ужгород: ЗақДУ, 2011. – Вип. 2(21) – 646 с. – С.128-135.)

ВЗАЄМНЕ ВИЗНАННЯ ДИПЛОМІВ – НЕОБХІДНА УМОВА СТВОРЕННЯ ЄДИНОГО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

У Спільній декларації про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти значна увага приділена основним тенденціям щодо створення зони європейської вищої освіти¹, яка несе багато позитивних перспектив. Але вона потребує значних зусиль для ліквідації бар'єрів і розробки таких умов для викладання і навчання, що розширили б мобільність і зробили міжнародну співпрацю більш ефективною, результативною і сприятливою для:

- надання можливості доступу до університетських програм, що сприяють отриманню міждисциплінарних знань;
- розвитку навичок використання іноземних мов та інформаційних технологій;
- реальних результатів для освітніх закладів від адаптації законодавства України до вимог Євросоюзу;
- підготовки фахівців, спроможних захистити інтереси країни у жорстких умовах світової конкуренції;
- недопущення «відпливу мізків» за межі держав та інше.

Саме тому Сорбонська декларація від 25 травня 1998 року визначила центральну роль університетів у розвитку європейських культурних цінностей. Вона обґрунтувала створення Зони європейської вищої освіти як основного шляху розвитку мобільності громадян із можливістю їхнього працевлаштування для загального розвитку континенту.

Це має неабияке значення, оскільки незалежність і автономія університетів дають впевненість у тому, що системи вищої освіти і наукових досліджень будуть безупинно адап-

¹ Спільна декларація про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти «Основні тенденції щодо створення зони європейської вищої освіти» // Вища освіта України і Болонський процес: Навчальний посібник / За редакцією В.Г. Кременя. Авторський колектив: М.Ф. Степко, Я.Я. Болюбаш, В.Д. Шинкарук, В.В. Грубінко, І.І. Бабин. - Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2004.- 384с. - С.133-135.

туватися до нових потреб, до запитів суспільства і до необхідності розвитку наукових знань. Першорядними умовами для створення Зони європейської вищої освіти є²:

- прийняття системи упровадження Додатка до диплома для забезпечення можливості працевлаштування європейських громадян і підвищення міжнародної конкурентоспроможності європейської системи вищої освіти;

- сприяння мобільності студентів - випускників шляхом подолання перешкод до ефективного здійснення вільного пересування, для цього:

- ✓ забезпечення доступу до можливості одержання освіти і практичної підготовки;

- ✓ викладачам, дослідникам і адміністративному персоналові повинні бути забезпечені визнання і зарахування часу, витраченого на провадження досліджень, викладання та стажування в європейському регіоні, без нанесення збитку їхнім правам, установленим законом;

- сприяння європейському співробітництву в забезпеченні якості освіти для розробки адекватних критеріїв і методологій.

Відомо, що для реалізації цих та інших проблем інтегрування в єдиний європейський простір вищої освіти представники понад 300 європейських вищих навчальних закладів в м. Саламанці підготували свої пропозиції до Празької зустрічі міністрів вищої освіти в березні 2001 року, які брали участь у Болонському процесі. Учасники домовилися про цілі, принципи та пріоритети³. Привернемо увагу до деяких принципів:

1. Автономія з відповідальністю

Розвиток потребує, щоб у європейських університетів була можливість діяти відповідно до керівного принципу автономії у поєднанні з відповідальністю. Як автономні і відповідальні юридичні, освітні й соціальні об'єкти, вони підтверджують свою прихильність принципам Magna Charta Universitatum 1988 року і, зокрема, академічній свободі.

² Спільна декларація «Зона європейської вищої освіти» // Там само, с.137-139.

³ Спільна декларація «Формування майбутнього» // Там само, с. 141-143.

Саме тому університети повинні мати право формувати свою стратегію, вибирати свої пріоритети в навчанні й провадженні наукових досліджень, витратити свої ресурси, профілювати свої програми й встановлювати свої критерії для прийому професорів і студентів. Вищі навчальні заклади готові до конкуренції вдома, у Європі й у світі, але для цього вони мають потребу в необхідній організаційній свободі, ясних і доброзичливих рамках регулювання й достатньому фінансуванні.

2. Освіта як відповідальність перед суспільством

Зона європейської вищої освіти повинна будуватися на європейських традиціях відповідальності освіти перед суспільством; на широкому й відкритому доступі до навчання; на освіті для розвитку особистості й навчанні протягом усього життя.

3. Вища освіта, що ґрунтується на наукових дослідженнях

Оскільки наукові дослідження є рушійною силою вищої освіти, то й створення Зони європейської вищої освіти має відбуватися одночасно й паралельно зі створенням Зони європейських наукових досліджень.

4. Організація диверсифікації

Європейська вища освіта завжди була різноманітною у частині мов, національних систем, типів інститутів, орієнтації профілів підготовки та навчальних планів. Вищі навчальні заклади хочуть користуватися конвергенцією, – зокрема, у загальних поняттях, загальнодоступних у цій предметній галузі поза кордонами, і мати справу з розмаїтістю як з активом, а не як причиною для невизнання або винятку.

Ключовими питаннями для вузів Європи на шляху реалізації наведених принципів залишаються: питання взаєморозуміння спільних проблем і вироблення механізмів, що мінімізують негативи та стримуючі фактори. Вони підтверджують свою здатність і готовність ініціювати і підтримувати прогрес спільними зусиллями, а саме:

-
- здійснити переоцінку вищої освіти і наукових досліджень для всієї Європи;
 - реорганізувати вищу освіту загалом і поновити програми;
 - розвивати й базувати вищу освіту на основі наукових досліджень;
 - виробити взаємоприйнятні механізми для оцінки, гарантії і підтвердження якості;
 - послуговуватися загальними термінами європейського виміру і забезпечувати сумісність різних інститутів, програм, ступенів;
 - сприяти мобільності студентів, персоналу й можливості працевлаштування випускників у Європі; - підтримувати зусилля з модернізації університетів у країнах, де існують значні проблеми щодо входження в Зону європейської вищої освіти;
 - провадити зміни, будучи відкритими, привабливими, конкурентоспроможними вдома, в Європі й у світі;
 - дотримуватись позиції, що вища освіта має бути відповідальною перед суспільством.

Важливою умовою інтегрування вищої школи в європейський освітній простір залишається рівень мобільності студентів, сприяння європейському співробітництву в забезпеченні якості.

Ще однією парадигмою інтеграції у європейський освітній простір є створення умов для навчання протягом усього життя. Навчання протягом усього життя є істотним елементом Зони європейської вищої освіти. У майбутній Європі як суспільство, так і економіка засновані на знаннях, тому стратегія навчання протягом усього життя повинна стати віч-на-віч із проблемами конкурентоспроможності та використання нових технологій, поліпшення соціальної єдності, рівних можливостей і якості життя. Відмітимо, що якість – основна умова для довіри, доречності, мобільності, сумісності та привабливості Зони європейської вищої освіти.

У плані реалізації вищенаведених програмних положень, які слід враховувати в процесі інтегрування до євро-

пейського простору освіти, привертають увагу положення Будапештсько-Віденської Декларації 2010 року. У названому документі **офіційно проголошено** створення Європейського простору вищої освіти⁴ і зазначається, що:

- закладено перспективу створення у 2010 році конкурентоспроможного та привабливого Європейського простору вищої освіти, в якому вищі навчальні заклади, за підтримки відданих викладачів і студентів, можуть здійснювати свої різноманітні місії у суспільстві знань; і в якому студенти, користуючись перевагою мобільності, з безперешкодним і справедливим визнанням кваліфікацій, можуть знайти найбільш підходящу траєкторію отримання освіти;
- учасники Європейської культурної конвенції погодилися з цим баченням і зробили істотний крок у напрямі досягнення запланованих цілей. В унікальній співпраці між державними установами, вищими навчальними закладами, студентами і викладачами, разом з роботодавцями, агенціями із забезпечення якості вищої освіти, міжнародними організаціями і європейськими установами, ми залучені до ряду реформ з метою побудови Європейського простору вищої освіти, який ґрунтується на довірі, співпраці і повазі до розмаїтості культур, мов і систем вищої освіти;
- новостворений Європейський простір вищої освіти, будучи безпрецедентним прикладом регіональної, транскордонної співпраці у сфері вищої освіти, спричинив значну зацікавленість у інших частинах світу і зробив європейську вищу освіту помітнішою на світовій мапі;
- необхідно прислухатися до критики серед працівників вищих навчальних закладів та студентів. Декларація відзначила необхідність коректив і подальшої роботи за участю працівників вищих навчальних закладів і студентів на європейському, національному і особливо інституційному рівні, для побудови Європейського простору вищої освіти;

⁴ Будапештсько-Віденська Декларація про створення Європейського простору вищої освіти. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zik.com.ua/ua/news/2010/03/15/220718>

-
- слід збільшити зусилля для завершення реформ, які вже проводяться, щоб надати можливість студентам і викладачам бути мобільними, поліпшити викладання та навчання у вищих навчальних закладах, підвищити можливості працевлаштування випускників, а також забезпечити якісну вищу освіту для всіх;
 - слід збільшити наші зусилля в контексті соціального виміру для забезпечення рівних можливостей отримання якісної освіти, звертаючи особливу увагу на мало представлені групи; - необхідно запровадити додаткові методи роботи, такі як взаємне навчання, навчальні візити та іншу діяльність для поширення інформації.

Сьогодні однозначно можна констатувати, що суспільство, яке не здатне створити належних умов для розвитку науки і знань у широкому розумінні цього слова, не має перспективи. Але такі умови, які б сприяли розвитку науки і освіти, не повинні зводитися до формування ринкового середовища, більше того, не можна кидати в ринкове середовище ці важливі сфери не захищеними з боку держави. Адже відомо, що наука і освіта – неринкові галузі. Вони найбільш вразливі в ринковому середовищі. Особливо це стосується фундаментальних наук, розвитком яких, до речі, ми заслужено пишалися в недалекому минулому. Ця сфера вимагає постійної уваги і підтримки з боку держави, адже в умовах ринку формування інтелектуального капіталу нації – одна з головних функцій держави.

Реалізуючи положення зазначеного документу, МОН України проводить послідовні кроки щодо впровадження механізму надання вузами освітніх послуг. ЗакДУ одним з перших впроваджує нові форми інтегрування в європейський освітній простір.

Наведемо конкретний приклад. Ще до прийняття постанови Кабінету Міністрів України №254 від 2 березня 2010 року «Про внесення змін до положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів» у Закарпатському державному університеті з 2008 року була

запроваджена практика – студенти-магістри складали в обов'язковому порядку іспити з української ділової мови, інформатики та іноземної мови. Тепер складання іспиту з української мови узаконене Міністерством освіти і науки для всіх вузів.

Водночас серед багатьох проблем, що існують на шляху інтегрування науки і освіти України у європейський простір на основі Болонської декларації, однією з важливих, на наш погляд, є проблема взаємного визнання дипломів в Україні і в країнах Євросоюзу. Взаємне визнання дипломів – важливий складник, що забезпечує побудову та функціонування єдиного ринку праці Європейського Союзу. В середині ЄС взаємне визнання дипломів забезпечує гарантовані Маастрихтським договором свободу руху осіб, свободу надання послуг і свободу заснування компаній. За своєю метою визнання дипломів поділяють на два типи: визнання для академічних цілей і професійне визнання.

Академічне визнання дипломів здійснюють для навчання. Оскільки кожна держава – член Європейського Союзу – сама вирішує, яким чином організувати свою систему освіти, та встановлює вимоги до якості навчальних програм, на рівні ЄС визнання дипломів не відбувається. Дипломи визнають на рівні університетів. Для полегшення цієї процедури ініційовано Болонський процес, який має на меті уніфікувати системи освіти. Існують також певні програми визнання кваліфікацій (зокрема ERASMUS), однак участь у них суто добровільна.

Хоча Україна є учасницею Болонського процесу і стороною Лісабонської конвенції про визнання дипломів про вищу освіту в європейському регіоні від 1997 року, однак це не означає, що дипломи українських вищих навчальних закладів за кордоном визнають автоматично. Навчальні заклади Європейського Союзу висувають свої вимоги до закордонних дипломів, і в кожному окремому випадку відповідність цим вимогам потрібно доводити.

Професійне визнання дипломів у ЄС здійснюють для подальшої професійної діяльності, пов'язаної з отриманим

дипломом. Здебільшого на рівні ЄС не існує єдиних вимог до професійного визнання дипломів: працедавці в кожній державі здійснюють таке визнання за своїм бажанням. Визнання таких дипломів регулюється самим ринком праці в кожній країні. Це відповідає принципам вільного руху осіб, надання послуг і заснування компаній. Однак із цього правила є винятки, що стосуються певних професій, які потребують спеціальної процедури визнання дипломів, – інакше особа не матиме права здійснювати професійну діяльність в іншій державі, яка належить до ЄС. Заслуговує на увагу проблема синхронізації (адаптування) законодавчої бази України до вимог, що існують в країнах ЄС, і навпаки. Це головна перешкода для вирішення існуючої проблеми.

Професії, до яких існують спеціальні вимоги в Директивах ЄС про визнання дипломів, потребують проходження певних процедур в країні – члені ЄС, де особа вирішила займатися відповідною діяльністю.

Такими процедурами можуть бути здійснення практики з певної професії в країні прибуття впродовж визначеного періоду та проходження кваліфікаційних іспитів (щодо адвокатської діяльності). Проте щодо таких професій не існує автоматичного визнання кваліфікації. У кожному окремому випадку спеціально уповноважені органи країни визначають, чи допускати особу до відповідної професійної діяльності. Визнання кваліфікації означає, що особа має право провадити професійну діяльність на тих самих умовах, що й громадяни країни прийняття. Однак це не означає, що її диплом рівнозначний національному диплому цієї країни.

Між Україною та ЄС не існує угод, що регулювали б здійснення професійної діяльності в тих галузях, щодо яких у ЄС діє спеціальна процедура визнання дипломів. Тому громадяни України не мають права практикувати ці професії у країнах – членах ЄС. Щодо решти професій, здійснення яких не врегульовано на рівні ЄС, визнання дипломів українських навчальних закладів відбувається відповідно до нормативних актів країн-членів і згідно з бажанням праце-

давців. Жодних заходів сприяння цьому визнанню ЄС не здійснює.

Взаємне визнання документів про освіту, наукові ступені і вчені звання здійснюється також на підставі двосторонніх міжурядових угод, і хоча Україна має такі угоди з 24 країнами світу, серед них європейських країн лише шість: Болгарія, Польща, Румунія, Словаччина, Угорщина та Франція (лише щодо визнання наукових і вчених ступенів).

За даними Міністерства освіти, нині 37 тис. українських студентів здобувають освіту за кордоном. Зближення стандартів в освіті, імплементація положень Болонської декларації, полегшення доступу до інформації про можливості освіти, спрощення процедури надання віз студентам і науковцям сприятиме збільшенню цієї кількості.

Важливим актом на шляху адаптації у європейський освітній простір стають заходи МОН України, зокрема: адаптуванню спеціальностей і кваліфікацій до вимог Болонської декларації сприятиме і Концепція підготовки магістрів в Україні на 2010 – 2012 роки. Згідно з нею термін навчання магістрів зросте до двох років. Фактично освітні програми підготовки магістрів будуть поділені на:

- дослідницькі: поглиблення досліджень в одній з наукових галузей (2 роки);
- професійні: розвиток професійних та формування управлінських компетенцій (1,5 року);
- кар'єрні: поліпшення теоретичних і практичних знань для кар'єрного зростання та підготовки до управлінської діяльності. Це формат післядипломної освіти (1-1,5 року).

Магістри дослідницької програми є потенційними винахідниками та вченими. Їх програма включає більшу кількість «наукових» годин. Магістри професійної програми набувають більше професійних та управлінських компетенцій. Якщо вони захочуть опанувати дослідницьку програму, необхідно буде провчитись ще від 0,5 до 1 року.

Поряд з цим слід звернути увагу і на інші стримуючі чинники. В Україні проблемно функціонує система підвищення кваліфікації та перепідготовки. Нової системи, що задовольняла б потреби ринкової економіки, не створено. Тому дуже важливий загальноєвропейський принцип «освіта упродовж усього життя» поки що в умовах нашої держави не може бути повною мірою реалізований.

Серед головних чинників, що негативно впливають на мобільність українських студентів, відзначимо:

- недостатній рівень фінансового забезпечення розвитку мобільності студентів; - слабка підтримка спрощення візового режиму для студентів;
- низький рівень інформаційного забезпечення студентів щодо можливості й умов навчання у вищих навчальних закладах Європи;
- низький рівень підтримки Міністерством освіти та науки мобільності студентів через надання грантів;
- обмежений доступ українських громадян до грантів країн – членів ЄС.

Збільшення освітнього потенціалу України: здобуття освіти європейського зразка та професійного досвіду українцями (у тому числі знання іноземних мов), поліпшення якості освіти внаслідок зближення норм і стандартів України з європейськими.

Українські експерти пропонують державі перетворити «відплив мізків» на «експорт кадрів», що дасть змогу максимально ефективно використати науковий потенціал країни і підтримати її систему освіти. Привабливою особливістю моделі «експорту кадрів» є створення «наукової діаспори»: своєї організації вихідців з України, які працюють за кордоном і допомагали б українським студентам та аспірантам, що їдуть навчатися за кордон, а також давали консультаційну допомогу українським науковим і державним інституціям.

Для позитивного вирішення проблем визнання в країнах Європейського Союзу дипломів України необхідно ліквідувати гальмівні чинники євроінтеграції вищої школи, які полягають у наступному:

1. Оновлення законодавства про вищу школу має відбуватися на основі узгодженої національної концепції якісної вищої освіти, сумісної з освітою країн ЄС. У протилежному разі виникає реальна небезпека прийняття неякісного суперечливого законодавства, і до того ж сам процес законотворчості буде ускладненим, уповільненим. Тобто до формулювання частинно конкретних законодавчих норм необхідно визначитися із загально-концептуальними положеннями щодо вищої освіти.

2. Розроблення національної системи кваліфікацій, узгодженої з європейськими кваліфікаційними рамками для ЄПВО та навчання впродовж життя, також потребує в якості обов'язкової умови попереднього повсюдного прийняття компетентнісного і кредитного підходів та формулювання на їх основі змісту і форм вищої освіти, визначення моделей фахівців, способів моніторингу та оцінювання освітнього результату. Саме застосуванням зазначених підходів можна зацікавити і об'єднати для ідентифікації якісних характеристик вищої школи усі сторони – студентів, випускників, роботодавців, викладачів, урядовців.

3. Очевидним і найбільш серйозним фактором низької якості вітчизняної вищої освіти слід визнати непомірно (відносно реальних ресурсів і резервів) велику, деформовану мережу вищої школи, що склалася за роки незалежності країни без урахування реальних можливостей і потрібної доцільності. Неприйнятність існуючої мережі виявляється в багатьох аспектах. Слід зауважити, що ці проблеми враховані в проєкті нового Закону України «Про вищу освіту».

І останнє. Важливою є правова підготовка студентів, що навчаються, проходять стажування або перебувають за межами України. Зокрема це стосується питань запобігання негативним наслідкам, які виникають в разі відсутності необхідної інформації щодо правил поведінки за кордоном, юридичного захисту особи та ін.

З метою упередження можливих негативних ситуацій зі студентами України, які перебувають за кордоном, фахівцями Інституту євроінтеграційних досліджень та юридичного факультету Закарпатського державного університету

підготовлені пропозиції та рекомендації. Наведемо для прикладу окремі з них.

1. Закордонний паспорт, візу та проїзні документи оформляйте й сплачуйте за ці послуги особисто. Це не дасть можливості торговцям людьми втягнути Вас у боргову кабалу або вчинити злочин стосовно інших осіб за Вашими документами.

2. Торговці людьми можуть ввести Вас в оману, використовуючи:

- різного роду фірми з посередництва в працевлаштуванні за кордоном;
- туристичні, шлюбні та модельні агенції, служби знайомств, агенції шоу-бізнесу;
- оголошення, рекламу в засобах масової інформації та комп'ютерній мережі Інтернет. Не реагуйте на рекламу фірм, яка не відповідає вимогам законодавства (не вказує повної назви фірми, її адреси, номера ліцензії та органу ліцензування, що її видав);
- незнайомих людей, а часом навіть Ваших родичів, знайомих, друзів, сусідів або колег по роботі чи навчанню.

3. Переговори про навчання, працевлаштування, туристичні подорожі чи шлюб не ведіть наодинці з агентом.

Запросіть взяти участь у переговорах свою довірену особу (це може бути хтось із Ваших близьких). З'ясуйте, чи має агент фірми або підприємець ліцензію на посередництво в працевлаштуванні за кордоном. Таку інформацію Ви можете перевірити в Державному центрі зайнятості Міністерства праці та соціальної політики України за телефоном (044) 220-50-97: з 17.00 до 18.00 год. або на Інтернет-сайті www.minpraci.gov.ua

4. З метою працевлаштування за кордоном необхідно укласти трудовий договір (контракт), складений зрозумілою для Вас мовою. Такий договір оформляють у двох примірниках, один з яких залишається у Вас. Не здійснюйте оплат за посередництво в працевлаштуванні.

5. Для виїзду за кордон з метою легального працевлаштування необхідно отримати трудову візу. Працевлаштування за туристичною чи гостьовою візою може закінчитися для Вас нелегальним становищем, експлуатацією, ув'язненням та принизливою депортацією.

6. Термін перебування на території іноземної держави вказаний у візі. Не користуйтеся послугами незнайомих осіб, які пропонують Вам послуги щодо продовження цього терміну.

7. За жодних обставин нікому не довіряйте документів, що засвідчують Вашу особу.

8. Залишіть рідним чи близьким копії свого паспорта громадянина України, закордонного паспорта, візи, контракту, свідоцтва про народження, проїзних квитків та свою нещодавно зроблену фотографію, а також номери телефонів роботодавця, знайомих за кордоном, посольства (консульства) України та номер телефону й адресу, де Ви збираєтеся зупинитися.

9. Тримайте при собі також копії національного та закордонного паспортів. У разі необхідності це відчутно спростить процедуру відновлення документів для повернення в Україну.

10. Якщо Ви опинилися за межами України в скрутному становищі, звертайтеся по допомогу до посольства (консульства) України, яке представлено в цій країні, або до Міністерства закордонних справ України за такими телефонами (38 044) 23817-77, (38 044) 238-16-01, (38 044) 238-17-37. Ви також можете звернутися до громадських та благодійних організацій з проханням надати Вам допомогу.

Додаткову інформацію можна отримати за телефонами громадських організацій, які протидіють торгівлі людьми: 8-800-500-22-50 – національна безкоштовна гаряча лінія по Україні, (044) 205-36-94, 205-37-36 – м. Київ (також з-за кордону).

(Інтеграція в європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи: Монографія/ За заг. ред. Ф.Г. Ващука. – Ужгород: ЗақДУ, 2011. – 560 с. – С.128-142.)

НАУКОВЕ РОЗРОБЛЕННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ ІНТЕГРУВАННЯ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР: З ПРАКТИКИ РОБОТИ НН ІНСТИТУТУ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЗакДУ

Важливе місце в системі роботи вищої школи із забезпечення інтеграції в європейський освітній простір займають фундаментальні і наукові розробки та використання їх результатів. Ці фактори прямо пов'язані з якістю підготовки фахівців вищої школи в умовах євроінтеграційного процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми, свідчить, що інтеграції науки і освіти України в європейський освітній простір шляхом впровадження вимог Болонського процесу приділяється значна увага.

Зокрема це передбачають Закон України «Про вищу освіту»,¹ Концепція державної цільової програми «Наука в університетах» на 2008 – 2012 рр.,² відповідні рішення МОН України,³ Будапештсько-Віденська Декларація про створення європейського простору вищої освіти,⁴ Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Положення про підготовку науково-педагогічних і науко-

¹ Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua

² Концепція державної програми «Наука в університетах» на 2008-2012 роки: розп. Каб. Мін. України від 28 лип. 2007 р. № 548. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

³ Наказ МОН України № 49 від 23.01.2004р. "Про затвердження Програми дій щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України на 2004-2005 роки"; наказ МОН України № 48 від 23.01.2004р. "Про проведення педагогічного експерименту з кредитно-модульної системи організації навчального процесу".

⁴ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/main.php?query=newstmp/2010/15_03/1. – Будапештсько-Віденська Декларація про створення Європейського простору вищої освіти.

вих кадрів»,⁵ *План дій на виконання Концепції підготовки магістрів в Україні на 2010–2012 роки*,⁶ значний масив наукових робіт, інших публікацій⁷ та інтернет-джерел.⁸ Значна увага зазначеній проблематиці була приділена на семінарі «Професійні стандарти як основа для побудови Національної рамки кваліфікацій», який відбувся 1 березня 2010 року,⁹ а також на III Міжнародній науково-практичній конференції «Болонський процес очима студентів».¹⁰ Ці проблеми також знайшли відображення в інформаційно-аналітичних матеріалах Міністерства освіти і науки «Мета реформ у вищій школі – якість і до-

⁵ Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/newstmp/2010_1/11_03/postanova_kmu_254.pdf. – Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів».

⁶ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/main.php?query=newstmp/2010_1/02_03/5/. – Затверджено план дій на виконання Концепції підготовки магістрів в Україні.

⁷ Див., наприклад: Інформаційно-аналітичні матеріали до засідання підсумкової колегії Міністерства освіти і науки «Мета реформи у вищій школі – якість і доступність освіти»: Мін-во осв. і науки України. – К., 2009; Вакарчук І. Принципи державно-громадського управління освітою: тези виступу міністра на засіданні Співки ректорів України 15 травня 2009 року // Освіта: всеукраїнський громадсько-політичний тижневик. – 2009. – 13-20 трав. – №19-20; Лутовий В.І. Реалізація принципів і пріоритетів Болонського процесу у вищій школі України: час дискусій і час дій // Педагогіка і психологія: вісник АПН України. – 2009. – №1; Лісабонська стратегія як визначальний чинник європейської інтеграції в галузі освіти і науки: збірник наукових статей за матеріалами XVI Міжнародної науково-практичної конференції (Ужгород – Гирляни, 6-9 травня 2008 р.); відпов. ред. М.Полужин; укл.К.Мовчан. – Ужгород: Ліра, 2008. – 304с.; "Вища освіта України і Болонський процес": навч. носіб., За загальною редакцією В.Г.Кременя. Авторський колектив: М.Ф.Степко, Я.Я. Болюбаш, В.Д.Шинкарук, В.В. Грубінко, І.І.Бабин. – Київ-Тернопіль: Богдан, 2004. – 368 с.; Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу (документи і матеріали 2003-2004 рр.) / За редакцією В.Г. Кременя. Авторський колектив: М.Ф. Степко, Я.Я. Болюбаш, В.Д. Шинкарук, В.В. Грубінко, І.І. Бабин. – Київ-Тернопіль, 2004.

⁸ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/education/higher/bolpr>. – Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. Докладна інформація про Болонський процес, факти та подробиці, документи та накази Міністерства освіти і науки України.

⁹ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/main.php?query=newstmp/2010_1/04_03/4/. – Відбувся семінар "Професійні стандарти як основа для побудови Національної рамки кваліфікацій".

¹⁰ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/main.php?query=newstmp/2010_1/12_03/2/. – Болонський процес очима студентів: пошук відповідей на актуальні питання вищої освіти.

ступінь освіти»,¹¹ наукових працях Д.Табачника,¹² І.Вакарчука,¹³ В.І.Лугового,¹⁴ Ж.В.Таланової¹⁵ та інших.

Актуальність цієї проблеми для України, на наш погляд, зумовлена низкою факторів. Адже у процесі європейської інтеграції залучені різноманітні й численні учасники – національні держави, міжнародні організації, недержавні організації, регіони, зацікавлені групи різної форми організації, що мають різні цілі та завдання і застосовують різні прийоми й методи діяльності, характеризуються різним рівнем відкритості, взаємне інформування яких унаслідок об'єктивних обставин наражається на значні труднощі.

На сучасному рівні євроінтеграції комунікації охоплюють не лише формалізовані зв'язки держав та інституцій ЄС. Дедалі більшу роль відіграють неформальні відносини, а у визначенні вектора європейського будівництва важлива роль належить ідейним дискусіям, які формують уявлення і політичної еліти та опосередковано – з допомогою засобів масової інформації й пропагандистських кампаній – безпосередній життєво-побутовий досвід спілкування в межах «великої Європи» пересічних громадян.

¹¹ Інформаційно-аналітичні матеріали до засідання підсумкової колегії Міністерства освіти і науки „Мета реформ у вищій школі – якість і доступність освіти”: Мін-во осв. і науки України. – К., 2009.

¹² Табачник Д.В. «Утиный суп» по-українски: Беседи с украинским политикумом: діалоги с глухими. –3-е изд. доп. / Худож. –оформитель В.А.Мурлыкин. – Харьков: Фолио, 2008. – 543 с.

¹³ Вакарчук І. Принципи державно-громадського управління освітою: тези виступу міністра на засіданні Спільки ректорів України 15 травня 2009 р. / І. Вакарчук // Освіта: Всеукраїнський громадсько-політичний тижневик. – 2009. – 13-20 трав. – №19-20.; Університетська наука – гарант високоінтелектуального і високотехнологічного майбутнього України: тези доповіді міністра освіти і науки України на Раді проректорів з наукової роботи 15 травня 2009 р. // Освіта: Всеукраїнський громадсько-політичний тижневик. – 2009. – 13-20 трав. – № 19-20.

¹⁴ Луговий В.І. Реалізація принципів і пріоритетів Болонського процесу у вищій школі України: час дискусій і час дій / В.І. Луговий // Педагогіка і психологія: Вісник АПН України. – 2009. – №1(62).

¹⁵ Таланова Ж.В. Взаємозв'язок підготовки кадрів вищої кваліфікації і дослідницько-інноваційного потенціалу в регіонах України та країнах ОЕСР: статистично-кореляційний і порівняльний аналіз / Ж.В. Таланова // Вища освіта України. – 2009. – № 1.; Ліцензійно-докторський цикл у цілісній вищій освіті Фінляндії // Вища освіта України. – Додаток 3, т.І (8) – 2008.

Сьогодні, як зазначають фахівці, Україна декларує свій європейський вибір та зорієнтованість на європейську інтеграцію, маючи розмиту європейську ідентичність. Теза про європейськість України сприймається як елемент агітаційної риторики. Громадянський консенсус в Україні досягається швидше не безумовною європейською самоідентифікацією суспільства, а його запереченням азійської ідентифікації. Отже, в європейській ідентичності українців зараз домінантним є лише географічний елемент.

У таких умовах важливим інструментом формування сприятливого ставлення до європейської інтеграції, європейських інституцій та загальноєвропейської політики, *позиціонування євроінтеграційного процесу й підтримки його іміджу можуть і повинні стати комунікації з нашими сусідами, які вже зробили крок у напрямі євроінтеграції.*

Відомо, що докорінні зміни в системі освіти визначаються стратегією випереджального інноваційного розвитку і відбуваються в контексті європейської інтеграції з орієнтацією на фундаментальні загальнолюдські цінності. Сьогодні в Україні в цьому напрямі здійснюють практичні заходи щодо широкого впровадження в освітню галузь принципів Болонського процесу.

Розвиток науки – це зміна парадигм, методів, стереотипів мислення. Перехід від однієї парадигми до іншої не піддається логічному опису, бо кожна з них відкидає попередню і несе принципово новий результат дослідження, який не можна логічно вивести з відомих теорій. Складність, багатогранність і міждисциплінарний статус будь-якої наукової проблеми приводять до необхідності її вивчення у системі координат, що задається різними рівнями методології науки. *Можна виділити такі основні функції, які вона виконує:*

- спрямовує, передбачає особливий шлях, на якому досягається певна науково-дослідницька мета;
- забезпечує всебічність отримання інформації щодо процесу чи явища, що вивчається;

- створює систему наукової інформації, яка базується на об'єктивних фактах, і логіко-аналітичний інструмент наукового пізнання.

Відносно новим загальнонауковим методом є інформаційний підхід, суть якого полягає в тому, що при вивченні будь-якого об'єкта, процесу чи явища в природі чи суспільстві перш за все виявляються найхарактерніші для нього інформаційні аспекти. В основі інформаційного підходу лежить принцип інформаційності, згідно з яким:

- інформація є універсальною, фундаментальною категорією;
- інформація є носієм змісту всіх процесів, що відбуваються в природі та суспільстві;
- всі існуючі в природі та суспільстві взаємозв'язки мають інформаційний характер.

Відомо, що передова наука, тобто наука, що розвивається в університетах і допомагає залучати і впроваджувати інновації, є найбільш ефективною у справі розв'язання парадигми «суспільство – наука». Саме так забезпечується принцип єдності науки і навчального процесу, де наука є локомотивом.

Важливим принципом науково-навчальної складової освіти є принцип «мобільності викладацького складу, студентів та випускників вузів».

Але серед найбільших перешкод на шляху до забезпечення мобільності залишаються проблеми імміграції, недостатнє знання іноземних мов, недостатнє фінансування проблеми соціального характеру та інше.

Саме тому освітня діяльність в Україні потребує реформування.

Відомо, що методика дослідження – це система правил використання методів, прийомів та операцій. У науковому дослідженні часто застосовують метод критичного аналізу наукової і методичної літератури, практич-

ного досвіду, як того потребує рівень методики і техніки дослідження. У подальшій роботі широко використовуються також такі методи, як: *спостереження, бесіда, анкетування, рейтинг, моделювання, контент-аналіз, експеримент та ін.*¹⁶

Більшість методів досліджень використовують у практичній роботі і науковці НН Інституту євроінтеграційних досліджень, який є структурним підрозділом ЗақДУ. Його основним завданням є *дослідження базових геостратегічних орієнтирів України, стану реалізації євроінтеграційних пріоритетів держави.*

Центральне місце в роботі Інституту займають дослідження актуальних проблем європейської та євроатлантичної інтеграції України на основі моніторингу проблематики в Закарпатті, її узагальнення; обговорення на міжнародних науково-практичних конференціях, «круглих столах» та семінарах науковців і студентів ЗақДУ. Головним завданням наукових досліджень на перспективу Інститут вважає дослідження тем: *«Актуальні проблеми зовнішньої політики України в глобальному вимірі сучасності», «Геополітика України: історія і сучасність», «Євроінтеграція: український вимір»; «Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України».*

Навчально-наукова діяльність здійснюється шляхом *наукової розробки навчальних, навчально-методичних посібників і підручників* з актуальних проблем євроінтеграційного зовнішньополітичного курсу держави, дослідження актуальних проблем і стратегічних пріоритетів, інтеграційних процесів; геополітики і геостратегії та національної безпеки України в умовах глобалізації на сучасному етапі.

Для виконання основних завдань Інститут координує свою діяльність і співпрацює на основі двосторонніх договорів з:

¹⁶ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.refine.org.ua/pageid-4859-1.html>. – Методологія та методи наукового дослідження.

-
- Департаментами Міністерства закордонних справ України;
 - Національною академією державного управління при Президентові України;
 - Закарпатською державною обласною адміністрацією та Закарпатською обласною радою;
 - Управлінням міграційної служби Державного комітету України у справах національностей та міграції.

У 2007-2009 рр. Інститут виходив переможцем конкурсів наукових проектів, що їх оголошувало Міністерство освіти і науки України на виконання науково-дослідних робіт з реалізації загальнодержавних організаційно-аналітичних та науково-методологічних заходів інтеграції України в європейську спільноту, зокрема в ЄС.

Є підстави стверджувати, що завдяки виконанню Інститутом наукових проектів у 2007 – 2009 роках і залученню широкого кола викладачів, студентів, магістрів, аспірантів, працівників обласної та районних державних адміністрацій, до підготовки і проведення наукових конференцій та «круглих столів» – у навчальних закладах Закарпаття, а також серед громадськості – розпочато практичну роботу з інформування з питань, пов'язаних із реалізацією євроінтеграційного курсу держави, а також вивчення громадської думки, опрацьовуються різноманітні засоби та методи підготовки й доведення зазначеної інформації до пересічних громадян.¹⁷

Надзвичайно важливим, на наш погляд, є те, що Вчена рада Закарпатського державного університету і *Рада ректорів вищих навчальних закладів Закарпаття*, заслухавши звіт про результати виконання проекту, *прийняли рішення рекомендувати обласному управлінню освіти та науки впровадити у навчальний процес учбових закладів на регіональному рівні результати проекту* – викладання

¹⁷ І.Артёмов «Ставлення населення Закарпатського регіону до перспектив вступу України в ЄС і НАТО: інформаційно-аналітичні матеріали» / І.Артёмов, О.Руденко // Україна-НАТО: Науковий журнал НВЦ «Євроатлантик-інформ». – К.: ТОВ «Вістка», 2009. – №1 (26). – С.63-80.

спецкурсів за навчальними посібниками, розробленими у процесі його реалізації.

Інститутом було започатковано серію видань «*Євроінтеграція: український вимір*». Загалом у цій серії видано 12 навчальних та 3 навчально-методичних посібники і 5 збірників наукових праць з актуальних проблем європейської та євроатлантичної інтеграції України. Про належний науковий рівень посібників свідчить те, що дев'ять з них отримали гриф «*Рекомендовано МОН України як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів*». Зокрема, це підручники:

1. Державне управління в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції України: історія, теорія, методологія (Моніторинг наукових досліджень і розробок): навчальний посібник / За заг. ред. В.Д. Бондаренка, Ф.Г. Ващука. – Ужгород: Ліра, 2007. – 343 с.

Навчальний посібник містить тематичний огляд і аналіз наукових досліджень та розробок, присвячених питанням розвитку системи державного управління в Україні у контексті адаптації його до європейських стандартів. На підставі аналізу наукової літератури виокремлено основні аспекти європейської та євроатлантичної інтеграції щодо розвитку громадянського суспільства, доведено, що пріоритети євроатлантичної інтеграції відповідають національним інтересам України.

2. Європейська та євроатлантична інтеграція України: стан і перспективи: збірник наукових праць / Під загальною редакцією Ф.Г. Ващука, І.В. Артьомова та ін. – Ужгород: Ліра, 2008. – 374 с.

У збірнику вміщено наукові статті вчених, аналітиків, представників органів державної влади, присвячені актуальним проблемам реалізації євроінтеграційних та євроатлантичних прагнень України. Більшість авторів були учасниками міжнародного «круглого столу» експертів, який відбувся в м. Ужгороді в рамках реалізації НН Інститутом філософії та євроінтеграційних досліджень Закарпатського державного університету наукового проекту «Розроблення

навчально-методичного забезпечення включення питань євроатлантичної інтеграції до програм підготовки фахівців у вищих навчальних закладах за спеціальністю “Міжнародні відносини” з виданням посібників, збірників нормативно-правових актів, методичних розробок і пілотне впровадження результатів проекту на регіональному рівні”. Висвітлюються питання практичної реалізації завдань, сформульованих у Цільовому Плані “Україна-НАТО” на 2008 рік.

Видання розраховане на науковців, студентів, працівників органів державної влади і місцевого самоврядування, які займаються проблемами реалізації завдань євроінтеграційного та євроатлантичного вибору України.

3. Механізми регулювання інтеграційних процесів в Україні: навчальний посібник / І.В. Артёмов, В.Д. Бакуменко, В.Д. Бондаренко, С.В. Бутівченко, О.М. Ващук, Д.В. Вітер, В.В. Гоблик, Л.І. Загайнова, О.М. Казакевич, Ю.Г. Кальниш, В.М. Козаков, І.В. Козюра, З.І. Логвін, О.М. Руденко, Л.В. Тимчук. – Ужгород: Ліра, 2008. – 465 с.

У навчальному посібнику узагальнено основні напрями науково-теоретичних і практичних пошуків у сфері розробки та впровадження дієвих механізмів інтеграції, окреслено головні пріоритети інтеграції та розглянуто її механізми, на основі чого запроваджено певне методологічне підґрунтя для подальшої розробки практичних методів оцінки їх ефективності. Окрему увагу приділено особливостям розробки та впровадження конкретних, специфічних механізмів інтеграції, що виконують відповідні регулятивні функції.

Посібник розрахований на науковців, викладачів, аспірантів, студентів при вивченні нормативних дисциплін з державного управління, публічної політики, аналізу політики та європейських справ; на працівників органів державної влади та управління, які здійснюють діяльність у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України. Він може бути використаний у галузі державного управління політичними, науково-технічними, економічними, оборонними та соціальними процесами, науково-методичного забезпечення професійного навчання державних службовців.

4. Міжнародна інтеграція: навчальний посібник /І.В. Артёмов, В.Д. Бакуменко, О.М. Ващук, Д.В. Вітер, С.І. Вировий, В.В. Гоблик, І.М. Забара, Л.І. Загайнова, Г.М. Казакевич, О.М. Казакевич, Ю.Г. Кальниш, І.В. Козюра, С.А.Криворучко, З.І.Логвін, О.В.Манойленко, І.В. Рейтерович, О.М. Руденко, О.М. Рудік, С.О. Телешун, О.Р. Тигаренко, І.В. Шкурат, О.М. Шушпанніков. – Ужгород: Ліра, 2008. – 387 с.

У навчальному посібнику зібрані і впорядковані терміни та поняття, що висвітлюють сутність і специфіку процесів міжнародної інтеграції, глобалізації, розкривають зміст основних інституцій, пов'язаних з інтеграційними процесами, міжнародних організацій тощо. Терміни і поняття, представлені у посібнику, адаптовано до навчального процесу з урахуванням методики викладання дисциплін з державного управління та міжнародних відносин.

Посібник розрахований на науковців, викладачів, аспірантів, слухачів, студентів, всіх, хто цікавиться питаннями європейської та євроатлантичної інтеграції України, міжнародного співробітництва в сфері економіки, безпеки, військового будівництва, соціального розвитку тощо.

5. Нормативно-правове забезпечення стратегічного курсу України на європейську та євроатлантичну інтеграцію: навчальний посібник-хрестоматія. У 2 частинах / Уклад. і коментарі: І.В. Артёмов, Д.В. Вітер, Л.І. Загайнова, О.М. Казакевич, О.М. Руденко. – Ужгород: Ліра, 2007. – Ч.І. – 452 с.

6. Нормативно-правове забезпечення стратегічного курсу України на європейську та євроатлантичну інтеграцію: навчальний посібник-хрестоматія. У 2 частинах / Уклад. і коментарі: І.В. Артёмов, Д.В. Вітер, Л.І. Загайнова, О.М. Казакевич, О.М. Руденко. – Ужгород: Ліра, 2007. – Ч.ІІ. – 346 с.

Хрестоматія доповнює та ілюструє основні положення навчальних посібників серії “Євроінтеграція: український вимір”, започаткованої навчально-науковим Інститутом філософії та євроінтеграційних досліджень Закарпатського державного університету. Видання містить тексти законів

України, нормативні акти з питань правового забезпечення та регулювання процесів європейської та євроатлантичної інтеграції України.

Для студентів спеціальностей “державне управління”, “міжнародні відносини” вищих навчальних закладів, державних службовців та всіх, хто цікавиться проблемами європейської та євроатлантичної інтеграції України.

7. І.В.Артёмов. Український вимір європейської та євроатлантичної інтеграції: навчальний посібник: У 2-х кн. – Кн.1. Україна – Європейський Союз. – Ужгород: Ліра, 2008. – 476 с.

Пропоноване видання – один з небагатьох навчальних посібників, присвячених проблематиці європейської та євроатлантичної інтеграції України.

Посібник підготовлено в ході реалізації Інститутом філософії та євроінтеграційних досліджень Закарпатського державного університету наукового проекту на замовлення Міністерства освіти і науки України, зважаючи на недостатню ефективність роботи з інформування населення щодо проблем європейської та євроатлантичної інтеграції, підготовки фахівців, які зможуть відстоювати інтереси держави на всіх етапах євроінтеграційного поступу.

У першій книзі посібника – «Україна – Європейський Союз» розкриваються передумови вибору Україною курсу до єдиної Європи, дається аналіз сучасного стану проблем і механізмів реалізації зазначеного вибору, простежуються його основні етапи.

Для студентів вищих навчальних закладів, які навчаються за спеціальністю “Міжнародні відносини”, викладачів, службовців, які займаються реалізацією державної політики європейської та євроатлантичної інтеграції України.

8. І.В.Артёмов. Український вимір європейської та євроатлантичної інтеграції: навчальний посібник: У 2-х кн. – Ужгород: Ліра, 2008. – 370 с.

Друга книга навчального посібника «Український вимір європейської та євроатлантичної інтеграції» присвячена розкриттю проблем і перспектив реалізації євроатлантичних намірів України. Висвітлено передумови вибору Укра-

їною євроатлантичного курсу, дано аналіз сучасного стану проблем і механізмів його реалізації.

9. Інститути ЄС і НАТО. Глосарій основних термінів та понять: навчальний посібник /Укладачі: І.В. Артёмов, Д.В. Вітер, О.М. Руденко. Ужгород: Ліра, 2007. – 220 с.

У довіднику, адаптованому до навчального процесу з урахуванням методики викладання дисциплін з державного управління і міжнародних відносин, зібрані та впорядковані основні терміни і поняття щодо інституцій Європейського Союзу та НАТО, міжнародних організацій, процесів європейської та євроатлантичної інтеграції України.

Навчальний посібник розрахований на науковців, викладачів, аспірантів, студентів вищих навчальних закладів, усіх, хто цікавиться питаннями європейської та євроатлантичної інтеграції України, міжнародного співробітництва у сфері економіки, безпеки, військового будівництва, соціального розвитку тощо.

За розробку і видання навчальних посібників Інститут одержав відгуки-подяки від Секретаріату Президента України, Міністерства закордонних справ України, Національного центру з питань євроатлантичної інтеграції.

У 2009-2010 роках було започатковано всеукраїнський конкурс «Університетська книга». Для участі у конкурсі Інститутом було представлено п'ять навчальних посібників. Лауреатом всеукраїнського конкурсу видань для ВНЗ «Університетська книга – 2010» стало видання Закарпатського державного університету, підготовлене директором Інституту І.В. Артёмовим: Український вимір європейської та євроатлантичної інтеграції: навчальний посібник: У 2-х кн. – Ужгород: Ліра, 2008. – Книга 1. Україна – Європейський Союз. – 472 с.; Книга 2. Україна – НАТО. – 368 с.

За підсумками журі всеукраїнського конкурсу ЗакДУ нагороджений дипломом за друге місце у номінації «Краще навчальне видання із соціально-гуманітарних наук».

У квітні 2009 року Інститут зареєстрував у Міністерстві юстиції України періодичне друковане видання – збірник

наукових праць «Геополітика України: історія і сучасність», що виходить двічі на рік. Серед членів редакційної ради збірника Бондаренко В.Д. – доктор філософських наук, перший заступник голови ВАК України, Пахомов Ю.М. – доктор економічних наук, академік НАН України, директор Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України, Луговий В.І. – доктор педагогічних наук, професор, віце-президент АПН України, Попович В.М. – доктор юридичних наук, професор, Будкін В.С. – доктор економічних наук, професор, Перепелиця Г.М. – доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії при МЗС України, викладачі, аспіранти та студенти. Збірнику присвоєно міжнародний стандартний номер серіальних видань ISSN, що дає можливість науковцям 130 країн знайомитись з його публікаціями.

Важливою складовою інноваційних технологій навчання є робота зі студентами, залучення їх до наукових розробок університету. У збірниках наукових праць, випущених Інститутом у 2007-2010 роках, вміщено більше 40 наукових статей кращих студентів, магістрів та аспірантів. 90 % курсових, бакалаврських та дипломних робіт студентів, виконаних під керівництвом викладачів – працівників Інституту, захищаються з оцінкою «відмінно».

Кращі наукові роботи студентів ЗақДУ з проблематики євроінтеграційного поступу України, що виконувались під науковим керівництвом к.і.н., доцента Артьомова І.В., брали участь у всеукраїнських конкурсах наукових праць. Так, у 2009 році призерами таких конкурсів стали роботи Кривенкової Руслани (І місце), Бродич Андріани (ІІ місце) та Шпільмана Богдана (ІІІ місце). У 2010 році – роботи Генник Іванни (ІІ місце) та Білак Діани (ІІІ місце).

Директор Інституту І.В. Артьомов у 2009 – 2011 рр. нагороджений почесними грамотами МОН України та почесним дипломом «За особистий творчий внесок в удосконалення змісту навчально-виховного процесу». Про те, що НН Інститут євроінтеграційних досліджень ЗақДУ активно

працює у напрямі інноваційних технологій навчання, свідчить висока оцінка діяльності Інституту організаторами виставки «Сучасна освіта в Україні – 2009». А презентація Інституту за тематикою досліджень отримала бронзову нагороду виставки.

У 2010 році Інститут знову взяв участь у конкурсному відборі проектів наукових досліджень і розробок, що виконуватимуться за рахунок видатків загального фонду державного бюджету, починаючи з 2011 року. Високі оцінки, отримав запит Інституту на виконання фундаментальної науково-дослідної роботи на тему: «Концептуальні та інституціональні засади єврорегіонального співробітництва України в умовах інтеграційних і глобалізаційних процесів сучасності».

Наукові працівники продовжують творчі пошуки і активізують роботу з підготовки навчальних посібників і навчально-методичних комплексів нового покоління.

(Інтеграція в європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи: Монографія/ За заг. ред. Ф.Г. Ващука. – Ужгород: Закарпатський державний університет, 2011. – 560 с. – С.204-217.)

ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ (1953 - 2010 рр.)

Глобальні інтеграційні процеси сучасного світу - об'єктивна тенденція розвитку усіх сфер суспільного життя. Адже вони охопили суспільне виробництво, культуру і духовне життя, освітню та наукову сфери та стали визначальними факторами формування способу та якості життя усього світу [1].

Вимогою часу стала необхідність підготовки фахівців нової генерації та якості, здатних творчо мислити, швидко орієнтуватися в сучасному насиченому інформаційному просторі, приймати нестандартні рішення, вчитися і розвиватися протягом усього життя. Саме тому сьогодні потрібна освіта, що постійно оновлюється - знаннями, технологіями, засобами навчання, організаційними та управлінськими підходами. Саме така освіта є інноваційною, її суть можна передати словами: "Не наздоганяти минуле, а створювати майбутнє" [2, с.290]. Тож не дивно, що на початку XXI ст. освіта стала об'єктом пріоритетної уваги міжнародної політики. Проявом такої тенденції став початок нового етапу європейської освітньої політики, що був оформлений у рамках програми "Освіта та професійна підготовка 2010", затвердженої ще у травні 2000 р. на засіданні Єврокомісії у Лісабоні.

Відомо, що концепція якості вищої освіти синтезує частинні концепції, розроблені у рамках Болонського процесу й системно об'єднані однією метою. Основи Болонського процесу в Європі закладені після Другої світової війни прийняттям "Європейської конвенції про еквівалентність дипломів (1953 р.)" і протоколу до неї (1964 р.), "Європейської конвенції про еквівалентність періодів університетської освіти" (1956 р.), "Європейської конвенції про академічне визнання університетських кваліфікацій" (1959 р.), "Конвенції про визнання навчальних курсів, дипломів про вищу освіту і вчених ступенів у державах Європейського регіону" (1979 р.), "Європейської конвенції про загальну рівнозначність термінів університетської освіти" (1990 р.) і "Конвенції про визнання кваліфікацій", яка стосується вищої освіти в європейському регіоні.

Підписання Європейської культурної конвенції 19 грудня 1954 р. стало базовим етапом для розвитку Болонського процесу. Зазначена Конвенція держав-членів Ради Європи визначала, що метою укладення Загальної європейської культурної програми є "заохочення громадян усіх держав-членів та громадян інших європейських держав до вивчення мов, історії та культури інших країн" з метою досягнення більшого єднання між її членами і збереження та втілення в життя ідеалів і принципів, що є спільним надбанням. Ідеї цього культурного об'єднання європейських країн та університетів отримали розвиток у Великій Хартії університетів (Magna Charta Universitatum). Пропозиція про її прийняття була ініційована Болонським університетом, який у 1986 р. направив її найстарішим університетам Європи, причому останні сприйняли її позитивно. Цьому сприяло й те, що програмні ідеї Хартії розроблялися університетами без участі інститутів політичної влади й спиралися на фундаментальні цінності європейських університетських традицій. Підсиленню ідей зміцнення зв'язків між вищими навчальними закладами сприяло і долучення до цього процесу неєвропейських університетів.

Для розробки проекту Хартії на зустрічі в Болоньї (червень 1987 р.) делегати 80 європейських університетів створили раду з восьми членів - керівників провідних європейських університетів та представників Ради Європи. Розробка проекту була завершена в січні 1988 р. у Лісабоні. 25 травня 1998 р. міністри вищої освіти Великобританії, Німеччини, Франції та Італії в Парижі на цій основі прийняли Спільну Сорбонську декларацію "Про гармонізацію архітектури європейських систем вищої освіти". Вони заявили, що "Європа - це не тільки евро, банки і економіка: вона повинна стати також і Європою знань", що вимагає будувати й підсилювати інтелектуальну, культурну, соціальну та технічну базу континенту, основою яких є університети, яким і належить вирішальна роль у такому розвитку". Наголошувалось також, що період істотних змін в освіті і умовах праці в Європі вимагає урізноманітнення шляхів становлення професійної кар'єри, необхідність навчання й професійної підготовки протягом усього життя. Це потребує й пошуку нових систем освіти, збільшення можливостей реалізації потенціалу вищої школи.

У цих умовах відкритий простір європейської вищої освіти, з одного боку, створює перспективи для збереження відмінностей, а з іншого - вимагає зусиль для подолання бар'єрів, розробки програм для розширення мобільності та зближення учасників цього процесу. Актуальною стає потреба створення системи, що забезпечує взаємне визнання різних систем освіти на основі міжнародного порівняння їх еквівалентності. Гнучкість цієї системи може бути досягнута через використання семестрів та кредитів (за схемою ECTS), що створює можливість їх зіставлення для тих, хто обирає первинну освіту або для продовження навчання в різних європейських університетах чи хотів би отримати ступінь протягом життя в будь-який час, на будь-якому етапі життя і в будь-якому університеті. Ці ідеї Сорбонської декларації були покладені в основу Великої Хартії, прийнятої в Болоньї 9 червня 1999 р. на урочистостях з нагоди 900-ї річниці найстарішого Болонського університету Європи - альма-матері європейської вищої освіти. Велику Хартію підписали ректори 430 університетів - учасники торжеств, у тому числі 4-х університетів України.

У вересні 2001 р. було створено Наглядову раду (Observatory) Великої Хартії університетів. Сьогодні до неї приєдналося 530 університетів світу, серед яких 30 українських. До Болонської декларації приєдналися 45 європейських країн включно з Україною. У Комюніке учасників конференції підтверджувалась готовність країн-учасниць координувати в рамках Болонського процесу "політику зі створення Загальноєвропейського простору вищої освіти (ЗПВО) до 2010 р." та допомагати країнам, що приєдналися до цього процесу, в реалізації його цілей. Визначалися й ближні цілі та завдання (на період до 2007 р.), у т.ч.: впровадження стандартів і принципів забезпечення якості; впровадження національних кваліфікаційних рамок; присудження та визнання подвійних дипломів, зокрема на рівні доктора; створення можливостей для гнучких траєкторій навчання у вищій освіті, включаючи процедури визнання попереднього навчання.

Комюніке також визначило намір створити до 2010 р. загальноєвропейський простір вищої освіти, забезпечити вагомий внесок у створення суспільства, заснованого на знаннях,

принципах якості та прозорості при збереженні національних цінностей та розмаїття культур. Для досягнення цих завдань було визначено курс на: зміцнення партнерства між ВНЗ України та зарубіжних країн; інтенсифікацію діалогу між державними установами, приватними підприємствами та іншими інститутами суспільства з метою підвищення можливостей працевлаштування випускників з кваліфікацією бакалавра, у тому числі на державній службі; підвищення якості знань на основі використання нових методик навчання та наукової роботи; залучення студентів до міжнародної співпраці; поліпшення якості внутрішніх механізмів контролю та їх взаємозв'язку із зовнішніми системами; ратифікацію Лісабонської конвенції про визнання студентів та періодів навчання, виконання принципів та їх інкорпорацію в національне законодавство; підтримку доповнень Лісабонської конвенції про визнання подвійних дипломів двох або більше країн ЗПВО; можливості подальшого впровадження навчання протягом усього життя [3, с.69].

Враховуючи важливість нормативно-правової основи формування Європейського простору вищої освіти, варто коротко прокоментувати концептуальні положення документів, що розкривають сутність, основні напрями та етапи цього процесу.

Проблеми формування єдиного Європейського освітнього простору знайшли широку аудиторію фахівців у Лісабоні (1997 р.), де була прийнята Конвенція про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні. У ній відзначалось, що: вища освіта має відігравати дуже важливу роль у утвердженні миру, взаєморозуміння і терпимості, у формуванні взаємної довіри між народами та країнами; визнання курсів навчання, свідоцтв, дипломів і звань, отриманих в іншій країні європейського регіону, є важливим засобом сприяння академічній мобільності між Сторонами; з огляду на важливе значення принципу самостійності закладів освіти, усвідомлюється необхідність його підтримки і захисту; справедливе визнання кваліфікацій є ключовим елементом права на освіту та обов'язком суспільства, що впливає з конвенцій Ради Європи та ЮНЕСКО з питань академічного визнання в Європі: Європейської конвенції про еквівалентність дипломів, які надають допуск до університетів (1953 рік, ETS N0.

15), та Протоколу до неї (1964 рік, ETS N0.49); Європейської конвенції про еквівалентність періодів навчання в університетах (1956 рік, ETS N0. 21); Європейської конвенції про академічне визнання університетських кваліфікацій (1959 рік, ETS N0. 32); Конвенції про визнання курсів навчання, дипломів і звань з вищої освіти в державах Європейського регіону (1979 рік); Європейської конвенції про загальну еквівалентність періодів навчання в університетах (1990 рік, ETS N0. 138).

У Концепції про визнання кваліфікацій з вищої освіти в Європейському регіоні розроблені чіткі положення про забезпечення механізмів постійного впровадження у практику принципів цієї Конвенції, які мають таке значення: доступ (до вищої освіти) - право кандидатів, що задовольняють встановленим вимогам, на звернення з проханням про допуск до вищої освіти та на розгляд такого прохання; допуск (до вищих закладів і програм освіти) - акт чи система, яка дає змогу кандидатам, що задовольняють встановленим вимогам, відвідувати курс навчання з вищої освіти в тому чи іншому закладі і/або тій чи іншій програмі; оцінка (закладів або програм) - процедура встановлення якості навчання у вищому закладі або програмі освіти; оцінка (індивідуальних кваліфікацій) - письмова оцінка компетентним органом іноземних кваліфікацій, присуджених окремій особі; компетентний орган з визнання - орган, якому офіційно доручено ухвалювати обов'язкові рішення про визнання іноземних кваліфікацій; вища освіта - всі види курсів навчання чи циклів курсів навчання, професійної підготовки або підготовки до наукових досліджень після середньо-освітнього рівня, які визнані відповідними органами Сторони такими, що належать до її системи вищої освіти; вищий заклад освіти - заклад, що надає вищу освіту і визнаний компетентним органом Сторони як такий, що належить до її системи вищої освіти; програма з вищої освіти - курс навчання, визнаний компетентним органом Сторони як такий, що належить до її системи вищої освіти, після закінчення якого слухачу присуджується кваліфікація з вищої освіти; період навчання - будь-яка частина програми з вищої освіти, оцінена і документально підтверджена, яка, не становлячи повного курсу навчання за програмою, є істотним набутком знань чи навичок.

Кваліфікація розглядається у двох площинах: кваліфікація з вищої освіти - будь-яке звання, диплом або інше свідоцтво, що видане компетентним органом і засвідчує успішне закінчення програми з вищої освіти; кваліфікація, що надає доступ до вищої освіти, - будь-який диплом або інше свідоцтво, що видане компетентним органом, засвідчує успішне закінчення освітньої програми і надає власнику кваліфікації право брати участь у процедурі допуску до вищої освіти (пор. визначення терміну "доступ"). Визнання кваліфікації являє собою формальне підтвердження компетентним органом якості іноземної освітньої кваліфікації для цілей доступу до навчання і/або здійснення фахової діяльності.

Серед умов виділяються загальні та спеціальні. Загальні умови - умови, які в усіх випадках повинні задовольнятися для доступу до вищої освіти або певного рівня цієї освіти чи для здобуття певного рівня кваліфікації з вищої освіти; спеціальні умови - умови, які на додаток до загальних умов повинні задовольнятися для отримання допуску до конкретної програми з вищої освіти чи для здобуття спеціальної кваліфікації з вищої освіти стосовно конкретної навчальної дисципліни.

Список джерел:

1. Суліма Є. Глобалістика: підруч. / Є. Суліма, М. Шепелєв. – К.: Вища школа, 2010. – 544 с.
2. Ващук Ф. Перехід до інноваційних технологій у вищій освіті – вимога часу // Інтеграція в європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи / за заг. ред. Ф. Ващука. – Ужгород: ЗақДУ, 2011. – С. 290-294.
3. Лондонське комюніке Конференції міністрів європейських країн, відповідальних за сферу вищої освіти «На шляху до європейського простору вищої освіти: відповіді на виклики глобалізації». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ubs.gov.ua/files/462_files_1/LondonskeKomunike.pdf

(Філософія інтеграції. Монографія / За заг. ред. В.Д.Бондаренка та Ф.Г.Ващука. – Ужгород: ЗақДУ, 2011.– Вип. 18. - С. 461-468.)

РЕЗУЛЬТАТИ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ ТА ІНТЕГРАЦІЙНІ ПЕРСПЕКТИВИ ЗАГАЛЬНО- ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

The article shows an attempt to summarize the research results of the i tnilists participants of scientific practical conferences on the problems of integrating national higher education into European educational area in the context of the Bologna process.

Keywords: *Bologna Process, a single European educational space, a national educational system, mobility, two level education, credit and modular training, qualifications.*

Актуальність теми. Глобальні процеси, що відбуваються в освіті, посилена взаємозалежність інтересів суб'єктів міжнародних відносин на початку третього тисячоліття обумовлюють розширення та уніфікацію національних освітніх систем.

Вимогою часу стає підготовка фахівців нової якості - здатних творчо мислити, швидко орієнтуватися в сучасному насиченому інформаційному просторі, приймати нестандартні рішення, вчитися і розвиватися протягом усього життя, а головне - бути патріотами.

Реформування вищої освіти України, як відомо, ґрунтується на таких засадах:

- по-перше, це національна ідея вищої освіти, зміст якої полягає у збереженні і примноженні національних освітніх традицій. Вища освіта покликана виховувати громадянина держави Україна, гармонійно розвинену особистість, для якої потреба у фундаментальних знаннях та підвищенні загальноосвітнього і професійного рівнів асоціюється зі зміцненням своєї держави;
- по-друге, розвиток вищої освіти повинен підпорядковуватись законам ринкової економіки. Водночас необхідно враховувати не менш важливі чинники - соціальні, політичні, духовного життя, суспільної свідомості, культури та морально-психологічних цінностей. Значна частина проблем, що накопичилися у системі вищої та середньої осві-

ти, пов'язані насамперед з розбалансованістю комплексу зазначених чинників суспільних перетворень;

- по-третє, розвиток вищої освіти слід розглядати у контексті тенденцій розвитку світових освітніх систем, у т.ч. європейських. Зокрема, привести законодавчу і нормативно-правову базу вищої освіти України до світових вимог, відповідно структурувати систему вищої освіти та її складові, упорядкувати перелік спеціальностей, переглянути зміст вищої освіти; забезпечити інформатизацію навчального процесу та доступ до міжнародних інформаційних систем у вищій школі. Необхідно не лише орієнтуватись на ринкові спеціальності, але й наповнити зміст освіти новітніми матеріалами, запровадити сучасні технології навчання з високим рівнем інформатизації навчального процесу.

Саме для глибокого осмислення пріоритетів, принципів та напрямів реформування вітчизняної вищої освіти, окреслення шляхів її інтеграції в європейський і світовий освітній простори, вироблення відповідних рекомендацій Закарпатський державний університет спільно з Міністерством освіти і науки, молоді та спорту запровадив з 1999 року щорічні міжнародні науково-практичні конференції. Постійними їх учасниками є представники провідних вузів України і сусідніх з нею країн-членів ЄС (Словаччини, Угорщини, Румунії).

За час, що минув, проведено 20 таких конференцій, їх учасниками були понад 1500 вчених з 8 країн, які піддали глибокому аналізу теоретичні і практичні аспекти адаптації національної освіти України до європейських стандартів і вимог Болонського процесу і виробили практичні рекомендації щодо впровадження складових механізму забезпечення процесу інтеграції в європейський освітній простір на основі використання кращого досвіду вищої школи України.

Метою дослідження є аналіз результатів провадження вимог Болонської декларації в загальноєвропейський освітній простір.

Виклад основного матеріалу. Основні тенденції щодо створення Зони європейської вищої освіти були сформульовані

у Сорбонській декларації "Про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти" (травень 1998р.) [1]. У Спільній декларації про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти зазначалось, що відкрита зона європейської вищої освіти несе багатство позитивних перспектив, звичайно ж, з повагою до наших відмінностей, але вимагає, з іншого боку, продовження зусиль з ліквідації бар'єрів і розроблення таких рамок для викладання та навчання, які розширили б мобільність і зробили співпрацю ближчою, ніж будь-коли.

Міжнародне визнання й привабливий потенціал систем освіти європейських країн безпосередньо пов'язані з їх зовнішньою та внутрішньою зрозумілістю. З'являється необхідність у системі, в якій для міжнародного порівняння і еквівалентності повинні існувати два основні цикли: доступеневий та післяступеневий. Студенти доступеневого циклу повинні мати доступ до диверсифікованих програм, що включають можливість міждисциплінарних занять, розвиток знань з іноземних мов та використання нових інформаційних технологій. Міжнародне визнання першого ступеня, як відповідного певному рівню кваліфікації, важливо для успіху цієї спроби, яка б зробила схеми вищої освіти зрозумілими для всіх. У післяступеневому циклі повинен бути вибір між більш короткою за тривалістю програмою отримання ступеня магістра і більш тривалою програмою отримання докторського ступеня з можливістю переходу від однієї програми до іншої. І в першій, і в другій програмах відповідний акцент повинен бути зроблений на дослідницькій та самостійній роботі. Студенти як доступеневого, так і післяступеневого циклів повинні заохочуватися до того, щоб проводити принаймні один семестр в університетах поза своєю країною. У той же час дедалі більша кількість викладацького та дослідницького персоналу повинна працювати в європейських країнах, відмінних від своєї власної. Підтримка Європейським Союзом, що зростає, мобільності студентів та викладачів повинна використовуватися повністю [2].

Після того, як Сорбонська декларація визначила центральну роль університетів у розвитку європейських культурних цінностей та обґрунтувала необхідність створення

зони європейської вищої освіти як основного шляху розвитку мобільності громадян з можливістю їх працевлаштування, надзвичайно важливою подією стала Спільна заява європейських міністрів освіти від 18-19 червня 1999 р. у м. Болонья "Зона європейської вищої освіти". Болонська конвенція стала стратегічним орієнтиром на шляху формування єдиного освітнього простору в Європі.

У прийнятому в Болонії документі особлива увага приділена основним принципам формування Зони європейської вищої освіти, а також сформульовані першочергові цілі для просування європейської системи вищої освіти цілим світом, зокрема [3]:

- прийняття системи впровадження Додатка до диплома з метою сприяння працевлаштуванню європейських громадян і міжнародній конкурентоспроможності європейської системи вищої освіти;

- прийняття системи, заснованої на двох ключових навчальних циклах: додипломному та післядипломному. Доступ до другого циклу навчання буде вимагати успішного завершення першого, який має тривати щонайменше три роки. Ступінь, що присвоюється після завершення першого циклу, має бути затребуваний на європейському ринку праці як кваліфікація відповідного рівня. Кінцевим результатом другого навчального циклу має бути ступінь магістра та/або доктора, як у багатьох європейських країнах;

- впровадження системи кредитів на зразок Європейської системи трансферу оцінок (ЕСТБ) як відповідного засобу сприяння більшій мобільності студентів. Кредити можуть бути отримані також поза межами вищих навчальних закладів, включаючи навчання протягом усього життя, за умови їхнього визнання з боку зацікавлених університетів;

- сприяння мобільності шляхом усунення перешкод ефективному здійсненню вільного пересування, з акцентом на: забезпечення студентам доступу до можливості отримання освіти та практичної підготовки, а також до відповідних послуг; забезпечення визнання та зарахування часу, який викладач, дослідник або особа з числа адміністративного персоналу витратили на проведення досліджень, викладання та стажування в європейському навчальному закладі зі збереженням їхніх прав, встановлених законом;

-
- сприяння європейському співробітництву щодо забезпечення якості освіти з метою вироблення порівняльних критеріїв та методологій;
 - сприяння необхідним європейським поглядам у галузі вищої освіти, зокрема щодо розробки навчальних планів, співробітництва між освітніми закладами, схем мобільності, спільних програм навчання, практичної підготовки та проведення наукових досліджень.

У період з 1998 по 2003 рр. у рамках Болонського процесу були виділені основні підходи та етапи формування Зони європейської вищої освіти і сформульовані шість ключових позицій:

Уведення двоциклового навчання. Фактично пропонується ввести два цикли навчання: 1-й - до одержання першого академічного ступеня і 2-й - після його одержання. При цьому тривалість навчання на 1-му циклі має бути не менше 3-х і не більше 4-х років. Навчання впродовж другого циклу може передбачати отримання ступеня магістра (через 1-2 роки навчання після одержання 1-го ступеня) і/або докторського ступеня (за умови загальної тривалості навчання 7-8 років).

Запровадження кредитної системи. Пропонується запровадити у всіх національних системах освіти систем обліку трудомісткості навчальної роботи в кредитах. За основу пропонується прийняти ECTS (Європейська система зарахування кредитів (залікових одиниць трудомісткості), зробивши її нагромаджувальною системою, здатною працювати в рамках концепції "навчання впродовж усього життя".

Контроль якості освіти. Передбачається організація акредитаційних агентств, незалежних від національних урядів і міжнародних організацій. Оцінка буде ґрунтуватися не на тривалості або змісті навчання, а на тих знаннях, уміннях і навичках, що отримали випускники. Одночасно будуть встановлені стандарти транснаціональної освіти.

Розширення мобільності. На основі виконання попередніх пунктів передбачається істотний розвиток мобільності студен-

тів. Окрім того, ставиться питання про розширення мобільності викладацького й іншого персоналу для взаємного збагачення європейським досвідом. Передбачається зміна національних законодавчих актів у сфері працевлаштування іноземців.

Забезпечення працевлаштування випускників. Одним із важливих положень Болонського процесу є орієнтація вищих навчальних закладів на кінцевий результат: знання й уміння випускників повинні бути практично застосовані на користь усієї Європи. Усі академічні ступені й інші кваліфікації мають бути затребувані європейським ринком праці, а професійне визнання кваліфікацій має бути спрощене. Для забезпечення визнання кваліфікацій планується повсюдне використання Додатка до диплома, який рекомендований ЮНЕСКО.

Забезпечення привабливості європейської системи освіти. Одним із головних завдань, що має бути вирішене в рамках Болонського процесу, є залучення в Європу більшої кількості студентів з інших регіонів світу. Вважається, що введення загальноєвропейської системи гарантії якості освіти, кредитної системи накопичення, легкодоступних кваліфікацій тощо сприятиме підвищенню інтересу європейських та інших громадян до вищої освіти [4].

Наступним кроком Європейської Спільноти до створення Зони європейської вищої освіти стала конференція європейських вищих навчальних закладів і освітніх організацій 29-30 березня 2001 року у м. Саламанка, в якій взяли участь представники майже 300 європейських вищих навчальних закладів з метою підготувати свої пропозиції до празької зустрічі міністрів вищої освіти країн-учасниць Болонського процесу. Значення цього форуму в тому, що його учасники домовилися про цілі, принципи та пріоритети. Серед пріоритетів слід, на нашу думку, привернути увагу до таких принципів [5]:

Автономія з відповідальністю. Розвиток потребує, щоб у європейських університетів була можливість діяти відповідно до керівного принципу автономії у поєднанні з відповідальністю. Як автономні і відповідальні юридичні, освітні й соціальні об'єкти вони підтверджують свою прихильність

принципам Magna Charta Universitatum 1988 року і, зокрема, академічній свободі. Тому університети повинні мати право формувати свою стратегію, вибирати свої пріоритети в навчанні й провадженні наукових досліджень, витрачати свої ресурси, профілювати свої програми й встановлювати свої критерії для прийому професорів і студентів. Європейські вищі навчальні заклади готові до конкуренції вдома, у Європі й у світі, але для цього вони мають нагальну потребу в організаційній свободі, зрозумілих і доброзичливих рамках регулювання й достатньому фінансуванні. В іншому разі вони не будуть мати можливості для співпраці й змагання. Плани завершення створення Зони європейської вищої освіти залишаться невиконаними або спричинять нерівноправність конкуренції, якщо в багатьох країнах будуть здійснюватися безпосереднє регулювання, детальний адміністративний і фінансовий контроль стосовно вищої освіти.

Конкуренція, що підтримує якість вищої освіти, не відкидає співробітництва і не може бути зведена до концепції комерції. Університети в деяких країнах Європи знаходяться ще не в тому становищі, щоб конкурувати на рівних, перебуваючи, зокрема, віч-на-віч із небажаним впливом інтелекту у межах Європи.

Освіта як відповідальність перед суспільством. Зона європейської вищої освіти повинна будуватися на європейських традиціях відповідальності освіти перед суспільством; на широкому й відкритому доступі як до доступневого, так і післяступеневого навчання; на освіті для розвитку особистості й навчанні протягом усього життя; на громадянстві як короткочасної, так і тривалої соціальної доцільності.

Вища освіта, ґрунтована на наукових дослідженнях. Оскільки наукові дослідження є рушійною силою вищої освіти, то й створення Зони європейської вищої освіти має відбуватися одночасно й паралельно зі створенням Зони європейських наукових досліджень.

Організація диверсифікації. Європейська вища освіта завжди була різноманітною у частині мов, національних систем, ти-

пів інститутів, орієнтації профілів підготовки та навчальних планів. У той же час її майбутнє залежить від спроможності організувати цінне розмаїття так ефективно, щоб мати позитивні результати, а не труднощі, гнучкість, а не непрозорість. Вищі навчальні заклади хочуть користуватися конвергенцією, зокрема, у загальних поняттях, загальнодоступних у цій предметній галузі поза кордонами - і мати справу з розмаїтістю як з активом, а не як причиною для невизнання або винятку.

Ключовими питаннями конференції у м. Саламанці були також проблеми якості як формування довіри; сумісності; мобільності; сумісних кваліфікацій на доступневому і післяступневому рівнях; привабливості. Усі вищі навчальні заклади - учасники конференцій - звернулися до урядів з проханням полегшувати і заохочувати зміни, забезпечувати рамки для координації і керівництва зближенням із врахуванням національних і європейських особливостей. Вони підтверджують свою здатність і готовність ініціювати і підтримувати прогрес спільними зусиллями: здійснити переоцінку вищої освіти і наукових досліджень для всієї Європи; реорганізувати вищу освіту загалом і поновити програми зокрема; розвивати й базувати вищу освіту на основі наукових досліджень; виробити взаємоприйнятні механізми для оцінки, гарантії і підтвердження якості; послуговуватися загальними термінами європейського виміру і забезпечувати сумісність різних інститутів, програм, ступенів; сприяти мобільності студентів, персоналу й можливості працевлаштування випускників у Європі; підтримувати зусилля з модернізації університетів у країнах, де існують значні проблеми щодо входження в Зону європейської вищої освіти; провадити зміни, будучи відкритими, привабливими, конкурентоспроможними вдома, в Європі й у світі; дотримуватись позиції, що вища освіта має бути відповідальною перед суспільством.

У м. Саламанка європейські вищі навчальні заклади та їх представницькі організації підтвердили своє зобов'язання досягти єдиного Європейського простору вищої освіти до кінця десятиріччя. У висновках цієї конвенції: міністри погодилися з важливістю підвищення привабливості та конкурентоспроможності європейської вищої освіти для студентів

з Європи й усього світу і закликали до розвитку всесвітньої загальної системи кваліфікацій і схеми європейської якісної сертифікації як інструменту досягнення привабливості; закликали також до співробітництва між європейськими країнами щодо транснаціональної освіти; серед інструментів, спроможних підвищити як мобільність, так і привабливість, виділено розвиток модулів, курсів та навчальних планів, які є європейськими за змістом, орієнтацією та організацією, особливо щодо уніфікації наукових ступенів.

Через два роки після підписання Болонської декларації і через три роки після Сорбонської декларації міністри вищої освіти Європи, які представляли 32 країни, що підписали документи, зібралися у Празі у травні 2001 року з метою проаналізувати досягнення та визначити напрями й пріоритети на найближчі роки щодо розвитку процесу. Міністри знову підтвердили свою відданість меті створення Європейського простору вищої освіти до 2010 року. Вибір Праги для проведення цієї зустрічі - це символ їх намірів залучити до цього процесу всю Європу в світлі розширення СС.

За наслідками зустрічі було прийняте Празьке комюніке міністрів вищої освіти європейських країн [6]. Міністри підтримали та розглянули звіт "На шляху Болонських домовленостей", замовлений утвореною після Болонської зустрічі робочою групою, і дійшли висновку, що закладені Болонською декларацією цілі отримали широке визнання, і їх взято за основу для розвитку вищої освіти більшістю країн, які підписали декларацію, університетами та іншими закладами вищої освіти. Міністри знову підтвердили, що слід і надалі докладати зусиль до забезпечення мобільності студентів, викладачів, науковців та адміністративних працівників з метою надання можливості скористатися багатством Європейського простору вищої освіти, включаючи демократичні цінності, розмаїття культур, мов та систем вищої освіти.

Міністри звернулися до матеріалів з'їзду вищих навчальних закладів Європи, що відбувся 29-30 березня в Саламанці, та рекомендацій з'їзду студентів Європи, який проводився в Гетеборзі 24-25 березня, схвально висловилися з приводу

активної участі в Болонському процесі Європейської асоціації університетів і національних студентських спілок Європи. Також було відзначено і схвалено багато інших ініціатив, спрямованих на подальше просування цього процесу. Міністри додатково відзначили конструктивну допомогу Європейської Комісії.

Міністри зазначили, що в більшості країн енергійно і широко проводилися заходи, рекомендовані в декларації щодо структури наукових ступенів і звань. Особливо схвально відзначено енергійну роботу з гарантій якості. Учасники форуму визнали потребу у співпраці щодо подолання труднощів, пов'язаних з транснаціональною освітою, а також у забезпеченні післядипломного навчання.

Вони підтримали думку про те, що вищу освіту слід розглядати як суспільне благо, що вона є і залишатиметься громадянським обов'язком і що студенти є повноправними членами вузівської спільноти. З цього погляду міністри прокоментували такі подальші дії:

Прийняття системи зрозумілих і подібних ступенів. Міністри закликали університети та інші заклади вищої освіти всіляко використовувати наявні національні законодавства та європейські інструменти, покликані спростити академічне та професійне визнання курсових дисциплін, учених ступенів та різних нагород з тим, щоб громадяни могли ефективно використовувати свою кваліфікацію, компетенцію та вміння на всій території Європейського простору вищої освіти. Міністри закликали наявні організації і мережі, такі, як NARIC і ENIC, сприяти на інституційному, державному і європейському рівнях простому, швидкому і справедливому визнанню, відзначаючи розмаїття кваліфікацій.

Прийняття системи, яка б, головним чином, ґрунтувалася на двох основних циклах. Міністри із задоволенням відзначили, що поставлену мету - поділити курс вищої освіти на два цикли, розрізняючи вищу освіту бакалаврського та магістерського циклу - ґрунтовно розглянуто й обговорено. Низка країн уже прийняла цю структуру, інші ж розглядають

її з великою зацікавленістю. Важливо зазначити, що у багатьох країнах ступені "бакалавра" і "магістра" або аналогічні двоступеневі кваліфікації можна здобути як в університетах, так і в інших вищих навчальних закладах.

Запровадження системи кредитів. Міністри наголосили, що для кращої гнучкості в навчанні і кваліфікаційних процесах потрібно прийняти загальновизнані характеристики кваліфікації, підкріплені кредитною системою на зразок ECTS або іншою ECTS-подібною, яка, за потреби, дозволить переведення та виконуватиме функцію нагромадження. Разом із загальновизнаними системами гарантування якості такі інструменти полегшать доступ студентів до європейського ринку праці і посилять сумісність, привабливість і конкурентоспроможність європейської вищої освіти. Усебічне використання такої системи кредитів у поєднанні з Додатком до диплома прискорить рух у цьому напрямі.

Забезпечення мобільності. Міністри підтвердили, що мета - поліпшити мобільність студентів, викладачів, науковців та адміністративних працівників, поставлена в Болонській декларації, має надзвичайне значення. Вони наголосили на своїй рішучості домогтися усунення будь-яких перепон щодо вільного пересування студентів, викладачів, науковців та адміністративних працівників і відзначили соціальне значення мобільності. Вони також звернули увагу на можливість мобільності, запропоновані програмами Європейського Співтовариства, і успіхи, досягнуті в цій галузі, наприклад, запровадження плану дій з мобільності (Mobility Action Plan), ратифікованого Радою Європи у Ніцці 2000 року.

Навчання протягом усього життя. Навчання протягом усього життя - невід'ємний елемент європейського простору вищої освіти. У майбутній Європі, де знання становитимуть основу суспільства і господарства, потрібна стратегія побудови системи після дипломного навчання для подолання проблеми конкурентоспроможності, застосування нових технологій та поліпшення єдності суспільства, рівних можливостей і якості життя.

Заключне комюніке зборів спостерігачів за Болонським процесом у Празі 2001 року підкреслило важливість навчання протягом усього життя як основного елемента Європейського простору вищої освіти. Навчання протягом усього життя містить усі фази навчання, починаючи з дошкільного до післяпенсійного, і покриває весь спектр формального та неформального навчання. Цей задум виконується завдяки поєднанню загальної та професійної освіти. Структура навчання протягом усього життя має бути розвиненою так, щоб будь-хто міг вибирати навчальне середовище, роботу, регіон та країну для вдосконалення своїх знань, умінь та компетенцій, їх оптимального застосування. Важливою умовою реалізації навчання протягом усього життя є розвиток гармонійної системи кредитів, яка дозволяє оцінювати та впізнавати дипломи та сертифікати, отримані у школі, університеті та в структурах навчання, заснованого на праці. У цьому випадку взаємозалік кваліфікацій між школами, університетами та роботою може бути забезпечений. Із продовженням навчання та подальшим тренуванням, звичайно, збільшується бажання змагатися та використовувати нові технології, які є основними досягненнями стратегічних цілей Європи. Як наслідок, європейські країни матимуть суспільство з вищою освітою і будуть спроможні змагатися за лідерство.

Вищі навчальні заклади і студенти. Міністри зауважили, що залучення університетів та інших вищих навчальних закладів, а також студентів як компетентних, активних і конструктивних партнерів у створенні і формуванні Європейського простору вищої освіти потрібне і бажане. Заклади освіти продемонстрували, яку велику увагу вони приділяють утворенню подібного і доцільного, до того ж різнопланового і демократичного Європейського простору вищої освіти. Міністри наголосили, що в Європейському просторі вищої освіти якість - це основоположна умова довіри, відповідності, мобільності, подібності і привабливості.

Міністри заявили, що студенти повинні активно впливати на організацію і зміст освіти в університетах та інших вищих навчальних закладах. Вони також підтвердили важливість брати до уваги соціальний аспект Болонського процесу.

Поліпшення привабливості Європейського простору вищої освіти. Міністри дійшли згоди щодо важливості підвищення привабливості європейської вищої освіти для студентів європейських та інших країн. Зрозумілість і подібність європейських дипломів у світі мусять бути підкріплені розробленням спільної системи кваліфікацій, системою механізмів гарантування якості та акредитації (сертифікації), а також більшими зусиллями щодо поширення інформації.

Надзвичайно знаковою подією на шляху створення Європейського простору вищої освіти стала Берлінська конференція міністрів вищої освіти Європи 18-19 вересня 2003 року [7], у якій взяли участь міністри вищої освіти 33 європейських країн. Метою конференції була оцінка досягнутих успіхів та встановлення пріоритетів і нових завдань на наступні роки в контексті Болонського процесу, а також визначення шляхів у перетворенні Європи на найбільш конкурентну динамічну спільноту.

Учасники конференції наголосили: згідно з принципами автономії навчальних закладів відповідальність за якість вищої освіти передусім лежить на кожному окремому навчальному закладі і, таким чином, забезпечується можливість перевірки якості системи навчання в національних рамках.

Отже, вони наголошували, що до 2005 року необхідно впровадити систему "двох циклів" і забезпечити національні системи гарантії якості, які мають включати: визначення відповідальності органів та навчальних закладів, які беруть участь у діяльності; оцінку програм закладів, яка передбачає внутрішній контроль, зовнішню перевірку, участь студентів та публікацію результатів; систему акредитації, сертифікації або подібні процедури; міжнародну участь, співпрацю та створення спілок.

Серйозна увага була приділена також: прийняттю системи, що базується на двох рівнях; підвищенню мобільності; створенню кредитної системи; визнанню ступенів: прийняття порівнянної та легко зрозумілої системи ступенів; впровадженню європейської тематики у вищу освіту; можливості навчатися протягом усього життя.

З огляду на цілі, установлені до 2010 року, очікувалася перевірка результатів Болонського процесу, яка дозволить одержати достовірну інформацію про реальний прогрес, а також дасть можливість у разі потреби внести корективи. Міністри визначили групу контролю для організації перевірки під час саміту 2005 року та для підготовки детального звіту за такими пріоритетними напрямками: гарантія якості; система двох циклів; визнання курсів і періодів навчання.

Отже, країни-учасниці були готові надати доступ до потрібної інформації для проведення відповідних досліджень. Доступ до банків даних було полегшено. На Берлінській конференції міністрів вищої освіти Європи була затверджена Програма дій до 2005 року [8]. Очікувалось отримати докладні звіти щодо зробленого в кожній країні за цими трьома напрямками.

Стосовно гарантії якості міністри наголосили, що, згідно з нашими принципами інституційної самостійності, обов'язкову відповідальність за гарантію якості вищої освіти буде покладено на саму інституцію. Вони домовилися, що до 2005 року всі національні системи гарантії якості мають містити: визначення відповідальності задіяних органів та інституцій; оцінювання програм та інституцій, включаючи внутрішній доступ, зовнішній огляд, участь студентів та публікації результатів; систему акредитації, сертифікат або порівнянні інституції; міжнародну участь, співпрацю та взаємоінформування.

Міністри взяли на себе реалізацію системи двох циклів "бакалавр" і "магістр" до 2005 року. У цьому контексті міністри розробили структуру кваліфікацій на національному та європейському рівнях. Такі структури кваліфікацій складають на основі обсягу робіт, рівня, результатів, компетенції та профілю навчання.

Окремо від цих трьох найважливіших початкових вимог міністри зазначили, що корисно було б встановити близькі зв'язки між Європейським простором вищої освіти та Європейським простором дослідницької діяльності в "Європі

знань". Але вони не стали зупинятися на розвитку тільки цих двох основних циклів вищої освіти, а вирішили додати рівень докторантури як третій цикл Болонського процесу.

Берлінське комюніке складається, як і Болонська декларація та Празьке комюніке, з довідкової інформації та рекомендацій щодо подальших дій, таких, як запровадження програм навчання протягом усього життя, ECTS, удосконалення європейської вищої освіти тощо. Однак комюніке - це також виконання дій з трьох обов'язкових напрямів.

Наступним кроком на шляху формування загальноєвропейського простору вищої освіти була конференція міністрів країн Європи, відповідальних за сферу вищої освіти, що проходила 19-20 травня 2005 року у м. Берген. Учасники конференції прийняли Комюніке "Загальноєвропейський простір вищої освіти - Досягнення цілей" [9]. Особливістю названого документа є те, що учасники конференції схвалили приєднання до Болонського процесу нових країн-учасниць, у тому числі України. Вони підтвердили взяті раніше зобов'язання координувати впроваджувану політику впродовж реалізації Болонського процесу задля досягнення кінцевої мети - створення Загальноєвропейського простору вищої освіти до 2010 р., допомогти новим країнам-учасникам забезпечити виконання цілей Болонського процесу.

Визначальним став висновок конференції про те, що ключове місце у Болонському процесі відводиться вищим навчальним закладам, їх співробітникам та студентам. Їхня роль у реалізації Болонського процесу наразі стає ще більш важливою, і оскільки необхідні законодавчі перетворення вже переважно завершені, пролунав заклик активізувати роботу щодо створення Загальноєвропейського простору вищої освіти. Вітались зусилля, пов'язані з реалізацією Болонського процесу, яких вочевидь докладають вищі навчальні заклади всієї Європи. До того ж відзначалось, що потрібен час для оптимізації впливу структурних змін на навчальні плани та, відповідно, для забезпечення надання і отримання знань на інноваційній основі, чого і потребує Європа.

Учасники конференції проаналізували стан реалізації завдань у контексті впровадження системи Загальноєвропейського простору вищої освіти за 2003-2005 рр. Поряд з цим в Комюніке акцентувалася увага на проблемі впровадження дворівневої системи ступенів, була затверджена національна система кваліфікацій у Загальноєвропейському просторі вищої освіти, що охоплює три цикли, (включаючи, в рамках національних особливостей, можливість прискореного здобуття вищої освіти, пов'язаної з першим циклом), єдині ідентифікатори за кожним циклом, які базуються на знаннях та вміннях, отримуваних у результаті навчання, а також шкалу кредитів у першому та другому циклі. Було вирішено розробити до 2010 р. національні системи кваліфікацій, сумісні з наднаціональною системою кваліфікацій у Загальноєвропейському просторі вищої освіти, розпочати роботу над цим питанням до 2007 р.

Центральне місце у роботі конференції було приділено оцінюванню заходів для впровадження системи якості, що базується на критеріях, визначених у Берлінському комюніке, і передбачає широку співпрацю, включаючи мережеве співробітництво. Проте все ще нагальним залишалось досягнення більшого прогресу, зокрема в тому, що стосується участі студентів та міжнародної співпраці. Більше того, пролунав заклик вищих освітніх закладів стосовно подальшого підвищення якості їхньої діяльності шляхом систематичного впровадження внутрішніх механізмів її забезпечення за прямого взаємозв'язку із зовнішньою системою забезпечення якості.

Учасники конференції схвалили принцип Загальноєвропейського реєстру агентств із забезпечення якості на основі аналізу, проведеного в національних межах, та закликали Європейську мережу забезпечення якості (ENQA) спільно з Європейською асоціацією університетів (EUA), Європейською асоціацією вищих навчальних закладів (EURASHE) і Об'єднанням національних студентських спілок (ESIB) розробити практичні кроки з подальшого впровадження зазначених заходів та подати через Групу супроводу звіт за результатами цієї роботи.

Учасники конференції позитивно оцінили роботу щодо визнання ступенів та термінів навчання, яка впроваджена в 36 із 45 країн-учасниць, що ратифікували Лісабонську конвенцію. Відмічалось, що учасники конференції беруть на себе зобов'язання забезпечити повномасштабне впровадження визначених у Конвенції принципів та належним чином інкорпорувати їх у національні законодавства.

Значна увага в комюніке "Загальноєвропейський простір вищої освіти - Досягнення цілей" було приділено майбутнім викликам та пріоритетам вищої освіти та дослідницькій діяльності. Зокрема відмічалось, що ключовою складовою докторантури є поглиблення знань шляхом проведення оригінальних авторських досліджень. Беручи до уваги необхідність структурованих докторських програм та потребу в прозорому нагляді та оцінюванні, у Комюніке констатувалось, що звичайне робоче навантаження за третім циклом навчання у більшості країн становить 3-4 роки роботи. Було привернуто увагу університетів до необхідності забезпечити в рамках відповідних докторських програм міждисциплінарне навчання та розвиток замінюваних вмій та навичок, які б максимально відповідали потребам ринку праці.

Важливе місце в Комюніке зайняло відображення соціальної складової Болонського процесу, а також мобільності студентів та працівників вищих навчальних закладів між країнами-учасницями, що залишається одним з ключових завдань Болонського процесу. Свідомі того, що на цьому шляху ще треба подолати чимало перешкод, автори Комюніке підтвердили взяті зобов'язання сприяти, в тому числі й спільними зусиллями, якщо це доцільно, доступності та зручності грантів та позик з тим, щоб забезпечити справжню мобільність у рамках Загальноєвропейського простору вищої освіти. Були висловлені наміри активізувати зусилля для того, щоб усунути перешкоди мобільності через полегшення видачі віз і дозволів на роботу та заохочення до участі у програмах мобільності.

У прийнятому в Бергені документі проведено аналіз здобутків за період до 2007 року та підготовки освітніх закладів

до розбудови Загальноєвропейського простору вищої освіти на основі принципів якості та прозорості до 2010 року.

У травні 2007 р. у м. Лондоні конференція міністрів європейських країн, відповідальних за сферу вищої освіти, прийняла надзвичайно важливий спільний документ - Коментар "На шляху до Європейського простору вищої освіти: відповіді на виклики глобалізації", в якому відмічалось: "Досягнення останніх двох років значно наблизили нас до реалізації ідеї Європейського простору вищої освіти (ЄПВО). Спираючись на багату та різноманітну європейську культурну спадщину, ми створюємо ЄПВО, що базується на інституційній автономії, академічній свободі, рівних можливостях та демократичних принципах, які сприятимуть мобільності, підвищуватимуть можливості працевлаштування, а також привабливість та конкурентоспроможність Європи. Коли ми дивимося в майбутнє, ми розуміємо, що в світі, який постійно змінюється, зростатиме потреба в адаптації наших систем вищої освіти, підтримці конкурентоспроможності ЄПВО, а також можливості ЄПВО належним чином відповідати на виклики глобалізації. Ми розуміємо, що у найближчій перспективі запровадження Болонських реформ - це нелегке завдання, і вдячні всім учасникам за підтримку і виконання своїх зобов'язань. Ми вдячні за внесок робочих груп та семінарів, які сприяють просуванню Болонських реформ. Ми погоджуємося працювати надалі разом як партнери, допомагаючи один одному у досягненні спільної мети й обмінюючись корисним досвідом.

Ми знову підтверджуємо наші зобов'язання підвищувати порівнянність і відповідність систем вищої освіти, одночасно поважаючи їхню різноманітність. Ми усвідомлюємо важливість впливу вищих навчальних закладів на розвиток наших суспільств, що ґрунтуються на традиціях, які є ключовими для навчання, дослідження, творчості і передачі знань, а також для визначення і передачі цінностей, які є основоположними для нашого суспільства. Наша мета - забезпечити продовження виконання вищими навчальними закладами своїх цілей у повному обсязі. Ці цілі включають підготовку студентів до життя в якості активних громадян демократич-

ного суспільства, побудови їх майбутньої кар'єри, а також забезпечення можливостей для особистісного розвитку; побудову і вдосконалення широкої та сучасної бази знань, стимулювання дослідницької діяльності і використання інновацій" [10]. Були проаналізовані успіхи і проблеми на шляху реалізації ідеї Європейського простору вищої освіти і привернута увага до мобільності викладацького складу, студентів і випускників, що створює можливості для особистісного розвитку, розвитку міжнародної співпраці між фізичними особами та установами, поліпшення якості вищої освіти і наукової діяльності та сприяння європейському виміру.

Відмічалось, що багато успішних кроків робиться на шляху до досягнення поставленої цілі - створення Єдиного простору вищої освіти, що базується на трицикловій системі ступенів як на рівні країн, так і на рівні навчальних закладів. Значно зросла кількість студентів, які були зараховані на навчальні курси перших двох циклів, а також спостерігається зменшення кількості структурних перешкод при переході від циклу до циклу. Зросла кількість структурованих докторських програм. Підкреслювалась важливість внесення змін до навчальних програм з метою приведення кваліфікацій у відповідність із потребами ринку праці та уможливлення подальшого навчання. У майбутньому треба зосередити зусилля на усуненні перешкод у рівному доступі до освіти та переході від циклу до циклу, на належному впровадженні Європейської кредитно-трансферної системи (ECTS), що ґрунтується на результатах навчання та навчальному навантаженні студентів.

Була приділена увага питанням визнання кваліфікацій вищої освіти і періодів навчання, шляхів гнучкого навчання впродовж життя, питанням забезпечення якості в ЄПВО. Акцентована увага на проблемах розробки та підтримки докторських програм, що базуються на загальній системі кваліфікацій, і привернута увага до вищих навчальних закладів з проханням докласти зусиль щодо запровадження докторських програм як складової власної стратегії та політики, а також розробити відповідні шляхи побудови кар'єри та надати можливості кар'єрного зростання для докторантів та дослідників-початківців.

Особливістю Лондонського комюніке став аналіз ситуації і пошуки шляхів подолання проблем у контексті глобалізації. Зокрема, приверталася увага до продовження ефективної роботи за такими основними стратегічними напрямками: поліпшення інформування про ЄПВО; сприяння поліпшенню привабливості та конкурентоспроможності ЄПВО; посилення співробітництва на основі партнерства; інтенсифікація стратегічного діалогу; поліпшення процедури визнання.

Пріоритетами на 2009 рік визначалися мобільність, соціальний вимір, збір інформації, можливість працевлаштування та пристосування Європейського простору вищої освіти до проблем у контексті глобалізації.

Важливим інструментом впровадження Європейської кредитно-трансферної системи (ЄКТС) став "Довідник користувача 2009", який був ухвалений у Брюсселі 6 лютого цього ж року [11].

Черговим кроком на шляху реалізації Єдиного європейського освітнього простору став форум, що відбувся у Лувені-ла-Ньов 29 квітня 2009 р. У ньому взяли участь міністри вищої освіти, голови делегації 46 європейських країн-учасниць Болонського процесу та представники інших країн. Він отримав назву Болонський стратегічний форум [12]. У Декларації форуму були виділені питання глобальної співпраці і партнерства у вищій освіті з метою розвитку партнерства з країнами усього світу. 11-12 березня 2010 р. у Будапешті та Відні відбулися зустрічі міністрів, які відповідають за вищу освіту у країнах-учасницях Болонського процесу, за участі 47 членів. У Будапештсько-Віденській декларації про створення Європейського простору вищої освіти [13] відмічалася, зокрема, що:

- новостворений Європейський простір вищої освіти, будучи безпрецедентним прикладом регіональної, транс-кордонної співпраці у сфері вищої освіти, спричинив значну зацікавленість у інших частинах світу і зробив європейську вищу освіту помітнішою на світовій мапі;
- необхідно прислухатися до критики серед працівників вищих навчальних закладів та студентів щодо необ-

хідності коректив і подальшої роботи за участі працівників вищих навчальних закладів і студентів на європейському, національному і, особливо, інституційному рівнях для побудови Європейського простору вищої освіти;

- слід збільшити зусилля для завершення реформ, які вже проводяться, щоб надати можливість студентам і викладачам бути мобільними, поліпшити викладання та навчання у вищих навчальних закладах, підвищити можливості працевлаштування випускників, а також забезпечити якісну вищу освіту для всіх. На національному рівні необхідно поліпшення взаємодії та розуміння Болонського процесу серед усіх зацікавлених сторін і в суспільстві в цілому;

- необхідно визнавати ключову роль академічної спільноти - керівників закладів, викладачів, дослідників, адміністративного персоналу та студентів - у формуванні Європейського простору вищої освіти, забезпечуючи тих, хто навчається, можливостями для отримання знань, умінь і компетенції для побудови їхньої кар'єри та життя як громадян демократичних країн, а також для їх особистісного розвитку;

- слід збільшити зусилля у вирішенні проблем у контексті соціального виміру для забезпечення рівних можливостей отримання якісної освіти, звертаючи особливу увагу на мало представлені групи;

- слід запровадити додаткові методи роботи, такі, як взаємне навчання, навчальні візити та інша діяльність для поширення інформації щодо розширення та зміцнення Європейського простору вищої освіти і його взаємодії з європейським дослідницьким простором.

Список використаних джерел

1. Сорбонська декларація "Про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти". - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://sumymolod.eu/index.php/useful-information/58-bologna-process/84-bologna-process>
2. Болонська декларація "Зона європейської вищої освіти: спільна декларація європейських міністрів освіти". [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.nau.edu.ua/uk/EduProcess/Bologna/Text/Bologna/>
3. Там само.

-
4. Там само.
 5. Спільний документ Конференції європейських вищих навчальних закладів і освітніх організацій. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.bologna-berlin2003.de/pdf/salamanca_convention.pdf
 6. Празьке комюніке міністрів вищої освіти європейських країн. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/education/higher/bolon/3/>
 7. Створення Європейського простору вищої освіти. Берлінське комюніке конференції міністрів вищої освіти. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/education/higher/bolon/5/>
 8. Там само.
 9. Комюніке Конференції міністрів країн Європи, відповідальних за сферу вищої освіти "Загальноєвропейський простір вищої освіти - Досягнення цілей". - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_576
 10. Лондонське комюніке Конференції міністрів європейських країн, відповідальних за сферу вищої освіти "На шляху до Європейського простору вищої освіти: відповіді на виклики глобалізації". - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.nau.edu.ua/en/EduProcess/Bologna/London/>
 11. Довідник користувача Європейської кредитно-трансферної системи (ЄКТС). - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/newstmp/20Q91/1211/ECTS_users_guide_final_ua.pdf
 12. Болонський стратегічний форум. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://nmu.edu.ua/bolon.php>
 13. Будапештсько-Віденська декларація про створення Європейського простору вищої освіти. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.nau.edu.ua/en/EduProcess/Bologna/budviddek/>

(Геополітика України: історія і сучасність: зб.наук.праць за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції «Підвищення якості освіти в університетах» (Ужгород (Україна) – Кошице (Словаччина)). – Вип.6. – Ужгород: ЗақДУ, 2011. – С.55-82.)

ІНТЕГРАЦІЯ В ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР: РЕАЛІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ОСВІТНЬОЇ СИСТЕМИ

The current stage of development of human civilization, which is defined as the transition society of knowledge is characterized by a qualitatively new requirements to the development of education. Ukraine's entry into civilized world is not possible without structural reform of national higher education system, aimed at preserving mobility, promoting employment of graduates of internal and external labor markets under conditions of high competition. Therefore the system of higher education in Ukraine today is in a state of active reforms: from changes in legislation, implementation of state standards to quality upgrade of education, aimed at lifelong learning.

Keywords: *system of higher education, lifelong learning, Ukraine, mobility, Bologna Process.*

Актуальність дослідження. Своєрідність поточного моменту в українській освіті полягає в особливо гострій необхідності її подальшого розвитку за умови складної ситуації в економічній та духовній сферах. Виникає низка внутрішніх проблем освіти. найважливішими з яких є: невідповідність структури освіти та її змісту потребам ринкової економіки; недостатність та нестабільність фінансування; низький рівень комп'ютеризації та використання сучасних інформаційних та мережевих технологій у навчанні; недостатність гарантій якості освіти; посилення тенденцій нерівноправності в одержанні освіти; необхідність адаптації вітчизняної системи освіти до європейського освітнього простору.

Зацікавленість українського освітнього співтовариства проблемами, пов'язаними із входженням до єдиного Європейського освітнього простору, зрозуміла і цілком умовивана в умовах світової глобалізації. Адже самоізоляція, відстороненість від процесів, що розвиваються в освітньому просторі Європи, веде до негативних наслідків. Тому надзвичайно актуальним є завдання інтеграції вищої освіти

України в Єдиний освітній простір, що дозволить реалізувати широкі можливості для взаємного збагачення історично по-різному сформованих освітніх систем.

Судячи з основних положень нових проектів Закону «Про вищу освіту», та «Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 рр.», мова йде не про копіювання європейського зразка освіти, а про розвиток кращого національного досвіду організації роботи вищої школи із запозиченням добре зарекомендованих в більшості країн Європи нових форм і методів функціонування вищої школи у процесі формування єдиного освітнього простору.

Мета і завдання. Метою дослідження є аналіз стану інтеграції вітчизняної освітньої системи в загальноєвропейський освітній простір з акцентом на головні напрями міжнародного співробітництва вищих навчальних закладів України в цілому та Закарпатського державного університету зокрема.

Виклад основного матеріалу. Україна як важливе геополітичне утворення на Європейському континенті є невід'ємною складовою нової системи європейських і глобальних зв'язків та відносин, що сформувалася на зламі тисячоліть. Істотними чинниками зростання міжнародного значення України є її надзвичайно сприятливе положення у самому центрі Європи, на стику православної, західної та ісламської цивілізацій.

Саме тому Україна намагається сприяти подоланню геополітичних і культурних бар'єрів, створенню умов для глобальної взаємодії культур і цивілізацій, формуванню демократичного світового устрою. Наша держава зробила свідомий вибір на користь загальноєвропейської інтеграції і розглядає перспективу поглиблення інтеграційних процесів на континенті.

Входження України в цивілізоване світове співтовариство неможливе без структурної реформи національної системи вищої освіти, спрямованої на збереження мобільності, спри-

яння працевлаштуванню випускників на внутрішньому та зовнішньому ринках праці в умовах високої конкурентності.

Метою модернізації вищої освіти в Україні є створення такої моделі освітнього процесу, в якій би оптимально поєдналися кращі вітчизняні й зарубіжні традиції. Поєднання гуманістичних традицій української педагогіки та зарубіжного досвіду виховання особистості, здатної до активних самостійних дій, дозволить створити динамічну, мобільну, конкурентоспроможну модель освітньої системи.

2011 рік оголошено в Україні роком освіти й інформаційного суспільства. Тому програма економічних реформ на 2010-2014 рр. ставить мету підвищення конкурентоспроможності вітчизняної освіти.

Інтеграція України в Європейський освітній простір потребує вироблення і подальшого вдосконалення нових механізмів вирішення актуальних питань, серед яких: творче осмислення досвіду сусідніх з Україною держав-членів ЄС; адаптування законодавства України до вимог Болонського процесу; спільна підготовка фахівців у європейських вузах та обмін випускниками; вирішення проблем юридичного визнання дипломів українських вузів у країнах Європейського Союзу; недопущення "відтоку мізків" з нашої держави; підготовка фахівців, спроможних захистити інтереси країни у жорстких умовах світової конкуренції, враховуючи членство в СОТ та інші виклики.

Формування єдиного європейського простору освіти та бажання України інтегруватися до нього поставило чимало запитань щодо ефективності української системи освіти, яка, як відомо, до 1991 року займала провідні позиції в європейських і світових рангах. Саме тому Україна має адаптувати нормативно-правову базу освіти і науки до стандартів і вимог країн Європейського Союзу.

Після приєднання України до Болонського процесу в системі вищої освіти здійснено такі важливі кроки з реалізації його положень:

-
- запроваджено відповідну Програму дій на 2004-2005 роки;
 - створено Міжвідомчу комісію із запровадження положень Болонського процесу в систему вищої освіти та Національну групу промоутерів Болонського процесу (National Team of Bologna Promoters) (2006 р.);
 - Всеукраїнська студентська рада при Міністерстві освіти і науки України стала кандидатом у члени Національних спілок студентів Європи (The National Union of Students in Europe (ESIB) (2006 р.);
 - запроваджено пілотну європейську кредитно-трансферну систему (ECTS) у вищих навчальних закладах України III-IV рівнів акредитації (2006-2007 н. р.);
 - підготовлено "Національний звіт - 2005-2007" до Лондонської конференції міністрів європейських країн (2007 р.).

Помітним кроком на шляху реалізації положень Болонського процесу стала Конференція міністрів європейських держав у Лондоні, після якої в системі вищої освіти України:

- затверджено План дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та її інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство на період до 2010 року;
- підготовлено проект Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про вищу освіту" з урахуванням стандартів і рекомендацій Болонського процесу";
- Україна стала повноправним урядовим членом Європейського реєстру забезпечення якості (EQAR) (квітень, 2008 р.);
- запроваджено систему ранжування вищих навчальних закладів відповідно до Берлінських принципів;
- Українська асоціація студентського самоврядування стала членом Європейського студентського союзу ESU (European Student's Union) (грудень 2007 р.);
- створено робочу групу Міністерства освіти і науки України з розроблення національної рамки кваліфікацій системи вищої освіти;
- підготовлено "Національний звіт - 2007-2009" до конференції міністрів європейських країн у Лувені (квітень 2009 р.).

На сучасному етапі реформа вищої освіти України здійснюється у двох площинах: національної стратегії соціаль-

но-економічного розвитку; співпраці та інтеграції в європейський і світовий освітні простіри.

Запровадження основних положень Болонського процесу передбачає врахування національних підходів до організації навчання, змісту освіти, традицій у підготовці майбутніх фахівців з вищою освітою. У багатьох директивних європейських документах щодо розвитку вищої освіти зазначається, що університети значною мірою повинні зберегти свої власні традиції, надбання, досвід. Тому мова не йде про пряме запровадження закордонного досвіду в навчальний процес українських університетів.

Україна послідовно рухається в напрямі інтегрування до загальноєвропейського освітнього простору. Зазначений процес, безумовно, сприятиме: забезпеченню якості вищої освіти; визнанню періодів і термінів підготовки у ЄПВО та інших регіонах світу; мобільності студентів, викладачів, наукових працівників; забезпеченню справедливого доступу до вищої освіти; зміцненню позицій українських університетів на національному, європейському і світовому ринках праці та ринку освітніх послуг.

З огляду на це, період 2009-2010 рр. (базовий) був надзвичайно важливим для системи вищої освіти України у визначенні ключових короткотермінових стратегій розвитку та узгодженні національної нормативно-правової бази із стандартами і рекомендаціями ЄПВО.

Наступний період - 2010-2020 рр. - повинен стати ключовим у реалізації довготермінових стратегій забезпечення сталого розвитку та удосконалення системи вищої освіти України, визнання її в європейському і світовому освітніх просторах у контексті забезпечення якості [1].

План дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство на період до 2010 року [2] був затверджений МОН України 13 липня 2007 р. з метою подальшого розвитку національної системи освіти, забезпечення якості вищої освіти та її інтеграції в Європейський освітній простір.

Ніколи ще проблема якості освіти в Україні не мала такого важливого ідеологічного, соціального, економічного і технічного значення, як у теперішній час. Зазначене визначає систему пріоритетів, що мають бути реалізовані, а саме: можливість здобуття якісної освіти для кожної людини незалежно від її економічного становища, віку, статі та місця проживання; відповідність вітчизняної освіти світовим стандартам і вимогам; забезпечення підтримки навчання кращої молоді в найбільш авторитетних навчальних закладах не лише України, а й світу; надання знань, навичок і компетенцій, необхідних для відповідальних громадян, які знають свої права й обов'язки, здатні до успішної економічної діяльності.

Відомо, що у країнах європейського єдиного простору вищої освіти існують два концептуально різних підходи щодо оплати здобуття вищої освіти: стипендії або гранти (Норвегія, Швеція, Ірландія, Німеччина) чи довгострокова позика у Великобританії. Гранти звільняють студентів від оплати за навчання і дозволяють покривати частину витрат на проживання. Обсяг гранту залежить від різних критеріїв, зокрема від доходу батьків чи кількості дітей у сім'ї.

Позики - прямі субсидії студентам, що мають повертатися. Через позики студенти оплачують лише частину витрат за навчання.

Зазвичай студенти отримують допомогу впродовж усього терміну навчання. Якщо студент залишає навчання, або є інформація, що він не відвідує заняття, виплати припиняються.

У Данії виплати за грантами здійснюються за умови активного ставлення до навчання; у Норвегії - складання екзаменів за графіком; у Швеції - складання не менше 75% екзаменів у визначені терміни.

У Німеччині до уваги береться академічна успішність студента; у Нідерландах гранти прив'язані до успішності (за незадовільної успішності грант стає позикою з обов'язковим поверненням).

У всіх випадках в основі фінансування вищих навчальних закладів -персоніфікована оплата навчання студентів.

Кожен університет, поряд з урахуванням загальних рекомендацій та порад міністерства, повинен формувати своє власне освітнє середовище, культуру організації навчання, культуру викладачів і студентів, культуру оцінювання навчальних досягнень студентів, культуру забезпечення якості підготовки майбутніх фахівців та науково-педагогічних працівників.

Зважаючи на наше відчутне відставання, більшість програмних питань має бути вирішена у стислі терміни. Серед них такі, як автономія вищих навчальних закладів; забезпечення якості освіти; якість підготовки педагогів; працевлаштування випускників; кадрова політика у галузі вищої освіти.

Сталий розвиток Болонського процесу зобов'язує нашу країну завершити реформу вищої освіти до 2010 року і надалі здійснювати освітні послуги з урахуванням стандартів і рекомендацій, розроблених і прийнятих у Лісабоні (1997 р.), Сорбонні (1998 р.) і узагальнених у Болонській декларації (1999 р.) та Комюніке конференцій міністрів європейських країн, що відповідають за вищу освіту (Прага, 2001; Берлін, 2003; Берген, 2005; Лондон, 2007; Лувен, 2009).

Нова редакція Закону "Про вищу освіту" активізувала роботу з інтегрування вищої освіти України в Європейський освітній простір і має потужну мотивацію "європеїзації" української освітньої системи, елементами якої, зокрема, є [3]:

- припинення безконтрольного зростання кількості вищих навчальних закладів та сертифікації ними дедалі нових нібито "модних", але непрофільних для них спеціальностей - цей процес у минулому вже зробив нас, на жаль, міжнародним посміховиськом (За даними Державного комітету статистики сьогодні в Україні функціонують 854 вищих навчальних закладів, з них 349 - III-IV рівнів акредитації всіх форм власності та підпорядкування, з них державної форми власності 228, у тому числі 148 університетів, академій та

32 інститути. Якщо орієнтуватися на європейський досвід, то це - не виправдано багато. Зокрема в Італії на 60 мільйонів населення припадає 65 університетів, у Франції на 63 мільйони - 41, в Іспанії на 45 мільйонів - 60, у Великій Британії на майже 61 мільйон - 142, а в Україні на 47 мільйонів - 228 ВНЗ III-IV рівнів акредитації (державної форми власності). Враховуючи зазначене та з метою приведення мережі вищих навчальних закладів України до європейської практики, міністерством пропонується здійснювати оптимізацію мережі у два етапи: на першому етапі провести передачу вищих навчальних закладів, підпорядкованих міністерствам і відомствам, до сфери управління Міністерства освіти і науки, молоді та спорту; на другому етапі провести укрупнення вищих навчальних закладів шляхом їх об'єднання та створення університетів регіонального типу. Президент України у Щорічному посланні українському народові (2011 р.) наголошував на тому, що всій країні зрозуміло - сотні університетів, які імітують підготовку, але не дбають про якість знань, не мають права на існування. Маленький, приречений на "безплідне" існування, вищий навчальний заклад має увійти до складу кращого університету. Це і є головною ідеєю розвитку та формування освітньої мережі [4], що включає:

- сполучення освіти і науки, концентрацію державних та інших доступних ресурсів розвитку в руках провідних - як сьогодні, так і історично - вищих навчальних закладів, які мають загальноновизнані наукові досягнення;
- поступове приведення державного замовлення у відповідність із справжніми потребами бюджетного сектору, а також вивчення можливостей стратегічного прогнозування потреб ринку праці;
- деідеологізацію - очищення від "мугабітських" спотворень викладання історії та літератури, акцентування багатогранності української ідентичності та культурної спадщини, виховання громадянськості, зокрема - і як ключового елемента загальноєвропейської макроїдентичності;
- пропаганду в суспільстві необхідних уже сьогодні вітчизняному і міжнародному ринку праці інженерно-технічних спеціальностей і надання відповідної підтримки вузам, що їх культивують;

- аналіз можливостей створення і розвитку кількох т. зв. здвоєних програм (на рівні бакалаврату, магістрату і докторату - Ph.D., "доктора філософії") - з провідними університетами країн ЄС, концентрацію уваги на сфері поширення викладання іноземних мов.

У проекті нового Закону України "Про вищу освіту" [5] чітко аргументовані принципи і механізми розвитку міжнародного співробітництва у цій галузі (Р.12, ст.69-70), яке є важливим чинником інтеграції в Європейський освітній простір.

З метою розвитку міжнародного співробітництва у галузі вищої освіти і науки та інтеграції до світового освітнього простору держава сприяє: впровадженню механізмів гарантії якості вищої освіти для створення необхідної взаємодовіри, гармонізації систем оцінювання якості вищої освіти України та Європейського простору вищої освіти; адаптації національної рамки кваліфікацій до Європейської Рамки Кваліфікацій для забезпечення прозорості кваліфікацій, академічної та професійної мобільності в Європейському просторі вищої освіти; співпраці з Європейською мережею національних центрів інформації про академічні мобільність та визнання; просуванню на міжнародному ринку результатів наукових, технічних, технологічних та інших розробок вищих навчальних закладів, продажу їх патентів та ліцензій; залученню коштів міжнародних фондів, установ, громадських організацій тощо для виконання у вищих навчальних закладах наукових, освітніх та інших програм.

Держава здійснює заходи щодо розвитку та зміцнення взаємовигідного міжнародного співробітництва у галузі вищої освіти і науки в рамках двосторонніх і багатосторонніх міжнародних договорів і угод.

Створюються умови для міжнародного співробітництва вищих навчальних закладів усіх форм власності, наукових, проектних, виробничих, клінічних, медико-профілактичних, культурно-освітніх організацій і установ, які забезпечують функціонування та розвиток системи вищої освіти і

науки, органів управління вищою освітою, шляхом бюджетного фінансування, надання пільг із сплати податків та зборів (обов'язкових платежів), пов'язаних із закупівлею та ввезенням на митну територію України навчального, наукового та виробничого обладнання, приладдя та матеріалів для здійснення освітньої, наукової та науково-технічної діяльності.

Згідно з проектом Закону України "Про вищу освіту" [6], вищі навчальні заклади мають право здійснювати міжнародне співробітництво, укладати договори, встановлювати прямі зв'язки з вищими навчальними закладами іноземних держав, міжнародними організаціями, фондами тощо відповідно до законодавства України.

Головними напрямками міжнародного співробітництва вищих навчальних закладів є:

- участь у програмах двостороннього та багатостороннього міждержавного і міжуніверситетського обміну студентами, аспірантами, педагогічними, науковими та науково-педагогічними працівниками;
- проведення спільних наукових досліджень; організація міжнародних конференцій, симпозіумів, конгресів та інших заходів;
- участь у міжнародних освітніх та наукових програмах;
- спільна видавнича діяльність;
- надання послуг, пов'язаних із здобуттям вищої та післядипломної освіти, іноземним громадянам в Україні;
- створення спільних освітніх і науково-дослідних програм з іноземними вищими навчальними закладами та видача документів про освіту;
- відрядження за кордон педагогічних, наукових та науково-педагогічних працівників для викладацької та наукової роботи відповідно до міжнародних договорів України, а також прямих договорів вищих навчальних закладів з іноземними партнерами;
- залучення педагогічних, наукових та науково-педагогічних працівників зарубіжних вищих навчальних закладів до участі у педагогічній, науковій та науково-педагогічній роботі у вищих навчальних закладах України;
- сприяння академічній мобільності студентів, які навчаються за спільними з іноземними вищими навчальними закладами програмами.

Отже, в умовах світової глобалізації, конкурентності і мобільності Європою обрано інтеграційний інтелектуально-інноваційний шлях розвитку. Сутнісним проявом цього вибору став Болонський процес щодо створення Європейського простору вищої освіти. Україна як одна з найбільших (і за населенням, і за територією) європейських країн не може перебувати поза цивілізаційними континентальними рухами.

Вітчизняна вища освіта активно інтегрується в Європейський простір вищої освіти. Проте відбувається це непросто, з наявними як успіхами, так і труднощами та прорахунками, що, звісно, уповільнює наше входження в Європейську спільноту.

Список використаних джерел:

1. Спільна стратегія ЄС щодо України. 11 грудня 1999 року. Гельсінкі. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_492
2. План дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство на період до 2010 року. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/2514
3. Табачник Д. Возвращение в современность. К новой государственной политике в сфере образования / Д. Табачник // "2000". - 2011. - №8. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://2000.net.ua/2000/aspekty/obrazovanie/71919>
4. Аномалія для Європи: в Україні на 47 мільйонів - 854 вищих навчальних закладів. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://lp.edu.ua/index.php?id=527&no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=2313
5. Закон України "Про вищу освіту" (нова редакція). - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/gr/obg/2011/proekt_zakonu_09_03_2011.doc
6. Там само.

(Геополітика України: історія і сучасність: зб.наук.праць за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції «Підвищення якості освіти в університетах» (Ужгород (Україна) – Кошице (Словаччина)). – Вип.6. – Ужгород: ЗақДУ, 2011. – С.171-184.)

НЕОБХІДНІСТЬ МОДЕРНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

The article outlines the main aspects of the modernization of higher education in Ukraine towards integration into the European educational space as one of the methods of international cooperation in higher education and investigated the influence of globalization on this process.

Keywords: *modernization, higher education, globalization, international cooperation, integration.*

Актуальність дослідження. Сучасний розвиток людської цивілізації, що визначається як перехід до суспільства знань, характеризується якісно новими вимогами до інтеграції і розвитку освіти. Тож не дивно, що на початку 21 століття освіта стала предметом пріоритетної уваги міжнародної політики. Проявом такої тенденції стало міжнародне співробітництво серед вищих навчальних закладів усього світу.

Європейський Союз визнає, що освіта та професійне навчання є життєво важливими для розвитку сучасного суспільства і економіки. Стратегія розвитку Європейського Союзу наголошує на необхідності налагодження співпраці між усіма країнами в цьому напрямі, а також обміну знаннями між ними. Для України, як повноцінного суб'єкта міжнародної політики, актуальним залишається реформування державної політики з метою інтеграції до єдиного європейського освітнього простору. Одним з таких напрямів державної політики є необхідність модернізації вищої освіти нашої держави до умов Європейського Співтовариства.

Мета статті полягає у дослідженні закономірностей, тенденцій і перспектив процесу модернізації вищої школи України в умовах глобалізації і визначенні на цій основі основних шляхів його реалізації.

Виклад основного матеріалу. Геополітична спрямованість сучасного цивілізаційного процесу визначається його глобалізацією, зростанням значущості гуманітарної сфери,

високих інформаційних технологій, постіндустріальних принципів суспільного розвитку, підвищенням ролі інтелектуального капіталу та менеджменту, соціальних і гуманітарних чинників економічного прогресу, утвердженням пріоритетності базових засад сталого розвитку.

Однією з найважливіших сфер розвитку євроінтеграції є сфера вищої освіти, де вона набула форм Болонського процесу. На сьогодні 45 європейських країн, включно з Україною, підписали Болонську декларацію, яка наголошує на необхідності європейської співпраці у забезпеченні якості вищої освіти, підвищенні якості підготовки фахівців, зміцненні довіри між суб'єктами освіти, мобільності, сумісності систем кваліфікацій, посиленні конкуренто-спроможності Європейської системи освіти.

Українська освітня система вимагає серйозних змін у підходах до навчання, структури й змісту навчального процесу, мотивованого навчання студентів і, врешті-решт, відповідність здобутих студентами знань до попиту з боку роботодавців.

Країни-учасниці Болонського процесу підтримують участь ВНЗ та студентства у Болонському процесі і вважають, що лише активна участь усіх партнерів в процесі може забезпечити його довгостроковий успіх.

Усвідомлюючи, який внесок авторитетні ВНЗ можуть зробити в економічний та соціальний розвиток, країни-учасниці сходяться на тому, що університети повинні бути уповноважені приймати рішення щодо своєї внутрішньої організації та управління. Вони закликають ці навчальні заклади і в подальшому впроваджувати реформи в усі сфери свого життя.

Забезпечення якісного рівня вищої освіти є одним із головних завдань, невід'ємних від соціальної сфери. Якість освіти значною мірою регулюється стандартами вищої освіти. При розробці стандартів ураховуються процеси створення єдиного освітнього простору в Європі. Рекомендації щодо нормативних вимог визначаються згідно з Лісабонською конвенцією і Болонською декларацією.

З метою незалежного забезпечення якісних показників освітньої діяльності законодавство України передбачає чіткий та прозорий механізм її регулювання, основними складовими якого є інституції ліцензування, атестації та акредитації. З цією метою в Україні створена відповідна державно-громадська інституція – Державна акредитаційна комісія (ДАК), яка забезпечує додержання вимог до вищої та професійно-технічної освіти шляхом встановлення відповідних нормативних показників до їх ліцензування та акредитації. До складу ДАК входять представники громадськості – найвідоміші вчені, ректори навчальних закладів та державні особи.

Держава здійснює контроль рівня якості освіти і фахової підготовки за допомогою показників якості вищої освіти, яку набула особа в результаті реалізації вищим навчальним закладом освітньо-фахової програми підготовки за критеріями досягнення цілей вищої освіти.

У Щорічному посланні Президента України до українського народу відмічалось: «Друга половина ХХ ст. та початок ХХІ ст. ознаменувалися безпрецедентним піднесенням значення освіти і науки як чинників забезпечення комплексного розвитку держав у цілому та кожного члена суспільства зокрема. Від стану освіти і науки та від ефективності державної політики у цих сферах залежить вирішення завдання консолідації українського суспільства, формування єдиного гуманітарного, інтелектуального, інформаційного і культурного простору, залежить те, чи зможе Україна посісти гідне місце в сучасному світі» [1]. Одним з найважливіших стратегічних завдань на сучасному етапі модернізації системи вищої освіти України є забезпечення якості підготовки фахівців на рівні міжнародних вимог.

Саме тому інтегрування в Європейський освітній простір, запровадження основних положень Болонського процесу передбачає врахування національних підходів до організації навчання, змісту освіти, традицій у підготовці майбутніх фахівців з вищою освітою. У програмних європейських документах щодо розвитку вищої освіти зазначається, що університети значною мірою повинні зберігати свої власні традиції, надбання, школи.

Тому мова не йде про пряме запровадження закордонного досвіду в навчальний процес українських університетів.

Період з 2010 до 2020 року повинен стати ключовим у реалізації довготермінових стратегій щодо визнання вищої освіти України в європейському і світовому освітньому просторі.

Інтеграція в європейський освітній простір потребує вироблення і впровадження нових механізмів, серед яких: запозичення досвіду сусідніх з Україною держав-членів ЄС; адаптування законодавства України до вимог Болонського процесу; спільна підготовка фахівців у європейських вузах та обмін випускниками; вирішення проблем юридичного визнання дипломів українських вузів у країнах ЄС; створення умов для закріплення фахівців, що закінчують навчання; недопущення «відтоку мізків» з нашої держави; підготовка фахівців, спроможних захистити інтереси України у жорстких умовах світової конкуренції, враховуючи членство в СОТ та інші виклики.

Відомо, що 2011 рік оголошено в Україні роком освіти й інформаційного суспільства. А програма економічних реформ на 2010 – 2014 рр. ставить ціль підвищення конкурентоспроможності вітчизняної освіти. Про те, наскільки раціональними є заплановані реформи, свідчать конкретні завдання програми, головними серед яких є:[2]

- фінансове забезпечення кожного студента, яке передбачає підвищення самостійності навчальних закладів у розпорядженні фінансовими ресурсами та перехід їх фінансування від принципу утримання до принципу формування бюджетів, виходячи з кількості і стандарту вартості навчання одного студента;

- автономія навчальних закладів, яка передбачає розширення їх фінансової і кадрової автономії;

- удосконалення кадрової політики, в основі якої комплекс заходів з підвищення престижу роботи викладача;

- інвестування вузів, яке передбачає пошук альтернативних джерел фінансування освіти.

Слід зазначити, що практика роботи Міністерства освіти і науки, молоді та спорту, загалом вищої школи України за останні роки значно наблизила нас до реалізації ідеї входжен-

ня до Європейського простору вищої освіти (ЄПВО), яка базується на інституційній автономії, академічній свободі, рівних можливостях та демократичних принципах, які сприятимуть мобільності, підвищуватимуть можливості працевлаштування. Саме на досягнення названих пріоритетів спрямована сучасна стратегія розвитку університетської освіти України в контексті Європейського простору вищої освіти до 2020 року [3].

Ситуація в освітньому просторі України, – підкреслював Президент України, – свідчить, що на часі «...зміна концепції державного замовлення у вищій освіті. Воно має бути ув'язане з середньостроковим прогнозом стану ринку праці. Бюджетні кошти мають іти тільки на ті спеціальності, що потрібні економіці та країні» [4].

У зв'язку з цим Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України пропонує провести поетапну оптимізацію управління системою вищої освіти, яка повинна бути здійснена в умовах дефіциту бюджетних коштів на її утримання і передбачати подальше зменшення кількості центральних органів виконавчої влади, у сфері управління яких будуть знаходитися вищі навчальні заклади різних рівнів акредитації.

Адже нелогічним є те, що, як свідчать дані Державного комітету статистики, сьогодні в Україні функціонують 854 вищі навчальні заклади, з них 349 - III-IV рівнів акредитації всіх форм власності та підпорядкування, з них державної форми власності 228, у тому числі 148 університетів, академій та 32 інститути.

Між тим, зокрема в Італії, на 60 мільйонів населення припадає 65 університетів, у Франції на 63 мільйони – 41, в Іспанії на 45 мільйонів – 60, у Великій Британії на майже 61 мільйон – 142, в той час як в Україні на 47 мільйонів – 228 ВНЗ III-IV рівнів акредитації (державної форми власності)!

Президент України у Щорічному посланні наголошував на тому, що сотні університетів, які імітують підготовку, але не дбають про якість знань, не мають права на існування. Маленький, приречений на «безплідне» існування, вищий навчальний

заклад має увійти до складу кращого університету. Це і є головною ідеєю розвитку та формування освітньої мережі.

Враховуючи зазначене та з метою приведення мережі вищих навчальних закладів України до європейської практики, міністерством пропонується здійснювати оптимізацію мережі у два етапи:

- на першому етапі провести передачу вищих навчальних закладів, підпорядкованих міністерствам і відомствам, до сфери управління Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України;
- на другому етапі здійснити укрупнення вищих навчальних закладів шляхом їх об'єднання та створення університетів регіонального типу.

Лише за умов раціональної та зваженої оптимізації вищі навчальні заклади отримують можливість успішно розвиватися в єдиному освітньому просторі, матимуть необхідну методичну і наукову підтримку.

Що ж стосується питання можливого скорочення науково-педагогічних працівників у новостворених вищих навчальних закладах, то потрібно зазначити, що кількість науково-педагогічних працівників залежить від контингенту студентів. При злитті ВНЗ всі студенти продовжуватимуть навчання у новоствореному навчальному закладі. Таким чином, потреби в скороченні немає. Навпаки: створення великих, потужних кафедр забезпечуватиме розширення спектру спеціальностей новоствореного ВНЗ і сприятиме збільшенню контингенту студентів.

До того ж профільне міністерство постійно підкреслює, що студенти, а особливо ті, що навчаються на контрактній основі, лише виграватимуть від таких реформ [5].

На шляху до нової моделі вищої школи України, зазначив В.Д.Табачник, стоїть завдання створити такі умови і таку структуру вищів, в яких функціонують кілька десятків системних вузів з розвинутою інфраструктурою і високою репутацією, а чималі кошти платників податків інвестуються з користю для їх дітей, здатних швидко змінити студентську лаву на роботу за спеціальністю в приватному, державному або громадському секторі [6].

Для вирішення актуальних проблем вищої школи сьогодні вживаються конкретні заходи. Зокрема, у 2011 році уряд затвердив чотири важливі для освіти державні програми: Державну цільову соціальну програму розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року [7], Державну цільову програму підвищення якості шкільної природничо-математичної освіти на період до 2015 року [8], Державну цільову програму впровадження у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів інформаційно-комунікаційних технологій «Сто відсотків» [9] та Державну цільову програму розвитку професійно-технічної освіти на 2011-2015 роки [10].

Але на шляху інтегрування в європейський освітній простір вищої школі України необхідно послідовно і якісно вирішити низку конкретних завдань, серед яких [1]:

- формування національної системи кваліфікацій;
- визнання попереднього навчання та освіта протягом життя;
- розвиток дистанційної освіти;
- упровадження елементів відкритої освіти;
- інтеграція освіти і науки;
- забезпечення пріоритетності дослідницьких університетів в інноваційному поступі України.

Після приєднання України до Болонського процесу в системі освіти зроблені важливі кроки з реалізації положень, які синхронізуються з національними підходами до організації навчання, змісту освіти, традицій України у підготовці майбутніх фахівців.

Завдання вищів, на наш погляд, – формувати власне освітнє середовище, культурну організацію навчання, культуру викладачів і студентів, культуру оцінювання навчальних досягнень студентів, культуру забезпечення якості підготовки майбутніх фахівців та науково-педагогічних працівників. Справжня європеїзація як наочний аналог модернізації української освітньої галузі починається тільки сьогодні. Її елементами, зокрема, є [11]:

а) припинення безконтрольного зростання кількості вищих навчальних закладів та сертифікації ними все нових нібито «модних», але непрофільних для них спеціальностей – цей процес у минулому вже зробив нас, на жаль, міжнародним посміховиськом;

б) сполучення освіти і науки, концентрація державних та інших доступних ресурсів розвитку в руках провідних – як сьогодні, так і історично – вищих навчальних закладів, які мають загально визнані наукові досягнення;

в) поступове приведення державного замовлення у відповідність із справжніми потребами бюджетного сектора, а також вивчення можливостей стратегічного прогнозування потреб ринку праці;

г) деідеологізація – очищення від спотворень викладання історії та літератури, акцентування багатогранності української ідентичності та культурної спадщини, виховання громадянськості зокрема – і як ключового елемента загальноєвропейської макроїдентичності;

д) пропаганда в суспільстві необхідних вже сьогодні вітчизняному і міжнародному ринку праці інженерно-технічних спеціальностей і надання відповідної підтримки вузам, що їх культивують;

е) аналіз можливостей створення і розвитку кількох т. зв. здвоєних програм (на рівні бакалаврату, магістрату і докторату – Ph.D., «доктора філософії») – з провідними університетами країн ЄС, концентрація уваги на сфері поширення викладання іноземних мов.

Список використаних джерел та літератури:

1. Послання Президента України до українського народу (з Експертною доповіддю НІСД «Україна XXI століття. Стратегія реформ і суспільної консолідації») / укладач А. В. Єрмолаєв. – К.: НІСД, 2010. – 128 с.
2. Ващук Ф.Г. З практики роботи Закарпатського державного університету щодо наукового забезпечення процесу інтеграції в європейський освітній простір / Ф.Г. Ващук // Геополітика України: історія і сучасність: зб. наук. пр. Вип.3. – Ужгород: Закарпатський державний університет, 2010. – С.220.
3. Стратегія та сучасні тенденції розвитку університетської освіти України в контексті європейського простору вищої освіти на період до 2020 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tempus.org.ua>
4. Глава держави: Успіх освітньої реформи визначить, чи зможе Україна гідно конкурувати на міжнародних ринках, базуючись не на сировинних ресурсах, а на

-
- інтелекті нації // Офіційне інтернет-представництво Президента України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/20049.html>
5. Аномалія для Європи: в Україні на 47 мільйонів - 854 вищих навчальних закладів // Сайт Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/newstmp/2011/09_06/12/
 6. Дмитрий Табачник. Шаги в будущее. К откровенному разговору о модернизации / «2000». – 2011. – № 15. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://2000.net.ua/2000/aspekty/vzgljad/73033>
 7. Державна цільова соціальна програма розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1721-2010-%F0>
 8. Державна цільова програма підвищення якості шкільної природничо-математичної освіти на період до 2015 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=561-2011-%EF>
 9. Державна цільова програма впровадження у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів інформаційно-комунікаційних технологій «Сто відсотків». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1200.573.0>
 10. Державна цільова програма розвитку професійно-технічної освіти на 2011-2015 роки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=495-2011-%EF>
 11. Дмитрий Табачник. Возвращение в современность. К новой государственной политике в сфере образования / «2000». – 2011. – №8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://2000.net.ua/2000/aspekty/obrazovanie/71919>

(Міжнародний науковий вісник: збірник наукових статей за матеріалами XXIII Міжнародної науково-практичної конференції, Ужгород – Кошице – Мішкольц, 29 листопада – 2 грудня 2011 р. /Ред. кол. Ф.Г.Ващук (голова), Х.М.Олексик, І.В.Артёмов та ін. – Ужгород: ЗақДУ, 2012. – Вип. 4(23). – Ч.1. – 400 с.)

ЛІБЕРАЛІЗАЦІЯ ВІЗОВОГО РЕЖИМУ ЄС – НЕОБХІДНА УМОВА ІНТЕГРУВАННЯ ВИЩОЇ ШКОЛИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР

The article examines the problems associated with the implementation of the EU Action Plan on visa liberalization with Ukraine. Grounded nstrengthening Ukraine's position in the dialogue with the EU on these issues in the implementation of the National Action Plan on this subject.

Keywords: *European integration, the EU, Ukraine, liberalization, visa regime, the National Action Plan.*

Актуальність теми. На сучасному етапі реалізації багатовекторного зовнішньополітичного курсу держави базовим, центральним напрямом залишається курс України на інтеграцію в політичний, економічний і культурно-освітній простір. У той же час слід зазначити про наявність об'єктивних і суб'єктивних факторів, що стримують процеси євроінтеграційного поступу. Один із таких факторів – неврегульованість процесів спрощеного перетину кордону між ЄС і Україною.

Саме питання лібералізації візового режиму є базовим на сучасному етапі двосторонніх відносин, що є свідченням актуальності нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Фундаментальною складовою зовнішньої політики України є стратегія європейської інтеграції. Саме тому набуття повноправного членства в ЄС є пріоритетним як для внутрішнього розвитку України, так і в її зовнішніх відносинах, що і було закріплено у 2010 р. Законом України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики»[1].

У контексті підготовки до членства України в ЄС великого значення набуває створення умов для забезпечення вільного переміщення через спільні кордони товарів, послуг, капіталів та робочої сили й свобода пересування гро-

мадян України та громадян держав-членів ЄС завдяки поступовому запровадженню безвізового режиму поїздок [2, с.147-148]. Вирішення цих питань стало необхідним після запровадження шенгенських віз між Україною та сусідніми країнами-членами ЄС.

Офіційно безвізовий діалог між Україною та ЄС було започатковано 9 вересня 2008 р. 30 жовтня 2008 р. у м.Брюссель відбулася перша зустріч у рамках безвізового діалогу Україна – ЄС, де було досягнуто таких ключових результатів: безвізовий діалог Україна – ЄС здійснюється за чотирма основними напрямками: безпека документів, у т.ч. впровадження біометричних даних; боротьба з нелегальною міграцією, у т.ч. реадмісія; громадський порядок та безпека; зовнішні відносини.

За вказаними напрямками було створено 4 спільні робочі групи, що узгоджували відповідні рекомендації на основі порівняльного аналізу законодавства України з нормами та стандартами ЄС, виробляли методологію визначення умов запровадження безвізового режиму. Перший етап безвізового діалогу проходив у грудні 2008 р. – травні 2009 р. Друга зустріч на рівні Старших посадових осіб України та ЄС з цих питань відбулася 18 травня 2009 р., де були підсумовані результати безвізового діалогу, що знайшло своє відображення у першому звіті Старших посадових осіб. Зазначений звіт було презентовано Єврокомісії на засіданні Україна – Трійка ЄС на рівні міністрів юстиції та внутрішніх справ 3 червня 2009 р. у Люксембурзі.

19 травня 2010 р. у м. Брюсселі відбулася чергова зустріч Старших посадових осіб, за результатами якої було досягнуто згоди щодо початку роботи на шляху запровадження безвізового режиму між Україною та ЄС. 9 червня 2010 р. були схвалені рекомендації Старших посадових осіб стосовно переходу до повномасштабного операційного етапу безвізового діалогу на основі Плану дій щодо лібералізації безвізового режиму для короткострокових поїздок громадян України до ЄС.

11 жовтня 2010 р. Європейська Комісія розповсюдила серед держав-членів ЄС для розгляду та погодження проект Плану дій щодо лібералізації візового режиму з Україною. 25 жовтня 2010 р. в ЄС було прийнято політичне рішення стосовно того, що безвізовий діалог з Україною надалі відбуватиметься на основі Плану дій щодо лібералізації візового режиму для короткострокових поїздок українських громадян до держав Євросоюзу, який був затверджений 22 листопада 2010 р. у Брюсселі [3].

Протягом 2010-2011 рр. Україна досягла прогресу у виконанні технічних критеріїв, що впливають із Плану дій з лібералізації візового режиму. У межах імплементації Плану дій на першому етапі здійснюються національні програми реформ у сферах безпеки документів, міграції, охорони громадського порядку, зовнішніх відносин. Успіх у сфері структурованого візового діалогу між Україною та ЄС є суттєвим кроком у процесі інтеграції країни до європейської спільноти. У зв'язку із цим конструктивним кроком є рішення ЄС не визначати встановлення безвізового режиму між Україною та Європейським Союзом як справу довгострокової перспективи. Подальший прогрес у візовому діалозі з Євросоюзом має залежати виключно від швидкості реалізації Україною технічних завдань, передбачених Планом.

На другому етапі основним завданням є фінансування та створення інфраструктури для функціонування безвізового режиму на кордонах з Євросоюзом, зокрема запровадження біометричних документів, випробування на практиці системи інтегративного управління кордонами, у т.ч. зв'язок і взаємодія між правоохоронними, прикордонними, митними та іншими установами, що контролюють процес руху людей через кордон [4, с.189].

Аналізуючи стан виконання Україною Плану дій з візової лібералізації, слід відмітити відносно позитивні зміни, що відбулися в процесі реалізації комплексу заходів, а саме [5, с.62]:

- досягнуто спрощення візової процедури щодо оформлення шенгенських віз (багаторазові безко-

-
- штоввні візи) для визначених категорій громадян всієї країни;
- запроваджено місцевий прикордонний рух для жителів прикордонних територій України з Угорщиною, Словаччиною і Польщею та розпочато роботу над його запровадженням з Румунією;
 - розпочато новий етап візових відносин з ЄС, а саме: від спрощення процедури оформлення віз до поступової лібералізації візового режиму (скасування візових зборів для всіх категорій громадян України);
 - започатковано структурований візовий діалог з ЄС (формулювання заходів та рекомендацій, виконання яких дозволить запровадження безвізового режиму);
 - здійснено перші кроки в реалізації Комунікації Європейської Комісії «Східне партнерство», зокрема розпочато роботу над проектом «Дорожньої карти», що міститиме передумови та технічні критерії, виконання яких дозволить скасувати візи і поліпшити взаємовідносини України з державами ЄС.

В Україні в межах імплементації Плану дій ЄС з візової лібералізації здійснюється Національна програма реформ у цій сфері, зміст яких узагальнений у Національному плані з виконання Плану дій щодо лібералізації візового режиму для України [6].

З метою координації і посилення контролю за виконанням положень названого документа 7 лютого 2011 року Постановою Кабінету Міністрів України №77 створено Координаційний центр. В основу діяльності створеної структури і центральних органів виконавчої влади покладено завдання реалізувати комплекс заходів і завдань, зокрема [7]:

Перше завдання – у травні – червні розробити і прийняти до виконання всю необхідну нормативно-правову базу.

Друге – прискорити впровадження дійового механізму управління міграцією відповідно до стандартів ЄС. У першу чергу необхідно створити ефективну Державну міграційну

службу і створити загальнодержавну базу даних з контролю міграційних потоків. Третє – налагодити систему захисту персональних даних відповідно до вимог Євросоюзу.

Четверте – створити ефективну систему інтегрованого управління кордонами.

П'яте – до кінця року створити систему біометричної ідентифікації громадян України і розпочати випуск відповідних виїзних документів з електронними носіями біометричної інформації.

Практичні дії України з реалізації домовленостей, досягнутих під час 14-го саміту «ЄС – Україна», знаходять позитивну оцінку керівництва Європейського Союзу. Аналізуючи стан виконання Україною Національного плану, слід зазначити, що проводиться дійова робота у цьому напрямі, зокрема:

- активізувалась робота із забезпечення виконання «Концепції інтегрованого управління кордонами»;
- розроблені проекти «Концепції міграційної політики» і нормативно-правових актів, необхідних для реалізації Закону України «Про прикордонний контроль»;
- успішно виконується Державна цільова програма облаштування та реконструкції державного кордону на період до 2015 року;
- оптимізувалась робота з виконання Закону України «Про прикордонний контроль»;
- здійснюються важливі заходи щодо інтеграції іноземних мігрантів та реінтеграції українських мігрантів на 2011 – 2015 рр. та введена в дію
- автоматизована інформаційна система «Біженці»;
- розпочата робота із забезпечення громадян України, що виїжджають за кордон, біометричними закордонними паспортами з 2011 р. та інше.

Знаковим є і той факт, що у 2011 р. українці оформили 1 млн. шенгенських віз, що значно більше, ніж у попередні роки [8].

Значним кроком вперед на шляху реалізації Плану дій з лібералізації візового режиму стала Угода ЄС і України. Підписана Угода має додатки до попередньої угоди, які розширюють перелік осіб, котрі можуть претендувати на отримання віз в країни ЄС за спрощеною процедурою. Крім того, документ врегульовує строк дій віз: замість слів «до 5 років» і «до 1 року» будуть використовуватися формулювання «на 5 років» і «на 1 рік».

Це дозволить уникнути самотійного глумачення положень консулами країн-членів ЄС[9]. Поряд з позитивними зрушеннями у справі реалізації Плану дій з візової лібералізації керівники громадської ініціативи «Європа без бар'єрів» Ірина та Олександр Сушко зробили висновок про те, що прогрес України на шляху до безвізового режиму з ЄС є нерівномірним та диспропорційним [10, с.94]. На думку автора, аналіз результатів громадського моніторингу з проблематики виконання Україною Плану дій з візової лібералізації, підготовлений керівниками громадської ініціативи «Європа без бар'єрів» – заслуговує на увагу усіх, хто цікавиться проблематикою візового режиму.

Список використаних джерел

1. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики /Закон України від 01.07.2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>.
2. Модернізація України – наш стратегічний вибір: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К., 2011. – 416 с. Послання Президента України 2011. – С.147-148.
3. Чотирнадцятий саміт ЄС–Україна. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://esbs.kiev.ua/index.php?option=com_docman&task=doc_download&gid=468&Itemid=176&lang=uk
4. Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2012 р.: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К.: НІСД, 2012. – С.189.

-
5. Мітрьєва С.І. Лібералізація візового режиму між Україною та ЄС: трієональний аспект //Закарпаття: Науково-популярне видання.–2010-2011. – №3. – С. 62.
 6. Указ Президента України «Про Національний план з виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України». [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://ovu.com.ua/articles/10481-pro-natsionalniy-plan-z-vikonannyauplanu-diy-schod>
 7. Ключев: Президент поставил задачу выполнить большую часть плана по упрощению визового режима с ЕС уже в этом году. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.versii.com/news.
 8. В 2011 году украинцы оформили 1 млн. шенгенских виз /Дзеркало тижня, 22 травня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://news.zn.ua/SOCIETY/v_2011_godu_ukraintsy_oformili_1 mln_shengenskih_viz102502.html. Дата публікації: 22.05.2012, 22:44.
 9. Украина – ЕС: безвизовый режим стал чуть ближе. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://news.liga.net/articles/politics/702699-ukraina_es_bezvizovyy_rezhim_stal_chutochku_blizhe.htm. Дата публікації: 24.07.2012 07:57
 10. Сушко І. Як Україна виконує План дій з візової лібералізації? /І.Сушко, Н.Беліцер, О.Хмара, К.Левченко, О.Сушко /Результати громадського моніторингу. – К., 2012. – 94 с.

(Міжнародний науковий вісник: збірник наукових статей за матеріалами ХХІV Міжнародної науково-практичної конференції, Ужгород – Кошице – Мішкольц, 8-11 травня 2012 р. / Ред. кол. Ф.Г.Ващук (голова), Х.М. Олексик, І.В.Артёмов та ін. – Ужгород: ЗақДУ, 2012. – Вип. 5 (24). – С.417-422.)

ІНТЕГРАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ У СВІТОВИЙ ОСВІТНИЙ ПРОСТІР: ЗДОБУТКИ ЗАКАРПАТСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

У статті узагальнено основні напрями інтегрування України у світовий освітній простір, здобутки Закарпатського державного університету у цій сфері. Визначено форми і напрями міжнародного співробітництва ЗакДУ з досліджуваної проблематики.

Розглянуто такі аспекти, як впровадження інформаційно-інноваційних технологій, розроблення комплексів навчально-методичного забезпечення освітнього процесу, створення електронних підручників і посібників, проведення міжнародних науково-практичних конференцій.

Ключові слова: Болонська декларація, інтеграція, освіта, Закарпатський державний університет, співробітництво, навчально-методичний комплекс.

Артёмов И. В. Интеграция высшего образования Украины в мировое образовательное пространство: вклад Закарпатского государственного университета. В статье обобщены основные направления интеграции Украины в мировое образовательное пространство достижения Закарпатского государственного университета в обозначенной сфере. Определены формы и направления международного сотрудничества ЗакГУ.

Рассмотрены такие аспекты, как внедрение информационно-инновационных технологий, разработка комплексов учебно-методического обеспечения образовательного процесса, создание электронных учебников и пособий, а также проведение международных научно-практических конференций.

Ключевые слова: Болонская декларация, интеграция, образование, Закарпатский государственный университет, сотрудничество, учебно-методический комплекс.

Artyomov I. Higher education integration of Ukraine into the world education space: the contribution of the Transcarpathian State University. The article summarizes the main achievements of the Transcarpathian State University in the area of integration into the world education space. Forms and directions of international cooperation of TSU concerning the studied problems are determined.

Such aspects as application of information and innovative technologies, working out of training complexes for educational process, creation of electronic textbooks and manuals, and conducting of international scientific conferences are considered.

Keywords: *the Bologna Declaration, integration, education, Transcarpathian State University, educational and methodical complex.*

Постановка наукової проблеми та її значення. Курс України на європейську інтеграцію потребує якісних змін у сфері науки і освіти, динамічного інтеграційного поступу в європейський простір вищої освіти, базові положення якого чітко виписані у Болонській декларації.

Інтеграція України в європейський освітній простір потребує вироблення нових механізмів співробітництва з урахуванням вимог Болонської декларації, серед яких: обмін випускниками вузів, вирішення проблеми юридичного визнання дипломів українських вузів у країнах Європейського Союзу; створення умов з метою недопущення «відтоку мізків» з нашої держави; адаптування законодавства України до вимог Євросоюзу; підготовка фахівців, спроможних захистити інтереси країни у жорстких умовах світової конкуренції, розроблення сучасних навчальних посібників.

Аналіз останніх досліджень з цієї проблеми. Проблемам інтеграції вищої освіти України у європейський освітній простір приділяється значна увага, про що свідчать фундаментальні наукові праці таких вітчизняних вчених і педагогів, як В. П. Андрущенко, В. Г. Кремень, В. І. Луговий, М. З. Згуровський, М. Ф. Степко, Л. І. Федулова та ін.

Виклад основного матеріалу. Глобальні інтеграційні процеси сучасного світу – об'єктивна і закономірна тенденція розвитку усіх сфер суспільного життя. Україна як така, що належить до групи найбільших європейських країн (і за чисельністю населення, і за територією), стратегічно не може перебувати поза цивілізаційними процесами сучасності, що характеризуються такими поняттями, як багатополярність, глобалізація та взаємозалежність [8].

В умовах світової глобалізації, змінності, конкурентності й мобільності Європою обрано інтеграційний інтелектуально-інноваційний шлях розвитку із збереженням цінності європейської різноманітності, громадянської активності і відповідальності. Сутнісним проявом цього вибору стали Болонський процес (1999 р.) щодо створення європейського простору вищої освіти (ЄПВО) і Лісабонська стратегія (2000 р.) побудови європейського дослідницького простору (ЄДП). Період формування цих просторів продемонстрував їх закономірні зближення і зв'язок, взаємозумовленість і взаємопроникнення. Приміром, сьогодні неможливо розглядати Болонський процес, не враховуючи Лісабонської стратегії, що вкотре засвідчило Бельгійське (Лювен і Новий Лувен) комюніке „Болонський процес 2020 – Європейський простір вищої освіти в новому десятиріччі”, яке прийнято 29 квітня 2009 р. на рівні міністрів, відповідальних за вищу школу. І навпаки, реалізація Лісабонської стратегії потребує безпосередньої участі вищої школи як для підготовки дослідницького персоналу, так і проведення досліджень та розробок [4].

Україна офіційно приєдналася до Болонського процесу тільки на щорічній конференції міністрів вищої освіти європейських держав у Бергені (Норвегія) підписанням 19.05.2005 р. Болонської декларації. На ній міністри 45 держав вищої освіти європейських країн, у тому числі України, 20 травня 2005 р. прийняли підсумкове комюніке “Європейський простір вищої освіти – досягнення цілей”. Ним визначалися пріоритети у процесі створення єдиного європейського простору вищої освіти до 2010 р. Підписання Україною цих документів започаткувало реальне приєднання нашої держави до Болонського процесу та офіційне осмислення і впровадження в навчальний процес національними інституціями його принципів.

У Комюніке учасників конференції підтверджувалась готовність країн-учасниць координувати в рамках Болонського процесу «політику зі створення Загальноєвропейського простору вищої освіти (ЗПВО) до 2010 р.» та допомагати країнам, що приєдналися до цього процесу, в реалізації його цілей.

Визначалися і ближні цілі та завдання (на період до 2007 р.), у т. ч.:

- впровадження стандартів і принципів забезпечення якості;
- впровадження національних кваліфікаційних рамок;
- присудження та визнання подвійних дипломів, зокрема на рівні доктора;
- створення можливостей для гнучких траєкторій навчання у вищій освіті, включаючи процедури визнання попереднього навчання.

Виходячи з цього, Комюніке визначило намір створити до 2010 р. загальноєвропейський простір вищої освіти, забезпечити вагомий внесок у створення суспільства, заснованого на знаннях, принципах якості та прозорості при збереженні національних цінностей та розмаїття культур.

Для досягнення цих завдань було визначено курс на:

- зміцнення партнерства між ВНЗ України та зарубіжних країн;
- інтенсифікацію діалогу між державними установами, приватними підприємствами та іншими інститутами суспільства з метою підвищення можливостей працевлаштування випускників з кваліфікацією бакалавра, у тому числі на державній службі;
- підвищення якості знань на основі використання нових методик навчання та наукової роботи;
- залучення студентів до міжнародної співпраці;
- поліпшення якості внутрішніх механізмів контролю та їх взаємозв'язку із зовнішніми системами;
- ратифікацію Лісабонської конвенції про визнання студентів та періодів їх навчання, виконання принципів та їх інкорпорацію в національне законодавство;
- підтримку доповнень Лісабонської конвенції про визнання подвійних дипломів двох або більше країн ЗПВО;
- можливість подальшого навчання протягом усього життя.

Цей процес – складова і один з пріоритетних напрямів внутрішньої і зовнішньої соціально-економічної і політичної стратегії України на шляху входження її в єдине євро-

пейське політичне, економічне, інформаційне, правове і культурне середовище. Мета – забезпечити піднесення на рівень кращих європейських і світових стандартів якості життя українського суспільства, виходячи з того, що наука і освіта, стан здоров'я нації, стали визначальними факторами ефективності суспільного виробництва.

Шлях розв'язання цих проблем – поліпшення якості навчально-виховної та наукової роботи, її ефективності, економії суспільних ресурсів, виявлення та використання інтелектуальних ресурсів суспільства. Це вимагає подолання в усіх ланках та на всіх рівнях організації навчально-методичної та наукової роботи віджилих стереотипів мислення учасників навчально-виховного процесу, вироблення і впровадження нових методичних, організаційно-технічних прийомів здійснення освітньої та наукової діяльності.

Ці мотиви були покладені в основу державних рішень про приєднання України до Болонського процесу, інтеграцію української освіти і науки в єдиний європейський освітній і науковий простір, комплексної програми заходів МОН України. Це і наслідок світових процесів глобалізації економіки в умовах наростаючої конкуренції, яка за сучасного науково-технічного прогресу є похідною від конкуренції на ринку праці. Її зміст дедалі більше визначається інтелектуальним потенціалом в освітньо-науковій сфері суспільного виробництва [6].

Глобальні процеси в національних системах освіти суттєво впливають на систему освіти в Україні. Підтвердженням цього є динамічний розвиток процесів, започаткованих Болонською декларацією в провідних вузах держави. Діалектичний розвиток освітніх систем та впровадження основних положень названого документа пояснюється поширенням європейської та світової наукової культури, що ґрунтується на університетському прагненні пошуку істини і збагаченні досвіду навчання. Результатом цих процесів є розширення відкритості національних наукових і освітніх просторів, що сприяє обміну досвідом та ідеями.

Саме тому ЗакДУ за 15 років діяльності став членом низки міжнародних наукових організацій Європи і виконує спільні угоди про співробітництво з 35 вузами-партнерами з 12 країн.

У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки [5] наголошується, що в країні уже зроблено конкретні кроки щодо інтеграції вітчизняної вищої освіти в міжнародний освітній простір. Практика роботи Закарпатського державного університету засвідчує, що зазначений процес потребує якісних змін, адже сучасне суспільство, яке пристосовується до проблем глобалізації, потребує чіткої відповіді на багато запитань щодо впровадження новітніх технологій навчання, що ґрунтуються на нових методологічних засадах інтеграційного характеру.

З метою дослідження пріоритетів, принципів та напрямів реформування вітчизняної вищої освіти, окреслення шляхів її інтеграції в європейський і світовий освітній простір, вироблення і впровадження відповідних рекомендацій Закарпатський державний університет спільно з Міністерством освіти і науки, молоді та спорту запровадив з 1999 року щорічні міжнародні науково-практичні конференції.

Їх постійними організаторами є Закарпатський державний університет, Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОНМС України, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, Київський університет права Національної академії наук України, Братиславський економічний університет, Кошицький технічний університет, Кошицький університет ім. П.І. Шафарика, Академічне товариство імені Михайла Балудянського (Словацька Республіка), Дебреценський університет ім. Л. Кошута, Мішкольцький університет, Західноугорський університет (Угорщина), Жешовський університет (Польща), Пльзенський університет (Чеська Республіка), Університет м. Арад (Румунія), Університет ім. Матея Бела у місті Банська Бистриця, Празький економічний університет, Педагогічний інститут м. Ніредьгаза, Повітовий науковий музей у м. Сату-Маре, Міжнародний інститут підприємництва і права у м. Прага.

За час, що минув, проведено 23 такі конференції. Їх учасниками були понад 1500 вчених з 8 країн, які піддали глибокому аналізу теоретичні і практичні аспекти адаптації національної освіти України до європейських стандартів і вимог Болонського процесу і виробили практичні рекомендації щодо впровадження складових механізму забезпечення процесу інтеграції в європейський освітній простір на основі використання кращого досвіду вищої школи України.

Матеріали конференцій, наукові розвідки їх учасників дозволили виробити аналітичні оцінки стану формування єдиного європейського освітнього і наукового простору, окреслити шляхи модернізації національної вищої школи, виокремити гальмівні чинники цього процесу. За матеріалами конференцій університетом опубліковано понад 1000 наукових статей, які вміщені у 22 випусках збірника наукових праць – «Міжнародного наукового вісника». Цей збірник у 2010 році отримав міжнародний стандартний серійний номер ISSN, що дає можливість науковцям із 130 країн світу користуватися його публікаціями.

Ще одним напрямом наукової та навчальної роботи Закарпатського державного університету щодо забезпечення інтеграції науки і освіти як необхідної умови підвищення якості підготовки фахівців стала розробка і видання навчально-методичного забезпечення нового покоління. При розробленні підручників і навчальних посібників викладачами університету враховані як сучасні навчально-методичні вимоги, так і новаторські підходи. Зокрема, НН Інститут євроінтеграційних досліджень ЗақДУ підготував серію навчальних комплексів з проблем євроінтеграції України під загальною назвою «Євроінтеграція: український вимір».

У навчально-методичний комплекс з питань європейської інтеграції України, розроблений Інститутом, входять навчальні посібники, хрестоматії, довідкова література (глосарії), навчально-методичні посібники. 11 з них мають гриф МОНМС України. Комплекс доповнюють супровідні видання: збірники наукових праць за матеріалами тематичних міжнародних науково-практичних конференцій, проведених ЗақДУ.

Поєднання в одній серії видань навчального, наукового, навчально-методичного та довідкового матеріалу, наявність логічних зв'язків та взаємодоповнюючих модулів між випусками зумовило високий рівень викладення і засвоєння студентами навчального матеріалу.

Поглиблене теоретичне осмислення принципів і пріоритетів процесу інтеграції вищої освіти України до європейського і світового освітнього простору знайшли відображення в ґрунтовних виданнях ЗақДУ, датованих 2011 роком, – двох монографічних дослідженнях: «Філософія інтеграції» [9] та «Інтеграція в європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи» [3] і навчальному посібнику «Концептуальні і правові основи формування європейського освітнього простору» [1].

Серед основних складових роботи вузів України з реалізації положень Болонської декларації пріоритетним є міжнародне партнерство, як важливий механізм інтегрування в європейський і світовий освітній простір. Враховуючи це у Закарпатському державному університеті розроблено концептуальну модель розвитку міжнародного співробітництва, яка передбачає:

- досягнення міжнародних стандартів якості у галузі дослідницьких та навчальних програм; гармонізацію навчальних планів університету з навчальними планами провідних європейських вузів за відповідними освітніми програмами;
- забезпечення відповідно до вимог Болонського процесу мобільності студентів;
- впровадження та реалізацію програм спільних дипломів як ефективного засобу підвищення конкурентоздатності ЗақДУ на ринку освітніх послуг;
- участь ВНЗ у міжнародній науково-дослідній діяльності;
- розвиток міжнародної діяльності як засобу реалізації якості освітньої діяльності університету, посилення її виховної ролі;
- розвиток мовної підготовки викладачів і студентів;
- забезпечення зростаючого вкладу міжнародної діяльності у фінансову потужність університету.

Університетом укладено та успішно виконується понад 30 угод про міжнародне співробітництво у сфері освіти і науки з вищими навчальними закладами та науковими установами Словаччини, Чехії, Польщі, Румунії, Угорщини, Франції, Німеччини та США [2]. Поряд з цим міжнародне співробітництво ЗақДУ здійснюється за численними напрямками, серед яких визначальними є:

- реалізація спільних наукових та освітніх проєктів у галузі права, інформатики, економіки, міжнародних відносин та міжнародного бізнесу;
- обмін студентами, аспірантами та викладачами;
- спільне видання наукової та науково-методичної літератури;
- забезпечення стажування та навчання науково-педагогічних працівників і студентів у провідних навчальних закладах зарубіжжя та навчання за програмами зарубіжних вишів;
- організація міжнародних науково-практичних конференцій, симпозіумів, семінарів, круглих столів тощо.

Зростанню міжнародного авторитету провідних вчених університету значною мірою сприяє членство ЗақДУ у міжнародних освітніх та наукових організаціях: Асоціації університетів Карпатського регіону, Академічному товаристві ім. М. Балудянського (Словаччина). Ректор ЗақДУ професор Ващук Ф.Г. є дійсним членом Клубу ректорів Європи.

Освітні та наукові здобутки вишу високо оцінили представники експертного комітету Європейського саміту лідерів, нагородивши ЗақДУ почесною відзнакою “Європейська якість” за внесок у розвиток інтеграційних процесів вищої освіти, науки, бізнесу і культури.

Закарпатський державний університет був удостоєний також відзнаки «Best Enterprises of Europe Prize» («Краще підприємство Європи») за найбільш динамічний розвиток у галузі вищої освіти.

У відповідності з домовленостями університети здійснюють пошук джерел фінансування для реалізації спільних

освітніх програм, в т.ч. за рахунок грантів, що фінансуються фондами Європейського Союзу. Зокрема, на кошти Центру теології та природничих наук (м. Берклі, США) були проведені курси-семінари “Наука у віці релігійного ренесансу” в межах програми «Наука і релігія». ЗакДУ спільно з Масачусетським університетом (м. Амхерст, США) було розроблено проект програми “Державне управління”, на виконання якої урядом США (Інформаційна агенція США) виділено грант на 240 тис. доларів США, що дозволило забезпечити навчання закарпатських студентів у США з метою отримання кваліфікації фахівців з адміністративного управління [7].

Після вручення відповідних сертифікатів їх було включено до кадрового резерву апарату управлінь Закарпатської обласної державної адміністрації. У рамках програми «Свобода і верховенство закону: уроки для держави у перехідному періоді» Темплтонською Фундацією Свободи проведено спільне навчання студентів університету з отриманням міжнародних дипломів.

Ряд науково-педагогічних працівників стали переможцями Програми обміну ім. Фулбрайта і пройшли стажування у зарубіжних вищих навчальних закладах. Науковці ЗакДУ є експертами багатьох грантових програм Європи. Значна увага приділяється стипендіальним проектам та грантам. Розроблено понад 30 проектів для участі у грантових програмах.

Проведено лекції та практичні заняття щодо правильності оформлення проектів та апікаційних форм. Започатковано зустрічі для студентів та викладачів з представниками стипендіальних проектів. Відповідно до програм двостороннього та багатостороннього міжнародного обміну більше 250 студентів взяли участь у зарубіжних конференціях і семінарах.

Новим кроком на шляху до єдиного європейського освітнього простору є міжнародне партнерство університету згідно з програмою подвійних дипломів з університетами Франції, Словаччини, Чехії та Польщі. Так, у 2011 році

ЗақДУ спільно з Кошицьким технічним університетом та Університетом м. Ніцци – Софія-Антіполіс подали заявку на участь у конкурсному проєкті «TEMPUS – 4» під назвою «Європейська освіта в галузі економіки, подвійні дипломи у Закарпатському державному університеті» (EURODIP).

Угода про співробітництво між Закарпатським державним університетом та Університетом м. Ніцци – Софія-Антіполіс (Франція) передбачає введення в ЗақДУ франко-української програми навчання, яка дозволить студентам нашого навчального закладу здобути одночасно український та французький дипломи бакалавра з економіки та менеджменту. В університеті навчання студентів за цією програмою розпочалося 1 жовтня 2009 р.

З урахуванням різних термінів навчання для отримання диплома бакалавра за французькою (3 роки) та українською (4 роки) програмами, на першому курсі студенти поглиблено вивчають французьку мову, адже частина лекцій в майбутньому читатиметься викладачами партнерського університету.

Відповідно до угоди про співробітництво по завершенні програми студенти матимуть можливість проводити дослідження чи продовжити навчання у вузі-партнері з метою отримання науково-освітнього ступеня магістра і доктора. Франко-українська програма Закарпатського державного університету надає можливість українським студентам отримати одночасно український і французький дипломи з економіки і менеджменту: диплом освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» у Закарпатському державному університеті та диплом ступеня «бакалавр» в університеті Ніцци – Софія Антіполіс.

Такий підхід до планування, організації і проведення навчального процесу та наукових досліджень спільно із зарубіжними навчальними закладами дозволяє не лише ефективно реалізувати навчальні плани та оптимізувати управління навчальним процесом, а й забезпечувати якісну підготовку фахівців.

Зусиллями ЗакДУ та Міжнародного інституту підприємництва і права у м. Прага (Чехія) реалізовано проект спільного навчання та взаємного визнання дипломів. Празькі студенти здобувають ступінь магістра за інтегрованими навчальними планами ЗакДУ відповідно до вимог Болонського процесу. Українські дипломи про вищу освіту нострифіковані Західночеським університетом (м. Пльзень).

З 2010 р. діє словацько-українська програма для магістрів. Студенти ЗакДУ мають змогу навчатися у магістратурі Кошицького виробничо-господарського факультету Братиславського економічного університету за спеціальностями «Облік і аудит», «Фінанси та кредит» на безкоштовній основі.

У 2012 р. міжнародне партнерство ЗакДУ з вузами провідних країн ЄС збагатилось співпрацею з Варшавським університетом фінансів та управління за програмою подвійних дипломів.

Польсько-українська магістерська програма подвійних дипломів дає унікальну можливість студентам ЗакДУ одночасно навчатися у двох університетах, здобуваючи український та європейський дипломи. Програма передбачає інтенсивне вивчення фахових дисциплін, поглиблене – польської мови. Студенти матимуть можливість отримати сертифікат з англійської мови Кембриджського університету, брати участь у міжнародному студентському обміні та проходженні практики у рамках стипендіальної програми «Erasmus».

Закарпатський державний університет оголосив конкурс серед студентів на участь у польсько-українській магістерській програмі подвійних дипломів за спеціальностями: «психологія», «право», «менеджмент», «управління та адміністрація», «політологія», «фінанси та бухгалтерський облік».

Здобувши диплом освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр», студенти Закарпатського державного університету можуть вступати до магістратури Університету фінансів та

управління у м. Варшава (Польща). Студенти університету матимуть можливість проходити практику в різних приватних і державних установах Польщі та інших країн ЄС.

Крім того, завдяки домовленості між навчальними закладами, студенти ЗақДУ отримуватимуть комплексну допомогу в процесі навчання і працевлаштування протягом усього терміну навчання у Варшаві.

Але поряд з позитивами на шляху інтегрування у ЄПВО є багато викликів, які потребують вирішення. Погоджуємось з думкою академіка В.І.Лугового про те, що існує необхідність формування і впровадження національної концепції якості вищої освіти, що сумісна з європейськими критеріями якості вищої освіти (ЄКЯВО) і водночас ураховує традиції, особливості та можливості вітчизняної вищої школи; створення системи гарантування якості вищої освіти в Україні на основі національної концепції якості вищої школи.

Зрослі завдання з реформування вітчизняної вищої освіти в Україні потребують подальшого зміцнення організаційно-кадрового потенціалу підготовки і прийняття відповідних рішень, його подальшої концентрації на дослідженнях актуальних проблем Болонського процесу, зокрема у зв'язку з уточненням принципів і пріоритетів, пролонгацією цього процесу до 2020 р.

Для забезпечення державно-громадського підходу до вдосконалення вищої школи потрібно посилити інституційну основу загальнонаціональної фахової дискусії та вироблення погоджених рішень із зазначеної проблематики.

З метою посилення кадрового і дослідницького потенціалу, зорієнтованого на розв'язання проблем трансформації вищої освіти в контексті сучасних тенденцій, важливо відповідним чином спрямувати тематику фундаментальних наукових досліджень.

Потрібно також розвивати співробітництво із закордонними інституціями та міжнародними організаці-

ями, зокрема брати асоційовану участь (за прикладом Росії) у системному порівняльному аналізі освіти, що дасть змогу краще усвідомити вимоги та перевірити запропоновані засади, що сприятиме динамічному поступу вищої школи України до європейського та світового простору.

Слід об'єктивно визнати, що на шляху інтегрування у світовий і європейський простір існує чимало стримуючих факторів і викликів. Окремі з них, на наш погляд, такі:

1. Можливе «вихолощення» в процесі інтеграції існуючих традицій і потужних можливостей вітчизняної вищої освіти, яку слід не руйнувати, а вдосконалювати і розвивати на основі національної концепції вищої освіти.

2. Посилення імміграції висококваліфікованих спеціалістів і загалом «мізків», якщо не створювати їм належних умов праці і відповідної її оплати.

3. Недостатність науково-методичного, кадрового, матеріально-технічного і фінансового забезпечення для реалізації положень Болонського процесу в Україні.

4. Надлишкова регламентація та недостатня гнучкість адаптування навчальних програм з багатьох дисциплін і неготовність багатьох вузів формувати нові компетенції випускників, з урахуванням мобільності ринку праці.

5. Гострою залишається проблема використання іноземних мов, незважаючи на те, що у прикордонних регіонах більшість населення спілкується двома-трьома мовами сусідніх країн.

Висновки. У запропонованій статті ми розглянули стан і етапи інтеграції вищої школи України до світового і європейського освітнього простору на прикладі Закарпатського університету, робота якого отримала визнання науковців та організаторів міжнародних наукових виставок «Освіта і кар'єра», «Сучасна освіта і Україна», а також відзначена

престижними нагородами «Європейська якість» та «Вуз Європи, який найбільш динамічно розвивається».

Напрацьований досвід співпраці з 35 вузами-партнерами з 12 країн, щорічні (двічі на рік) міжнародні науково-практичні конференції, що організовує і проводить університет на базі кращих вузів сусідніх країн-членів ЄС (Словаччина, Румунія, Угорщина), дозволяють об'єктивно оцінювати пройдений шлях та збагатитись новими формами співпраці з реалізації вимог і завдань Болонського процесу.

Важливо зазначити, що за роки, які пройшли з часу приєднання України до Болонської декларації, зроблено чимало корисного для розвитку і вдосконалення вищої освіти, незважаючи на існуючі виклики. Для їх подолання, на наш погляд, знадобиться багато сил і часу, але реалізація Національної програми розвитку вищої освіти 2012-2020 і нової редакції Закону України «Про вищу освіту» дозволить Україні повернутись у царині освіти на провідні позиції в Європі і світі.

Список використаних джерел

1. Артёмов І.В. Концептуальні і правові основи формування Європейського освітнього простору: навч. посіб. / І.В. Артёмов, О.М. Ващук; за ред. Ф.Г. Ващука, В.І. Лугового. – Ужгород: ЗақДУ, 2011. – 568 с.
2. Ващук Ф.Г. Актуальні аспекти й особливості інтеграції вищої школи України в європейський освітній простір / Ф.Г. Ващук // Геополітика України: історія та сучасність: зб. наук. пр. Вип.1. – Ужгород: Ліра, 2009. – 312 с. – С.238-254.
3. Інтеграція в європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи: монографія / за заг. ред. Ф.Г. Ващука. – Ужгород: ЗақДУ, 2011. – 560 с.
4. Луговий В.І. Інтеграція в європейські простори вищої освіти і досліджень – важлива складова геополітики України: успіхи і труднощі реалізації / В.І. Луговий // Геополітика України: історія і сучасність: зб. наук. пр. Вип.1. – Ужгород: Ліра, 2009. – 312 с. – С.255-270.

-
5. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012 – 2021 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://guonkh.gov.ua/content/documents/16/1517/Attaches/4455.pdf>
 6. Олексик Х.М. Еволюція Болонського процесу та його організаційно-правове забезпечення в Україні /Х.М.Олексик//Інтеграція в європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи: монографія /За заг. ред. Ф.Г. Ващука. – Ужгород: ЗақДУ, 2011. – 560 с. – С.69-82.
 7. Офіційний веб-сайт Закарпатського державного університету. – Режим доступу: <http://www.zakdu.edu.ua>
 8. Суліма Є.М. Глобалістика: підручник / Є.М. Суліма, М.А. Шепелєв. – К.: Вища школа, 2010. – 544 с. – С.5.
 9. Філософія інтеграції: монографія / За заг. ред. В.Д.Бондаренка, Ф.Г.Ващука. – Ужгород: ЗақДУ, 2011.

(Міжнародний науковий вісник: збірник наукових статей за матеріалами XXV Міжнародної науково-практичної конференції, Ужгород – Кошице – Мішкольц, 27-30 листопада 2012 року / ред. кол. Ф.Г.Ващук (голова), Х.М.Олексик, І.В.Артёмов та ін. – Ужгород: ЗақДУ, 2013. – Вип.6(25). – С.151-159.)

**З ПРАКТИКИ РОБОТИ ІНСТИТУТУ
ПО ВИКОНАННЮ НАУКОВОГО ПРОЕКТУ
З РОЗРОБКИ І ВКЛЮЧЕННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ
ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ
ДО ЗМІСТУ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ
НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ**

У березні 2007 року Інститутом був направлений в МОН України Запит на участь у конкурсі проектів по виконанню загальнодержавних організаційно-аналітичних та науково-методологічних заходів Цільового плану “Україна-НАТО” у 2007 році за бюджетною програмою 2201540.

За результатами розгляду запитів Радою з наукового супроводу МОН України та Українським центром незалежної експертизи був затверджений проект: “Розроблення науково-методичного та організаційного забезпечення включення питань європейської та євроатлантичної інтеграції України до змісту підготовки студентів за спеціальністю “Міжнародні відносини” у вищих навчальних закладах і його пілотне впровадження на регіональному рівні”.

Про високий рівень учасників зазначеного конкурсу свідчить те, що заявки на участь у ньому подали 69 різних структур, серед них: Центр євроатлантичних досліджень, військові інститути, Національний інститут проблем міжнародної безпеки РНБО України, Національна академія Служби безпеки України, Український центр економічних і політичних досліджень ім.О.Разумкова, Київський, Харківський, Львівський, Одеський та ряд інших національних університетів.

Керівником проекту було затверджено Артьомова Івана Володимировича, директора навчально-наукового Інституту філософії та євроінтеграційних досліджень Закарпатського державного університету, кандидата історичних наук, доцента.

Мета проекту:

Розробка спецкурсів із зазначеної тематики для студентів вузів, підготовка навчальних посібників (госарій, хрестоматії, підручники) і сприяння підготовці фахівців у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції і впровадження результатів проекту на регіональному рівні.

Державний замовник проекту:

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Виконавцями проекту стала затверджена на вченій раді Закарпатського державного університету робоча група науковців, до якої увійшли:

- *АРТЬОМОВ Іван Володимирович, кандидат історичних наук, доцент (Закарпатський державний університет);*
- *БОНДАРЕНКО Віктор Дмитрович, доктор філософських наук (ВАК України);*
- *БАКУМЕНКО Валерій Данилович – проректор з наукової роботи Академії муніципального права, доктор наук з державного управління;*
- *РУДЕНКО Ольга Мстиславівна, кандидат наук з державного управління (Національна академія державного управління при Президентові України);*
- *МАЙБОРОДА Олександр Микитович, доктор історичних наук, професор (Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України).*

Координував роботу з виконання проекту: ВАЩУК Федір Григорович – ректор Закарпатського державного університету, доктор технічних наук, професор.

Обґрунтування необхідності впровадження проекту на регіональному рівні (Закарпаття) було вмотивовано такими факторами, як:

1. Географічне і геополітичне місце України в Європі та особливості Закарпаття, яке межує з країнами Євросоюзу (Польща, Румунія, Словаччина, Угорщина)

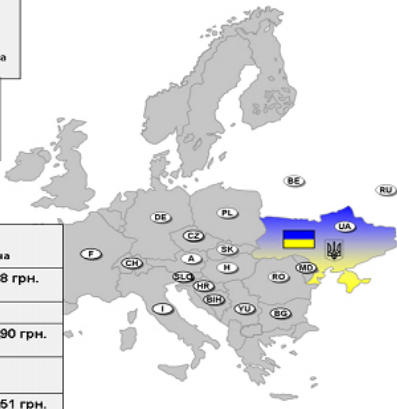
Географічне розміщення та макроекономічні показники України

Загальна інформація:	
• Територія:	603 700 км ²
• Населення:	46,3 млн.
• Столиця:	Київ (2,6 млн.)
• Форма правління:	парламентсько-президентська республіка
• Державна мова:	українська

Основні макроекономічні показники:	
• Ріст ВВП:	6,2%
• Інфляція:	11,6%
• Безробіття:	7,5%
• Середня заробітна плата:	1103,90 UAH (курс – 6,52 UAH/ €)
• ВВП на душу населення:	1.380€

Податкові ставки:	
• Податок на прибуток:	25%
• ПДВ:	20%
• Податок на дивіденди:	15%

Інформація по зарплаті у країнах інвестиційної осі:			
	Чехія	Словачія	Україна
Заробітна плата (net)	563,40 €	392,03 €	927,28 грн.
Подоходний податок, %	23,8	13,4	16,0
Зарплата (gross)	726,25 €	452,69 €	1103,90 грн.
Відчислення у Фонд заробітної платні, %	35,1	35,2	36,2
Загальні витрати на зарплату	981,16 €	612,04 €	1503,51 грн.

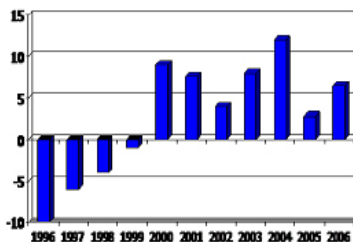
Характерною особливістю Закарпаття є компактне проживання у ньому національних меншин – вихідців із сусідніх країн-членів ЄС.

2. Інвестиційна привабливість України та Закарпатської області.

Інвестиційна привабливість України та Закарпаття

- ✓ Стабільна інвестиційна валюта, прив'язана до долара США
- ✓ Стратегічне розміщення
- ✓ Наявність дешевої та якісної робочої сили
- ✓ Доступ до різноманітних і дешевих природно-сировинних ресурсів
- ✓ Доступ до ринків країн ЄС та СНД, угоди про вільну торгівлю
- ✓ Вигідна робоча платформа з великим експортним потенціалом
- ✓ Можливість low-cost виробництва по Варіанту 2 – зменшення виробничих витрат
- ✓ Можливість постачання 3-го рівня (Tier 3 supplier)

Динаміка приросту ВВП України, %

Джерело: ira.net.ua (Інститут реформ)

3. Розвинена транспортна інфраструктура.

Коридор №5

Трієст - Любляна - Будапешт - Братислава - Ужгород - Львів
(Італія, Словенія, Угорщина, Словаччина, Україна)

Протяжність транспортного коридору становить 1595 км, в тому числі по Україні: залізничний - 266 км, автодорожній - 338,7 км (в тому числі відгалуження 47,2 км).
Меморандум про взаєморозуміння підписано в грудні 1996 року.

Транспортний коридор №5

Умовні позначення

- прокладення коридору (Венеція - Трієст/Копер-Любляна-Будапешт-Ужгород-Львів)
- відгалуження (Братислава-Жиліна-Кошице-Ужгород)
- відгалуження (Рієка-Загреб-Будапешт)
- відгалуження (Плоце-Сараєво-Осієк-Будапешт)

Якщо коротко характеризувати стан реалізації проекту, слід відмітити деякі його специфічні особливості.

По-перше, в рамках проекту започаткована серія наукових видань “Євроінтеграція: український вимір”, до якої увійшли розробки:

1. Державне управління в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції : історія, теорія, методологія (Моніторинг наукових досліджень і розробок): Навчальний посібник.

2. Інститути ЄС і НАТО. Глосарій основних термінів та понять.

3. Нормативно-правове забезпечення стратегічного курсу України на європейську та євроатлантичну інтеграцію: Навчальний посібник-хрестоматія. У 2 частинах.

4. І.В.Артьомов. Проблеми і перспективи входження України в Європейський Союз: Навчальний посібник.

5. І.В.Артьомов, І.Ф.Король. Проблеми і перспективи євроатлантичної інтеграції України: Навчальний посібник.

6. Р.А.Офіцинський. Європейська та євроатлантична інтеграція України. Соціальний аспект: Навчальний посібник.

7. Взаємовідносини України з НАТО: стан, проблеми і перспективи: Збірник наукових праць.

По-друге, науково-методичний супровід проекту здійснюється Радою з науково-технічного супроводу у складі провідних науковців з проблематики європейської та євроатлантичної інтеграції України, до якої увійшли провідні фахівці.

По-третє, складом експертів проекту:

Хандогій Володимир Дмитрович – перший заступник міністра закордонних справ України

Варналій Захарій Степанович – перший заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень, доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України

Майборода Олександр Микитович – заступник директора Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України, доктор історичних наук, професор

По-четверте, підсумки виконання проекту будуть зроблені 29-30 листопада 2007 року (м.Ужгород) на міжнародній науково-практичній конференції: “Актуальні проблеми і шляхи реалізації державної програми підготовки фахівців у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України: практика роботи Закарпатського державного університету з виконання наукового проекту і його впровадження на регіональному рівні”

Успішна робота з виконання наукового проекту ґрунтується на залученні до роботи над проектом:

- Представництва МЗС України в Ужгороді;
- Закарпатської обласної державної адміністрації;
- Центру з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України Національної академії державного управління при Президентові України;
- Управління міграційної служби Державного комітету України у Закарпатській області та інших організацій і установ, з якими Інститут має двосторонні договірні відносини.

Приємно відзначити аспект визнання важливості наших розробок, адже на участь у підсумковій конференції за проектом дали згоду: Хандогій Володимир Дмитрович – перший заступник міністра закордонних справ України; генеральні консули сусідніх країн-членів ЄС; представники Міністерства освіти і науки України; науковці Києва та Закарпаття – учасники проекту; керівники Закарпатської ОДА та обласної ради; працівники митної та прикордонної служб.

Заключним етапом роботи з виконання завдань наукового проекту до кінця листопада передбачено:

- *Моніторинг громадської думки щодо європейської та євроатлантичної інтеграції (опитування 1500 осіб).*
- *Виступи в засобах масової інформації з проблематики наукового проекту.*
- *Впровадження результатів дослідження у вузах Закарпаття III-IV рівнів акредитації.*
- *Підготовка заключного звіту за результатами виконання завдань наукового проекту та використання виділених коштів (185 тис. грн.).*

Після завершення роботи над проектом планується ряд заходів щодо забезпечення процесу практичного впровадження результатів розробок проекту на регіональному рівні. Серед цих заходів передбачено і узгоджено:

- засідання вченої ради Закарпатського державного університету, що заслухає звіт і його затвердить;
- засідання Ради ректорів вищих навчальних закладів Закарпатської області;
- практична передача розробок Закарпатській обласній державній адміністрації і управлінню освіти і науки та інше.

Все це свідчить про те, що творча група науковців плідно працює над виконанням Технічних завдань і Календарного плану, які є невід'ємною частиною Договору між Міністерством освіти і науки України та Закарпатським державним університетом.

(Міжнародний науковий вісник: Інновації в навчальному процесі вищих навчальних закладів: міжнародний та національний досвід. – Ужгород: Ліра, 2008. – С. 197-203.)

ІНТЕГРАЦІЯ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР ЯК СКЛАДОВА ГЕОПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

У статті акцентовано увагу на окремих найбільш актуальних проблемах інтеграції вищої школи України в європейський простір вищої освіти в умовах глобалізації. Проаналізовані окремі аспекти проблеми, а також сформовані гальмівні чинники та окремі рекомендації щодо їх подолання на основі практики роботи Закарпатського державного університету.

Ключові слова: *інноваційна модель, європейський простір освіти, визнання дипломів, підготовка магістрів, Болонський процес, євроінтеграція.*

The article focused on separate, most pressing problems integration of higher education in Ukraine into European Higher Education Area in the context of globalization. Some aspects of the problem, brake factors are analysed and few recommendations for its overcoming on a base of practice of Transcarpathian State University are formed.

Keywords: *innovation model, the European space of education, recognition, training of masters, the Bologna process, European integration.*

Актуальність теми полягає в дослідженні окремих складових механізмів вищої школи, серед яких: обмін випускниками вузів, вирішення проблеми юридичного визнання дипломів українських вузів у країнах Європейського Союзу; створення умов з метою недопущення «відплив мізків» з нашої держави; адаптування законодавства України до вимог Євросоюзу; підготовка фахівців, спроможних захистити інтереси країни у жорстких умовах світової конкуренції, враховуючи членство в СОТ, на що націлена Концепція підготовки магістрів в Україні на 2010 - 2012 рр.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми, свідчить, що інтеграції науки і освіти України в європейський освітній простір шляхом впровадження вимог Болонського процесу приділяється значна увага. Зокрема це передбачають Закон України «Про вищу освіту» [3], Концепція державної цільової програми «Наука в університетах» на 2008–2012 рр.

[7], відповідні рішення МОН України [8], Будапештсько-Віденська Декларація про створення європейського простору вищої освіти [16], Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів» [18], План дій на виконання Концепції підготовки магістрів в Україні на 2010 – 2012 роки [19], значний масив наукових робіт, інших публікацій [10] та інтернет-джерел [14]. Значна увага даній проблематиці була приділена на семінарі «Професійні стандарти як основа для побудови Національної рамки кваліфікацій», який відбувся 1 березня 2010 року [20], а також на III Міжнародній науково-практичній конференції «Болонський процес очима студентів» [17].

Ці питання також знайшли відображення в інформаційно-аналітичних матеріалах до засідання підсумкової колегії Міністерства освіти і науки «Мета реформ у вищій школі – якість і доступність освіти» [4], наукових працях колишнього міністра освіти і науки України І. Вакарчука [1; 2], В.І. Лугового [6], Ж.В. Таланової [11; 12] та інших.

Актуальність цієї проблеми для України, на наш погляд, зумовлена низкою факторів [13]. *По-перше*, у процесі європейської інтеграції залучені різноманітні й численні учасники – національні держави, міжнародні організації, недержавні організації, регіони, зацікавлені групи різної форми організації, що мають різні цілі та завдання і застосовують різні прийоми й методи діяльності, характеризуються різним рівнем відкритості, взаємне інформування яких унаслідок об'єктивних обставин наражається на значні труднощі.

По-друге, на сучасному рівні євроінтеграції комунікації охоплюють не лише формалізовані зв'язки держав та інституцій ЄС. Дедалі більшу роль відіграють неформальні відносини, а у визначенні вектора європейського будівництва важлива роль належить ідейним дискусіям, які формують уявлення і політичної еліти та опосередковано – з допомогою засобів масової інформації й пропагандистських кампаній – безпосередній життєво-побутовий досвід спілкування в межах «великої Європи» пересічних громадян.

По-третє, сьогодні, як зазначають фахівці, Україна декларує свій європейський вибір та зорієнтованість на європей-

ську інтеграцію, маючи розмиту європейську ідентичність. Теза про європейськість України сприймається як елемент агітаційної риторики. Громадянський консенсус в Україні досягається швидше не безумовною європейською самоідентифікацією суспільства, а його запереченням азійської ідентифікації. Отже, в європейській ідентичності українців зараз домінантним є лише географічний елемент.

У таких умовах важливим інструментом формування сприятливого ставлення до європейської інтеграції, європейських інституцій та загальноєвропейської політики, позиціонування євроінтеграційного процесу й підтримки його іміджу можуть і повинні стати комунікації з нашими сусідами, які вже зробили крок у напрямі євроінтеграції.

Загальностатистична характеристика складових проблеми дослідження

Докорінні зміни в системі освіти визначаються стратегією випереджувального інноваційного розвитку і відбуваються у контексті європейської інтеграції з орієнтацією на фундаментальні загальнолюдські цінності. Сьогодні в Україні в цьому напрямі здійснюють практичні заходи. Організовано широке впровадження в освітню галузь принципів Болонського процесу.

Нині система вищої освіти нараховує 904 вищі навчальні заклади I-IV рівнів акредитації (училища, технікуми, коледжі, інститути, академії, університети), з них 553 вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації, у тому числі 255 – державної форми власності та 298 – інших форм власності.

Мережа вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації налічує 351 заклади, у тому числі 224 – державної форми власності і 137 – недержавної форми власності. Серед них функціонує 192 університети, 57 академій, 123 інститути. Зазначимо, що усі ці типи вищих навчальних закладів за своїм статусом відповідають статусу європейських університетів.

Статус національного мають 93 вищі навчальні заклади. В університетах, академіях, інститутах навчається 1,8 млн. студентів. Навчально-виховний процес і науково-дослідницьку діяльність у вищій школі ведуть 90,5 тисячі викладачів, серед них 7,9 тис. докторів та 42,2 тис. канди-

датів наук, 7,5 тис. професорів і 31,6 тис. доцентів. У вищих навчальних закладах діє розгалужена мережа аспірантури і докторантури.

В Україні функціонує мережа загальноосвітніх навчальних закладів національних меншин, у яких навчально-виховний процес здійснюється російською, угорською, румунською (молдавською), кримськотатарською та польською мовами, а саме: функціонують 1594 школи з російською мовою навчання, 69 – з угорською, 94 – з румунською, 9 – з молдавською, 14 – з кримськотатарською, 4 – з польською.

Відповідно до Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або меншин» у багатьох загальноосвітніх навчальних закладах російська, румунська, молдавська, угорська, польська, болгарська, новогрецька, гагаузька, ромська мови, а також іврит та ідіш вивчаються як навчальні предмети; вірменську, кримчацьку, караїмську ж мови вивчають у недільних школах [15].

Інтеграція науки і освіти як об'єктивна передумова входження України в європейський освітній простір

Сучасне суспільство, яке пристосовується до проблем глобалізації, потребує чітких відповідей на чимало запитань і повною мірою розраховує на інноваційні наукові розробки. Вони в свою чергу залежать від активного запровадження у навчально-виховний процес вищої школи науково-технічних досягнень, новітніх технологій навчання, заснованих на нових методологічних засадах інтеграційного характеру.

Інтеграція України в європейський освітній простір потребує вироблення і дальшого удосконалення нових механізмів вирішення актуальних питань, серед яких обмін випускниками вузів, юридичне визнання дипломів українських вузів у країнах Європейського Союзу; *створення умов з метою недопущення «відпливу мізків» з нашої держави; адаптування законодавства України до вимог Євросоюзу; підготовка фахівців, спроможних захистити інтереси країни у жорстких умовах світової конкуренції, враховуючи членство в СОТ та інше.*

Сьогодні однозначно можна констатувати, що суспільство, яке не здатне створити належних умов для розвитку науки і знань в широкому розумінні цього слова, не має перспективи. Але такі умови, які б сприяли розвитку науки і освіти, не повинні зводитися до формування ринкового середовища, більше того, не можна кидати в ринкове середовище ці важливі сфери, не захищеними з боку держави. Адже відомо, що наука і освіта – неринкові галузі. Вони найбільш вразливі в ринковому середовищі. Особливо це стосується фундаментальних наук, розвитком яких, до речі, ми заслужено пишалися в недалекому минулому. Ця сфера вимагає постійної уваги і підтримки з боку держави, адже в умовах ринку формування інтелектуального капіталу нації – одна з головних функцій держави.

Першочергові проблеми, що потребують вирішення

Серед багатьох проблем, що існують на шляху інтегрування науки і освіти України у європейський простір на основі Болонської декларації головною, на наш погляд, є проблема **взаємного визнання дипломів України в країнах Євросоюзу.**

Взаємне визнання дипломів — важливий складник, що забезпечує побудову та функціонування єдиного ринку праці Європейського Союзу. В середині ЄС взаємне визнання дипломів забезпечує гарантовані Маастрихтським договором свободу руху осіб, свободу надання послуг і свободу заснування компаній. За своєю метою визнання дипломів поділяють на два типи: визнання для академічних цілей і професійне визнання.

Академічне визнання дипломів здійснюють для навчання. Оскільки кожна держава — член Європейського Союзу – сама вирішує, яким чином організувати свою систему освіти, та встановлює вимоги до якості навчальних програм, на рівні ЄС визнання дипломів не відбувається. Дипломи визнають на рівні університетів. Для полегшення цієї процедури ініційовано Болонський процес, який має на меті уніфікувати системи освіти. Існують також певні програми

визнання кваліфікацій (зокрема ERASMUS), однак участь у них суто добровільна.

Хоча Україна є учасницею Болонського процесу і стороною Лісабонської конвенції про визнання дипломів про вищу освіту в європейському регіоні від 1997 року, однак це не означає, що дипломи українських вищих навчальних закладів за кордоном визнають автоматично. Навчальні заклади Європейського Союзу висувають свої вимоги до закордонних дипломів, і в кожному окремому випадку відповідність цим вимогам потрібно доводити.

Професійне визнання дипломів у ЄС здійснюють для подальшої професійної діяльності, пов'язаної з отриманим дипломом. Здебільшого на рівні ЄС не існує єдиних вимог до професійного визнання дипломів: працедавці в кожній державі здійснюють таке визнання за своїм бажанням. Визнання таких дипломів регулюється самим ринком праці в кожній країні. Це відповідає принципам вільного руху осіб, надання послуг і заснування компаній. Однак із цього правила є винятки, що стосуються певних професій, які потребують спеціальної процедури визнання дипломів, — інакше особа не матиме права здійснювати професійну діяльність в іншій державі, яка належить до ЄС.

Заслуговеє на увагу питання синхронізації (адаптування) законодавчої бази України до вимог, що існують в країнах ЄС і навпаки. Це головна перешкода для вирішення існуючої проблеми.

Відомо, що у 2007 році Міжнародний центр перспективних досліджень в рамках проекту «**Підтримка проведення громадських консультацій щодо запровадження зони вільної торгівлі між Україною і ЄС**» підготував підсумковий документ під назвою «**Оцінка наслідків угоди про вільну торгівлю між Україною та ЄС**».

З огляду на матеріали названого дослідження, **надзвичайно важливою вважаємо проблему взаємного визнання дипломів** як складової входження України у європейський простір вищої освіти. Її суть у наступному.

Україна приєдналася до Болонського процесу 2005 року, зобов'язавшись внести відповідні зміни у національну систему освіти та приєднатися до роботи над визначенням пріоритетів у процесі створення єдиного європейського простору вищої освіти до 2010 року. Нині запровадження Болонської системи у вищих навчальних закладах України перебуває на організаційному етапі. Зараз відбувається інтенсивна реорганізація структури університетів, здійснюється адміністративна реформа та деякі перебудови у системі навчання. У більшості вищих навчальних закладів уже запроваджено модульно-рейтингову систему. З 2007 року в Україні діє **новий список спеціальностей і кваліфікацій, адаптований до європейських вимог**, це сприятиме навчальним обмінам і відкриє можливості українцям продовжувати навчання в країнах ЄС.

Новим кроком в цьому напрямі є Постанова Кабінету Міністрів України №254 від 02 березня 2010 року **«Про внесення змін до Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів»**. У названому документі сформульовані нові вимоги до аспірантів та магістрів з урахуванням норм законодавства України [18].

Адаптуванню спеціальностей і кваліфікацій до вимог Болонської декларації сприятиме і *Концепція підготовки магістрів в Україні на 2010 – 2012 роки* [19]. Згідно нової концепції підготовки магістрів термін навчання зростає до двох років. Фактично освітні програми підготовки магістрів будуть поділені на:

- * дослідницькі: поглиблення досліджень в одній з наукових галузей (2 роки);
- * професійні: розвиток професійних та формування управлінських компетенцій (1,5 роки);
- * кар'єрні: поліпшення теоретичних і практичних знань для кар'єрного зростання та підготовки до управлінської діяльності. Це формат післядипломної освіти (1-1,5 роки).

Магістри дослідницької програми є потенційними винахідниками та вченими. Їх програма включає більшу кількість "наукових" годин. Магістри професійної програми

набувають більше професійних та управлінських компетенцій. Якщо вони захочуть закінчити дослідницьку програму, необхідно буде провчитись ще від 0,5 до 1 року.

На виконання названої концепції підготовки магістрів затверджена Програма організації підготовки магістрів в Україні, яка передбачає конкретні заходи і терміни виконання кожного із етапів, передбачених документом [9].

Стратегічним кроком на шляху до європейського простору вищої освіти стала зустріч міністрів, що відповідають за вищу освіту у 47 країнах-учасницях Болонського процесу, яка відбулася 11 – 12 березня 2010 року у Будапешті та Відні. Про це свідчить зміст прийнятої декларації, у якій зазначено, що «офіційно проголошується створення європейського простору вищої освіти» [16].

В Україні проблемно функціонує система підвищення кваліфікації та перепідготовки. Нової системи, що задовольняла б потреби ринкової економіки, не створено. Тому дуже важливий загальноєвропейський **принцип "освіта упродовж усього життя" поки що в умовах нашої держави не може бути повною мірою реалізований**. Серед головних чинників, що негативно впливають на мобільність українських студентів, відзначимо:

- низький рівень фінансового забезпечення розвитку мобільності студентів;
- слабка підтримка спрощення візового режиму для студентів;
- низький рівень інформаційного забезпечення студентів щодо можливості й умов навчання у вищих навчальних закладах Європи;
- низький рівень підтримки Міністерством освіти та науки мобільності студентів через надання грантів;
- обмежений доступ українських громадян до грантів країн - членів ЄС.

Професії, до яких існують спеціальні вимоги в Директивах ЄС про визнання дипломів, потребують проходження певних процедур в країні – члені ЄС, де особа вирішила займатися відповідною діяльністю.

Такими процедурами можуть бути здійснення практики з певної професії в країні прибуття впродовж визначеного періоду та проходження кваліфікаційних іспитів (щодо адвокатської діяльності). Проте щодо таких професій **не існує автоматичного визнання кваліфікації**. У кожному окремому випадку спеціально уповноважені органи країни визначають, чи допускати особу до відповідної професійної діяльності. Визнання кваліфікації означає, що особа має право провадити професійну діяльність на тих самих умовах, що й громадяни країни прийняття. Однак це не означає, що її диплом рівнозначний національному диплому цієї країни.

Між Україною та ЄС не існує угод, що регулювали б здійснення професійної діяльності в тих галузях, щодо яких у ЄС діє спеціальна процедура визнання дипломів. Тому громадяни України не мають права практикувати ці професії у країнах — членах ЄС. Щодо решти професій, здійснення яких не врегульовано на рівні ЄС, визнання дипломів українських навчальних закладів відбувається відповідно до нормативних актів країн-членів і згідно з бажанням працедавців. Жодних заходів сприяння цьому визнанню ЄС не здійснює.

Взаємне визнання документів про освіту, наукові ступені і вчені звання здійснюється також на підставі двосторонніх міжурядових угод, і хоча Україна має такі угоди з 24 країнами світу, серед них європейських країн лише шість: Болгарія, Польща, Румунія, Словаччина, Угорщина та Франція (лише щодо визнання наукових і вчених ступенів).

Для України особливо важливим є створення сприятливого інвестиційного клімату, аби зароблений капітал і нові навички та вміння мігрантів стимулювали українських громадян повертатися до України і започатковувати власний бізнес, створювати нові робочі місця, тим самим стимулюючи довгострокове економічне зростання.

Збільшення освітнього потенціалу України: здобуття освіти європейського зразка та професійного досвіду українцями (у тому числі знання іноземних мов), поліпшення якості освіти внаслідок зближення норм і стандартів України з європейськими.

За даними Міністерства освіти, нині 37 тис. українських студентів здобувають освіту за кордоном. Зближення стандартів в освіті, імплементація положень Болонської декларації, полегшення доступу до інформації про можливості освіти, спрощення процедури надання віз студентам і науковцям сприятиме збільшенню цієї кількості.

Українські експерти пропонують державі перетворити «відплив мізків» на «експорт кадрів», що дасть змогу максимально ефективно використати науковий потенціал країни і підтримати її систему освіти. Привабливою особливістю моделі «експорту кадрів» є створення «наукової діаспори»: своєрідної організації вихідців з України, які працюють за кордоном і допомагали б українським студентам та аспірантам, що їдуть навчатися за кордон, а також давали консультаційну допомогу українським науковим і державним інституціям.

Поряд із проблемою визнання дипломів, «відпливом мізків», існують і інші. Їх аналіз дозволяє виділити гальмівні чинники євроінтеграції вищої школи, які полягають у наступному [5]:

Перше. Оновлення законодавства про вищу школу має відбуватися на основі узгодженої національної концепції якісної вищої освіти, сумісної з освітою країн ЄС. У протилежному разі виникає реальна небезпека прийняття неякісного суперечливого законодавства, і до того ж сам процес законотворчості буде ускладненим, уповільненим. Тобто до формулювання частинноконкретних законодавчих норм необхідно визначитися із загально-концептуальними положеннями щодо вищої освіти.

Друге. Розроблення національної системи кваліфікацій, узгодженої з європейськими кваліфікаційними рамками для ЄПВО та навчання впродовж життя, також потребує в якості обов'язкової умови попереднього повсюдного прийняття компетентнісного і кредитного підходів та формулювання на їх основі змісту і форм вищої освіти, визначення моделей фахівців, способів моніторингу та оцінювання освітнього результату. Саме застосуванням зазначених підходів можна зацікавити і об'єднати для ідентифікації якісних характеристик вищої школи усі сторони – студентів, випускників, роботодавців, викладачів, урядовців.

Третє. Очевидним і найбільш серйозним фактором низької якості вітчизняної вищої освіти слід визнати непомірно (відносно реальних ресурсів і резервів) велику, деформовану мережу вищої школи, що склалася за роки незалежності країни без урахування реальних можливостей і потрібної доцільності. Неприйнятність існуючої мережі виявляється в багатьох аспектах.

Так, непідкріплене і невпинне нарощування кількості студентів зумовило розпорошення обмежених фінансових, матеріально-технічних, кадрових, дослідницьких, інформаційних й інших ресурсів та їх неефективне використання [5].

З огляду на зазначене впливають такі рекомендації:

1. Зрослі завдання з реформування вітчизняної вищої освіти в Україні потребують подальшого зміцнення організаційно-кадрового потенціалу підготовки і прийняття відповідних рішень, його подальшої концентрації на дослідженнях актуальних проблем Болонського процесу, зокрема у зв'язку з уточненням принципів і пріоритетів, пролонгацією цього процесу до 2020 р. Для забезпечення державно-громадського підходу до вдосконалення вищої школи потрібно посилити інституційну основу загальнонаціональної фахової дискусії та вироблення погоджених рішень із зазначеної проблематики. З цією метою слід активізувати діяльність всеукраїнської Спільки і регіональних рад ректорів вищих навчальних закладів [1].

2. З метою посилення кадрового і дослідницького потенціалу, зорієнтованого на розв'язання проблем трансформації вищої освіти в контексті сучасних тенденцій, важливо відповідним чином спрямувати тематику кандидатських і докторських дисертацій. А крім того, доречно на конкурсних засадах замовити виконання певних цільових науково-дослідних робіт.

3. Потрібно також розвивати співробітництво із закордонними інституціями та міжнародними організаціями, зокрема брати асоційовану участь (за прикладом Росії) у системному порівняльному аналізі освіти, що дасть змогу краще усвідомити вимоги та перевірити запропоновані засади і підходи стосовно підвищення якості вітчизняної вищої школи з огляду на якісні виміри європейського простору вищої освіти.

4. І останнє – важливою є правова підготовка студентів, зокрема з питань запобігання негативним наслідкам, які виникають в разі відсутності необхідної інформації щодо правил поведінки за кордоном, юридичного захисту особи та ін.

Фахівцями НН Інституту євроінтеграційних досліджень та юридичним факультетом ЗақДУ підготовлені рекомендації для тих, хто вирішив їхати за кордон. Впевнені, що вони знадобляться і стануть в нагоді багатьом, хто ще не обізнаний зі специфічними проблемами.

Пам'ятайте:

1. Закордонний паспорт, візу та проїзні документи оформляйте й сплачуйте за ці послуги особисто. Це не дасть можливості торговцям людьми втягнути Вас у боргову кабалу або вчинити злочин стосовно інших осіб за Вашими документами.

2. Торговці людьми можуть ввести Вас в оману, використовуючи:

- різного роду фірми з посередництва в працевлаштуванні за кордоном;

- туристичні, шлюбні та модельні агенції, служби знайомств, агенції шоу-бізнесу;

- оголошення, рекламу в засобах масової інформації та комп'ютерній мережі Інтернет. Не реагуйте на рекламу фірм, яка не відповідає вимогам законодавства (не вказує повної назви фірми, її адреси, номера ліцензії та органу ліцензування, що її видав);

- незнайомих людей, а часом навіть Ваших родичів, знайомих, друзів, сусідів або колег по роботі чи навчанню.

3. Переговори про навчання, працевлаштування, туристичні подорожі чи шлюб не ведіть наодинці з агентом. Запросіть із собою взяти участь у переговорах свою довірену особу (це може бути хтось із Ваших близьких). З'ясуйте, чи має агент фірми або підприємець ліцензію на посередництво в працевлаштуванні за кордоном. Таку інформацію Ви можете перевірити в Державному центрі зайнятості Міністерства праці та соціальної політики України за телефоном (044) 220-50-97: з 17.00 до 18.00 год. З понеділка по четвер, або на Інтернет-сайті www.minpraci.dog.ua.

4. З метою працевлаштування за кордоном необхідно укласти трудовий договір (контракт), складений зрозумілою для Вас мовою. Такий договір оформляють у двох примірниках, один з яких залишається у Вас. Не здійснюйте оплат за посередництво в працевлаштуванні.

5. Для виїзду за кордон з метою легального працевлаштування необхідно отримати трудову візу. Працевлаштування за туристичною чи гостьовою візою може закінчитися для Вас нелегальним становищем, експлуатацією, ув'язненням та принизливою депортацією.

6. Термін перебування на території іноземної держави вказаний у візі. Не користуйтеся послугами незнайомих осіб, які пропонують Вам послуги щодо продовження цього терміну.

7. За жодних обставин нікому не довіряйте документів, що засвідчують Вашу особу.

8. Залишіть рідним чи близьким копії свого паспорта громадянина України, закордонного паспорта, візи, контракту, свідоцтва про народження, проїзних квитків та свою нещодавно зроблену фотографію, а також номери телефонів роботодавця, знайомих за кордоном, посольства (консульства) України та номер телефону й адресу, де Ви збираєтеся зупинитися.

9. Тримайте при собі також копії національного та закордонного паспортів. В разі необхідності, це відчутно спростить процедуру відновлення документів для повернення в Україну.

10. Якщо Ви опинилися за межами України в скрутному становищі, звертайтеся по допомогу до посольства (консульства) України, яке представлено в цій країні, або до Міністерства закордонних справ України за такими телефонами (38 044) 238-17-77, (38 044) 238-16-01, (38 044) 238-17-37. Ви також можете звернутися до громадських та благодійних організацій з проханням надати Вам допомогу.

Додаткову інформацію можна отримати за телефонами громадських організацій, які протидіють торгівлі людьми: 8-800-500-22-50 – національна безкоштовна гаряча лінія по Україні, (044) 205-36-94, 205-37-36 – м. Київ (також з-за кордону).

Список використаних джерел

1. Вакарчук І. Принципи державно-громадського управління освітою: тези виступу міністра на засіданні Співки ректорів України 15 травня 2009 р. // Освіта: Всеукраїнський громадсько-політичний тижневик. – 2009. – 13-20 трав. – № 19-20.
2. Вакарчук І. Університетська наука – гарант високоінтелектуального і високотехнологічного майбутнього України: тези доповіді міністра освіти і науки України на Раді проректорів з наукової роботи 15 травня 2009 р. // Освіта: Всеукраїнський громадсько-політичний тижневик. – 2009. – 13-20 трав. – № 19-20.
3. Закон України «Про вищу освіту». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua
4. Інформаційно-аналітичні матеріали до засідання підсумкової колегії Міністерства освіти і науки „Мета реформ у вищій школі – якість і доступність освіти”: Мін-во осв. і науки України. – К., 2009.
5. Луговий В.І. Інтеграція в європейські простори вищої освіти і досліджень – важлива складова геополітики України: успіхи і труднощі реалізації// Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип.1. – Ужгород: Ліра, 2009. – С. 261-262.
6. Луговий В.І. Реалізація принципів і пріоритетів Болонського процесу у вищій школі України: час дискусій і час дій // Педагогіка і психологія: Вісник АПН України. – 2009. – № 1(62).
7. Концепція державної програми «Наука в університетах» на 2008-2012 роки: розп. Каб. Мін. України від 28 лип. 2007 р. № 548. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
8. Наказ МОН України № 49 від 23.01.2004р. "Про затвердження Програми дій щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України на 2004-2005 роки"; наказ МОН України № 48 від 23.01.2004р. "Про проведення педагогічного експерименту з кредитно-модульної системи організації навчального процесу".
9. Наказ Міністерства освіти і науки N 165 від 02.03.2010 р. "Про затвердження Програми організації підготовки

-
- магістрів в Україні". – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/newstmp/2010_1/02_03/5/nakaz_mon_165.doc
10. Див., наприклад: Інформаційно-аналітичні матеріали до засідання підсумкової колегії Міністерства освіти і науки «Мета реформи у вищій школі – якість і доступність освіти»: Мін-во осв. і науки України. – К., 2009; Вакарчук І. Принципи державно-громадського управління освітою: тези виступу міністра на засіданні Співки ректорів України 15 травня 2009 року // Освіта: всеукраїнський громадсько-політичний тижневик. – 2009. – 13-20 трав. – №19-20; Луговий В.І. Реалізація принципів і пріоритетів Болонського процесу у вищій школі України: час дискусій і час дій // Педагогіка і психологія: вісник АПН України. – 2009. – №1; Лісабонська стратегія як визначальний чинник європейської інтеграції в галузі освіти і науки: збірник наукових статей за матеріалами XVI Міжнародної науково-практичної конференції (Ужгород – Гирляни, 6-9 травня 2008 р.); відпов. ред. М.Полюжин; укл.К.Мовчан. – Ужгород: Ліра, 2008. – 304; "Вища освіта України і Болонський процес": навч. носіб., За загальною редакцією В.Г.Кременя. Авторський колектив: М.Ф.Степко, Я.Я. Болюбаш, В.Д.Шинкарук, В.В. Грубінко, І.І. Бабин.- Київ-Тернопіль: Богдан, 2004. - 368 с.; Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу (документи і матеріали 2003-2004 рр.)/ За редакцією В.Г. Кременя. Авторський колектив: М.Ф. Степко, Я.Я. Болюбаш, В.Д. Шинкарук, В.В. Грубінко, І.І. Бабин. - Київ-Тернопіль, 2004. - 147с.
 11. Таланова Ж.В. Взаємозв'язок підготовки кадрів вищої кваліфікації і дослідницько-інноваційного потенціалу в регіонах України та країнах ОЕСР: статистично-кореляційний і порівняльний аналіз // Вища освіта України. – 2009. – № 1.
 12. Таланова Ж.В. Ліценціатно-докторський цикл у цілісній вищій освіті Фінляндії // Вища освіта України. – Додаток 3, т. I (8) – 2008.
 13. Тихомирова Є.Б. Спільні проекти України та Польщі як чинник формування іміджу євроінтеграції//

-
- Науковий вісник Волинського університету імені Лесі Українки. – 2009. – №3. – С. 44.
14. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/education/higher/bolpr>. – Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. Докладна інформація про Болонський процес, факти та подробиці, документи та накази Міністерства освіти і науки України.
 15. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osvita.carshe.com/>. – Сучасна освіта в Україні – 2010.
 16. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/main.php?query=newstmp/2010/15_03/1. – Будапештсько-Віденська Декларація про створення Європейського простору вищої освіти.
 17. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/main.php?query=newstmp/2010_1/12_03/2/. – Болонський процес очима студентів: пошук відповідей на актуальні питання вищої освіти.
 18. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/newstmp/2010_1/11_03/postanova_kmu_254.pdf. – Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів».
 19. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/main.php?query=newstmp/2010_1/02_03/5/. – Затверджено план дій на виконання Концепції підготовки магістрів в Україні.
 20. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/main.php?query=newstmp/2010_1/04_03/4/. – Відбувся семінар "Професійні стандарти як основа для побудови Національної рамки кваліфікацій".

(Перспективні напрями і способи реалізації інноваційних технологій у системі європейської вищої освіти: збірник наукових статей за матеріалами XIX Міжнародної науково-практичної конференції, 8-11 грудня 2009 року. Ужгород (Україна) – Високі Татри (Словаччина). – Ужгород: ЗақДУ, 2010).

ЗМІСТ

РОЗДІЛ III. ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В РЕГІОНАЛЬНОМУ ВИМІРІ СУЧАСНОСТІ.....	3
Транскордонне співробітництво – камертон розвитку регіону ..	4
Міграційна політика України: виклики та можливості, пов'язані з Угодою про реадмісію між Україною та ЄС	9
Транскордонне співробітництво — важлива складова соціально-економічного розвитку України	14
Транскордонне співробітництво України та його інтеграційний потенціал	23
Транскордонне співробітництво як важливий чинник підвищення регіональної конкурентоспроможності.....	48
Сутність регіональної політики в Україні та її концептуальні засади.....	66
Регіональна політика країн Вишеградської четвірки: досвід для України	80
Актуальні аспекти нормативно-правового забезпечення транскордонного співробітництва України.....	91
Актуальні аспекти єврорегіонального співробітництва України в контексті досвіду країн Вишеградської четвірки.....	107
Стан і основні напрями регіональної політики України на сучасному етапі (з Послання Президента України до ВРУ)	118
Стратегія транскордонного співробітництва “Карпати 2004-2011” ..	126
Місце транскордонного співробітництва в реалізації Україною нової політики сусідства з Євросоюзом	137
Регіональні аспекти перспектив вступу України в ЄС і НАТО (на матеріалах Закарпатської області)	154
Роль і місце транскордонного співробітництва в системі регіонального розвитку	181
Транскордонна статистика як інструмент управління регіональним розвитком.....	203
Cross border statistics as an instrument of regional development	214
Основні завдання і базові принципи державної регіональної політики	224
Сучасні моделі регіонального співробітництва та розвитку	241
РОЗДІЛ IV. ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ У ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ТА СВІТОВИЙ ОСВІТНІ ПРОСТОРИ.....	245
Інтеграція вищої освіти України у світовий освітній простір: внесок Закарпатського державного університету	246

Взаємне визнання дипломів – необхідна умова інтеграції України до європейського освітнього простору.....	262
Роль інституту в організації досліджень за основними напрямками діяльності ЗақДУ в контексті євроінтеграції	279
Роль науково-дослідних інститутів у європейському просторі вищої освіти	285
Роль інституту як структурного підрозділу університету у науковому та навчально-методичному забезпеченні підготовки магістрів державного управління в контексті європейської інтеграції України	293
Сприймати виклики часу	303
Навчально-науковий інститут університету – важлива ланка впровадження інноваційних технологій у вищій освіті	304
Концептуальна модель розробки підручників нового покоління та їх впровадження у навчальний процес Закарпатського державного університету	317
Взаємне визнання дипломів – необхідна умова створення єдиного європейського освітнього простору	330
Наукове розроблення проблематики інтегрування України в європейський освітній простір: з практики роботи НН Інституту євроінтеграційних досліджень ЗақДУ.....	343
Тенденції формування загально-європейського освітнього простору (1953 - 2010 рр.)	357
Результати Болонського процесу та інтеграційні перспективи загально-європейського освітнього простору.....	363
Інтеграція в загальноєвропейський освітній простір: реалії вітчизняної освітньої системи	385
Необхідність модернізації системи вищої освіти України в умовах глобалізації	396
Лібералізація візового режиму ЄС – необхідна умова інтегрування вищої школи України в європейський освітній простір	405
Інтеграція вищої освіти України у світовий освітній простір: здобутки Закарпатського державного університету	412
З практики роботи інституту по виконанню наукового проекту з розробки і включення проблематики європейської та євроатлантичної інтеграції до змісту підготовки студентів на регіональному рівні	428
Інтеграція в європейський освітній простір як складова геополітики України.....	434

Наукове видання

І.В. АРТЬОМОВ

**ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ:
СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ**

Збірник наукових статей

У 2 книгах

Книга 2

Укладач:
А.В.Гусь

Коректура Т.М. Алексеєва
Комп'ютерна верстка та обкладинка А.І. Бродич

Підписано до друку 16.06.2014 р.
Формат 60x84/16 Умовн.др.арк. 26,2
Зам. №79 Тираж 100 прим.

Оригінал-макет виготовлено
в редакційно-видавничому відділі видавництва УжНУ «Говерла»
88015, м. Ужгород, вул. Заньковецької, 89 А,
тел./факс (03122) 66-20-51, dep-editors@uzhnu.edu.ua

Віддруковано ПП «АУТДОР - ШАРК»
88000, м. Ужгород, пл. Жупанатська, 15/1.
тел.: 3-51-25, e-mail: office@shark.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія 3т № 40 від 29 жовтня 2012 року